

606.281

7

SZÉCHENYI
HIRLAPI
CZIKKEI

SZÉCHENYI

N. M.

205 46 m

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN HIRLAPI CZIKKEI.

A MAGYAR T. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

ÖSSZEALLITOTTA,
BEVEZETÉSSSEL S JEGYZETEKKELL ELLÁTTA

ZICHY ANTAL.

I. KÖTET.

(1828—1843.)

BUDAPEST,
KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.
1893.

Ara 5 frt.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
HIRLAPI CZIKKEI.

Országos

Könyvtár

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN ÖSSZES MUNKÁI.

ÖSSZEGYÜJTI ÉS KIADJA A MAGYAR T. AKADÉMIA.

VII. KÖTET.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
HIRLAPI CZIKKEI.

BUDAPEST,

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KIADÓ-HIVATALA.

1893.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

HIRLAPI CZIKKEI.

A MAGYAR T. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

ÖSSZEÁLLITOTTA,
BEVEZETÉSSSEL S JEGYZETEKKEK ELLÁTTA

ZICHY ANTAL.

I. KÖTET.

(1828 – 1843.)

BUDAPEST,

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

1893.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

606281/7

~~08301~~

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyomt. Művelőd. Oszt.
1910. 77.

ELŐSZÓ.

Gróf Széchenyi István 1841-ben kelt végrendeletében munkái kiadási jogát, valamint naplóit és mindennemű iratait meghitt titkárára, Tasner Antalra hagyta, a ki végrendeletében szintén rendelkezett a hagyományról. A Tasner-örökösök 1875-ben a m. tud. Akadémiának ajánlották fel a kéziratokat megvételre. Az Akadémia akkori elnöke Gr. Lónyay Menyhért adakozásra hívta fel a nemzetet, s egyszersmind megkötötte a szerződést a Tasner-örökösökkel. E szerint az örökösök eladták Gr. Lónyaynak, mint az Akadémia elnökének, Gr. Széchenyi István naplóit, jegyzeteit, kéz- és egyéb iratait húsz ezer forintért. Ez árba be volt tudva a Gr. Széchenyi végrendelete szerint szintén a Tasner-örökösök tulajdonához tartozó kiadói jog Széchenyinek már nyomtatásban megjelent összes munkáira nézve is.

Az iratok átvétele, lajstromozása, kiadás alá rendezése végett külön bizottság küldetett ki az Akadémia 1877. június 25-ki összes üléséből.

A kiküldött Széchenyi-bizottság egyik tagja, Zichy Antal tt. az 1879. június 30-iki összes ülésen

beható jelentést tett Széchenyi Naplóiról, s egyúttal az Akadémia rendelkezésére bocsátotta egy tőle készített, aránylag elég terjedelmes, hű kivonatát az összes Naplóknak, a melyek, a köteles discretio tekinteteinél fogva, *egyelőre* kéziratban őriztetnek, de az ügy iránt érdeklődő tudósoknak betekintésül rendelkezésükre állanak.

1884-ben jelent meg a becses hagyaték I. kötete:

Gróf Széchenyi István Naplói, adalék a nagy hazafi jellemrajzához. A m. tud. Akadémia megbízásából összeállította Zichy Antal. Budapest. Az Athenaeum Társulat kiadása.

Ezt követte 1886-ban a II. kötet: *Gróf Széchenyi István Beszédei*. A m. tud. Akadémia megbízásából összegyűjtötte s jegyzetekkel kísérte Zichy Antal. Budapest. Az Athenaeum kiadása.

A III. és IV. kötetben *Gróf Széchenyi István Levelei*, a m. tud. Akadémia megbízásából összegyűjtötte, előszóval s jegyzetekkel ellátta Majláth Béla. Budapest. Az Athenaeum kiadása. 1889 és 1890.

Az V. kötetben: *Gróf Széchenyi István Külföldi úti rajzai és följegyzései*. Naplói nyomán a m. tud. Akadémia megbízásából összeállította Zichy Antal. Budapest. A m. tud. Akadémia kiadása. 1890.

A VI. kötet *Gróf Széchenyi István Leveleinek* harmadik kötetét foglalja magában. Budapest. Athenaeum kiadása. 1891.

A Levelek három kötetében közölt 1620 levéllel koránt sincs kimerítve mindaz, a mi Széchenyi Istvának 1814—1860-ik évi márczius haváig, tehát 46 év alatt írt leveleiből napjainkig fenmaradt, s valószínű-

leg nem sokára e hármat követni fogja egy negyedik, a mely az időközben napvilágra jutott leveleit s a hozzá intézett nagyobb fontosságú levelek gyűjteményét fogja felölelni.

A m. tud. Akadémia nem akarván szünetelni Széchenyi István munkáinak kiadásával, 1892-ben elhatározta, hogy most már a nyomtatásban megjelent munkákat veszi sorra.

Ezek között először is *Széchenyi Hírlapi cikkei*t bocsátja közre.

Annak, hogy a sorozatot a magyar publicista irodalom megalapítójának *hírlapi cikkeivel* kezdjük meg, két oka van. Egyik, hogy míg fent ismertetett nagyobb művei könyvtárainkban nem hiányzanak, s legalább is antiquariusi úton még megszerezhetők, az alatt a Jelenkorban, Társalkodóban satb. többé kevesebbé szétszórta megjelent, bár szoros kapcsolatban levő dolgozatai sokkal nehezebben hozzáférhetők, teljesen alig kaphatók meg, s ha részben nyilvános könyvtáraink nem őrzik meg, szinte enyészetnek vagy érdemetlen feledésnek indulandók. Másik oka előzetes egybegyűjtéseknek és közzétételöknek az, hogy e cikkek, a mennyiben időhöz voltak kötve s rég meghaladott vagy megoldott kérdéseknek szentelve, mint irodalom- és művelődéstörténelmi adalékok épen nem avultak el, s művelt közönségünk által bizonynyal mindig olvasásra méltóknak fognak találtatni, azoknak pedig, kik Széchenyi széles körű működését s mindenre kiterjedő, következményeiben maig kiható nagy tevékenységét tűzetesen tanulmányozni s alaposan megismerni óhajtják, szinte nélkülözhetetlenek.

Széchenyi érdekes egyéniségét tán még könyvbe foglalt halhatatlan műveinél is hivebben tükrözik vissza; s egyuttal az egész korra, melyben élt, s mely méltán róla neveztetett el, meglepő, tanulságos világot vetnek.

Széchenyi Hírlapi cikkeinek II. (befejező) kötete 1894-ben fog közrebocsáttatni.

A magyar tud. Akadémia

Főtitkári hivatala.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BEVEZETÉS.

Gróf Széchenyi István egész írói munkássága.*

Se írói, se szónoki pálmát nem követelek ;
egyedül hű hazafiúi érzés egész kincsem.

(Adó és két garas.)

Gróf Széchenyi István a közélet terén, az irodalom terén, tüneményszerű megjelenés volt. Első fölléptével, az 1825-ki országgyűlésen, országos emberré vált. Hogy mint író is fog szerepelni, azt akkor még kevesen sejthettek. Az akkori közélet egyik legtiszteltebb alakja, a költő-politikus, gróf Dessewffy József, mikor versben énekelte meg az ifjú mágnás külföldi útjait, a haza javára gyűjtött s itt értékesítendő tapasztalásait, nagy ősök nyomdokain haladó nemes becsvágyát, hazafiságát, áldozatkészségét: nem látta előre, hogy egyúttal a magyar publicistika megteremtője fakadoz benne, még pedig olyan, a kivel néki, az ősi jog, ősi szokások éber őrének, csakhamar nevezetes vitája lesz, melyben mind a ketten a közvéleményre fognak — egyik a reform, másik a conservatio szellemében — hivatkozni.

Igaz, hogy mindazon eszmék, mindazon javítások, melyeknek hazánk újjászületését szeretjük tulajdonítani, több vagy kevesebb homályossággal vagy világossággal, ott voltak lefektetve a régi országgyűlési aktákba; de ott el is temetve. Nagy haladás volt már az is, s nagy köszönettel fogadtatott, hogy egy részök, az úgynevezett deputationális munkálatok kinyomtatása s a hívatottak között tanulmányozás végett kiosztatása elrendeltetett.

* Bővített és javított lenyomata a Budapesti Szemle 196—7. sz. a. közlött tanulmánynak.

Holt tudomány volt az, s akadémikus értékkel bírt csak. Emberre várt, a ki a lángész szikráját lövelli belé, melytől szétterjedjen világossága s köztulajdonná válhassék.

Ezt az embert, jelképileg szólva, méltán a Jupiter fejéből egy ütésre kiugrott Minerva armatához hasonlíthatjuk. Egyszerre mindent tudott, mindent megvilágított. Mint egykor egy orosz diplomata mondá valahol róla: »le comte Széchenyi m'a fait chérir l'ignorance«: ugyanolyan benyomással volt eltelve az avatott és nem avatott nagy közönség s annak mintegy magvát képező nemes ifjúság. Hozzájuk csatlakozott a polgárság, mely meghallá az óra ütését lealázó helyzetének megszüntetésére; s ébredezett a parasztság, melynek fölszabadítói s a nemzet keblébe olvasztói már nem soká váratnak magokra.

Gyanús szemet vetettek reá, kik a szabadságban a forradalomnak nem ellenmégét, hanem előfutóját látták. Ezek közé tartozott Metternich s Ferencz királyunk; de nem tartozott József nádor. Ez minden haladást, a nemzetiség erősödését, a jobbágyság sorsának javítását, s az anyagi jólét fejlődését stb., örömmel nézett, s szívesen előmozdított, s e tekintetben előbbre volt az akkori főrendiház legtöbb papi és világi tagjainál; de félt minden rögtönzéstől, félt a régi intézmények s a történelmi jogalap megingatásától. Magyarúl jól értett, de sokat tartott az ő latin classicus műveltségére, a magyar közjogban, mondjuk: jus publicumban való jártasságára. Ismereteinek e kettős tárházából a legtalálóbbról idézeteket tudta meríteni rövid, de mindig velős fölszólalásaihoz. Az országos küldöttségeknek többnyire elnöke volt, s nála nélkül azok semmire sem mehettek. A felső tábla tagjai fölött nagy fölényt s bizonyos patriarchális tekintélyt gyakorolt; de talán egyik iránt sem érdeklődött annyira, mint épen az ifjú Széchenyi iránt. Ez az érdeklődése csak fokozódott, mikor meghallotta, hogy könyvet írt, s hogy egy másikat is készül írni. Kíváncsivá lett azt már kéziratban is láthatni, annál inkább, mert úgy hallá, az valami éles »paródiája« készül lenni az országos bizottságok munkálatainak.

Hivatottak, hivatlanok kritika alá vonták Széchenyi első műveit. Tartalmát, szellemét, egészét és részleteit, stilusát és nyelvét egyaránt megbeszélés gyakran élénk megrovás tárgyává tették. Mivelhog minden olyannyira új és szokatlan volt.

Legerősebb bírálója Dessewffy József volt, ki ellene írt könyve czímének, *Taglalat*, mindenkép megfelelni igyekezett. A mellett mint költő és hazafi kénytelen volt örvendeni a szokatlan és szellemes olvasmánynak, melynek majd minden részletére Shakespere mondását alkalmazhatónak vélte: »Fülembe önté lelkét nyelve tüzével«. Mert, mint szívesen bevallá, annyi sok szép és jó hemzseg szerző e halhatatlan munkáján.

A kevésbbé tájékozottak föl sem tették, hogy egy magyar mágnás magyar könyvet, még pedig jó magyar könyvet írhasson, s meghagyva bár néki az eszmék kezdeményezésének dicsőségét, melyet azonban a készületlenség és hevenységzet vádjaival eléggé leszállítottak; a nyelvezet, s a stíl érdemét, a kidolgozás fáradságát, hozzá közelebb álló valamely dolgozó-társra szerették ruházgatni, feledve, hogy valamint az eszmék újak voltak, úgy még inkább keresni, sőt teremteni kellett hozzá a szavakat. A magyar publicistika nyelvének egyik első alkotója épen Széchenyi volt. Eredetisége, magas röpte, lelkesedése az ilyféle pávatollakkal ékeskedést előre is kizárta; de megengedte egyes szónak vagy kifejezésnek a szófaragóktól néha kölcsönkérését, már aztán akár vette hasznát, akár nem. Az első esetben kamatostul adta vissza.

Ballagítól hallám, kire e téren mindig bátran hivatkozhatunk, hogy egy időben szokásba vette az Akadémia fekete táblájára bizonyos idegen szavaknak krétával fölírogatását oly czélból, hogy azok egyenértékét, esetleg a javaslatba hozott új szavak helyes vagy helytelen voltát a tudósok határozzák meg.

Jellemző, a mit derék Kis Jánosunk önéletrajzában jegyzett föl. Széchenyi, ki e jeles úttörőnkkel Sopronban folytonos érintkezésben állott, megküldé neki a *Lovakrul* írt első művének kéziratát, azzal a kéréssel, hogy főleg nyelvi szempontból tenné meg reá észrevételeit. Ez lelkiismeretesen engedett a fölhívásnak. Javításait Széchenyi megköszönte, de »azon alkalom-

mal« nem használta, súlyt fektetvén reá, hogy éppen ez a műve egészen az ő saját alkotása legyen. Hogy nem csak ez a műve, hanem a többiek még inkább az ő kiváló, minden ízében eredeti egyéniségének bélyegével voltak ellátva, az iránt ma már senkinek kétsége nem lehet. Tartalmok úgy dönt e mellett, mint formájok.

A *Felsőmagyarországi Minerva* igen érdekes és jellemző adatot tartott fenn a Széchenyi írói önállóságának, sajátosságának feltüntetésére. Kifogásolta e tudományos folyóiratnak nem igen tetszős külalakját, mindössze néhány soros nyílt levélben. (Júniusban 1828.) A hány sor, szinte ugyanannyi félbeszakítás a szerkesztő részéről, *a*-tól *g*-ig terjedő aprólékos s mint maga az írók mondja, igazán »piczinkedő jegyzékek« közbeszúrásával, melyeket a grófnak nagyobbakra törő magas elméje talán nem fog rossz néven venni. Valamivel hosszabb czáfoló választ vontak ugyan magok után (szeptemberben) e megjegyzések; de egészben, úgy látszik, Széchenyi nem annyira eszmének eszmével, vagy ez esetben inkább ötletnek ötlettel szembeállítását vehette zokon, mint saját helyesnek hitt orthographiájának önkénytes kijavítását. Ő tudniillik somogyiasan mindig *tul tült bul bült* írt, s nem szívelhette, ha az azóta túlsúlyra vergődött kálvinistásan nyújtott *tól től és ből ből* re változtatták. Ez a kis ártatlan, hogy ne mondjam gyermekies polemia csíráját vetette el köztük a nagyobb meghasonlásnak, mely a *Hitel* és a *Taglalat* írója közt rövid idő múlva támadt. E nagyobb elvi különbségek is úgy elavultak ma már, mint a megszólításnak *Ön* és *Kegyed* közötti ingadozása, mely a mindennapi társalgás kényelmesbbé és kecsesbbé tétele szempontjából fontos napi kérdés volt.

Dessewffy, minden conservativ hajlamai mellett, Kazinczy-nak a nyelvújításban hű bajtársa volt, s nyelvünket nem egy szóval vagy fordulattal gazdagítá, mely közhasználatba ment át. Ki kell emelnem, hogy ő volt az, a ki az ausztriai birodalomnak Magyarországgal együttes jelzésére a *monarchia* szót, talán először, használta; s nem az ő hibája, hogy majdnem félszázad múlva, nem kis fejtörés után, Ghyczynek kelle ezt a

szót újra föltalálni, s a kiegyezkedés utáni időszak első magyar miniszterelnökének, gróf Andrássy Gyulának, rendelkezésére bocsátani. — A szó maga inkább kormányzati formát, mint területi egységet jelent; hanem hát: verba valent usu.

Széchenyi nem sokat vett át elődeitől és kortársaitól sem; járt inkább a maga útján: csinálta az új szókat, jót rosszat egyre-másra, az új vagy akár újnak látszó eszmék számára. A gyakorlatra bízta a többit, mely vagy elfogadja vagy eldobja az új szókat; de elvül bátran kijelenti, hogy a nyelvszüességet absurd dolognak, Polynesiába valónak tartja.

A Dessewffy *Taglalatánál*, ha nem is szigorúbb, de tárgyilagossabb s részben találóbb kritikát gyakoroltak Széchenyi fölött Orosz és Ponori Thewrewk.

Az utóbbi nyilván jártasabb volt az anteactákban, s »tétovázás nélkül« kimondja, hogy a grófnak három becses munkájában (*Lovakról*, *Hitel* és *Világ*) előforduló hasznos »kelmékről« (materia) már ezerszer és tiszta lelkiismereti bátorsággal szólottak (tudniillik országgyűléseken és megyei gyűléseken). Ott pedig a javaslóknak mindjárt felelni is lehetett, s legottan kisüle az igazság. Bele is köt nyomban az újoncz publicistának nem egészen hibátlan terminológiájába. Külön »nemzeteket«, úgy mond, Magyarországon én nem ismerék és az alkotmány sem ismer. Jus publicumunkban csupán magyar király, magyar alkotmány és magyar nemzet fordul elő. — — Vannak, így folytatja, honunkban és részeiben a magyarokon kívül többféle népek, de ezek közé nem számíttatnak a dalmátok, horvátok, szlavoniták, kikről az 1741: 61. törvénycikk világosan mondja, hogy született magyarok. Végezve a leczkét, áttér Erdélyre, hol 1790-ben az oláhok külön nemzetnek (negyediknek) óhajtottak fölvétetni; de a Rendek azzal utasították el, hogy tanuljanak magyarul s tüstént az első nemzethez fognak számíttatni.

Széchenyi csípős modorát sem hagyva viszonzatlanul, egy külföldieskedő ifjú mágán parodiájával kedveskedik, mely elég sikerültnek mondható.

Orosz is erősen utal az országos deputatiók munkálataira,

s csodálja, hogy azok alapos ismerete nélkül hogy is mert valaki föllépni. Védelmébe veszi, éppen úgy mint Dessewffy, a magyar insurrectiót, sőt még a robotot, dézsmát és rospontot (előfogatot) is; de főleg a vármegyét, melyről Széchenyi kissé elvetve a súlykot, azt állítá, hogy egyik a másik bajával semmit se törődik. Széchenyinek a nemzetegység magas eszményképe lebegett előtte; a megyeház udvara szűk volt neki. Azért is mondá a *Taglalat* írója, hogy a gróf »nagyobb szabású, de ő vigyázósággal teljesebb«. Európai színvonalon áll, s mikor abból enged, az összes monarchia hatalmi állását fogadja el, melytől a mi municipalistáink mindig több rosszat mint jót vártak, kiktől eltérve, egészen más úton véli elérhetőnek Széchenyi hazánk álmodott nagyságát, jólétét.

Hogy mennyire szerette az ő huszárjait, annak naplóiban nem egy megható nyomát találtuk; de már mégis csak szóvirágnak vehette Dessewffy ömlengéseit, mikor ez azt állítá, hogy: Napoleon magyar huszárokkal az egek csillagit fogatná le, csakhogy nem kell ám hozzájuk külföldi nyelven beszélni! . . .

Nem nagyon kímélték az ő kedvencz eszméit: a lófuttatást és a nemzeti casinót. A nádor ez utóbbiban csak egy pipatoriumot látott; Oroszék rádupláztak, hogy az bizony egyszerű mulatóhelynél nem egyéb. Köztünk szólva, volt az egyéb is, de csak míg Széchenyi élt. Míg humor dolgában Jean Paulhoz hasonlítja, tagadásba veszi a hazának általános hátramaradását s szemére hányja a reformernek, hogy semmi rendszere nincs, és hogy t. k. nevelésről, iskoláról, honvédelemről s egyéb érdekes dolgokról egy szót sem szól, ámbár különben a rhapsodicus munkából akár öt külön könyv is kikerülne. Végre, nem minden célzatosság nélkül, azon reményét is kifejezi, hogy Széchenyi külföldi utazásainak oly tanulságossá válható leírásai minél hamarább a közönség birtokába fognak kerülni. Ez az óhajlás akár volt őszinte, akár nem, az Akadémia gondoskodásából, csakis napjainkban teljesült. Használható kor- és jellemrajzi adalék; de elavult arra, hogy újabb reformtörekvéseinknél hasznát vehessük.

A mi Széchenyinek bár napi érdekekhez kötött műveit, emberileg szólva, halhatatlanná teszi, az a szellem, a nemes pathos, az önzéstől ment tiszta haza- és emberszeretet, melynek mindig megható nyilvánulásaival bármelyik művének majdnem minden oldalán találkozunk. E helyek előnyösen válnak ki a nálunk időnként divatozott nagy szavak és hangzatos szólamok ama tömegéből, mely elcsépelt közhelyekké válva, méltó feledésbe sülyedett.

Ha egy kis pedanteriával, mely ez esetben talán megbocsátható, külön válogatjuk a pathetikus részt, aztán a satirát, s végre a közgazdasági tételeket, be fogjuk vallani, hogy legbővebb osztalék az elsőre, s aránylag legcsekélyebb az utolsóra esik. Kivéve természetesen az egyes kérdéseknek szánt, s pozitív javaslatokkal foglalkozó röpiratokat; mert ezeket, például csak az *Adó és két garas* című, könyvvé vált hosszú cikksorozatát, hozzávetve, — azonnal fölbillen a mérleg.

Már első művének (*Lovakrúl*) megírásánál volt gondja reá, hogy ne legyen »nagyon istállószagú«. Jeligéje is szintoly szerencsés, mint igénytelen látszatú volt, s megragadt, hogy számtalanszor idéztessék a lóhoz mitsem értő utódoknak is emlékezetében. »A kisedd makkbul, ha egészséges, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja.« Ajánlva van lovagias hevülettel a híres gazda és juhtenyésztő gróf Hunyadi József árnyékának,¹ kit mint sok jó magnak elhintőjét hazánk áldott térein, mutat be az utókornak, kinek szemei nem láthatták ugyan meg a gyümölcsözést mutató időt, de a mely bizonynyal el fog jönni s föl fog derülni egész díszében. — — Ugyanazon húrnak a megrezdülése, mely a *Szózatban* annyira meg fog hatni mindnyájunkat!

A kis könyv, mely egy közgazdasági értekezés akar csak lenni a lótenyésztés fontosságáról, teli van arany-mondatokkal, melyektől az olvasó szíve tágul. Méltán írta neki (szeptember 22-dikén 1828) lelkes barátja, a volt korona-őr, Ürményi Ferencz: »Örömmel olvastam könyvedet a *Lovakrúl*, sok jó

¹ A L. Henrietta férjének egyik, magtalanul elhalt, előde volt.

van benne, legjobb az, hogy tiszta magyar szívvel van írva, és sok előítéleteknek hiányosságát megmutatja«. Tiszta magyar szív? s az előítéletekkel szembeszállni? dicséretnek már elég. Hiszen mint az író mondja: »Könnyebb ezer bolondságot a néppel elhitetni, mint egy előítéletet legyőzni.« Igen ám, mert »a tökéletesség az embertől távolabb jár, a közepszerűséggel gyakran találkozik, az alacsonyságokkal pedig örökké küzködik«. Emelkedve röptében a szabadság barátait csatolja magához: »a világon minden csak a szabadság örömeztetésében fejt ki magát egész tökéletességben«. Majd az egyesülési szellem kora ébresztője szólal meg, mondván: »Egynek minden nehéz; soknak semmi sem lehetetlen«. Nem veti meg a kis korban kifejtett áldásos tevékenységet sem. »Az, a ki életében gyümölcshát nevelt, a föld alatt is csendesebben nyugszik.« Folytasuk-e idézeteinket? »Csak magunktól függ«, — ily biztatással végzi, »hogy a világ minden vásárait lovainkkal elboríthassuk, és hogy a magyar ló mindenütt érdemlett elsőbbséget nyerjen.« — E pár vonásban is előttünk áll a nemzetgazdasági író, de ha nem csalódom, valamivel több is. Ösztönszerűleg követi a *Taglalat* írójának intését: érezve kell gondolkodni és gondolkodva érezni. S ehhez, daczára később fölállított híres elméletének, a szív és ész functioninak a politikában különválasztásáról, mindvégig hű maradt. Jellemző, hogy Széchenyi maga első művének német fordítását (Gévaitól) hazafiságból elnyomta.

Úgy tíz év múlva hozzánk vetődött, mint a restauratio diplomatája, egy híres francia maréchal, a raguzai herczeg (Marmont) s itt nyert benyomásairól könyvet írt, mellyben igen kicsinylőleg nyilatkozott a lófuttatásról, az angol sportnak, s különösen a mi a fogadásokat illeti, az angol játékdühnek oktan sőt veszélyes majmolását látva abban. Víz volt ez a lófuttatás magyar ellenzőinek, különösen Oroszéknek a malmára. Széchenyi indítatva érezte magát *Néhány szó a lóverseny körül* (1838) című munkájában újra síkra szállni e kedvencz eszméje mellett s mintegy folytatását, illetőleg kiegészítését adni első művének. Oroszék számítása szerint

ez már a harmadik e nemű munkája lett volna; oda foglalva t. i. a Döbrenteivel együtt szerkesztett *Pesti lóverseny-könyvet 1829-re* (a lóversenyzés választottsága nevében). Egyben tökéletesen egyetértett a francziával, kettőben is némileg. Mind a ketten azt állították, s ez bármely elfogulatlan előtt (mondjuk: laicus előtt is) a leghelyesebb kiindulási pontnak látszik, hogy a magyar lóban nem hiányzik a jó vér, hanem a testalkat, s hogy a vér nemességének fentartását illetőleg nemesbítését az idomzat erősítésének folytonos szemmeltartásával kell, nem pedig egyiket a másiknak rovására eszközölni, s hogy e végből nekünk nem keleti, hanem leginkább angol telivér ménekre van szükségünk; de már abban semmikép sem tudtak egyetérteni, hogy a ló jóságának kitüntetésére avagy fokozására is az egyedüli helyes eszköz, Széchenyi szavával élve, a legbiztosabb »emelcső« a versenyfutás volna, melyben a raguzai herczeggel egyetértve, sokan hajlandók voltak csak az állat- és emberkínzás egy elegáns nemét látni. Miben pedig félig találkoztak, az, a mit a francia értekező után Széchenyi is szükségesnek látott kiemelni és világosabban, mint eleinte, kifejteni, hogy a lovat az angolok példája után, melyet ők tudvalevőkép az állattenyésztés minden ágára kiterjesztenek, a későbbi rendeltetéséhez mért külön célokhoz alkalmazottan kell nevelni és idomítani. Egy a versenyló, más a hámos ló; jön a teherhordó, a gazdaságra, gépbe való, aztán a vadászló, végre a pony. Megengedi Széchenyi, hogy Magyarországon is »így kell fejledezni a tárgynak«; de azért magát meg nem adva, ellenfelének azon kérdésére, hogy hát mire való az imént részletezett célok tekintetében a futó ló? így felel: »Tenyésztésre! Tenyésztésre! Tenyésztésre!« ... Szerinte a futó ló törzstartója a jó lónak, tudniillik a telivér fentartása és kitüntetése által. Oroszt is fölhívja, hogy miután oly sok elmés ötletével megnevelteté, most már tanítsa is valami okosra, s mondjon, ha tud, más és jobb módot a ló valódi értékének fölismerésére, s ez úton közvagyonosodásunk e nevezetes ágának fejlesztésére? stb. Fogadást is ajánl reá. Mert még a lófuttatásoktól elválhatatlan fogadások, — ez oly fontos ellen-

vetések alá eső »passio« — mellett is tudott ethikai okokat fölhozni. Nem csak az ész és szakértőség élesbítését és túlsúlyra vergődését látja benne, hanem egyedüli módját is a nyeglék és szájhősök leálcázásának s »bitorolt reputatiók« szétfoslásának.

Nem fogok a kérdés közgazdasági oldalai mellett tovább időzni, miután Széchenyi akkori javaslatai azóta többnyire életbe is léptek; csak ki kell emelnem azon józan vezérelvét, mely különben is a gyakorlati életben rendesen útát tör magának, azt tudniillik, hogy a lótenyésztést nem patriotismusból kell üznünk, — erre, úgymond, másutt lesz szükségünk; — hanem angolosan, józan számítással, a hasznosság szempontjából, a kilátásba helyezett biztos nyeremény fejében.

Máskor kimagyarázta, hogy nem csak a ló, hanem még inkább az ember, tudniillik a közszellem, a férfias nemes gondolkodás, központosítás, idegenek ide vonzása s fővárosunk világvárossá emelése lebegett szeme előtt. Kiemelte t. k. a testi ügyesség, délczeg magatartás, s az akkor még nagyon elhanyagolva volt gymnastika fontosságát, melyet ma már mindenki elismer s nem nélkülöz immár az iskola.

Most tárgyalt első művében a szatirai ér sem tagadja meg magát, mely ha igaz, utóbb annyi ellenséget szerzett neki köztünk. »Csónakot tartani maga körül«, jegyzi meg egyszer mellesleg, a »legjobb úszónak is tanácslom, mivel csak egyetlen egyszer fulhat vízbe az ember.« Saját jeligéjét mintegy parodizálva, mondja: »A kisdéd makkbul magas tölgyfa lesz; míg a tök soha sem emelheti föl magát a földről«. Ide vág a hasonlat, melylyel másik művében méneseink elkorcsosulását (tudniillik a testnek a vér rovására növesztését) világítja meg, az egyszeri kertészszel, a mikor ez kisdéd körtét tökre oltott be. Ugyanitt, megérintvén, hogy Bedlam lakosai is fölvigyázóikat tartják elmebódultaknak, kis népszerűségét is jobbadán »üldözőinek« véli köszönhetni, meg hogy talán »kissé többet ér azoknál, a kik semmit sem érnek«. Bizonyynyal találó, mit az erdélyi lóról mondott: »Szép lehet, de egy erős vállú s nehéz ember nem igen tudja, ő üljön-e a lóra, vagy a lovat vegye a hátára«.

A maniák minden nemét, arabomaniát szintűgy mint anglomaniát egyaránt kárhóztatva, mulatságosan apostrophálja a magyar ősi rendetlenséget, mely tétlensége mellett is oly sokban jelentkezik; fölszámítja, hogy a nemzeti casino akkori (520) tagjainak legalább tizenkét millió pfrtnyi (adómentes) évi jövedelméből minő csodadolgokat lehetne létrehozni, nagyobb áldozatkészség mellett. Pedig, így végzi, már egészen a *Szózat* hangulatától elteltén: »Hon iránti hűség okozza az emberi nem legszebb tetteit, s ez fogja egyedül, ha valami a világon, nemzetünket az elsüllyedéstől megmenteni.«

Elég sokáig időztem Széchenyi első, nem is oly általánosan ismert művének úgy egyik, mint másik részénél; nem ígérhetem, hogy rövidebb leszek, ha ez utáni fontosabb s óriási hatást tett műveit, nagy eszmék és nemes érzések e kimeríthetetlen tárházait, akarom ismertetni.

*

Széchenyi három fő munkáját, *Hitelt, Világot, Stádiumot*, együtt kell tárgyalnunk. Egyik a másiknak nem annyira kifo-lyása, mint kiegészítője, magyarázója, részben helyreigazítója. Együtt képezik a korszakalkotó nagy államférfiú jól átgondolt, szíve melegével ápolt s nagy előrelátással bölcsen kiszámított politikai és társadalmi programját. Be is fejezte velök az ő reformmunkáját. Azontúl Kossuth kezébe fog az átmenni.

A *Kelet népe* képezi a választó vonalt. Azon innen Széchenyi, az újíító, a réginek hadat izenő, az izgató áll előttünk; azon túl a mérséklő; az egyezkedő, a túlhajtásnak határozott ellensége. Hálátlan szerep volt ez, melyért legtöbben félreismerték s a következetlenség vádja volt még a legcsekélyebb, melylyel sújtották.

Lesz alkalmunk kimutatni e vád alaptalanságát. Föl fogjuk találni már első műveiben a pontokat, melyek későbbi feketelátását vagy igazolják, vagy megmagyarázzák, s őt mindkét esetben az önmagához való hűtlenség vagy éppen személyes önző indokok szemrehányásának magasan fölibe emelik.

Maga Metternich, ki Széchenyinek az első országgyűlés alatt az ellenzékhez csatlakozását annyira rosszalá, ki őt e

miatt a legborzasztóbb jóslatokkal rémítgeté, melyek a később törtéeteknek kulcsát adják kezünkbe,¹ — a *Hitel* megjelenésében semmi veszedelmet nem látott; sőt azt a részét, mely a nemzet előkelőségének hibáit ostromozza, s még inkább azt a részét, mely az osztrák kormány iránti elfogultságot s minden bajainknak tőle származtatását igyekszik meggyöngíteni, határozott rokonszenvvvel üdvözli. »Az ön könyve«, mondá neki, »bizonynyal csökkenteni fogja népszerűségét honfitársai körében, mert semmi sem bánt annyira, mint az igazmondás. (Rien ne blesse autant que la vérité.) Kétségtelen, hogy ő a nemzeti elfogultság és szánandó előítéletek rovatába sorolta az ősi alkotmányhoz, adómentességhez való makacs ragaszkodást, az akkor dívó »gravaminális« politikát, s a »híres« passiv ellentállást, melyek, mint a középkori ódon fegyverzetek, csakis védelemre s megállásra, de nem sikeres támadásra s gyors haladásra voltak alkalmasok, s azért az új kor eszméivel eltelt Széchenyinek is rokonszenvét legkevésbé birták; de Metternich oda foglalt még mindent, a mi »liberalismus« volt, s a politikai szabadság, kormányfelelősség, nyilvánosság, népjog felé terelte a közvéleményt, s ez az irányzat volt az, mely már Széchenyiben is veszedelmes újítót, utóbb, mint mondá, »elveszett embert« láttatott vele. »Ez az ember annyit ártott«, mondá egy alkalommal, »hogy hat olyan existencia sem teheti jóvá.«

A *Hitel* magas röptével, fenkölt, nemes érzületével meghódította a világot: rezgésbe hozta minden szív legtitkosabb húrjait, forrongásba minden agy rég szunnyadó legmerészebb gondolatait, a valóság reményével kecsegtette a haza s emberiség szebb jövőjébe vetett bizalmat. Szerencsés inspirációnak nevezhető, s hatását nem is téveszté már maga a könyv első lapján álló ajánlás: »Honunk szebb lelkű asszonyinak!« — »Vegyétek«, úgy mond, »pártfogástok alá!« — »Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védangyalai.« — »Ti emelítétek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdvözlét és hála Néktek!«

¹ V. ö. Gróf Széchenyi István naplói.

E bevezetés már eléggé sejteti, miket fogunk e drága könyvben olvasni, s miként fogjuk azzal, mint Wesselényi írá, »táplálni« magunkat. Mert hisz: »erkölcsi eledel nélkül hogy élhetne a magyar, kinek nagyobb része lélek!« Megszólal nyomban benne, kinek nagyobb része bizonyval csupa lélek, a szülői iránti kegyelet, melynek későbbi munkáiban, is leginkább a *Kelet Népe*ben, oly megható kifejezésével fogunk találkozni. »Mindig csak azon kötelességekről szólunk, melyekkel szüleinkhez köttetünk, azokrul soha vagy ritkán, melyekkel gyermekeink iránt tartozunk, holott ezek még szentebbek. Hála az égnek, hogy szüleim, kiknek áldom hamvait, ezt épen úgy hitték s azért ily szó illik is ajkaimra!« — Ezt már átvitt értelemben veszi: a szebb jövő előkészítésének, utódaink sorsa javításának szent kötelességét tartva szeme előtt. »Csak a gyöngye szereti önmagát; az erős egész nemzeteket hordoz szívében.« — »A mi eddig jó volt, az épen azért ma talán csak meglehető, s utóbb még káros is lehet, mert minden előre vagy hátra megyen a világon.« S tovább szöve ez eszmét: »azért, mert jó systema (= *Hitel*) nélkül is életben maradt az ország, s talán (ha igaz) boldogabb sok egyéb országnál — jobb systema következésében annál bizonyosabban tenne óriási lépéseket.« — »Ha csak egy pár évet veszünk össze«, — így szólt már előbb, — akkor jobb, ha minden mozdulatlan áll meg; ha egy fertály vagy félszázadra tekintünk, akkor — változás kell.«

»Nem fogok én«, — így folytatja, — »hazám dicsérője lenni, mert az arra nem szorúlt, s mert oly szoros kapcsolatban látom magam vele, mintha rokonomat vagy önszemélyemet dicsérném.« — Már »mágnáslétére« is úgy érzi, — s ezek közvéleményére célzott föntebb Metternich, — hogy bölcsebbet nem tehet az »önvádolásnál.« Sorra veszi aztán az oly mélyen gyökeredzett ódon visszaéléseket, s oly lángszínekkel festi azokat, akár mind megannyi Kossuth vezérczikke. Oda csattant a végén: »Oh szégyen, hol marad elpirulásod!« ...¹

¹ Németül szerette ez idézetet: »O Blut, wo bleibt deine Wallung, O Schande, wo dein Erröthen«?!

Nem democrata beszéd-e ez: »Többet ér királyra és országra nézve egy új nemzetség, mely érdemeket szerez egy oly régi familiánál, mely a helyett, hogy elődei által hasonló nagy tettekre buzdíttatnék, inkább magát minden áldozat s munkátul mentnek hiszi«?!

Azért mondja aztán: »nem nézek én annyit hátra, hanem inkább előre«.

Azért vált halhatatlanná, s ily kapcsolatban méltán ezerszer ismételhető zárszava: »Sokan azt gondolják, Magyarország volt; én inkább azt szeretem hinni: lesz!« —

Zárszavához érve bár, ne tegyük le még a könyvet kezünkől a nélkül, hogy még egy pár, más oldalról emlékezetes mondást ne jegyezzessünk ki belőle.

Közgazdasági része még általánosságokban mozog ugyan, de alig hagyja orvoslásra váró bajainknak egyikét is érintetlenül. Elég arra, hogy a gondolkodókat ébreszsze, a jóakarátúakat bátorítsa, ellenségeit lefegyverezze.

»A termő földnek csak haszon nélkül heverő része is boldoggá tenne más nemzetet.«

»A magyar földbirtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene.« — »A tőkepenzes is, mert: hypotheca helyett csak hypothesis van.«

Sokat mond ez alkalomból a nevelésről, és a prózai tárgyat, a gazdasági részt, igen sok költészettel tudja fűszerezni. Maga a *Hitel* értelmezése is, melyet az adott szó szentségével, a férfias jellemmel, a becsületességgel minden irányban oly gyönyörűen azonosít, nála csupa szárnyalás, tiszta idealismus. »A magyar gazda«, — így folytatja közgazdasági tantételeit — »nem viheti mezeit a lehető legnagyobb virágzásra.« — Pedig: »A mit bizonyos időben egy mező megteremhetne, de nem terem; s az a dolog, melyet egy ember elvégezhetne, de nem végez, minden időre el van veszve.«

Megemlítve a közös legelő, faizás, czéhek, limitatiók, robot és dézma körüli nagy erő- és időpazarlásainkat; átmegy a kereskedésre. Pontozatai ma sem veszítették el érdekességüket.

1. Geographiai helyzetünk.

2. Pénz szűke.

De, hozzá teszi, mintegy vigasztalásul, hogy az angol sem kezdette pénzzel, hanem munkával...

3. Más nemzetek concurrentiája.

Alkalmat vesz oda suhintani egynémely »gaukler« patriótára, mit a *Taglalat* írója nem sokára egy gaukler politikus jelzővel fog visszadobni.

4. Vámok. Az osztrák határvámvonalt érti.

De, hozzáteszi, minek keressük ott a bajt, a hol nem segíthetünk. Ez leginkább akadályoz abban, hogy segítsünk ott, a hol az csak tőlünk függ.

5. Kormányi rendeletek fölösleg vagy czélszerűtlen volta.

6. Productumaink szűke.

Fölemlíti a nálunk minden rossz termés után beállható éh-inséget, mint például 1816—17-ben is stb.

7. Communicatióink rossz volta.

8. Belső consumtióink elégtelensége.

Erre, méltán, igen nagy súlyt fektetett; de, mint látni fogjuk, némi túlzásba is esett.

9. Szállítások, transitó-vámok körüli bizonytalanság.

10. Kereskedelmi becsület, s munkásság némely csorbái.

11. Nemzeti bank.

Ez talán az egyetlen positiv javaslat, melylyel egyelőre föllép. De úgy látszik, már ekkor is egy magyar földhitelintézetre gondolt, melynek föllállítása még évtizedekig váratott magára!

Vége:

12. Jutalomtételek több s jobb termesztésre és kivitelre.

E pontozatok után önkényt merül föl a kérdés, hogy tehát »mit kell tennünk, és min kell kezdenünk?« — Ez nyomban a hitelnek szorosb értelemben tüzetesb taglalására vezeti vissza, hogy vége vettessék azon állapotnak, miszerint nálunk »szinte szokássá vált, se tőkéjét se kamatját, se más tartozását nem fizetni soha!« — Első sorban áll tehát, szerinte is, a váltójog s hiteltörvények behozatala, melyekért, kellő előzmények hiánya miatt, oly nagy volt utóbb ország-

szerte a jajveszékelés. Ez előzmények, vagy együttes intézkedések, úgy mint pénz teremtése és olcsó hitel nyújtása, Széchenyi terve szerint, a válságot, melynek nem hiányoztak áldozatai, lényegesen megkönnyébbítették volna.

Utójára akarjuk hagyni azon már föntebb érintett kapcsolatokat, melyek a merész újtónak későbbi mérséklő, conservatív, ha úgy tetszik, túlloyalis szerepléséhez vezetnek; közben ne ejtsük el fenséges humora azon csillámaid, melyek komoly tanainak hatását, ellenkező irányokban is, annyira fokozták.

»Ki igen sokféle akar lenni, alig lehet tökéletes egyféle.«

»Nem ritkán egy becsületes ember, ha Leonidáshoz, Montaignehez, Pitthez hasonlítják, nevetségessé válik.«

»Némely ajakrúl rágalom és gyalázás jobbjúen esik, mint minden magasztalás s felhőkig emelés eshetnék.«

»Egyiknek az udvari tömjén kellemesb, másiknak a populáris illat; cselekvényök egyaránt zavaros forrásbul ered, csak-hogy ízlésök különböző. Fényleni soknak legfőbb célja, nem használni.«

Kiegészíti e gondolatot e komoly intés: »Ki a közönségnek akar használni, legelső kötelessége: magárul egészen elfelejtkezni.«

»Extra Hungariam non est vita, szánakozást vagy kacagást gerjesztő beszéd.«

Nem kevésbbé nevetséges dolgoknak tartja a következőket: »Lónak gyepre hozását idomítás nélkül, úrfinak examenre hozását tanulás nélkül, házasságot tapasztalás nélkül, repraesentativ systémát közértelmesség nélkül stb. e.«

Úgy szintén, mikor az eladósodottat nálunk »az övé közelebbről nem érdekli, mint sok titkos tanácsost a titok«.

Vagy: mikor »egyesület az, hol sokan fizetnek, s egy parancsol.«

Példának ennyi elég: vegyük elő az utójára hagyott komolyabb érintkezési pontokat.

»Oppositio szükséges mint az epe.« — Csakis?

»Mintha király- és hazaszeretet eczet és olaj volna, mely soha sem vegyülhet együvé.« — Mikor a hazafiak ország-

szerte nagy fogadásokat tettek, hogy soha és semmi körülmények közt nem vállalnak hivatalt, még ha miniszterekké tennék is őket.

»A végsőségeket, túlságokat gyűlölöm.« — Tehát?

»Népkormány nem fér jobban össze a természettel, mint ha több ember hajtana egy lovat.«

Ez Deák ismert adomájára emlékeztet, mikor egy híres úrkocsissal elragadták a lovak, s ő világért se nyúlt hozzá a gyeplőhöz, mert, úgymond, ha ketten rángatjuk, bizonyosabban bele dülünk az árokba. (Kossuthra volt alkalmazva 1848-ban.)

»Lenni kell előbb, azután lehet kifejleni.« Ezt utóbb ő meg az ellenzék más-másféleképen értelmezték. Széchenyi itt a magyar nemzetiségre, mint politikájának legelső alapkövére értette.

»Kárhozatosb elbizottság nincsen, mint másokat vezetni, ahhoz való talentum nélkül.« — Tragikus fordulattal alkalmazá e mondást előbb Dessewffyre, majd Wesselényire, utóbb Kossuthra s legutójára végzetesen önnön magára!...

»Szomorú sors öntagjainak lassú sorvadását érezni, — ennél csak annak kínja lehet még fájdalmasabb, a ki kénytelen átlátni, hogy ő egy rothadó nemzet tagja« ...

Vessünk egy pillantást naplójába. Vagy inkább ne vessünk. Teli van az agoniával, kétségbeeséssel.

Kiigazítja itt még e vigasztaló sorral: »Boldogok mi, hogy köztünk legalább a fiatalság jelei mutatkoznak!«

Az ezerek kezében forgó *Hitel* harmadik kiadásakor a kiadó azzal az örömhírral lepi meg a közönséget, hogy e munkának immár második része is készülöben van. E második rész a *Stadium* lett volna, mely a reformok határozottabban körülírt részleteit foglalta magában. Dessewffy *Taglalata* okozta ennek késedelmét és a *Világnak*, mint sürgős feleletnek s egyúttal köteles önvédelemnek közrebocsátását.

Foglalkozzunk tehát mi is előbb vele.

Az egész könyv »Jóakaróimhoz« czímezve, nagyjában egy gróf Dessewffy Józsefhez intézett nyílt levél; s hogy valami nagyon tárgyilagos és minden személyeskedéstől ment vitaírat volna, azt legjobb akarattal sem foghatjuk reá. Ha Széchenyit bántotta az ő zsenge növényeinek váratlan elgázolása, a húsz évvel idősb veteránt, ki mint Sáros, Zemplén és Szabolcs megyék követe, már négy országgyűlést kiszolgált, 1795-ben pedig a szabolcsi fölkelő nemes csapat választott kapitánya volt, kétszeresen sértheté ifjabb ellenfelének kíméletlensége. Kit ő nem rég egy hazafias ódával tisztelt meg, s a *Felsőmagyarországi Minervában* utóbb is a tisztelet és magasztalás hangján emlegetett: az, félretéve minden tekintetet, nem csak erősen czáfolgatja téves nézeteit, elfogultságát, hanem pelengérre állítja s maró gúnnyal árasztja el ősz fejét. Nem csak politikában tartja illetéktelennek s azok közül valónak, a kik mások vezetésére vállalkoznak ahhoz való tudomány nélkül, nem csak illúzióit fosztja szét, mint melyekkel a közügynek, különösen gabona- és borkivitelünknek minden vámoknál többet árt; hanem írói hiúsága iránt sincs elnézéssel, átlátszó ironiával nevezgetve őt Minerva fölkontjének s fölhozva Richelieut, ki annak akart tartatni a mi nem volt, jó poetának, s ravaszúl czélozgatva olyféle könyvre, melyben se lélek, se Révai, hanem csak mák, — mert a nehezen elalvóknak is kell auctor. Még magánviszonyait is belekeveri, nem engedve meg, hogy nagy financier válhasson abból, a ki saját gazdaságát és pénzügyeit rendetlenségben hagyja. Nyilván veszedelmes ellenfelet látott benne, nyilván egy egész osztály a mozdulatlan, s előítéleteibe szerelmes közép nemesség képviselője gyanánt állította maga elé, hogy oly erős ostromot tartott szükségesnek ellene indítani. Saját képedre ismertél, veti oda szavait fölkapva, csak ez fáj, egyéb semmi. — — »Ám ki becsületesebben, elszántabban járandja utolsó leheletéig a hazafiság pályáját, az legyen győztes, diadalmas!«

Leginkább az keverte föl epéjét, hogy őt látszólag nem tartotta elég jó magyarnak. Szívtelennek és magyartalannak nevezte.

Több keserűséget még Kossuth irányában sem mutatott.

»Szándékom tisztaságát félremagyaráztad (?). Bíró nem lehet más köztünk, mint az idő.« —

Nem szívelhette azt a magyar önhittséget, nemzeti hiúságot, mely egy költőnek talán leginkább megbocsátható lett volna. Be akarja »vallatni« velők, hogy: »Magyarország mindenben hátra van« — »holott csudálatos magasságra emelheti magát, ha közértelmességét és nemzetiségét kifejti«. — —

Rámutat a törökre, kiből minden öndicsekvése mellett »hihetőleg semmi sem lesz, hanem hosszas véres agonia után végre magában bomland s enyészend el örökre«. — Rátérve a sokak által még dédelgetett nemes insurrectióra, azt mondja: »A legvitézebb embernek is csatára előbb készülni kell, máskép győri ütközet lesz belőle. Az írónak is«, — így folytatja a kivitel és vám kérdéseire vonatkozva, -- »előbb mindenről jól értesülnie szükséges, máskép nevetség lesz belőle. A bornak is«, — ez Dessewffynek kedvencz tárgya volt, — jól kell előbb elkészülnie, máskép eczet lesz belőle.«

Különben boraink nagyobb sikerének biztosítására a csi-nói »mintapincze« részletes tervével lép föl.

Nem felejt el ósdi ellenfelének a régi görög és római classicusok iránti előszeretetét, melyet az alkalmilag erőltetett idézetekben is szívesen ragyogtatott. »Ha nem olvastam is *Plutarchust* görögül mint Te, s ha talán classikusokat oly jól citálni nem tudok, azért még kérdés: ki fogta fel közülünk az elhunyt kor dicső lényeinek lelkét tökéletesebben?« — »Ne is keressük«, folytatja tovább, »az igazi előmenetel rugóit görög s latin könyvekben, mert azokban hiába keresnők.« Még hozzá teszi: »Latán, görög, minden remekei mellett, — — igazi szép társalkodási nyelv köztök ismeretlen volt; az kirekesztőleg a keresztyén vallás által megnemesült újabb emberek találmanya.« — — Ha nem csalódom, a keserű, személyes polemia itt is már általánosb, elvi magasságra emelkedik. Szinte kár, hogy hivatkozás nem történt ezekre az utóbbi középiskolai törvény tárgyalásakor.

Különben kiméletlen föllépését később megbánta Szé-

chenyi, s az öregnek fényes elégtételt adott fia, Aurél, halálakor. (L. *Üdvölede.*) Mikor pedig az öregnek halála hírért vette, így kiált föl naplójában: »Szívtelenek! Senki sem beszél róla.« (Május 2. 1843.)

De ki tudná megindulás nélkül olvasni, miket aztán a nemzetiségről, a nyelvről mondogat.

»Legyen elég eskünnöm sok botlásim, sok véres bukásim után, melyeknek jeleit bizonyínyal más világra viendi lelkem,¹ végre megnyílt szemem, — — drágán, szívvéremen szerzett tapasztalás meggyőző: honszeretet a legszebb s halhatatlan erények kútfeje.«

— »De azon álom: egy nagy s dicső nemzethez tartozni, szívem legtitkosabb húrjait édes harmoniába ringatta mindenkor.«

»Kisebb nemzetek föntartották önállásukat, és mi — — kezét fogva, vállat vetve, Hunniát a hatalmasb nemzetek sorába emelhetjük.«

»Ki az a szerencsés szerencsétlen, a ki egészen ki tudta volna fejezni, a mi lelkében vala? Szerencsés, hogy a nyelvnek olly nagy tehetségével bírt; szerencsétlen, hogy csak olly parányi volt lelkében, mit még emberi nyelv is elő tudott rebegni!« (*Vallomások cz.*)

»Nő a lélek a szó — s a szó a lélek által.«

— »A tett első; a szó — második.«

Kezünkbe adja ezzel saját elragadó ékesszólása kulcsát. Összevág azzal, mit annyival később Renan mondott: Ce sont les choses qui sont belles; les mots n'ont pas de beauté en dehors de la cause noble ou vraie qu'ils servent.²

Nagyon figyelemre méltó, s neolog- és ortholognak egyaránt ajánlandó, mit mellesleg a nyelv alakulásáról oda vet. Nyelvszűzesség, szerinte, absurdum, s Polynesiába való. — Senki sem dönthet ilyenben, csak a nagy közönség; úgy, hogy mindaz, mit idő és szokás által sajátjává teend, magyar lesz,

¹ Dante-reminiscentia. (*Il purgatorio.*) V. ö. Naplót.

² Lesseps igtató beszédjében. A szavak csak annyiban szépek, a mennyiben nagy és igaz ügynek szolgálnak. (Ápr. 23. 1885.)

az ellenben, mit nem fogad el, idegen marad. — Nem azért nem értik (némelyek) a mai nyelvet, mert ez haladott; hanem mert ők álltak meg stb.

A vastag kötetnek egy jó része a nemzeti casinónak van szentelve, melyet valóságos intézménynek tart és nevez. Úgy nemkülönben az oly rövidlátással piszkolt pesti lóversenyt is. (*Intézetek.*)

Fölállítja nagy nyomatékka!l ész- és szív-elméletét, mely utóbb annyi félreértéseknek és megtámadásoknak volt kitéve.

Először hangsúlyozza, — ne feledjük ezt, — hogy Magyarország fővárosát Buda-Pestnek kell elnevezni. Ez az eszme is szinte egy félszázad múlva nyert valósulást.

De lehetetlen a gazdag tartalmat, bár dióhéjba szorítva is, néhány oldalon ismertetnem.

A nemzet nevelője áll előttünk. Nagyságában, veszélyeivel. Össze fog roskadni az egy ember vállára nem illő óriási felelősség súlya alatt.

Védjük meg, gyöngé erőnkhez képest, önmaga ellen egyelőre ismét azon pontok csoportosításával, melyek későbbi politikájának igazolását rejtik magokban.

»Most van idő csodákat végezni, vagy soha.« —

Előre bocsátva, még ellenzéki szellemben, hogy: »valóban a sötétség bajnokinak nevezi azokat, kik a világot lángnak, az életet dühnek, a fiatalságot nyavalyának, az erőt veszedelemnek tartják« stb. Fokonyként jelzi a fordulatot is.

— — »Valamint mi jobbra változtunk, úgy a kormány is egész systemáját megváltoztatá.«

»Fölhagyott a beolvasztási kísérlettel.«

»Eltiporni többé nem akar senki; s ha akarna, sem tiporhatna el.« Ez utóbbi tételt Kossuth ismétlé később nagyobb nyomatékka!l.

»Fejedelmünk székét a magyar hont ismerő s azt szívökon hordó férfiak környezik,¹ — s ő annyi bizonyoságit adá, hogy

¹ Még Revitzky volt a kancellár; utóda iránt kevesebb bizalommal viseltetett.

újjászületésünket hátráltatni nem kívánja, s nemzetiségünk jobb kifejlését önerőnkre bízza, stb.

»Ferencz császár, a mi királyunk, dolgozik; — dolgozunk tehát mi is!« —

»Hogy (néhány ügyeinkbe) a kormány nem avatkozott be, azért a legnagyobb köszönettel tartozunk« stb. e.

Mindez 1830-ban volt írva. Tíz év múlva csak ismételní kellett.

Nem voltak még tisztázva a fogalmak a kormány vezető szerepéről, s felelősségéről. Megköszönték az emberek, ha legalább magokra hagyták.

A *Stadium*, mely végre egy kész reformprogrammot volt hozandó, lassan készült. Sokáig és szakgatva dolgozott rajta Széchenyi, sok javítani valót talált benne; s mikor már kész volt, még egy külföldi útja (augusztus—december 1832) és egy aldunai útja (július—október 1833) jött közbe, míg e várva várt elmeszületőjét szárnyra bocsáthatta; közben az a kellemetlenség is történt, hogy barátja Wesselényi munkáját a nádor Hartlebennél elkoboztatta. Néhány nap múlva (júniusban) az ő kéziratát is elvitette Drescher censortól. Ment aztán ez a gyanús corpus delicti ide s oda helytartó-tanáctól a bécsi udvari kancelláriához, s vissza; nem tudták mit csináljanak vele az emberek. Csodálatos fogalmak uralkodtak a sajtó működéséről. Széchenyinek nem hittek, hogy csak »eszme-surlódást« akar előidézni, s megadja magát fontosabb ellenokok és érvek előtt; másrészt az öreg Desseffynek sem hittek, hogy kritikája által csak élénkebb eszmecserét s így a jó ügynek biztosb győzedelmet akar előidézni. Mennyi idő kelle hozzá, hogy Széchenyi eszméi meggyéknént megvitatva, s a többségtől elfogadva, az országgyűlési követutasításokba menjenek át; mennyi fáradság, míg részt törnek az országos küldöttségek munkálataiba; hol van még a felsőház, mely minden haladásnak, előítéletből is, önérdekből is, született ellensége s e részben a kormánynál is kormányiabbb volt!

Mennyi védárka, bástyája az ódon kormányzati rendszernek, a megrögzött történelmi jognak és jogtalanságnak! S mégis félték egy ártatlan könyvtől, mely esetleg az elméket mozgásba hozhatná, s a kedélyeket nyugtalaníthatná! 1833. november 15-ke volt a nevezetes nap, melyen Széchenyi e harmadik könyve megjelent. Ocskay püspök kapta az első példányt. Mindamellet Reseta censor a többit lefoglaltatta. Ismét habozás, késedelem, új meg új izgalmak, míg fölszabadulhatott. A főherczeg nádor jól fogadja; nem úgy Cziráky, a régi rendszer leghatalmasabb védelmezője. Bertha Sándor (általam már ismertetett levelében) 1833. november 8. így ír róla: »A rég óhajtott *Stadium* feltűnt Pozsonyban. Negyed napja, melyen előbbeni értesitésemet írtam, a kerületi ülésben már kézen forgott a *Stadium* vagy nyolcz példányban, a követek és az ifjúság között. Örült mindenki annak látásán s bámulva dicsérték azon messzeható munkásságot, mely míg Orsova bérczeit hányatva, az ország physikai erejét neveli, az alatt csudatevő erővel készít biztos ösvényt másfelől morális erőnk előmozdítására. Megint, megint! — Van oly ifjú, ki egyszerre három példányt vett a már előtte félig-meddig ismert *Stadium*ból, hogy egyet kézi könyveül megtartván magának s azt könyv nélkül megtanulván, kettőt az ország legtávolabbi részébe küldjön el élet s boldogság eszközzésére.« — — »Hogy ha 1831-ben kijött volna, mind az országgyűlési utasítványok, mind magok a diaetai tanácskozások más színben tüntek volna föl; de lesz haszna még így is, magára az úrbéri tárgyra nézve is, a *Juridicum* iránt pedig, a hol e munkát olvashatják, megjobbított új pótló utasítványokat készítenek. — — Bárcsak már (mondják némelyek) — a hátralevő három törvénycikkelyt is egyúttal kiadta volna a gróf«¹ stb.

A gróf tudniillik, hogy megfeleljen azon szemrehányásra, miként mindig csak általánosságokban mozog és positiv javaslatokkal nem lép föl, ezúttal újra kerek számú tizenkét törvénycikkben formulázta, nem épen egy-egy törvényjavaslat szaba-

¹ Akadém. értekezés. febr. 3. 1891.

tosságával, de elég világosan s többé-kevésbbé erősen indokoltan terveit. Ezek:

1. Hitel. Ismételésével s bővebb kifejtésével a már többször is mondottaknak.

2. Ősiségi jog (Aviticitás). Ez minden birtokot bizonytalanná tett, s bevallott céljának, mely a nemesi családok főtartása volt, legkevésbbé sem felelt meg.

3. Fiscalitás megszüntetése. Az előbbinek folyamánya. Különben kárpótlás mellett (Laudemium).

4. Birtokképeség (Jus proprietatis). Még sok erős vitára adott alkalmat.

5. Törvény előtti egyenlőség. A híres I : 9. (Partis primae titulus nonus), melyben sokan alkotmányunk palladiumát látták, úgy mint az angolok az ő Habeas Corpus actájokban; de ezektől eltérőleg, a személyes biztonság és szabadság jótéményét, saját osztályukon kívül, a polgártársak nagy zömével megosztani vonakodtak.

6. Nemtelenek pártvéde. Az akkori viszonyok megfoghatóvá teszik Széchenyi e sajátságos eszméjét, mely az urak sorából választott tiszti ügyészek, a parasztság hivatalos védőjének, teendőit egy az érdeklettek által választandó tribunus plebisre ruházta volna át. Ily újítás, bármily észszerűnek látszik még a jobbágyi viszony fönnáll, mégis ellentétben áll Széchenyi e másik alaptételével: »minden, mi a földesúr érdekességét elkülönzi, mindkét félre káros, sőt veszedelmes«. (231. l.) Nem is lépett életbe soha; előbb megért a jobbágyok teljes fölszabadításának eszméje.

7. Házi pénztár és országgyűlési költség terheit mindenki idom szerint (=aránylag) viselje. Nevezetes, hogy ekkor még ő is a nemesség adómentességének elvben főtartása mellett van; nehogy szerfölött visszariassza az uralkodó osztályt, mely »szűz vállaira«, szegénysége mellett is, oly igen büszke volt.

8. Vizek, utak, belvámok, stb. országgyűlési tárgyalások alá tartozzanak. Ebből lett később az ő önálló magyar közlekedési ügyosztálya.

9. Monopoliumok, czéhek, limatiók eltörlése.

A három utolsó pedig, melynek bővebb kifejtését más-korra ígérte, ez volt:

10. Törvény csak magyar nyelven szerkesztessék.

11. Csak a helytartó-tanács kormányozzon. Mint mely-ből utóbb az önálló miniszteriumnak kelle kifakadni; míg a közös ügyeket némileg helyettesítő udvari kancellária, mindig kétes, sőt sérelmes intézménynek tekintetett, bár »parancsai« (mandata) előtt mindenki meghajolt.

12. Ítéletek, tanácskozások nyilvánossága.

A jobbágyság sorsának javítását, illetőleg teljes fölszabadulásának előkészítését annyira szívén hordja, akár ismét egy Kossuth Lajos. Avagy nem a későbbi *Pesti Hírlap*ba illő idézetek-e ezek?

»Mi ma még köszönettel fogadtatnék, holnap semmibe vétetni s boszantani fog.«

»A nagyobb rész szolgálai helyeztetése a csekély fogyasztásnak egyedüli oka.«

»Párvonal a török szultán s egy alkotmányos király között.«

»Talio. A mint mi bánunk jobbág्याinkkal, úgy bánnak (tehát helyesen!) viszont mi velünk!« — »Nem kellene tovább Istent kísérteniünk!«

S az ismeretes idézet a mi *Corpus Juris*unkból az elnyomott nép égbekiáltó állapotáról. »Colonorum oppressio, quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei.« (I. Ferdin. I. decr.)

Ismétli különben, mit a belfogyasztás fontosságáról más helyütt mondott, s újra »hervasztó fallaciának« nyilvánítja, mi az országos ellenzéknek évek óta legsúlyosabb vádja volt, a szabad kereskedelem nagyobb kivitelre való utalást. Oly országban, melyben oly gyakori az éhínség, s oly szegényesen élünk aránylag mindnyájan. Pedig »a szegénység, legalább a mostani világban, a szolgasággal határos«. (*Világ*) Anglia jóllétét a »közsabadságból eredő nagy consumtionak« tulajdonítja. S mind a mellett, hogy nálunk egy új királyság, legalább 1000 négy-

szög mérföld meghódítása áll előttünk, még pedig egy csepp vér kiontása nélkül (tudniillik vizeink szabályozása következtében), mégis a népesség szaporodását, s ezzel a belfogyasztásnak is emelését, nagyon kevésbe veszi. Axiomának tartja, hogy »nem a nép sokasága okozza egy vidék fölvirágozását, hanem minéműsége.« S ezt Anglia és Amerika példájával bebizonyítottak véli. Utalva arra, hogy például nálunk 1830-ban a halandóság nagyobb volt cholera nélkül, mint 1831-ben cholerával, így okoskodik: »Nem a népesedés hítja okozza hátramaradásunkat, hanem intellectuális erőnk és nemzetiségünk fejletlensége.«

Mert, mint a *Világban* már megírta, »híd, út, vízcatorna stb. soha sem fog embert alkotni; de a kifejlett s egyesített emberi lélek nem csak ily parányiságokat, hanem sokkal nagyobbakat is teremt«.

S hogy mint már a *Hitelben* (tanácsképen) óhajtá: »hazánkban mindenkinek, vagy legalább a nagyobb résznek, gyomra, feje, erszénye ne legyen üres«.

Bőven bizonyíttatja újra a földhitelintézet szükséges voltát, a nélkül, hogy megnevezné. Fejtegeti az ily intézmény szükséges előfeltételeit stb.

Melancholiája is egynél több nyomot hagy.

Herder ellenében, ki nemzetünk (s a kisebb nemzetiségek) elenyésztét jövendölte, föllekesül a gondolatért: »az emberiségnek egy nemzetet megtartani«. Csak ülhessük meg már egyszer valahára »az ész, igazi érdem, halhatatlan erény diadalmának ünnepét«. — »Csak magunkban a hiba; de egyszerűsmind a föltámadási erő.«

De előttünk — »feneketlen sötétség tátong, melyből az egyszer oda elsülyedt nemzetiség, szabadság, becsület talán soha, soha, többé föl nem merül«.

— — »Nincs oly bölcs kormány, oly próféta, ki egy lelketlen korcsnépet valóságos dicsőségre fölhevíteni s igazi halhatatlanságra föltüzelni képes volna.«

Míg egy »convulsio nélküli szelíd reformatio« lehetőse-

gében bízik, az oppositóra megjegyzi, hogy az (más országokban) beretva, élesen metsz, de fát vele nem vágnak.«

»Az időnél nagyobb kincset nem ismerek, s mivel érzem milly sajnosan lop meg az, ki időmtől foszt meg: a haza legnagyobb tolvajának kell tartanom azt, ki a közidőt haszon nélkül és szükségesen túl bitorolja el.« — Nyilván a sérelmekre céloz, melyekkel az országgyűlésnek annyi időt kelle elveszteniök.

Íme ismét megannyi kapesok, miként az ilyféléket fon-
tebb talán nem helytelenül nevezém.

Talán el is vetette kissé a sulykot, mikor ilyet mond: »gyávaságnak tekintem, ha egy fejedelem a jussaibul valamit elvételni enged.«

Deák legalább mást tanított, mikor így beszélt:

»Nem a fejedelem ad a nemzetnek jussokat, hanem a nemzet ad a fejedelemnek, mert a nemzet minden jussoknak forrása.« (1834 augusztus 27. ker. ü.)

Az a Deák, kinek jelleme és észereje előtt Széchenyi önként meghajolt, s kit vezéreül szívesen fogadott volna. (1840.¹)

Országos Széchenyi Könyvtár

Mielőtt Széchenyi publicistai működésének második, — conservativ, — időszakára térnénk át, mely azonban mint az eddigiekből is láttuk, nem képezett valami váratlan ugrást: még az első — agitatori — időszakba eső kisebb műveiről kell megemlékeznünk. Ilyenek a *Magyar Játékszínrű* 1832-ben, még a *Stadiumot* megelőzve, Pestmegye választmányára megbízásából közrebocsátott röpirata; aztán a *Pesti por és sár* és *Hunnia* cz. töredékek, melyek azonban csak Török

¹ Maga Széchenyi a közlekedési ügy rendezéséről szóló javaslatát az 1847/48-ki országgyűlésre ily megszólítással nyújtotta be: »Felséges haza!« Koronaórré célbavett megválasztását is (1835 nov. 12.) ily megszólítással köszönte meg. A Bach ellen írt híres *Blickjében* azt mondja: »Nationalrechte verjähren nie.« S még erősebben: »Wir achten den Menschen viel höher als einen Herzog, ja als einen Kaiser selbst. Denn Gott schuf den Menschen, während wir den Titel Dei gratia bei Herrschern, mit vielen andern plumpen Flagornerien für nichts anderes halten, als für einen lächerlichen und äusserst ecklichen Adulations-Humbug.« (464.) Sz. I.

János buzgólkodásából láttak utóbb napvilágot; a *Társalkodó*-ban közzétett cikksorozat a *Dunai Gőzhajózásról*, mely mint könyv, Paziazzai német fordításában 1836-ban jelent meg.

Dióhéjba szorítva előnkbe tárja a nagyfontosságú vállalatnak (Gőzhajózásnak, Vaskapu szabályozásnak stb.) egész történelmét, fejlődését, zsenge kezdetétől fogva felvirágzásáig. Mint mindent, úgy ezt is magasb szempontból, igazi államférfiúi előrelátással fogva fel, nem egyszer volt kénytelen akadékoskodó ellenfeleivel éles szatirája ostorát éreztetni. Tiltakozik azok ellen, kik nem egészen őszintén ő reá ruházták e kezdemény dcsőségét, holott ő Puthon, Benvenuti stb. nyomán csak »convertita« volt; de aztán az ügynek, minden irányban, kül- és belföldön egyaránt, hathatós apostola lőn. Lépésről lépésre kísérhetjük a vállalat fejlődését, elkezdve első útjától, melyet I. Ferencz gőzhajón tett, mikor még szittya honfitársait a köpés illetlen szokása miatt kelle megleczkéztetnie, ama nevezetes vívmányig, mikor tengerre bocsájtott Mária Dorothea hajónk, a Smyrna és Konstantinápoly közti közlekedéssel még az angolokat is megelőzte! Bámulatos szakértőséget tanúsít a legapróbb részletekig. Hajóépítés, gőzgépek, kikötő, rakpart, medertisztítás, széntelepek, pénzműveletek, anyag és emberi erő felhasználása stb. mind lelkiismeretesen áttanulmányozott, jól ismert dolgok előtte, melyek iránt nem szűnik meg a döntő körökön kívül a nagy közönség érdeklődését is folyvást ébren tartani. Megismertet a szulinai torkolattal, két jó szomszédunkkal: a jóakarátú, de tehetetlen törökkel, és a fondorkodó hatalmas oroszszal. Felkölti előrelátó gondoskodásunkat a magyarországi összes vizeknek általános, egységes terv szerint leendő szabályozása s egyúttal termékenyítő irrigatiókra felhasználása iránt. Reszkető örömmel kíséri minden egyes hajó útját, haladását, fennakadásait, míg örömmel jelentheti félbeszakadt utolsó cikkében a tizennegyedik hajónak is (Zsófia) sikereit. Mi ez a jubiláris ötvenedik év (1880.) létszámához mérve, mely 189 gőzöst és 749 uszályt számított a kotrógépeken s kisebb járműveken kívül, öt millió utassal s 30 millió vámmázsát meghaladó szállítmánynyal!

A *Selyemről* írt alkalmi értekezés (1840) külön füzetben is megjelent. A különben tartalmánál s irányzatánál fogva részint az első, részint a második időszakba eső hosszú sora a *Társalkodóba* illetőleg a *Jelenkorba* írt nevezetes cikkeknek, benne a magyar hírlapirodalom úttörőjét, megalapítóját ismertetik meg velünk. Némi tekintetben még ide tartoznak a *Pesti löversenyekről* való s *Döbrentey* nevével is ellátott közlemények, úgyszintén a gróf Andrássy Györggyel együttesen szerkesztett hivatalos jelentések a *Pesti Álló Híd* fejleményeiről. (1833—1838.)

Mindezek nem betűket, hanem tényeket jeleznek, s bőven igazolják írójoknak már fentebb idézett mondatát: »Első a tett, második a szó.« Az érdem fokozatát érthetjük csak ez alatt; mert a dolog természetes egymásutánját, hogy modern szóval éljek, evolúcióját tekintve, az *Írás* szavaira kell visszatérnünk: Kezdetben volt az Ige, — és az ige testté lőn.

A magyar játékszín kezdeményezői, Fáyék, Földváryék, Széchenyi akadémikodásaitól némi rettegésben éltek. Méltán tartottak attól, hogy Széchenyi nagyratörő terveivel az ő szerényebb, de gyakorlatibb törekvéseiket megghiúsítja. Beérték ők az ideiglenesség dicsőségével is, csakhogy mindjárt legyen valami, hogy a budai várban lézengő, de minden jót ígérő társulat tönkre ne menjen s az úttörő tehetségek örökre el ne veszzenek. Széchenyi a jelen pillanatot nem sokba vette, a fényes jövőt tartotta inkább szeme előtt. A kerepesi utat, a Beleznay-telket, mint egy örökös por- és sárfészket detestálta, a Dunaparra, vagy legalább is a József-térre akart kimenni, a nádorral és a fővárossal egyetértve. Röpirata, az ezt némileg kiegészítő hírlapi cikkeivel együtt, meg kell vallanunk, nem vitte előbbre az ügyet; az egész, szinte kezdettől végig, egy éles szatírája volt az akkori, elég nyomorúságos viszonyoknak. Belefoglalja a kiváltságos osztály, a régi táblabíróvilág korlátoltságát, előítéleteit, a hitel és közszellem, a személy- és vagyonbiztonság hiányát, több lévén nálunk a »testes« ember, mint a »lelkes«: nem feledi az aláírás útján adott becsületszónak divatos megszegését, a könnyen elhamvadó szal-

matüzet, a betyárkodást, és fegyelem hiányát stb. S miután szerinte nincs nagyobb egyesítő, mint a siker, s viszont nincs nagyobb szétbomlasztó, mint a sikeretlenség, úgy találja, hogy mind annak ellenkezőjét kell tennünk, a mit eddig tettünk, s addig semmit, míg elegendő pénzünk nem lesz. A pénzalapot 400 db 500 pftos részvények útján (= 200,000 frt) akarja összehozni, hozzá téve csípősen, hogy minden aláíró egyúttal valami kezességet is nyújtson, meg hogy aztán a begyűlendő összeg biztos elhelyezése is ne legutolsó gondunk legyen. Az épület maga pedig, melyhez ő külföldről sok szebbnél szebb terveket gyűjtött össze, egy kellemes »sociális«, nem pedig »antisociális« hajlék legyen. Mert: »öröm több mint pénz; becsület pedig százszorta több« stb. A jó táblabírák, megyénként, országgyűlésen, mentek a magok útján: Széchenyi nem tehetett mást, mint elfogadni kénytelen-kelletlen a befejezett tényeket. Álláspontját, mely ismét csak nemes lelkét tükrözteti vissza, szépen kifejtette többek között *Néhány szó a nemzeti játékszín körül* című cikkében (Pozsony, 1835.) és később a *Marseillaise* címűben is (1840 *Társalk.*) Röpiratának németre fordítását hazafiságból nem engedte meg.

A *Pesti por és sár*, melyet 1834-ben a Vaskapunál kezdett meg, bár töredéknek maradt s épen magára a fővárosra alig terjeszkedhetett ki, sok tekintetben érdekes és ma is tanulságos munka. »Minden nagyobb javítást«, úgymond bevezetőül, »szükségkép meg kell előzni valamely kellemetlen s nyugtalan érzésnek, mivel csak ez alkalmas azon erők fölébresztésére, melyek nélkül nem javíthatni.« A fővárost egy erdőültetvény zónájával körülvenni s így védni meg a betolakodó rákosi homoktól, a szabályozásoknál a jövő fejlődésre tekinteni s a tervekbe bizonyos egységet hozni be, házaink stíljére nézve pedig, miután a mi éghajlatunk se éjszakinak, se délinek nem mondható, valami újat, góth és scythia szellem vegyülékének megfelelő, de talán egészen eredetit találni föl: ilyfélék voltak az ő elhintett eszméi, melyek azóta részint valósultak, részint még valósulásra várnak. Sokat beszél, főleg Angliában nyert benyomásai után falusi lakásainkról. A hely

megválasztásánál, a mi legelső, ezekre fektet súlyt: Mérsékelt magasság. Magány. Posta vagy közlekedés. Tölgyerdő. Folyó vagy tó közelsége. Éjszak-keleti fekvés. A lakszobákat lehetőleg emeletre teszi; alattok pincze legyen. Behatóan értekezik a fűtésről, a világosságról és az árnyékszékről. Nem feledi az olcsóságot is. Egy 100,000 frtos kastélyhoz legalább 4000 frt havi jövedelmet kíván, hogy úgymond, »ne csak lakhass, de jól is lakhass«. Nem merném kifogásolni ezt az arányt, melynek áthágása némely magyar családnál eléggé megboszúlta magát. Szeretném a »nemzeti sajtóság«-nak az építészeti stíl eredetiségében is nyilvánulását azóta már igazoltnak látni; úgy mint megczáfoltnak tekinthetjük a Fertőtónak, legalább egy részének, és a Duna völgyének, többek között Visegrádnál festőietlen s kéjlakra alkalmatlan voltáról elhamarkodva mondott ítéleteit.

Ha ma föltámadna, s széttekinthetne!...

Ki a *Hitelben* is ily vallomásra fakadt: »Van valami ki nem mondható, mi a nemesb embert ellenállhatatlan erővel csatolja hazájához, legyen az bár kopár mező, bár berkes lapály vagy hősivatag.«

A *Selyemről* értekezvén (1840), egészen a humanistákkal, a boldog emlékü Bezerédj Istvánnal áll egy térre, s szívével gondolkodik. Hadat izen a pálinkafőzőknek, azzal a súlyos váddal támadva meg őket, hogy galád haszonlesésből a nép megmételvezését, elsülyesztését eszközlik. A ki figyelemmel kísérte Széchenyi Naplóit, különösen külföldi úti jegyzeteit, azokat az érdekes adatokat, melyeket főkép Lombardiában gyűjtött s aprólékos számítgatásokkal kísért a selyemtermelésből saját birtokain is remélhető haszonról, az mást nem várhatott tőle, mint hogy e téren is lendíteni fog valamit. A szokott ellenvetéseket sorra czáfolgatja. Az égalj mostohaságán kifog a civilisatio s munkás kéz sehol annyi heverő nincs, mint mi nálunk, »A polgárosodásnak — úgymond — minél nagyobb fokára bírja emelni magát egy nemzet, annál hatalmasb urává lesz még a természetnek is, s ekkép annál vagyonosabb, annál függetlenebb, azaz: boldogabb.« — »Köte-

lességünk a nemzeti erő minden legkisebb forrását is megnyitni; — s a hazai iparnak csak egyik mezejét is parlagon hagyni bűn.« Számításai a várt haszonról (például 10,000 mázsa szederlevél = 50 mázsa selyem) még eddigelé, saját uradalmain is, nem váltak be; de egészben véve, ma, ötven év múlva, nem lehet mondani, hogy valamivel előbbre ne volnánk. Bezerédj Istvánnak méltó utóda akadt, ki e téren szerzett érdemeiért a nemzet háláját érdemli meg. A nagy egészre vetve azonban tekintetünket, nem tagadhatjuk, hogy itt, a dolog természeténél fogva, csakis ezereket, mondjuk százezreket vethetünk a mérlegbe azon milliók ellenében, melyekkel a szeszgyártás mezőgazdaságunkat, állattenyésztésünket, külkereskedésünket előmozdítja. Nincs is ok reá, hogy a két dolgot ellentétbe állítsuk egymással.

Érdekes és tanulságos az egyidőben alakult sopronmegyei Szeder-egylet alapszabályaiba vetnünk egy pillantást. Jellemző, hogy tagja az utilitaris vállalatnak más nem lehet, mint »férfihoz illő viseletű s becsületében tiszta« ember. A §-oknak egy egész sora szabályozza a gyűlések alkalmával tartandó közebédek ügyét azzal a világos kijelentéssel, hogy »nem finom tálak éldelése a cél, hanem a lelki surlódás.« Ennélfogva csak kevés és csak honi bor volt megengedve; a zene pedig föltétlenül eltiltva. Látni ennyiből is, hogy a selymészet itt egyúttal erkölcsnemesítést jelent. Mint Széchenyinek majdnem minden alkotása.

Értsük meg tehát, mikor ezeket mondja:

»Ki nemzeti nagyságot irigyel, ki sejti, milly gyönyör-
ezés lehet: virágzó nemzet tagja lenni; az tudom, fölfog.«

És hogy: »halni szép a hazáért; élni mégis szebb.«

Föladatunk nehezebb, minden esetre háladatlanabb részéhez értünk. Széchenyinek Kossuth ellen intézett támadását kell ismertetnünk; kellene, a mennyiben az események nem igazolták volna, igazolnunk is. A Kossuth-cultus áll előnkbe. Óriások harcza volt az; a körülöttök, jobbra és balra csoportosuló törpéknek tűnnek föl. Vagy rövidlátók voltak, kik nem látták a Széchenyi által oly tisztán és világosan megjósolt események bekövetkezését; vagy gyöngék voltak, kik nem merték kitenni magokat, hogy azokat megakadályozni segítsenek. Az egy Deák alakja magasodik ki, mint a kit értelmi felsőbb-sége, jelleme s nagy tekintélye egyedül képesített volna arra a szerepre, melynek elvállalására őt Széchenyi annyiszor, de mindig sikeretlenül, szólíttatá: a centrum megalakítására.

A megrázkódás nélküli békés átalakulás volt Széchenyi eszményképe; de hisz elvben senki sem szegült ennek ellene. Kossuth *Pesti Hírlapjának* merész jeligéje: »Véletek, sőt általatok, ha akarjátok; nélkületek, sőt ellenetek, ha kelle, elég érthető kihívás volt ugyan; de éppen nem akart egy kitörendő forradalom vagy akár csak utczai lázadások üszke lenni. Deákról annyit tudunk, hogy mind a két fél túlzásait rosszalta. Széchenyitől félt, hogy megcsinálja a többséget a kormánynak, s ez azután vissza fog élni hatalmával a nemzeti érdekek ellen; Kossuthtól szintén, csakhogy elkésve, féltette a békés kibontakozás lehetőségét; semmikép sem hitte magát elég erősnek, elég nagynak arra, hogy oda állva a kettő közé, vezére legyen a nemzetnek, s megteremtse már akkor élete nagy művét, államférfúi bölcsesége maradandó emlékét, a kiegyezkedést. Jó nyomon jártak Eötvösök, a magyar centralisták, kik az igazi szabadelvűség, alkotmányosság mellett már a birodalmi közös érdekek s a hatalmi állás követelményeit is bár nem elég behatóan s nem elég jókor, nem is annyira hirdették, mint inkább csak sejdítették, de szerencsétlenségökre se Széchenyit, se Deákot, se Kossuthot elméleteik részére megnyerni nem tudták. S azért merőben készületlenül értek bennünket a nagy események.

Jött az európai forradalom és elsodort mindent, a mi útjában állott. A mérsékelt elemek úgy jártak, mint mindig

és mindenütt; a forradalom azt a bért hozta meg, mely eddig-
elé soha és sehol sem maradt el: nagy szenvedések után a
régí szolgaságnak még súlyosabb jármát.

Az idő aztán mindent kiegyenlített. Ez az ő hatalma
és föladata; az embereké az, hogy elhulljanak, feledjenek, ne
tanuljanak, s végre újra kezdjék.

Előállanak aztán az optimisták, kik mindent jónak valla-
nak, a mi van s a mi történt. Akár pessimistáknak nevezhet-
ném őket, mert örök törvénynek ismerik el az emberi nem meg-
megújuló szenvedéseit: háborút, forradalmat. Tegyük hozzá:
ínséget, dögvészt, elemi csapásokat. Legyen minden a fátumé;
semmi se essék az egyéni felelősség rovására.

Széchenyi nem tartozott az e fajta optimista vagy pessi-
mista politikusokhoz. Küzdött, ideje korán, évek hosszú során
át, egész erejével, s ereje megszakadtáig küzdött a catastrophá
ellen, melyet meggátolni tekintette élete föladatának. Meggá-
tolni nem bírván, fölkiáltott: »füstbe ment életem!«

Kik megértük, — talán érdemünk nélkül is, — szeren-
csés föltámadásunkat, s Magyarországot ma ismét oly polczon
látjuk, melynél akár az Anjouk, akár a Hunyadiak korában
alig állott magasabban, — könnyű nekünk ma kicsinyelnünk
elődeink törekvéseit, s kevésbe venni Széchenyi halálos aggo-
dalmaikat, baljósataikat; könnyű vitatkoznunk azon, vajjon tel-
jesültek-e s mennyiben ezek; akár kedélybetegségének, idegei
izgalmának rovására írjuk, kórtani elméletekre támaszkodva,
akkori feketelátásait, gyötrelmeit: egyet, ha az e körbe tartozó
munkáin végig lapozgatunk, teljességgel nem tagadhatunk, az
a tiszta honszeretet, mely minden sorát sugallta, az a »zarán-
doki« érzés, mely teljes önfeledéssel siet áldozni mindenével a
haza oltárán.

»Epedő kebellem«, — így ír a *Kelet népében*, — »és
kimondhatatlan belküzdések közt írom e sorokat. De nem
azért epedez keblemm, nem azért küzd lelkem, mintha magam-
mal tisztában nem volnék. Kínaim oka: látni, mint borúl
hazánkra vész, s nem lelteni magamban annak elmellőzésére
váltig erőt.«

Sokszor volt már idézve az a szép hely, melyet atyja, a dicső Széchenyi Ferencz, emlékének szentel; de mint könyvének egyik legjellemzőbb részletét, itt sem mellőzhetjük:

»Oh, mily sokszor látám, még mint gyöngé fiú, szegény atyámat búba merülve. — — Akkor nem birtam fölfogni bánatát. Később tudám s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak napról napra mélyebbre süllyedése s azon remény nélküli nézet, miszerint nemsokára és elkerülhetetlenül fogna végórája ütni, okozá oly sokszori keserű epedéseit.« — — »S mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint „magyar“ reménytelenül szállott sírjába, azóta meg nem szünőleg hasonlítgatom más nemzetek életjeleit a magyarnak életfonanálával össze; mikép kiismerném: van-e még föltámadás körül remény vagy nincs-e többé. Életem legmélyebb föladása ez vala.«

A nemzetek, úgy mint egyes lények, elvénytéséről, kimúlásáról való bölcséletet, mely aztán egész földgömbünkre s ezen túl a mindenség atómjaira, az örökfényű csillagokra is kiterjed, — bátorító, megnyugtató szellemben, Széchenyit igazolva is, czáfolva is, elegen tárgyalták; szűk keretünkön messze túlhaladna az. Égetőbb volt az utalás a szerencsétlen Lengyelország sorsára, mely iránt a lelkesedés még oly lángoló volt régi országgyűléseinken s régi költőinknél, de azóta nálunk, úgy mint egyebütt, annyira kiment divatból.

Széchenyi híres *Ész és szív* elméleténél sem fogunk soká időzni, melyet már régebben fölállított s most újabban s erősebben kifejtett. Széchenyinek bizonynyal igaza van, mihelyt a szív alatt a romboló és aljas szenvedélyeket értjük, melyek forradalmakban fölszínre szoktak vergődni; igaza van, mihelyt az ész birodalmát a hideg és önző számításon túl az emberi szív nemesb gerjedelmeinek számbavételére is kiterjesztjük. Semmi esetre sem írhatnók alá azon nézetét, miszerint például a keresztyén vallást nem az érzelem, hanem az értelem hitének vallja. Mind az, mit Széchenyi itt és annyiszor a szív uralma ellen fölhord, lélektanilag vizsgálva, az önmaga, mint szív embere ellen intézett támadás, s így a legnemesebb önfegyel-

mezés színében tűnik föl előttünk. Így fogta föl, mint tudjuk, a nagy lélekbúvár, báró Kemény Zsigmond is.

Önmaga ellen védekezik, de Naplóiból tudjuk, minő lelki furdalások viperái marczangolták belsejét, mikor ilyeneket ír:

»Semmit se tettem rögtöni fölhevülésből; de mindent előre kiszámított messzeható terv szerint.«

— — »Mintha valósággal szegény fejem lett volna ily nagy eseményeknek (tudniillik a reform megindításának) mozditó oka, holott én alig voltam a nemzet csak egy töredékének is érzelmi tolmácsa.« Kossuth ugyanezt vallá magáról, mikor óramutatóhoz hasonlítja bár kissé erélyesb izgatásait, a közvéleménynek nem csak tolmácsait, hanem irányzóit is.

»Ha azonban, gyarló emberi fölfogásom következtében, még is tévútakba bonyolódtam volna, (már, mint a hogy Metternich vádolá), ha tévútakba csábítám a magyart, mellyekbül nem volna menekvés, s mellyeken ő ellenállhatatlanúl sodortatnék végveszélybe, és e gyászos borút én idéztem volna föl hazánk egére: ám akkor törjék velőmet ketté, érje nevemet átok, legyen nevemen útálat bélyege, szél hordja el por gyanánt halandó részemet s legyen sorsom megsemmisülés, eltűröm. Nem szomjaztam fölemelésem, saját dicsőségem után, e büntől ment vagyok; czélom őszinte és nemes vala« stb. stb.

A végveszély alatt, melytől félt, az emberek s ő maga is holmi belzavarokat, parasztlázadásokat, minők Galicziában de nálunk is voltak, idegen ajkú népek föllázadását, anarchiát, s végül Ausztria fegyveres beavatkozását s alkotmányunk felüggesztését vagy megsemmisítését értették; háború lehetőségére a monarchia másik felével akkor még senki sem gondolt. Igaz, hogy Páris föllángolását, melynek lávája egész Európát előnté, sem vette számításba senki. A nélkül minden más fordulatot vett volna.

»Legkisebb megbánást sem érzek tehát«, — így írja meg önigazolását a már benső meghasonlásban élő Széchenyi, — »hogy az Istentül reám bízott tőkét fajtám megmentése s fölemelkedése végett, mennyire birtam, a lehető legnagyobb uzso-

rára adtam ki; de áldom sorsomat, hogy hazámnak nem valék sem korcsa, sem heréje, s bár jőjjenek még egyszer a világra, főbb vonásokban — ugyanazt cselekvendém.«

Lehet-e kétségünk az iránt, hogy nagy ellenfele, Kossuth, ugyanezt érezte magában; s ugyanígy fogna írni ma is magáról.

»Csakhogy ne mondja senki«, — így jelöli meg tisztán a köztök tátongó űrt, — »hogy a *Pesti Hírlap* szerkesztője is csak azt műveli, a mit én műveltem, s hogy csak ő is azon az úton jár, mellyen én jártam, mert ezt mindig kereken tagadni fogom.«

»A szerkesztő (Kossuth) maga állítja bölcsen, mikép: nem ritka dolog, hogy a két fonal örökös hosszát, melyeknek egyike égnek, másika pokolnak visz, ugyanazon egy guzsalýról orsóztuk, mit egyébként korántsem azért hozok föl, mintha én magamnak a fonal végét egekbe orsózni tudó ügyességet követelném, hanem csak azért, mivel a *Pesti Hírlap* fölszólítását ösztönül veszem, hogy egymás iránt türelemmel legyünk a véleményben.«

E türelemben bizony nem igen erős lehetett a hite, mert könyvét e kéréssel végzi: »tépje bár személyemet a hogy tetszik, de ne használja az Istenért, nimbusát és népszerűségét Magyarországnak zavarba hozására« stb.

Széchenyi e föllépése megdöbbenő hatással volt, s egy seregét idézte föl a cikkeknek s röpiratoknak ellene. Első volt Eötvös, ki védelmébe vette, tőle nem csak árnyalatokban különböző barátját, a *Pesti Hírlap* szerkesztőjét. Maga Kossuth *Feleletében* nem használva föl erősebb fegyverét, lapját, könyvre könyvvel, nemesen és ügyesen válaszolt; de a szakadás meg volt, s mind végig tartott: utóbb kiegyenlíthetlenné bizonyult. Széchenyi a forradalmi »veres fonalat« látta végig húzódni Kossuth minden írásán, minden tettén. Nem elveit kárhoztatta, hanem modorát; de ezt élesebben, mint politikában valaha elv küzdött elv ellenében.

A polemian túl, mely, mint láttuk, kezdetnek elég éles, reformatori szerepéről sem feledkezik meg. A »teendők« iránti pontozatai ezek:

Magyarság. (Óvatosan!)

Alkotmány terjesztése. (Bátran!)

Budapestnek fővárossá tétele.

Ősiség.

Hitel. Hypotheca.

Közlekedés rendezése.

Nemzeti bank.

Köznevelés. (Eddig veszélyes volt; de most már —)

Kötelességérzet ébresztése. (Az a »zarándoki« honszeretet!)

A kelet népe legyen az oknak népe (!)

Valhalla. (A budai hegyekben.)

— — »Legyen vérünk jobb része, vagy ha bukunk kell, legyen a magyar halálban legalább egyesülve, ha nem tudott életben egyesülni és nem bírta értelme által az elsülyedéstől megmenteni magát.«

A *Politikai Programmtöredékek*, mely szinte hat évvel később, közvetlen a forradalom előestéjén jelent meg, nem volt egyéb, mint a *Kelet Népének* folytatása, illetőleg erősebb ismétlése. E munkácska ma olvasva is, szintoly érdekes, mint tanulságos. Világot vet az akkori pártalakulásokra, s tisztán állítja előnkbe Széchenyi egyéniségét. Talán egy íratában sem adta oly teljesen önmagát; s író ennél többet adhat-e?!

Beszámol róla, miért volt egykor ellenzéki, mikor tudniillik a kormány rossz úton járt s Magyarországot be akarta olvasztani; s miért lett ma félig-meddig kormánypárti, mikor a kormány jobb útra tért s az ország önállóságát tiszteletben tartja.

Mert neki a negatio soha sem volt annyira eleme, mint az alkotás. Mert az ellenzék föladata mindig az ellenőrzés, de nem a vezérlés; mert, angol példával élve, Peel és Russel egy személyben nem lehet. Jelen álláspontjánál fogva, főkép miután hivatalt is (noha fizetéstelen) vállalt, neki a conservatív párthoz kellene szegődni; de nem teheti ezt, mert szerinte az a mit nálunk conserválni kell, a reformálandókhoz úgy áll, mint 10 : 100.

Megmarad tehát független állásában, mi lehet hogy hiba volt, főleg a mai parlamentáris szempontból; de védi magát, úgy hiszem teljes sikerrel, a szemére hányt következetlenség vádja ellen. Követeli, — eredménytelenül, mint mindig, — a kölcsönös türelmet és ellentétes meggyőződésök tiszteletét; szemére hányva az ellenzéknek, a »pecsovicso«-k iránt minden téren gyakorolt, s bizonynyal ellenhatást keltő terrorismusát.

»A magyar haza soha sem volt derék, sőt kitünő férfiak híjával; egy nemében a hazafiaknak azonban mindig szűkölködött, olyakéban tudniillik, kik tartózkodás nélkül a nemzet szemére lobbantják az igaz szót.«

Fájdalom, ezzel egy általános emberi gyarlóság, a szolgállelkűségre való nagy hajlandóság leplét szellőzteti, mely nem csak nálunk, hanem minden országban egyaránt undorító alakban mutatkozik: legyen az úr ma egy fejedelem, legyen holnap a fölséges nép. Bajos elhatározni a zsarnokságnak és gyávaságnak melyik faja utálatosb.

»Mirabeau csakhamar pecsovicscsá válik Camille Desmoulinshez mérve; ez pedig Dantonhoz állítva lesz azzá; de végre ő sem kerül el Robespierrehez hasonlítva e »qualificatiót«; míg berekesztésül a forradalmi hagymáz-szabadság illúzióit az önkény zsarnok keze töri ketté. — »Mi csak kezdetén vagyunk egy ilyféle forradalmi láznak« stb.

»Ha velem foglalatostokodtok« — így fakadt ki belőle nemes önérzete, — »tudom én, mert megérdemlem, hogy minden szenvedelem, ellenszenv és epés érzelem ellenére, mely bennetek forradoz, még sem tudjátok, ha csak egy kissé lecsillapúl bennetek az irántam táplált harag, egy bizonyos nemét az érzésnek egészen elfojtani, mely ha nem is meleg tisztelet, oly megbecsülés mégis, mellyet olyasoktól nem birunk megtagadni, kiket — szolgateremtényeknek, kik könnyen volnának lábaikról elejthetők, nem vagyunk tartani képesek«. (95.)

»Nekünk magyaroknak egészen közönyös lehet, készakarva vagy véletlenül bonyolítottatánk-e forradalomba, ha ilyenbe csakugyan bele bonyolítottatánk.«

»Emberköny, embervér égre kiált; legyen az készakarat vagy vezetői hiúság okozatja.« (*Kelet Népe.*)

»És azért, a haza szent nevére kérem« stb.

»Ön épen olly kevéssé való politikai vezérnek, mint én.«

— — Ha azonban egykor, midőn már későn lesz, érezni s átlátni fogja (?) s megvallani lesz kénytelen, hogy átok volt, a mit fejünkre hozott és nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hű is, ki Önnek csalálmait még idején ketté törni elég elszántsággal birt, s tehetsége szerint ügyekezett volna.«

— — »Ha egy meg nem szünő figyelmeztetés ezt hangoztatja fülébe: L'enfer est peuplé de meilleurs intentions« ...

E bús mottót viszont néki kelle Metternich nejétől, Melanie hercegnétől, nem egyszer hallania.

Mindezekben kettő igen leverőleg hat a mai olvasóra.

Egyik az, hogy tragikai bukásunkat, de melynél a föl-támadás reménye még megmaradt, Széchenyi egy erkölcsi bukással, a nemzeti becsületnek is elvesztésével azonosítá, nem egy nyílt tengeren az elemek harczában alá merülőnek, hanem kerti békatóba, sőt fürdőkádba fuladva, nevetséges módon elveszőnek sorsához hasonlítván azt. Másik, hogy az Ausztriával való viszonyt, »házasságunkat« mint nevezi, váltig előtérbe állítja ugyan, s hivatkozik reá, hogy azt ő a maga részéről soha nem bolygatta vagy gyöngítette; de egyrészt hazánk állami önállósága körét »saját tengelye körüli forgását«, másrészt a birodalmi érdeket, Austria hatalmi állását, mai kifejezéssel élve a közös ügyeket, megvilágítani s az eszméket e téren tisztázni elmulasztotta. Hoc fonte derivata clades!

Okozhatjuk ezért azt a sajátságos elfogúltságot is, mely azon időben nem csak rajta, hanem közéletünk legfőbb embe-rein uralkodott, a parlamenti kormányzat és miniszteri felelő-ség rendszerének, az úgynevezett doctrinák ez »ábrándjának«, gyakorlati értéke és kivihetősége iránt. Nem teszi ugyan egy sorba őket a »kurucz« politikusokkal; de a mi sértőbb lehetett, a számba nem vehetők közé sorolja. Mikor órája ütött, egy

huszonnégy óra alatt kelle e nagy korkérdésnek megérlelődnie. Meg is látszott rajta!

Széchenyi humora, bár mindinkább epéssé válva, e komor színezetű műveiben sem hagyja el egészen őt.

Saját, hosszú periodusaira is élcel, melyek sokszor pont nélkül két oldalra is kiterjednek. »Alig bírok«, úgymond »kibonyolulni a magyar mérföldet legyőzte hosszú szóalkatból.« A közbeszúrások közbeszúrásai, mintegy kamat kamatja, váratlan gazdagítják, terhelik elménket, s a mondat végén elfelejtetik velünk annak kezdetét. Törülni nem ért reá.

Csattanósabbak rövid mondásai. P. o.

»Isten egynek jobb szakácsot, másnak viszont jobb gyomrot adott.« Sociális kérdés!

Ismeretes mondása a »vanigliáról és töltött káposztáról«, közmondássá vált.

»Oh magyar, hogy erős, nagy és dicső légy, soha és kivált most, ne légy magadat megperzselő légy.« A sajtószabadságra.

»Ép azokbul válnak a legcsinosabb kis despoták, ha egyszer rájuk kerül a sor, kiket illyes, mikor még soron küntiek, leginkább botránkoztat.« Tretternek volt mondva, de úgy hogy más is értsen belőle.

»Oh szegény haza, mi minden történik nevedben, s mennyi megy rovásodra!« Egressiről. (*Kelet Népe.*)

Kossuthot, kinek tehetségéről és jelleméről nem egy helyen nagy elismeréssel nyilatkozik, a polemiában többnyire Kossuth úrnak, néha táblabíró úrnak címезgeti. Nyilván, a háta mögött állókat is érti.

»Tatár fölfogás.« »Kurucz politikai mélység.« »Mindenes szerep.«

»Nevetséges bukás, mellyet egy gyűszűnyi gyakorlati észszel (?) elkerülhetni.«

Egy ellenzéki »szál«, a ki szemére veti, hogy elpártolt tőlök, (tudniillik az ellenzéktől) arra a fiúcskára emlékezteti, a ki Amerikába készült kimenni s édes atyját biztatta, hogy majd őtet is elviszi magával.

»Lássátok, tisztelt barátim, vagy inkább: ti hamis magyarok, nálatok az elbizottság már annyira nőtt, a pietás érzelme ellenben olly borzasztólag apadt, gyakorlati fölfogástok továbbá olly szívrehatólag piczi, de annál nagyobb azon erkölcsi poltroneria, melly titeket zsibbaszt, — — hogy már olly egyénre is piszkot merjenek szórní, mint például Deák Ferencz« stb.

— — »Lehetetlen, hogy a hegy, mellyre a sok domb, melly környezi, szünetlen bámulással föl-föltekint, elvégre magát ugyancsak valami nagy magasságnak, Alpesnek ne tartsa« — stb.

»Minél nagyobb a vacuum, annál bizonyosb a gőznek működése!« stb. (*Politikai Programm.*)

»Mint asteroidek forognak ezek körül Széchenyi ez időszakbeli kisebb művei. Ezekről, bár mindegyike elég volna más akárki nevét a feledéstől megóvni, csak röviden fogunk megemlékezni.

Legfontosabb az *Adó és két garas* című hosszú cikksorozat, mely külön könyvben is (1844-ben) megjelent. Ezt azonban a *Wesselényi és Kossuth* fölíratú tíz cikk s egynéhány apróbb dolgozat (*Német színházi botrány. Vieuxtemps. Mély számoló tanítványom a Jelenkorban* 1843) előzte meg; követte pedig *A szentgróti levél elemzése* (1845. 14 cikk), melynek végén Deákot apostrophálja: »Legyen vezérünk!«

Egy országos alapot teremteni, mely nagyobbbszerű beruházásokat, egy törlesztési kölcsön útján tenne lehetővé, mely közvetlen az országgyűlésnek rendelkezése és ellenőrzése alatt állana, a hazafiaknak egyik legfőbb gondját képezé. Széchenynek erre vonatkozó terve, államférfíúi belátásáról tesz tanúságot, s habár nagy erőfeszítések után is végre sikertelen maradt, hasonlíthatatlanúl magasabb színvonalon áll az akkor oly nagy izgalommal tárgyalt napi kérdéseknél, a főnálló adóknak, házi vagy hadi adónak a nemesség által részben vagy aránylag

leendő elvállalásánál. Ez a rendszabály, bármily igazságos volt is, az elvi elégtételen túl, az országnak nagyban és egészben fölemeléséhez, anyagi ereje kifejtéséhez, szinte semmivel sem járúlhatott. Széchenyi mindazonáltal ehhez is szívesen hozzáállott, még pedig kissé mágnásosan hangsúlyozva a fizetéshez nem csak elvben, hanem birtokai után tényleg is leendő hozzájárulását. Csak miután az adó kérdése országszerte megbukott, mit Széchenyi főképp a Kossuth és hívei túlhajtásainak s török-szakad politikájoknak tulajdonított, akkor lépett föl az ő telekadója tervével, melyre bizvást alkalmazhatónak vélte azon elég plausibilis nézetét, az ő úgynevezett *Adóphilosophiáját*, miszerint: egy adó sem teher, sőt áldás, ha jóra fordítják, viszont merő zsarolás, ha rosszra vagy hasztalanra.

A haza oltárára eddig önként letett áldozatokat, — »liberum oblatumot« — »subsidiomot« stb. e. ő nem érdem, hanem egyenesen csak kötelességteljesítés gyanánt, mintegy à conto fogadta el, s ily irányban az adómentes »nemességnek nemesítését« példával is, szóval is buzdítva, előmozdítgatá ugyan, »szégyennek, gyaláznak hirdetve a hereséget és az adómentességet«; de a haladó kor igényeihez s a haza nagyságáról táplált eszményképéhez mérve, oly kicsinyes, ideig-óráig tartó kisegítő eszközökkel, minők tudniillik a só fölemelt ára, s némely indirect adónemek is voltak, többé be nem érhetne. Magyarország területét 4894 négyszögmértföldre = 62,398.500 holdra becsülve, csak két garasával, 6,239.850 frt biztos bevételre számít, mely egy 100 milliós kölcsönnek elegendő alapjául szolgálna. S mit mindent lehetne ily nagy összeggel a még parlagon heverő hazában teremteni!

Tehát: »Magunknak magunkért.« »Főczélom, úgymond, a haza érdeke, de mellékcélom saját hasznom. Ez azonban mindig alárendelve legyen.«

Azon fontos ellenvetésre, hogy kataszter híján, valamely igazságos kivetésre biztos alapunk nincs, a megyékben, különösen Somogy megyében eddig divatozott elég igazságos eljárásra hivatkozott; különben egy országos kataszter költségeit hat-kilencz millió pengőforintnál többre nem becsülte.

Természetes, hogy a »közálladalom« szempontjait is belehozza, a »közös« vagy »kölcsonös« érdekeket, az Ausztriával való »házasságot«, mely miatt »egymás nélkül nem élhetünk« stb. A papi javakra való »naiv« kacsingatást, melyeknek egyszerűen országos alappá változtatása itt-ott már szóba hozatott, némi gúnnyal, de mint a »forradalmi szellem nyilvánulását«, benső aggálylyal is utasítja el magától; aztán sorra veszi ostor alá a fizetni nem akarók kibuvó ajtócskait, olykor az ügy buktatására czélzó ravasz túlhajtásait, műfogásait; illetőleg hibás »taktikáját« az ügy őszinte barátainak.

»Mit mívelek«, mond, »ha megfizetnek, hogy az adót megbuktassam? Szórúl szóra azt, a mit Kossuth mível.«

A cikksorozat I—VII. és I—XXIV., számra harmincegy darab (*Jelenkor* június 8-tól deczember 31-ig 1843) egész könyvet tölt be; ma már csak történelmi érdekű, de mindenkép tanulságos és épületes.

Az, a mit Széchenyi feketelátásainak szeretünk nevezni, itt is mindenütt kiüti magát.

Panaszkodik a »terrorismus« ellen; hibáztatja a kormány »oktalan« gyanusítását, mely »sírba dönti a magyart«. — Fél a birodalom »megrázkódásától«, s hogy ez: »végórája a magyarságnak«.

»A *Pesti Hírlap* iskolája = szétbontás iskolája.«

A gúny és tréfa fegyvereit sem hagyja elrozsdásodni.

»Magyarországon olly számtalan a nincs, és olly számtalan a van.«

»Előbbkelő = később kelő.« ...

»Nincs nagyobb vis motrix, mint a hiúság.«

»Dicső korteseinktől a restség és tudatlansági minőséget a legméltatlanabb sem tagadhatja meg.«

»Ha olly káros luxus-articulusokra lehetne adót kivetni, mint ábránd, elfacsart ideák, mistificatio stb., akkor másra se volna szükségünk« — stb stb.

Nagyszabású indítványát két lelkes fölhívással támogatta »Magyarország kiváltságos lakosaihoz«. Az első kelt Czenken, április 13., a másik Pesten, július 10. 1844. Amabban, az ország-

gyűlés viselt dolgainak vázolósa után már alkuszik, a kezdetben kért öt-hat millió helyett egyelőre kettővel is beérné, míg javaslatának öt pontját tartja szükségesnek különösen kiemelni, úgy-mint 1-o, hogy nem örökre, hanem csak harminczöt évre szól, 2-o csakis szellemi és anyagi beruházásokra fordítható, még pedig 3-o a törvényhozás intézkedése szerint, 4-o Budapesten állítandó országos kincstár útján, 5-o számadás terhe alatt; a pénz mire fordítása iránt azonban csak általánosságban nyilatkozik. E hézagot bőven pótolja aztán a második Nyílt levél, mely a már összeült országos bizottsághoz benyújtott javaslatát is magában foglalja. Ez meglehetősen részletességgel, kilencz pontra terjed ki, s egy toldalékkal s alárendelt számos pontozatokkal van ellátva. A főbbek ezek: I. Kész kassza, mindig disponibilis pénzzel. II. Budapestnek árvíz ellen biztosítása, s igazi fővárossá emelése. III. Budapestből kiinduló öt-hat közlekedési sugárút. IV. Aldunai munkálatok folytatása s bevégezése. V. A magyar tengerpart ápolása s hozzájuthatás. VI. Öt reáliskola. VII. Lónevelés. VIII. Vizek szabályozása. IX. Adósságaink megfizetése. Ez alatt első sorban a »kincstár« által (mintegy idegen testülettől!) előlegezett 500,000 pfrt visszatérítését értette, nyilván a kormány jóindulatának megnyerése végett. Fölötte érdekes, hogy sem a fiumei kikötőnek egyéb hasznos törvények meghozása nélkül, sem a bár általa megkezdett Vaskapu-szabályozásnak, kelletinél nagyobb fontosságot nem tulajdonít, mert a Dunának, hogy a mi kereskedelmünk s jobblétünk hathatósab előmozdítója legyen, éppen megfordítva, alulról fölfelé kellene folynia; különben a megkezdett munkálatok befejezésére a már elköltött 510,000 frton fölül egy milliónál többet nem kíván. Föltűnő, hogy azon egész idő alatt a Dunának nemzetközi fontosságát, mely napjainkban egy a mi kormányunknak adott európai mandátumban nyert kifejezést (lásd: a párisi béke 1856, londoni szerződés 1871, hajózási acta 1865, s berlini szerződés 1878, előzményein keletkezett 1882: XXXVI. t.-cz.) sem Bécsben, sem Budán, sem az országgyűlésen, az egy Czirákyt kivéve, de a ki Széchenynek mindenben elvi ellenese, valóságos antipódja volt, senki

sem feszegette. Az 1832/6-ki országgyűlés alatt egy ízben Palóczy az ezen ügyre vonatkozó irományok előterjesztését követelte; de a főrendek a nyilvánosságra nem hozható »diplomatiai alkudozásokban« találtak jó ürügyet ezen indítványnak a napirendről levételére. A mi Széchenyink, mint Naplóiból láttuk, a maga szakállára diplomatizált; sőt az aldunai tartományoknak, mint »Avulsáknak« a magyar koronához visszahódítása is megfordult agyában.¹ Mindent mozgásba hozott, hogy nagy tervét keresztül hajtsa, s a megyékkel pótutasítások alakjában, még az országgyűlés elosztatása előtt, elfogadtassa. Zalamegye volt első, mely hozzájárult, az a megye, melynek képviselőjétől Deák éppen az adó miatti botrányos izgalmak következtében visszalépett. Czirógatta, taktikából a »vármegyét«, mint utóvégre mégis szabadságunk s alkotmányunk »alapját« (*Világ*); volt mentegető szava még ez ősi intézmény ismeretes visszaéléseire is, hogy például, ha valakinek a foga fáj, azért nem fogja mindjárt a fejét leütni. (*Tisza v.*) Pestmegye gyűlésére maga lejött, s azt még kapuzárás előtt részére is hódítá. Ajánlotta javaslatát az újságírók, publicisták szíves figyelmébe stb. Hiába volt minden fáradsága: az országgyűlés eloszlott, a nélkül, hogy ebben tett volna valamit. Keserű lecke néki, a ki mindennek fölött a »siker« emberének szerette magát tartatni, s annak is tartatott; szomorú vigasztalás minden világboldogítónak, ki terveivel későn vagy korán jár. »Isten áldja meg őket«, mondá elkeseredésében, »mert nem tudják, mit cselekesznek.«

A nagy hajótörésből elég volt egyet, a Tisza szabályozását, megmentenie. A többire is majd rákerül a sor!

Széchenyi hírlapi cikkei egybegyűjtve (1828—1848), két jókora kötetre terjednek. Nagyobb részek polemikus természetű. Először Wesselényi ellen, az akadémiai beszéd alkalmából, majd egyenesen Kossuth s az egész ellenzék, majd Deák ellen is (a Védegylet keletkezésekor) egy-egy hosszú cikksorozatot tett közzé.

¹ Gondolatát később leplezetlenül kifejezte a *Blickben* (445).

Bár mint vélekedjünk is ma már e vita-iratok tartalmáról s belértékéről: nemes önmegtagadásának s önzetlen hazafiságának egy-egy emlékjelét kell fölismernünk bennök.

Deákot fölhívta egy középpárt alakítására, mely megrázódás nélkül vigye keresztül hazánk újjáalakulását. Kész volt magát alárendelni, beállani homokhordó napszámosnak a nagy mű létrehozására.

Szintoly készséggel rendelte alá magát a nagy válság óráiban a győzelemre került ellenzéknek, Batthyányinak, Kossuthnak, kikkel nem habozott belépni az »első« magyar miniszteriumba. Félretéve rajta korábban uralkodott pessimismusát fölveti a kérdést: (*Pesti Hírlap* és *Jelenkor* 1848.) *Mi lesz belőlünk magyarokból?* S költői elragadtatásban ily feleletet ad reá: »Dicső nemzet, mely hamvaiból kiemelkedve, mikor egész Európa bomladozik, az emberiség díszére úgy fog állani most a rend, béke és szabadság fölött őrt, valamint hajdanta a keresztyénségnek volt védfala.«

— — »Holott«, így végzi ez arany betűkre méltó sorait, journalistai pályája szép hattyúdalát, — »inkább például szerettem volna arra szolgálni (azonban ennek is alkalmasint szaporán megjön ideje), hogy közlegény sorban állani és kitüntetés nélkül gyakorolni polgári erényt, néha szintoly magasztos állás és szintoly szent kötelesség, mint állani a dolgok élén!«

Homokszem az előadottakhoz képest a *Balatoni gőzhajózás*. Ennek is szentelt egy csinos füzetkét 1846. Nem az ő kezdeménye volt, de szívesen fölkarolta. Eszméket ad itt is, és kalapácsa szegre üt. Nem kecsegteti a részvényeseket, kiket összetoborzani ő is segített, valami dús osztalékkal; inkább a közvetett haszonra utal. Például hozza föl a budai alagútát, vagy esetleg egy új hídát a Dunán a Gellérthegy átellenében. Súlyt fektet a közséntelegekre, melyek kerestetvén, föl is fognak találtatni, s óhajtja, hogy majd »széles e hazában« helyett »mély e hazában« s végre: »magas e hazában« szólamok

honosúljanak meg nálunk. A Balatont le kell csapolni, azaz: természetes színvonalára leszállítani, miszerint a déli partján elterülő lápok kiszáradván, hasznavehetőkké válhassanak. Útat kell nyitni a Dunához. Gondolni kell a haltenyésztésre. Füred is szebb jövőt érdemel. Ezzel körülbelül meg van mondva, a mit mondani lehetett; s mi nagy részben még valósulásra vár.

Eszmetöredékek a Tiszavölgy rendezése körül című röpirata 1846., teli van nagy és termékenyítő eszmékkel. Búsan ismétli ugyan, hogy »aggasztólag közelítünk a forradalom, az anarchia felé« — mindazonáltal megújuló lelkesedéssel karolja föl a »magyarság bölcsőjének« ez életkérdését. Védekezik a következetlenség vádja ellen, s újra erősíti, mit különben senki kétségbe nem vont, hogy: »soha más szempont nem vezérelte, mint nemzete üdve s a haza java«. Fölsorolja a vállalat nehézségeit. 1. Roppant vízmennyiség. 2. Csekély eset. 3. Alacsony part. 4. Vásárhíány. 5. Dologtalanság. 6. Föld csekély becse. 7. Paradicsomi egyszerűség. 8. Érdekek összeütközése, s végre, de csak talán: 9. Népesedés híja. Ez utóbbira, mint már láttuk, mindig keveset adott. Azt tartván, külföldi példák után, hogy: »nincs nagyobb és nehezebben orvosolható baj, mint a túlnépesedés.« — Nem áll ezzel ellentétben azon ismeretes mondása, miszerint nálunk még apagyilkosnak is kímélni kellene életét; mert ezt a specificus magyar fajszeretet mondatta vele.

Teendőinket két csoportra osztja, anyagiakra és szellemiekre. Az elsőbe tartoznak: 1. Kimerítő terv; még pedig: 2. Egységes. 3. Egy parancsoló, sok szófogadó. 4. Közös kassza. 5. Éber s egységes fölvigyázat a munkák jó karban tartására. A szellemiek: 1. Ősiség eltörlése. (Ez az ő Carthagója.) 2. Birtok-minimum. (Nem talált viszhangra.) 3. Ipartanodák. 4. Zálogos hitelintézetek. 5. Közlekedés. (Tudniillik törvény általi rendezése.) 6. Belfogyasztás. 7. Egyetértés a kormánygyal.

A tiszavölgyi munkálatok vázlatát adni, túl fekszik földadatunkon.

1848 január 30-án közrebocsáthatta Jelentését a Tiszavölgy szabályozásáról. Nevezetes, hogy munkás kezek hiányáról panaszkodik, mi e tárgyban oly sokszor nyilvánított nézetei iránt kissé gondolkodóba ejthette. Az előirányzott 6—700,000 frtból csak 180,000-et tudott elkölteni.

Koronáját tette reá ez irányban kifejtett működésének híres *Javaslatával* a magyar közlekedési ügy általános országos rendezéséről. Az országgyűlés elé, már mintegy miniszteri minőségben terjesztett, s a »Fölséges hazának« ajánlott ez utolsó művével a magyar közlekedésügyi politikának Kossuth kedvencz eszméje, a vukovár-fiumei vasút leszorításával bár, nagy időkre alapját vetette meg. Nyomdokain haladunk! E két utóbbi mű írásánál Kovács Lajos tollát vette igénybe.

Az *Üdvölcde* eszméje (nevezzük Pantheonnak), melyet már a *Kelet Népe*ben megpendített, de bővebben kidolgozva a korán elhunyt gróf Desseffy Aurél halála alkalmából (1843) bocsátott közre, Széchenyi e legszebb, legköltségesebb eszméje bizonynyal nagyobb viszhangot keltett volna, ha nem köti szorosán együvé azon szomorú cassandrai jóslattal, melynek kortársai hitelt adni nem akartak, hogy nagy válságnak megyünk elébe, s közel állunk végóránkhoz. Ezt a veszélyt ő két év előtt csak »sejté«, de most világosan, »tökéletesen látja« maga előtt. Valamint egyes embernek, ha nem vétkesen könnyelmű, hátramaradóiról végrendeletileg gondoskodni kell, úgy a nemzet is csinálja meg ezzel mintegy a maga végrendeletét s egy közös nagy temetőbe, a budai hegyek egyikén, — leginkább a Gellért-hegyre gondolt, — tegye nyugalomra, vallás-, rang-, párt- és nemzetiség különbsége nélkül, nagy embereit, kiknek emléke túlélje az ő (a nemzet) halálát!

»Egy közös temetőben legyen egyesülve vérünk java, még pedig jutalmul, ha diadallal menekülünk, vigasztalásul, ha bukunk« . . .

Látnoki szellem, minő költőink legjobbjainál is nyilatkozott.

A legkomolyabban védi indítványát, még ha a bajor Walhalla utánzása akarna is lenni, a minden magasztoshoz oly könnyen hozzá tapadó nevetségesség látszata ellen.

Védi azon esetleges gyanúsítás ellen is, mintha önnön magának akarna egy nemzeti mauzoleumot biztosítani. Noha úgymond: »míg mások kincs és effélék után izzadoznak: — miért kellene nekem azon pirulnom, hogy én viszont egyedül vérem egy kis méltánylata után sóvárgok?«

Nagyon érdekes, mit e füzetben mellesleg az írói tulajdonról, a munka becséről, illetőleg saját művei tiszteletdíjáról mond, mely büszkeségének egyik legméltóbb tárgya volt.

*

Még nem értünk végére. A hatalmas szellem utolsó föllobbanásainak még két, egy erős és egy kevésbé erős nyilvánulásától, a német nyelven írt *Blick*-ről és a posthumus *Önismeret*-ről kell beszámolnunk.

A nagy catastropha, melytől Széchenyi rettegett, melyet oly biztosan előre megjósolt, s melynek elhárítására »váltig nem érzett magában erőt«, csakugyan bekövetkezett.

Széchenyi hosszú éveken át a döblingi elmeorvos-intézetben szenvedett, vezeklett. Utóbb lelki egyensúlya időnként legalább helyreállott; s kezdett ismét érdeklődni a közügyek iránt, habár azok behatóbb tárgyalása reá nézve mindig »excessus« számba ment. Mi sem természetesebb, mint hogy régi szokásához, az íráshoz, ismét visszatért. Próbára tette, van-e tollának hatalma még? A nélkül, hogy a romokból egy új föltámadásnak reménye éltette volna szívét. Szükségét kelle éreznie, hogy egyszer legalább kiöntse nemes epéjét.

Bach miniszter annyira bízott rendszere megszilárdulásában, hogy a fejedelem egy országos körútját is, természetesen megfelelő környezetben, koczkáztathatni vélte. Ekkor történt, hogy egy 130 feddhetetlen előkelő név aláírásával ellátott petitio elfogadása megtagadtatott. Az intéző miniszter pedig czélszerűnek vélte, saját rendszerének igazolásául, a magyarországi állapotokat az ő hivatalos világításában állítani, illetőleg állíttatni a maga korlátolt közönsége elé. Ez a visszapillantás, állítólag egy magyartól, csak egy meghitt kör számára

aránylag csekély számú példányokban nyomatott 1857-ben. Fölidézte a *Blick* című megsemmisítő választ (*Ein Blick auf den anonymen Rückblick, welcher stb.* London, 1859.), mely czélzatosan epét jelző sárga borítéka miatt közönségesen a Sárga könyvnek neveztetett, s melynek párja az e nemű politikai irodalomban alig mutatható föl.

Mindaz, mit egykor Dessewffy s egyéb ellenesei, mit utóbb Kossuth s a magyar ellenzék hevesebb töredéke ellen írt, ehhez képest csak szelíd enyelgésnek, jóakarató czirógatásnak nevezhető. Skorpiókból fonottnak nevezi Falk ezt a korbácsot, s nem mond sokat. Gyulai, mint művet bírálva, a fönségesnek és triviálisnak, a tragikainak és komikainak e nagy szatirikusoknál mindig jogosult összeolvasztását, egy Shakespere magaslatán állónak látja; csakis »egy mélyen szerető és gyűlölő szív, egy geniális lélek kétségbeesése teremthet ily munkát.«

Hozzátehetjük, hogy roskadó egész lényének utolsó, de minden erejét belé lehelte e könyvbe, mely életpályájának zárköve, fejfája lőn. Ő maga soha sem nevezte magát szerzőjének, de minden sorára annyira rányomta egyénisége bélyegét, hogy csak nagyon járatlan vagy együgyű lett volna félrevezethető, mit különben ismerősei szorosb körében meg sem kísérlt. Béla fiára bízta a kéziratot, melyet ez sajátkezűleg le is másolt, hogy az eredetit, ez egyben az apai tilalom ellenére, mint drága ereklyét megőrizhesse. A másolattal utazott ki Londonba, s ott nyomatott a könyv egy megbízható jó barát, akkor emigrans Rónay Jácint, gondozása alatt. A kész példányok egy jó csomagát szépen sikerült bőrönde fenekén haza is hoznia; míg egy másik útjában, külön utasításból, szinte fehérműig levetkőztették, de mitsem találtak nála a lelkiismeretes kutatók.¹

Állítsuk egybe azokat a szemenszedett epithetonokat, melyekkel Magyarország akkori sanyargatóját megtiszteli. Egy kis oldalt talán betöltenek.

Rendes, teljes czíme, melynek gúnyos ismétlését egy fordulathoz sem felejtí el: Excellenz, Baron, Minister und

¹ Befejezésül, ily tollatlan állapotában még becsületszavát kérték melyet, mint ez esetben fölöslegest, megtagadott.

Favorit! Azután sorban jönnek: Parvenu, Tartuffe, Paravent (az uralkodó és népe közé tolakodó). Chameleon, Magyarfaló, Igaztalan, Szívtelen. Gyalázatos. Vak és részeg, (lelkileg, mit nehezebb fölismereni, mint a physikai vakságot vagy részegséget). Torlaszhős. (Töbszöri czélzásokkal a híres szürke lóra, melyen ülve, egykor a Burg ellen támadást intézett.) Pirulni nem tudó. Szemtelen Bankócsináló, (ki tudniillik a világot egy ideig bolondítja, de utóbb mégis rajt vesz.) Piszkos kezű (minőnek valami vasúti üzlet körül gyanúsították, de minek ő, Széchenyi, hitelt nem ad). Különben mégis (politikai) Impostor. Gensdarm. (Csakis erre támaszkodó.) Lucifer (már a ki egyedül lett volna képes nekünk buta magyaroknak világot gyújtani.) Mephisto (hozzátéve Ligne hercegnő élczét, hogy: plus veau, que démon). Mert eljárása inkább éretlenségre vall »Knabenhaft«, mert mindenféle ellenkező tarkaságok keveréke, »Misculanç«; miért is »Gasconade«-jainak többé senki sem hisz. Majd egy gonosz fordulattal egyszerre viszont Magyar, ország benefactorának, (tudniillik à la Polignac, kinek makacs-sága megbuktatta a Bourbonokat) s igazi védangyalának nevezi ki fölnyitván a nemzetnek szemét, tisztán láttatja vele, hogy semmi jót nem várhat többé stb. (A Dante mottója: »lasciate ogni speranza.«) Mindez vastagon fűszerezve a *Hans Jörgeltől* eltanult bécsi lokális élczekkel s szójátékokkal. Bach névre csak egy echo van: Ach! — S a Miatyánk utolsó tétele: Szabadíts meg a gonosztól, — csakis ő reá vonatkozik... Valóban a Lear király derék Kent grófjára kell gondolnunk, ki a nyomorult Oswaldra szórt tömérdek csúfszavait azzal végzi, hogy mindjárt el is fogja döngetni, ha csak egy betűt is eltagad mindezen címeiből. Beismeri maga, hogy goromba és aljas (trivial, gemein), de, úgymond, olyan álszenteskedőkkel, hóhé-rokkal, gyilkosokkal nem is lehet à la fleur d'orange társalogni.

Ha Bachot, a nép emberét, pelengérre állítja, mit épen nem személyes ellenszenvből tesz, úgy embereit, kik politikájának eszközeül adták oda magokat, a megvetés, lenézés, nevet-ségessé tétel minden nemével sújtja. Ezek csak Hanswurstok, Kakadúk, Sextus Baculusok, lelketlen subjectumok, s végre, a

reájok galádul erőltetett magyar egyenruha alkalmából »Bach-huszárok«, mely elnevezés évek hosszú során át rajtok ragadt. Haragja magasodik, epéje keserűbb lesz, ellenfeleinek magasb állásával s nagyobb jelentőségével szemben s tetőpontját éri herczeg Schwarzenbergnél (blutigen Angedenkens), kinek még nevében is (oh Felix!) iszonyú ironiát lát. Hallgassuk el a többbit.

Ellenben nagy kegyelettel emlékszik meg Metternichről s a tisztelet egy nemével Windischgrätzről, ki »az ő töviskoszorúját legalább emelt fővel viseli«.

Nem a bár súlyos adót panaszolja, hanem a szolgaságot; tiltakozik a jogvesztés elmélete ellen, hivatkozik a *pragmatica sanctióra*, mint kétoldalú szerződésre s az ország egyéb sarkalatos törvényeire, melyeknek egész kivonatát a könyve végéhez mellékletül csatolja; utálattal tölti el az a nyegle dicsekvés, mely a korral járó minden anyagi haladást magának ró föl érdemül, de még inkább az a *hypocrisis*, mely a szabad sajtó ürügye alatt utólagos censurát hozott be, s minden bátor szót sokkal inkább lenyűgözött, mint valaha volt. Mindez néhány évvel később, az alkotmányos élet első megnyíltával az országgyűlésen sokszoros változatokban, újra meg újra ismételtetett. Nem érhetette meg a jó ügy győzedelmét. Egyelőre — hattyúdálát zengé el. A Sárga könyv minden betűje egy-egy koporsószeggé vált. A történeteket mindenki tudja; ne szakgassuk föl a régi sebeket.

Egy szomorú adomáját mégis, az akkori válogatás nélküli üldözések- és kivégeztetésekre vonatkozót, nem hallgathatjuk el. Az asperni ütközet után, úgymond, kirendeltek a gyásztérre egy csapatot, a halottaknak, barátoknak, ellenségnek, szokás szerint közös gödrökbe leendő eltakarítása végett. Az ott fetrengők közt egy szerencsétlen föleszmél s könyörögni kezd, hogy ne temessék el, mert ő még nem halt meg. Eh, mond a vezénylő tiszt, azt mindenik mondhatná, le vele!...

A Széchenyi lakásán valamely képzelt összeesküvés miatt tartatott motozás s a rendőrségnek hozzá intézett fenyegetése után, miszerint döblingi cellája ezentúl nem lesz az összeeskü-

vések egy asyluma, a megtört öreg magát is ily gödörbe szánt félholtnak nézte, s inkább önként vált meg a nyomorúlt élettől.

Az *Önismeret*, melyet halála után, a családnál talált irományokból állított össze meleg tisztelője, Török János (1875), éppen nem tekinthető, mint kiadója állítja, a *Blick* folytatásának vagy talán magyar kiadásának. Nem sorolhatjuk e könyvet egyáltalában a politikai munkák közé, mert egy-két vonatkozás, csipős megjegyzés vagy kitérés, minőket bármely regényben, értekezésben, sőt köznapi társalgásban is eleget találhatunk, nem adja még meg e minősítést, s nem is eshetik oly szigorú bírálat alá.

Mikor, a többi közt, azt mondja, hogy »az uralkodás philosophiája: mindenkit a maga helyére állítani, a melyben legtöbb jót és hasznost művelhet«, ha aztán élceket szór arra, a ki jó szabó vagy cipész lett volna, de miniszterré tették, — ha ily szerepcserében, ily ignorantában oly karrikaturát lát, mely végtelen nevetséges, ha nem volna oly »átokteli«, — ha ismét nemes haragra gerjedve, így fejezi ki magát: »Háború, invasio, elemi csapásokbul kigyógyúl a nemzet, de egy fő és szív nélküli kormányt, mely Tartuffetól és Macchiavellitől szedi föl egész tudományát s merőben csak zsoldosaira és bakóira támaszkodik, csak akkor fog elviselni, mikor utolsó csepp vérét lecsapolták« stb.; mindezekben a gyűlölet és kétségbeesés azon természetes kifakadásait látjuk, mely ama rossz időkben minden magyarnak szinte elválhatatlan kísérője volt.

Ilyenekkel az *Önismeret* számos lapjain találkozunk ugyan; de még sem feledhetjük, hogy a könyv, melyet forgatunk, címének megfelelőleg, a bölcselmi, illetőleg tartalma nagyobb részénél fogva, a neveléstani irodalom körébe tartozik.

Nem szorosan tudományos mű; kevés benne a rendszer, a szabatosság és következetesség: ily követelésekre, mondjam pedanteriára, a nagy hazafi egész írói működése, a *Lovaktól* kezdve egész ez utolsóig, különben sem szoktatott reá. A kritika, az elmélet, a logika szemüvegén át nézegetve, elég hibát,

ellenmondást, képtelenséget fogunk benne meglátni, melynek csak benső kapcsolatát, erkölcsi rendszerét, finom vonatkozásait kell keresnünk, hogy keresve, könnyen meg is találjuk. Though this be madness, yet there is method in't.¹

Hogy élvezetünk tiszta és zavartalan legyen, ne is tekintsük könyvnek; hanem képzeljük, hogy a nagy embernek benső körébe bocsáttattunk: előttünk áll nemes, bár görnyedő alakja, s közvetlen ajkairól hallhatjuk. pongyola társalgás közben, minde szétszórt, eredeti, szikrázó gondolatokat. Ki ne számítana így eltöltött pár órát élete legnemesebb élvezetei s örökre felejthetetlen emlékei közé!

Néhány évvel ezelőtt *Gróf Széchenyi István mint paedagog* cím alatt egy kis értekezést kockáztattam az *Önismeret* kivonatozásával egy iskolai lapban; úgy hiszem, helyes nyomon jártam. Örömmel vehetjük tudomásul, hogy a nagy gondolkodó e téren is az úttörők közé tartozik. Mint a nemzet nevelője szól hozzánk. Miket a tehetségek összhangzatos kifejtéséről, miket az egészség ápolásáról, a testi erőnek és ügyességnek a hervasztó száraz tudákosság ellenében érvényesítéséről mondott, átmentek azóta az iskolába, az életbe.

Meg fogják ezért neki bocsátani az orvosok — alleo-, homeo-, hydropathák stb. — mindazon ártatlan élczekeket, melyeket tapogatódzásaikra szórt, addig-addig folytatván a tréfát, míg utóbb mégis kénytelen nekik igazságot szolgáltatni.

Nagyon fontos mindaz, mit a kényelmes, jó lakásokról, mit a mérsékelt, egészséges táplálkozásról, helyenként elég terjedelmesen mondogat, bár részben ismétlések korábbi műveiből.

Számos gyakorlati tanácsai s útmutatásai után bizonynyal megható egyszerre azon naiv vallomása: »Én igen okos soha sem voltam, mert ha az lettem volna, most nem ülnék itt, a hol ülök« ...

De minő világot vet a régi municipális reudszerre, s az egykori dicasteriális kormányzatra, mikor például a fővárosun-

¹ Polonius híres mondása: »Örült beszéd, de van benne rendszer.« (Shakspeare: *Hamlet*. Arany ford.)

kat ért nagy csapást, az 1838-ki árvízveszélyt, idézi vissza emlékezetünkbe, mely előre látott catasropha elhárítására akkor szinte semminemű intézkedések sem történtek.¹ Előbbre vagyunk-e? — Akkor, úgymond, néha a bolondok adtak tanácsot; ma (értve a Bach-korszakot) úgy látszik, renaissancekorukat érik!

S ha csak tartózkodva helyeselhetjük, melyeket e könyvben is a túlnépesedés veszélyeiről annyiadszor ismételve mond, miért többek között határozott ellensége volt minden lelenczháznak stb. e., bizonyynyal engesztelődve fogjuk aláírni e lelkes sorokat:

»Egészségtől viruló egyén, ugyan van-e a világon ennél kellemesb látvány? Igen van, és vajjon mi az? Egészséges család! Minél csak egészséges község gyönyörűbb; midőn egészséges nemzet, mennyekbe ragadó tünemény!«

Minde röviden ismertetett művek aesthetikai becsére s irodalmi jelentőségére nézve legyen szabad Gyulai Pál és Beöthy Zsolt idevágó dolgozataira utalnunk. (Akad. Ért. III. 310 l. és IV. 64 l.)

¹ Azon válságos napokban mennyire elégületlen volt önmagával, naplói tanúsítják.

Felső Magyarországi Minerva.

Ámbár gróf Széchenyi István hirlapírói pályája, a mennyiben ilyenről nála szó lehet, még csak hat év múlva a dunai gőzhajózásról írt cikksorozattal veszi kezdetét, nem tartottuk e csekély adalékot, a Felső Magyarországi Minerva külalakjára vonatkozó észrevételeit, mintegy bevezetésül mellőzhetőnek.

Gróf Dezsewffy József, a költő politikus, s magyar közéletünknek akkor rég köztisztületben állott veteránja, volt amaz érdekes és sok tekintetben uttörő folyóiratnak vezetője s éltető lelke, míg névleges szerkesztőként a szorgalmas és buzgó Dulházy Mihály szerepelt, kiadója pedig a havonként egy-egy füzetkében megjelenő s kezdetleges rajzokkal és arczképekkel is ékeskedő vállalatnak Ellinger István kassai nyomdász volt.

Nem csekély feladat volt akkor (1825.) ily kiadványra az engedélyt megkapni, s az anyagi eszközöket előállítani; de még nagyobb feladat volt a közönségnél, íróknál egyrészt, másrészt olvasóknál, érdeklődést gerjeszteni s a részvétet ébren tartani.

Kazinczy a nevét (Minerva) nem tartotta szerencsésen választottnak, mint elkopottat (abgenutzt) s ha őt megkérdik, inkább p. o. Amaltheát ajánlotta volna. Kölcsény behatóbb bírálata már a tartalma ellen is fordult.¹ Széchenyi is, ki különben nem szokott a dolgok héjján rágódni, tán a modor és taktika iránt később annyira kifejlett érzékétől vezettetve, a mint látjuk, inkább a külsőségekkel bibelődik, a mi a szerkesztőséget nem akadályozza ellenészrevételeinek soronként sőt majdnem szavanként közbe igtatásában, mi az egésznek igen tarka, de jellemző formát ad. E szerkesztői észrevételek Széchenyinek egy újabb s élesebb antikritikára adtak alkalmat, mely ugyanazon folyóirat szeptemberi füzetében jelent meg. Ez adaléknak kellő méltánylására emlékezetünkbe kell hozni az ifju Széchenyi és öreg Dezsewffy közt fennálló, utóbb elmérgesedett viszonyt. Gr. Széchenyi Istvánnak az 1825-diki országgyűlésen való első időszakos föllépését, a magyar akadémiára tett nagylelkű ajánlatát, senki sem üdvözölte oly kitörő örömmel, mint Dezsewffy, ki »fogason hevert, poros lantját« ismét 'sibbadt kezébe ragadva, a nagyra termett férjfiu dicsőítésére *A szép példa*

¹ Mindezekről l. Ferenczy I., Magyar hirlapirodalom története.

ezim alatt irt alkaikus ódáját (37 strófát) ugyancsak a F. M. O. M. 1825. decemberi füzetében tette közzé. Széchenyit e megtiszteltetés szinte megdöbbenettette, mert a mily mértékben lelkesültek iránta honfitársai, oly mértékben látta befeketítettnek magát Bécsben, Metternich és az ez által szentnek tisztelt Ferencz császár és király szemeiben.¹

Az országgyűlés után nagy hévvel dolgozott első munkáján a *Lovakról*, a mellett, hogy a löverseny tettleges életbeléptetése és jóhirbe hozása is ideje nagy részét igénybe vette. A könyv, melynek egybeállításánál Patay és Tasner voltak segítségére, végre 1828. márcz. 8-án megjelent. Dezsewffy, kinek a lötenyésztésről latin nyelven irt munkája kézirataink közt megvan, úgyis mint a Szabolcs megyei felkelő hadsereg (nemes insurrectio) kiérdemült tisztje, első sorban hivatottnak érezheté magát e munkáról ítéletet mondani. Véleményét, mely egyes részletekre s irányzatokra nézve eltérő lehetett, azonban elhallgatá; sőt lapjában, a F. M. O. Minerva 1828. mártziusi füzetében, ezeket olvassuk:

4. Egyéb literaturai Ujságaink között említendő *Gróf Széchenyi István* munkája a »*Lovakról*« (Pest 1828. 8° pompás kiadás 1 f. 20 kr. c. p.)

Ezen szép tapasztalásokkal, figyelemre méltó *digressiókkal* teljes gondolkodó lélekkel irt munka szerzője azon dicső Férjfiu, nagy Atyjának legméltóbb fija, ki nemes áldozat ajánlásival e most múlt Országgyűlés alkalmával minden hazafi szeméből a tisztelet és hála könnyeit csalta ki. Sok illy nagyot a Hazának s Literaturának. satb.

Ellenben a haladás és szabadelvűség zászlaja alatt küzdő Tudományos Gyűjteményben (már Vörösmarty szerkesztése alatt 1828. V. köt.) *könyvismertetés* czimén a *Lovakról* cz. munka fejezetenként kivonatosan van ismertetve. A lötenyésztés mellett, mondja a Recensens, Hegedűs Mihály (huszár kapitány) más érdemei is vagynak e munkának, melyeket bizonyosan minden rendbeli valódi Hazafi illendően meg fog betsülni.

Bérekesztésül ezt az észrevételt koczkáztatja: E munka szellemét követvén, nem állhatok indulatomnak ellene a 177-dik lapon irt állítás ellen: »egy jó gazda hazafi és egy vagyonos kereskedő többet ér mint a szegény tehetetlen Patriota, bármi szép lélek lakja is szívé«, észre venni; hogy vélekedésem szerint, ez csak egy az érzéseitől a bágyodásig elragadtatott tehetetlenre terjesztődjék; mert ellenben ha szép és hatalmas nagy lélek lakja akármelly nemű Patriotát, mindig alkalmas ő derült lelki hatalommal készült munkái által, a közmíveltséget, mint a nemzetek legfentebbi belső értékét, előmozdítani. satb. Csakis erre a különben elég szerény észrevételre vonatkozhatnak Széchenyi Naplójának (téve-

¹ L. Széchenyi Naplói és Metternich hátrahagyott Iratai.

désből Minerva rovására irt) kissé neheztelő e sorai: *Nem értenek ezek az emberek sem tréfát sem komoly szót. De mily nagy lesz sokaknak (!) az öröme, hogy soit-disant egy jó vágást kaptam.*

A vágások csak a Hitel megjelenése után, melyet ezen évben már megkezdett, zúdultak reá; gyors egymásutánban követték a Világ és a Stadium.

Ha számba vesszük, egy bár rövid országgyűlésnek (az 1830-dikának, melyen Ferdinánd király megkoronáztatott) tartását, a hazánkban dult cholera járványt, az újabb 1832/6-ki országgyűlés egybehívását, s a Széchenyi teremő lelke által felkarolt nagy vállalatokat, első sorban az akadémiát, satb. nem csodálkozunk, hogy hirlapi cikkek írására oly soká (1834-ben) került a sor. Valamint csodálkozunk nem lesz szabad e működése oly gyakori félbeszakításain s hézagos voltán.

Általános megjegyzésképen még, úgy ezen mint a többi cikkekre nézve előre bocsátjuk, hogy nem tartottuk jogosítottnak magunkat Széchenyinek időnként bár változó akár stílusán akár helyesírásán javítgatni; sőt lelkiesméreletesen megtartottuk azt.

A' Minerva számára Gróf Széchenyi István.

(Felső Magyar Országi Minerva 1828. Junius.)

A legszebb, a legtökéletesebb, akármi legyen is, sokszor csak egy kicsinység, csak egy semmi által minden kecsét, minden bájjait elveszti. a)

A legkerekedebb b) Asszony se ragad el senkit szédtésig, bár mi szép arányban legyenek részei — ha elől egy foga híja, ha azoknak csak egygyike is fekete. c) Minerva Tem-

a) Gyakorta úgy vagyon, és kár — mert elég benne ha-csak némely kecséit, némely bájjait vesztené el.

b) Ha szabad a' Kiadónak, és Redactionnak Vallást tenni érzése felett, nem titkolhatja-el hogy a' db a' szó végén nem igen kedvezően érinti a' Magyar füleket. E' hasonlítóban, »kerekedebb» még a kettőztetett de is kedvezőbb, tetszőbb a' fülnek, és mivel elkerülhetetlen, nem kellene talán változtatni és a' kedvetlent még kedvetlenebbé tenni.

c) A' csorba- vagy fekete fog, nem tettő ugyan a fogak' sorában de már igen gyakran nyitottak útát magoknak, ilyen fogakon keresztül a' szájon, jó helyes gondolatok, és szép érzemények, 's mintegy eltünteték a' száj' hibáit, midőn olykor a legkivántsibb szemek előtt, a' gondolatok', és érzetek üressége, mintegy eltakarta a' piros ajkakát, és a' szüntelen nevető legfejéreb fogakat is. Ebből csak az következik, hogy fejr fogat kell tétetni a' csorbába, a' rozsdást pedig megigazíttatni, a szép szájuak számára pedig az a' Tanúság, hogy ajkok' ékességéhez hasonlókat szólja-

pluma d) megszűnik remek munka lenni, s halhatatlan görög építője mindennapi kőművessé válik, ha az épülethez valahol árnyékszékot kapcsol. e) A Belvederi Apolló, képzeletünkben halandóvá lesz — kipödört bajuszszal. f)

Igy a Felső-Magyarországi Minerva! — melyet ki-ki szeret, sok csudál, s melynek idő-szaki pontos megjelenését én érzékenyen várom, mely a Haza díszére hathatósan szolgál's a't. 'S hát ha még más boritéka volna! De így, midőn belseje az elmét világosítja, külseje a kezeket rútul feketíti. g)

Gróf Széchényi István.

*Méltóságos Gróf Széchényi István úr elő nagyságának
a Minerva redactiójához küldött sorai.*

(F. M. O. M. 1828. September.)

A vélekedések különbsége és egész Systemák meghasonlása sokszor csak abból ered, hogy némelly bizonyos szavakat, melyek a vizsgálatok és okoskodások főtengelyei, egyik

nak, de azt a' következtést sehol-se látja a' Redactió, hogy valamely kicsinyiség, vagy semmi miatt, valami minden becsét elveszítse.

d) Talán azért vagyon itt Templum, Templom, hogy a' német szó Tempel értelme jobban kitessék, azonban a' Templum nehezen teszi-ki a' németesített szó' értelmét, ha tehát a' Tempel nagyon németesnek láttzik, alkalmasabbat kellene gondolni a' Templumnál.

e) Lehetnek a' Minervában némelly árnyékban hűvitett dolgok, de túl vagyon a' szép kegyességen — árnyékba vetendő helyeket és dolgokat keresni benne.

f) Való igaz, hogy a' kipödrott bajusz a' Magyar-embert nem pedig a szép görög Istent illeti, — sed non omnibus licet adire Corinthum, nem lehet mindig, és mindenütt istenkedni; — csak járassák a' Hazafiak sűrűen a' Minervát, és bizonyosan mind inkább-inkább kifog emelkedni földi gyarlóságaiból, és oda közelíteni, honnan az égből ide leereszkede. — Minekutánna most itt a' földön jár, és lehetetlen, bár mint akarná a' Kiadó megszerezni a' földön élőknek a' szükségeseket, ha csak az Előfizetni akarók nem méltóztatnak rendesen kezéhez szolgáltatni az előfizetéseket; kegyességekhez folyamodik, méltóztatssanak pontosan a' pénzt beküldeni. — Tudja jól a' Kiadó, hogy miként nem kell nagy részent az Előfizetőknek tulajdonítani, hogy 3 esztendő alatt több 250 nyomtatványnál nincsen még kifizetve, az ő esedezése tehát csak oda megy: ne terheltesse az Előfizetők, mikor mások által tétetik a' fizetéseket, nekik kegyesen meghagyni, hogy azokat ne halasszák.

g) Köszöni a' Méltóságos Grófnak észre-vételeit a' Kiadó és a' Redactió; nem átalotta bé-venni, — és példáját adni részre-hajlatlansá-

gondolkodó ezen, másik más értelemben vesz. S így sokszor megesisik, hogy valamelly tárgy felvilágosításában Két Rész mindig pörlekedik, ámbár az eggyik agyveleje épen úgy látja a dolgot, mint a másiké.

Már én a toll-had értelméről igen-igen elválasztom a józan felfedést, barátságos megrostálást, igazságos megbírást, egy szóval, a valóságos Criticát. Azon szó *had*, annyira az indulatosság, igazságtalanság, kegyetlenség sat. értelemait gerjeszti bennem, akár akarom, akár nem, hogy tollhadat csak a gyengék között vélek lehetőknek, s azért gyűlölöm s megvetem.

De a nyelvnek tehetetlen állapotja — s még ha görög nyelv volna is, vagy annál még tökéletesb — kéntelenül maga után húzza, hogy a legrövidebbet, egyszerűbbet, s leg és legvilágosabbat, ez így, az úgy, amaz pedig másképp fogja magyarázni. Így Smith Ádám, Say, Riccardo, Malthus munkái, kik mindazon egy tárgy körül vizsgálódnak, sokban és sok fontosságban elágaznak, ámbár mind csak egy s épen azon törzsök növetjei. Így — ki nem tudná azt, a ki Magyar — a nap legfényesebb sugaráiban koholt legrövidebb törvények, ha nem születésekkor is tüstént, de csak egynehány Tavasz mosolygó visszatérése után két értelműek lesznek és végtére azt rendelik, a mit a hatalmasb rész kíván. Ebből a Criticának nemcsak bal s helytelen Ideák felvilágosítása s helyrehozása végett való szüksége tűnik ki; hanem hogy az általa mondottnak igaz értelme — jobban és jobban kifejlődjék.

A mi pedig a szó szűk körét illeti, ki nem érzi azt tellyesen, ki a Gyermekek-kor angyali vágyásaira, ki az ifjuság mennyei gerjedelmeire vissza emlékezik? — a Szerelem édes aggodásait, a még édesb Honyszeretet bálvány imádásu epedéseit emlékezetébe vissza-hozza, midőn szív, és mely számtalan kívánság,

gának, hálát ad a' csinos dícséretékért, bár érdemelhetné! Már ezek miatt is eltűrheti, a' közzéjek kevertt gyalázatoskákát. Azon lessz, hogy ezután fejéren maradjanak a' gyenge kezecskék, és kacsócskák; a formátumra ügyelni fog idővel, mert most mindjárt egyszerre, az előkészületek hiányossága miatt, nem lehet. Örövendezni fog, ha útközben is olvashatóbbá fog válni a' Minerva, — jól tudja hogy a' közönség kívánságához kell magát alkalmaztatnia, és nem kétli, hogy a' nagy hazaifól jövő észrevételek, a' Közönség óhajtaiban fészkeltetnek.

remény, érzés — már itt is megakadok — s nem tudom mondani mi által, tele meg tele, alig hogy meg nem reped — a fő és lélek, mintha egy Isten közzéléte egészen elfoglalná majd csaknem itt hagyván agyaglakát, a mennyek felé nem viszi reptét. — És a nyelv, mintha nem mozdulhatna, némán hagyja a gyarló embert! Könnyek az Érző szavai, némellykor versek. De azok, még a legjobbak is, melly csekélyen, melly gyengén festik a külön Érzemények tengereit! Némely kevés kiválasztottak megpendíték ugyan — s mi és utóink nem szünjük csudálni — azon Hárfát, ha ugy merem mondani, mellyben édes aggodásaink és mély örömeink élnek ugyan, de a mellyet még egy halandó se tudott tökéletesen használni, — s azért kéntelen úgy tűrni, mint a kőszikla ha érezne s századokig mozdulatlan, némán törne szive.

Ezt a rövidet s igen tökéletlent — de épen a mellyért tán Olvasóm előtt mégis bocsánatot nyerek — szükségesnek véltem előre bocsátani, minek előtte ezen Folyó-írás 1828diki II. Negyedében előforduló gondolatimra a Kiadó és Redactio által tett észrevételekre felelek.

Nem akarok toll-hadat indítani — legalább a szónak azon értelmében nem, mellyben én azt veszem — hanem ugy kívánom mutatni, vagy legalább elhitetni, hogy észrevételeimet a Redactio nem ugy vette, a mint én azokat értettem, és értetni kívántam.

A Redactio észrevételeiből azt látom, hogy rövid soraimat, kereken kimondva, megsértésnek, megbántásnak vette. De azt csak nem gondolhatja felőlem senki, reménylem, hogy olly keveset lettem volna Pál udvarában,¹ hogy épen azon Redactiót kérjem gondolatim elfogadására, mellyet megbántani kívánnék! Nem találhattam volna-e más és illendőbb módokat? Annyi Scytha becsületet táncsak ki-ki-feltesz felőlem, a ki esmer, hogy csakugyan a házi gazdát a maga házánál megsérteni nem bátorkodnám.

¹ Széchényi Pál, a ki I. Leopold és I. József királyaink idejében kalocsai Érsek volt, nagyon díszes és pompás udvart tartott, mellyet akkor a csinos udvariság mintegy Oskolájának tartottak. Innen lett példabeszéddé a bárdolatlan emberekrol: a »nem volt Pál udvarában«. (Sz. J.)

Csekély kifogásaimat szembe mondtam, azt nem tagadom, s azért jól cselekedtem, úgy vélem; a Redactio pedig a magamagygyőzésének a legszebb példáját adta, és ama nagylelkű Maurus Hősre emlékeztet, ki a fia gyilkosát, mint szent vendégét becsülé meg, s ön házánál neki menedék helyet nyujta. Nem hogy én Minervának gyilkosa akarnék lenni, vagy megsértője — de a Redactio szavaiból azt látom, hogy engem szinte annak tartott, s mégis bévett, s igaz magyar jószívűséggel fogadott el. Mert koránt se veszem megjegyzéseit fájdalmas vagy szorult szívvél, sőt inkább ha tanít, ha oktat, köszönöm.

A mi az a) betű alatt levő megjegyzést illeti, úgy látszik első tekintetre, hogy józanabb lett volna *némellyt* mondani *minden* helyett.

De én a Kecset, a Bájat azon értelemben vettem, a melyet a német Zauber, a francia *Charme* által jelent ki. Már ezen értelemben — s nem is tudom mi módon tehetném ki jobban azon bizonyos ki nem mondható valamit, a mi az emberi szívbe olly édes mérget önt, melly egy Szentet annyira elcsábíthat, hogy szerethesse a gyilkost; a mi a Muszkával hazája havát, jeges zivatarjait mindenekfelett szerettedi; a mi Honnyunkat, ámbár esmerünk, nem olly sárosokat, porosakat, még is minden fogyatkozásaival lelkiünknek legkedvesebbé teszi s. a. t. — ebben az értelemben én Minerva *Becsét*, a mint azt a Redactio megjegyzéseiben e) betű alatt, de hibásan érinti, egy cseppet sem érdekeltem, s azt megtagadni, vagy csak kérdésben hozni sem szándékoztam. Báj vagy Kec és Becs közt én azt a megkülömböztetést tészem, hogy a Báj, a Kecs engem akaratom, sőt ítéletem ellen is elragadhat; midőn a Becs, csak a valódi érdem megismerése által leend és nő bennem. Amaz egyszerre támad s egyszerre tűnik; emez lassan ver gyökeret, de örök. Amaz Kedvesemhez vonz, emez Barátomhoz köt. Amaz elszédít s az egekbe ragad, de csak pillanatokig, emez lassan de tartós tüze által melegít.

Ezen rövid felvilágosítást elegendőnek tartom annak megmutatására; hogy én Minerva érdemét kérdésbe venni nem akartam. Ha azt kívántam, hogy minden erkölcsi tehetségei

mellett *Minerva* még *Vénus* báj övét is magára vegye, azért a Redactio s Honunknak azon jeles s hiv fiait, kik szent hazában munkálkodnak, és az Istenné Papjai, rám ne nehezteljenek; mert rosszat kívánok-e Zeus Isteni magzatjának, ha sikere mellé még azt is ohajtom: hogy Páris néki ítélje a szépség gyümölcsét — ma midőn a világ több pásztor emberekkel bővelkedik, kik csak önhasznok után fáradoznak, mint akármelly más hazafiakkal. —

A b) alatt tett megjegyzésre azt jelentem, hogy igen igen is szabad a Redactionnak minden nyelvbéli tévedéseimet helyre-hozni, de én legnagyobb barátja vagyok a Tolerantiának, s azért füleimre nézve, mellyek nem kevésbé magyarok, mint akárkié másé, kegyes engedelmet kérek, ha én a *db*-t kellemetlenebb hangnak nem itélem, mint *dedebb* vagy *bd*-t. Hogy a nyelv törvényei ellen nincs, abból gyanitom, mert Révainál helyben-hagyva találom ezen szavakat betegb, vastagb, boldogb, közelb, temérdekb s. a. t. s én nem találok keveseb Euphoniát a *db*-ben, mint *gb*, *kb*, *lb*-ben; továbbá igen helyesen van mondva szabd, dobd, s. a. t. A Grammatikai Regula nem Ország-gyűlés szabása, mellynek úgy hódolnék, a hogy minden polgárnak kötelessége, s egyesek, magánosok rendszabásait, törvényeit én bizony csalhatatlanoknak nem tartom, s éppen úgy a velem-élők, vagy megholtak által magamat lebilincseltetni nem engedem, de olly nevetséges Gőg sincs bennem, hogy mostani vagy jövőendő Generatióknak a nec plus ultra-t én jeleljem-ki. A tudósabbak tartsanak *Mozárttal*, én tudatlanságomban *Rossinivel* tartok, s midőn a dologhoz értőket a Német csudáit komor képpel némán beszívni látom, én a sokasággal tapsolva s lármázva ragadtatom el a jeles Taliának a szoros regulák ellen vétkező Hang művei által.

A mi a fekete fogakat illeti a c) betű alatt tett megjegyzésekre azt állítom, hogy se Ámort s Psychét azokkal festeni nem lehet, akárki mit mond. De hogy a fog a lehető legnagyobb megbecsültetésre általjában nem szükséges, de még egyetlen egy sem, abban a Redactionnal egészszen egyet értek, s megvallom, nem tudom melly értelemben vette azt, a mit

mondék, s hogy magyarázhatta a tisztelt Folyó-írásra. Ugy van az árnyékszék eránt való megjegyzése-is c) betű alatt.

A d) betű alatt tett megjegyzésére a Redactionnak azt vallo, hogy a Templummal igazán azt akartam kiten, a mit a német Tempel, a franczia Temple által tesz ki. Magamnak sem tetszett, én is kerestem egyebet, de nem találtam. Azonban a Redactio tanácsa szerént kettőztetni fogom iparkodásomat, hogy jobbat találhassak. Mindazáltal nem fogja a Redactio rossz néven venni, hogy ezen *plum*-ot elkövettem, ha azon érzéseimre figyelmezn, s valamennyire tekinteni méltóztatik, mellyek szívem minden rejtekeit bétöltötték; midőn egykor a Görög Istenek szentelt márvány Remekeibe léptem, mellyek körül ünnepi csend, Attika nevető tiszta virányai, Phyle óriási kőszirtjai, Sunium sötétké hullámainak morajjai, engem, ha nem egészen a felhős Olympus tetteire ragadtak is, — legalább Plutarch nagylelkű fiainak mély és mélyen érzett tiszteletére gerjesztettek — de azonban a rossz orgona, a mester éles szava, a gyülekezet jólételének és testi rendes munkálkodásainak a rózsaszaggal ellenkező illatja andalgásimból felébresztvén, keresztényi áhitatosságaimban poros *templom* közepin találtak!¹

Az f) betű alatt levő megjegyzésre azt bátorkodom állítani, hogy én se szeretek mindennapi életemben istenkedni, vagy Istennel társalkodni, míg ember vagyok, míg szívem dobog, míg melyem lehel, s hogy én is gyarlóságomnál fogva inkább érzek Sympathiát gyarló felebarátommal, ámbár sokszor mágusi erővel vonz valami ki nem mondható tökéletesb lételek felé, kiknek fényjét, ha most el se tűrhethném, sejdíti lelkem, hogy valaha elbirni fogom. Legyen a Magyarnek egyéb eránt pödört bajusza, vagy ne legyen — mindegy. Csak mindenike jó Hazafi legyen, mert a Hazafiuság a Nemzetiség nem egyéb, mint a Hazához vonzó hív s egyenlően égő szeretet, és mindezenek, az ország előmenetelének, erejének, boldogságának leg és legmélyebb talpköve; úgy mint a Hité nem egyéb, a leg-

¹ 1819 és 1820-ban Görögországban utazott a gróf. Lásd: Külföldi utazásait satb. Z. A.

főbb tökéletességhez való vágyásnál. Nem szavakban fejti ki magát, de cselekedetekben. S ha sok, ki most alig tudja, vagy eszébe sem jut, hogy van hazája, — azt szeretni kezdené, — nem volna a nagyrabecsült Kiadó, fájdalom, annak mondására kárhoztatva, hogy kinn levő pénzeit keresgesse! Nem volna akkor édes Hazánk elhagyva, hanem a legnagyobb kötelességhez járulhatna nemsokára a Hazafiság, homok lapányokat termő mezőkké, egészségtelen posványokat virágzó rétekké változtatna; Országunkat a tengerekkel, Budát Pesttel összekapcsolná s. a. t.

Én is tudom, hogy Magyarországra nézve Minervának, úgy mint más magyar könyveinknek igen kis számu Olvasói vannak, én sem örülök azon, mint a Kiadó sem, én is szeretnék azon segíteni, s tudom, melly nehéz a jót a világban lábra állítani s végbe vinni, — mennyi fogásokkal kell élni, és sok embert szinte elcsábítani a maga szerencséjére, becsületére, s nagyobb méltóságáért! Tudom, hányan irtóznak csak a könyv formájátul, s hát még az olvasástul! Tapasztalom, hogy a külső héj többnyire több szerencsét lel, mint a belső érték. Látom, melly méltatlant ruház a szép köntös sokszor, és melly megtisztelésre segíti. Esmerem az emberiség gyengeségeit, és merem mondani, jó szándékkal tettem rövid észrevételeimet

S hazánkban, hol az Anyanyelvünkön szült elme magzatokat a tizedik, századik, de az ezredik sem ismeri, nem kötelességünk-e mindent elkövetni, a mi által a sokaságot olvasásra édesgethetnénk s rá birhatnánk? mert csak vallyuk ki, a magyar könyveknek eddig ugyan sikerek nincs.

Már a Bécsi-ujság boldog, akármily itató papirosra van fekete szurokja nyomva, annak többé semmi sem árt; megnyerte a köz Reputatziót, és 10,000 példánynál többet ad ki. Nekünk most kell azt elnyerni, s azért előttünk s ránk nézve egy kicsinység, egy hijjábavalóság igen fontos lehet. Nem elég a jó eledel, akármelly jóízűen el legyen is készítve, sokan a diszes abroszt, fejr edényt is megkívánják.

Én azt ohajtanám, hogy Minervát sokan tartanák, ha

mindjárt eleintén egyedül csak azért is, hogy meglegyen; és hogy azok, kik eddig olvasással szemeiket nem igen fárasztották, rendes kis magyar Bibliothekát szeregessenek, gyűjtögessenek. Ez volna az első lépés. Jönné továbbá a beletekintés, kivált ha a könyvek külseje tetsző, s annyira jó izlésű s ügyes formájú is volna, hogy még a magyarul nem tudónak is kedve jönné megszerzéséhez. Jönné azután lassan-lassan az olvasáshoz, s azzal az elme kicsinosításához való kedv, ebből a lelki tehetségek kifejlődése, abból a tökéletességhez való közelítés. Végtére az Anya-föld szeretete, melly a szerencsének annyi javaival megáldá, boldogita, s annyi temérdek jót — mellyet csak azért nem esmerünk s nem becsülünk elegendően, mert könnyen jutottunk hozzá, s benne születünk — rakott ránk, hogy elrejtett kincseink alatt szinte hazafiságunk is veszedelemben forog.

Én részemről Minervát mindég fogom olvasni, habár foliumra s még kisebb betűkkel nyomtatnák is, mint most s. a. t., mert szeretem, s engem igen mulattat egyszersmind oktattván. De ha teszem, engem untatna, ha nem kedvelném s nem szeretném, hanem csak mert Magyar vagyok, becsület okáért, olvasgatnám; már sokszor elidegenített volna tőle az, hogy negyed réte miatt, kocsiban menve, a mi szokásom, nem igen olvashatom, mert a szél ide s tova hordja, s két kézzel kell tartani, kis betűi miatt pedig szemeim feláldozását kívánja. Boritéka sokszor feketit, s ha pillantatra kezembe venném, midőn tisztán öltözve éppen társaságba készülök, kocsimra várván, kelletik, hogy másodszor mosódjak, vagy az előtt piszkos kezekkel jelenjek meg, a kinek tán tetszeni vágyom, a mit, hogy ő nem kedvell, magam is becsülök benne, mert a testi tisztaság ugyan csak nem kicsinység, mint a lelki tisztaság minden erényeknek kutfeje.

Hijábavalóságoknak fogják sokan mindezeket állítani, sokan pedig felemelkedett érzéssel azt mondani: »ha nem tetszik nékiek, hagyják abban, ne olvassák. Koldulva gyűjtünk-e olvasókat, illy bajosan keressük őket?« s. a. t. Én ezekre általjánosan csak azt kérde, jó haszna volna-e abból Hazánk-

nak, ha az Olvasók száma szaporodnék? Nekem úgy látszik, igen nagy, s azért kövessünk el mindent szaporítások végett. — Ha az által Minervának, hogy kék papirosra nyomatná és zöld boritéka volna, ezer Olvasója helyett tizezer lenne, én tüstént kék papirost és zöld boritékot tanácslanék. Ha az által több Olvasója támadna, hogy én és mások a Redactióba belekötnénk, ez pedig éles megjegyzései által minket nevetségessé tenne, én a mennyire tehetségemben van, a Redactiót mindenütt s mindenben megtámadnám, legvéresebb tollhadat, akárhogy gyűlölöm is azt, indítanék ellene, és ha meggyőzne, a miben kétség nincs, s én hatalmas fegyverei miatt gyalázatosan a panicát fujnám, — szívem annál jobban örülne, mennyivel többen olvasnák futásaimat, gyenge s ügyetlen megtámadásaimat, rut csata veszteségeimet! S midőn a Sokaság tán azt mondaná tapsolva, ugyan jól megadták neki, részemről akkor legkellemetesebben éreznék szívem belsejében. Azonban egyáltalában kis számú Olvasókból egy ugrással nagy számuk nem lehetnek. Környülállásainkban a legtöbb legeltökéltebb fáradozásnak s legkeményebb állhatatosságnak se lehet jutalma. Itt van azért helye s ideje, azon virtusokat, melyeket már sokszor szóval, beszéddel, írással nagy prosopopoeival emlegettünk, végtére életbe hoznunk. Itt van hely s idő a legnehezebbek gyakorlására — reménylhető siker és bizonyságok nélkül nemes, nagy és szép cselekedetek végbevitelére. A hazafinak minden célja az legyen, hogy Hazája előre haladjon. — A nagylelkűnek elég jutalom, ha élete végső órájában azt mondhatja, maga magának: »Ime Hazám egygy kevésbé szerencsésebb s boldogabb lőn, mint volt, s ehhez én is járultam«; a Gondolkodónak, az írónak pedig elegendő az, ha mondhatja: »Ime vizsgálataim, fáradozásaim által némelyek emberekké, s néhányan jobb emberekké lettek.«

Ne vegyük a dolgot, a mint lennie kellene, hanem a mint van, s úgy az embereket. — Azon halász, ki madzagra köti horgát, mert ő bizony a hal kedvéért ló szőrrel, ez-is, az-is csak szál levén, nem bajlódik — sok halat nem fog. Azon tanácsadó, ki kereskedésben, gazdaságban nagylelkűségre, Haza-

szeretetre támaszkodik, magánosan szónokol, mint Sz. János a pusztában.

Számosaknak, sokaknak is nehéz közmunkálódással, egygyetértéssel valami Hasznost, valami Nagyt végbe vinni, mert mint a Növényországban a Gaz rövidebb idő alatt szaporodik, mint a nemes Plánta; úgy az erkölcsi-világban ezer rosszat könnyebb tenni, mint egy jót előállítani. Fogjunk azért tehát inkább kezet, munkálkodjunk egymással, csak Istenért, egymás ellen ne. — Úgy is sok a hátráltató, sok a velünk ellenkező, s azért legalább mi kevesen, a hányan vagyunk, ne éljünk háboruban.

»Az emberiség történetei mélyebb vizsgálataiban a Sokaságból időszakonként olly férfiak kikelését tapasztaljuk, kik lassan és csaknem észrevétetlenül munkálódva, a Tudományok és emberi Találmányoknak sok fontosabb ágazatjait megváltoztatják, s nagyobb tökéletességre hozzák. Azok eszközlik az illy józan elváltozásokat, azok hintik el sok jónak becses magvát, s jövőendő Nemzetségek mind jobban jobban terjesztik ki kezdeteiket; de a veleklők őket mind tisztább és józanabb Filozofiának fő alkotójit közönségesen nem ismerik el. Az emberek között ezek a Mestervelők. Mások ugyan magok idejekben nagyobb hírre kaphatnak, a Sokaságtól nagyobb tapsolást nyerhetnek, azon munkálkodásokat szokván ez csak becsülni, mellyeket nyomba haszon követ, azon fáradozásokat pedig megveti, mellyeknek gyümölcsei csak későbbi időkben érnek. De a Bölcs ámbár számtalan jót alkot, azt csak halkal, s köz figyelmet elkerülő módon viszi végbe; előmenetelének minden lépése lassu, de bizonyos, — és nem előbb mutatják magukat az általa előidézett hasznos elváltozások s jobbitások, hanem midőn már számos esztendők lefolytak az örökség iszonyatjába. Mindazáltal Felebarátjainak ő a vezérlő világa, ő azon forrás, mellyből sok hasznos és jó az emberiségre árad, s azért az igazi dicséret, a valódi becsület s. a. t. őtet illeti.«

Ezen gondolatait egy Angol írónak itt, minekelőtte elbucsuztam, még elő-akartam hozni, mert tudom, hogy a

Minervának több Munkálói e festésben magokra fognak esmerni — s ha nem magok, bizonyosan mások — s csak ebből is látni, melly ideával, melly szeretettel, melly tisztelettel viseltetem erántok.

Végtére nem reménylem, hogy valaki azt a megjegyzést fogja tenni, hogy ugyan mi közöm van nekem a Minervához, s miért avatom belé magam s. a. t. mert az ugyancsak a leg és legszomorubb volna, a mire egy hív hazafit kárhoztatni lehetne, vagy annak t. i. a Haza előmenetelére, kicsinosodására s boldogságára ne lehessen gondja, ne lehessen ügye! Valóban pedig nem ám az a bajunk, hogy igen sokan avatják belé magokat hazai dolgainkban, — hanem hogy igen is kevesen gondolnak azzal.

Itt megállapodom s midőn nem kételkedem soraimnak a Redactio által legbarátságosabb értelemben való vételéről, az Olvasónak addig is jó egészséget, sok lelki erőt, s kivált olly képzelést kívánok, melly mindent rózsaszínűen fest.¹

Gróf Széchényi István.

¹ Már azzal is, hogy ezen szép darabnak eszközlője vala, eléggé megvan jutalmazva a Redactio. Nem kételkedett soha is, és nem kételkedik, hogy a nemes szívé Gróf nem akart sérteni. A Redactio szintugy azt vallhatja magáról. Ha tehát két szemközben álló elmességek összeütköztek, azt ugy kell tekinteni, mint mikor a kovába ütköző acél ártatlan szikrát ad, és házat nem gyújt. De jó taplóba esett a szikra, és világító lángra adott alkalmatosságot. — Bizonyo an nem volna soha véleményi megszakadás a jó fejű s nemes szívé emberek között, ha ugyan-azon néző pontra ügyelvén, minden szónak egyforma értelmet adnának. Azért jók hát a csendes felvilágosítások, sőt szükségesek, mert lehetetlen mindenkitől tökéletesen egy értelemben vétetni a szavaknak, kivált egy még indulóban levő nyelvben. De egy nagy magasságot érten-is, bármi nagy mestere legyen valaki nyelvének, nem kevés függ, (hogy ugy szóljunk) a lélek személyességétől, a szavak tökéletes értelmének meghatározásában. Azonban e tárgy messze vinné a Redactiot. Elég legyen a sok tekintetekben arany betűket érdemlő darabjára Gróf Széchényi Istvánnak, csak két észrevételt tenni.

Első az, hogy nem az *un* vagy *om* vala az észrevétel célja, — mert ez bizony mindegy, és engedékenyebb gondolkozásu a Redactio, hogy sem az effélékben gáncsoskodjék, — hanem a Tempel szó, melly helyébe mást ohajtott volna, s a mint megvallja, maga sem talált eddig, egyéberánt nem esik kétségbe, hogy majd talál valaki, weil gute Gedanken und richtige Wörter, Geschenke des Glücks sind, a mint mondja Lessing. Addig is a szrencsétlen szóktól sem vonja el barátságát, s nem is tevő más zcélből az észrevételt, hanem csupán, hogy alkalmasabb kerestessék.

A másik észrevétel az Euphoniát illeti. Ennek törvényeit nem az önkénytől, nem ez vagy amaz fültől-függőnek bátorodik vélni a Redactio,

hanem a száznak, fülnek és hangnak viszszonos természetében gondolja fundáltatva lenni. Két néma (muta) magában hangzót tehát nem kedvelhet egymás mellett a szó végén, mivel nem lehet azokat a kiejtésben elválasztani, ha (ne hogy a gondolat velőssége, vagy a kép szépsége feláldoztassék, mert ezek az Euphoniánál előbb valók még a költőnél is,) — illyekre Poetáinknál olykor találunk, menteti ezt velünk a Vers mértéke, de Prózában nem fordul elő ez a kéntelenség, azonban folyó valamint kötött beszédben, helyén van olykor-olykor az e féle kemény nyelvűség, midőn tudniillik magának a dolognak és ideának nagyobb feszeessége azt nem ellenzi, sőt javasolja. Talán tűrhetőbb hát a szabd, dobd, noha nem lenne hibás a szabjad, a dobjad is, de a kerekdedség természete nem javasolhatja ezen mással érthetőnek »kerekded« hasonlítóját így: kerekdedb.

E bár mint piczinkedő jegyzékeket, a tisztelt Gróf nagyobbakra ügyelő magas elméje, annál kevésbé fogja rossz néven venni, mivel a felemelkedett, éles látású Sas-elmék, jobban belátják mindennek határát, és így a nyelvekét és azok tökéletesedésének kerületét is, könnyen észreveszik tehát, hogy az Euphonia is a nyelv tökéllyei közé tartozván arra, a kivált a Görög Irókkal megbarátkozott, és Hellasz nagy embereinek sirhantjai felett, a boldog emlékezetek segedelménél fogva még most is olykor-olykor andalogva, és ábrándozva szomor-édesden ballagó Hazafi, még felemelkedései közben-is, egészen megvető szemet nem vethet.

Köszönvén ez alkalommal a nagybecsű Grófnak szivességét a Redactio, szintugy valamint a Kiadó, ezt-is, azt-is, bizonyosan igyekezni fognak, hogy arra magokat érdemessé tegyék, és Ő Nagysága helyes javallatjainál fogva, ezen Nemzeti Folyó-írás, mind inkább-inkább tökéletesedhessék.

Dunai útak.

Széchenyinek a Dunánkon tett legelső, igazán kalandos-nak nevezhető útját le egész a Fekete tengerig, kiadványunk első kötetében, eredeti naplójegyzetei után, leirtuk. (Gr. Széchenyi István Naplói 271—218. l.) Saját hajóján, a Dezdemónán, mely egy kis csónakkal, a Juliettel, együtt 500 pftjába került, indult el Pestről 1830. június 24-én. Gr. Waldstein János, különben is legjobb barátjainak egyike, Beszédes mérnök, kivel hol jól, hol rosszul élt, egy szakács, három inas és négy hajós legény voltak utitársai. 30-án elérték Zimonyt s a belgrádi pasánál tisztelkedtek. Julius első napjaiban a »rémitő« Izlast, Orsovát, Traján hidját, Palankát, Kalafátot szemlélgetik; kiállva a vesztegzárt, s megküzdve az élelmezési gondokkal, 13-án Rustuk és Giurgievo, 19-én Galatz látja őket, míg végre az orosz parancsnok kegyességéből, augusztus 4-én bejutnak a Fekete tengerbe. Konstantinápolyon s Törökországon át tett nem kevésbbé regényes utazása után, melynek részleteit, ugyancsak naplójegyzetei után, kiadványunk V. kötetében adtuk, (Gr. Sz. I. Külföldi uti rajzai 340—375. l.) Október 18-ika veti vissza, nagy fáradtan, Pestre s onnét Pozsonyba, az országgyűlésre.

Utjának célja, személyes meggyőződést szerezni a Duna medréről, hajózhatása akadályairól s fontosságáról, eléggé el volt érve. Ő maga konvertitának nevezi szerényen magát, elhárítva a kezdemény dicsőségét, de ez nyilván csak a nagy lépést tevőnek hátrálása. Közönségét is a kételkedő álláspontjára akarja helyezni, hogy aztán elébe állítva a vállalatnak egész nagyságát s egyúttal kétségbe többé nem vonható kivihetőségét, annál nagyobb részvételre s tevékenységre buzdíthassa s ragadhassa magával. A közlendő cikksorozatnak ez a célja, s a figyelmes olvasó a dunai gőzhajózási vállalatnak, keletkezéséből meglehetősen felvirágzásáig, s európai színvonalra emelkedéseig, tanulságos vázlatát fogja abban találni. Négy év telt bele, míg az első gőzhajó, I. Ferencz, útnak indulhatott, s Széchenyi rajta tett útját a Társalkodóban, leírhatta. E bevezetés, mint olvasmány, szatírának s korrajznak is beválik, s míg annak idején, 1834-ben nagy hatást (sensatiót) tett, ma is élvezettel olvasható. Ezután a »Néhány szó a Dunagőzhajózás körül« czim alatt nyomról nyomra követhetjük a szerencsés kezdemény fejlődését, sikereit. A hosszú és érdekes cikksorozat írója súlyt

fektetett reá, hogy e munka Pазiazzai jó német fordításában (Über die Donauschiffahrt. Aus dem Ungarischen von Michael v. Paziazzai. Ofen 1836.) a német s a külföldi közönség kezébe is eljusson. Mindenütt, jártában, keltében ügyekezett aláírókat gyűjteni az európai érdekű nagy vállalatra. (L. Külföldi utazásait.)

Ne feledjük különben, mit mindent mozgatott s alkotott Széchenyi időközben. Akadémia alakulása. (Első alakuló ülés Pozsonyban 1830. nov. 17.) Lóverseny. Casino. Hid. Nemzeti játékszin. Városi ügyek. Kikötő. Gazdasági egyesület (még mint Állattenyésztő társaság). Hitel. Világ. Stadium. Jelenkor engedélyének kieszközlése, Külföldi utak, Lovak, Hid és Gőzhajózás érdekében. Országgyűlési tárgyalások stb. stb.

A szó és tett emberét mindig együtt kell szemünk előtt tartanunk. S még hozzá az akadályokat, melyeket a kormány tétlensége, részben tehetetlensége, előítéletek, bizalmatlanság, lustaság stb. minden haladásnak útjába gördítettek!

E levelek írása közben oly eseményeket kell tudomásul vennünk, mint Wesselényi pere, Ferencz király halála (márcz. 1. 1835.), melyet bécsi előkelő körökben az erdélyiek daczos magoktartásának tulajdonítottak (l. Tagebuch der Fürstin Melanie) a zajos erdélyi országgyűlés feloszlatása, a magyarbarát Revitzky leköszönése, Pálffy kormányra jutása, az országgyűlési ifjak és Kossuth elfogatása, stb. Mindezek, s a mindenható Metternich magatartása, ki ez időben a Dunáról hallani sem akart, magyarázatát adják ama búskomoly hangulatnak, mely Naplóiban s többek közt Tasnerhez írt baráti leveleiben is nyilvánul.

Széchenyit, kinek idegei nagyon is a szellemi befolyások alatt állottak, gyakran kóros rohamok bántották; (v. ö. Napló, 271—306. stb.) s nagy lelki erejét kell bámulnunk, mely gyenge testét ily küzdelmek közt, fentartotta.

Juniusi utam „I. Ferencz” gőzhajón.

(Társalkodó 54. sz. 1834. júl. 5. Pest.)

Dunánk hajózása, minden hiuság nélkül mondva, engem tán annyit illet, mint akárki mást; mert eszközlésében fáradtam, míg mások egyebet, habár tán hasznosbat is műveltek; most is fáradok, 's fáradni ezentul is fogok. Igazam tehát talán annyi van: e' tárgy körül néhány egyenes szót mondanom, mint akárkinek. Melly kis jogommal ezennel élni is akarok. — Néhány gőzhajónak kiállítása vagy három esztendő lefolyása alatt nagy figyelmet gerjesztett e' tárgy körül; és

csak magam vagy ötven levelet vettem, mellyek csalhatatlan tanúi azon érdeknek, mellyet ezen hajózási javítás közönségünkben kifejtett. — Ezen levelek' tartalma, nagyon keveset kivéve, semmi egyéb, mint a' legtarkább panaszoknak hosszú lánczolatja, mellyek azonban korántsem okoznak belsőmben keserőséget, hanem inkább arra buzdítanak »hogy tehetségem szerint, mennyire befolyhatok az egészre, hibákat kiirtani, rendtelenségeket elrendelni s' félreértéseket felvilágosítani ügyekezném.« Voltak olly panaszok, nem tagadom, mellyek helyen álltak, és tüsténti javítást kívántak, de engedtek is. A' legszámosabbak azonban vagy magukkal ellenkezőnek, mert csak egyesek' hasznát 's javát czélzák az egészé helyett; vagy elhárításukat, habár nagyon kívánható is, csak lassan 's idővel eszközölhetni; valamint szinte minden új intézvény csak idővel s tapasztalással javítható.

Többszeri utaimban gőzhajókon volt elég unalmam, alkalmatlanságom valóban; de mindig szemem előtt tartám: hogy minden utazás alkalmatlan 's unalmas, ha minden foglalatosság nélkül éljük-le a 24 órát; hogy iránylag kis helyen sokaság nem élhet annyi kellemmel, mint él az ember a magányos falusi létben, hol nyújtózni inkább lehet; hogy több mint száz jó 's néha igen kényes gyomorra olly kis konyhábul, mint millyen a' gőzhajókon elérhet, igen jó ebéd csakugyan nem kerülhet könnyen ki 'stb.; és azt sem felejtém más részről, mennyi port nyelek száraz úton, 's milly összeroncsolt testtel végzem-be utamat 2—3 nap után, ha Isten nem segít 's eső ver honi utainkon; milly kellemetlen több napig esős időben, kocsisom 's inasom' hátán kívül szinte semmit sem látnom; ádáz éhvel magyar korcsmába mennem, hol én legalább ritkán vagyok olly szerencsés, ébren levő korcsmárost találni, és ha ébren levőt, bizonyosan vagy nem-szivesen szolgálót, vagy semmivel sem szolgálhatót találok csak. — Minden hibák, 's hiányok mellett is tehát, kivált hosszabb utaimban, mint Zimonyba, Moldovára, a' gőzhajót személyemre nézve — sed de gustibus non est disputandum — valódi nyereségnek találtam. De azért mivel a' gőzhajózásnak, jöllehet az még csak most fejledez

nálunk, elsőbbségéről kivált vízzel (lefelé), meggyőződve valék, soha nem mulasztottam el, mint föntebb mondtam, arrul gondolkozni 's aggódni: mikép lehetne ezen nagy és új hazai kellemet még nagyobb kifejlésre emelni. — Számos adatokkal bírok. Most azonban csak legutolsó utamat I. Ferenczen, melly június 10-dikén indult Pestről és 13-án ért Moldovára, akarom használni némi észrevételim' előterjesztése végett.

Reggeli 4 órára volt hirdetve I. Ferencz indulása. Fél négyre tehát a hajón valék, mely kocsikkal, ládákkal, zsákokkal, legkülönb színű emberekkel 'stb. olly erősen 's olly rendetlenül volt megrakva, hogy csak nagy ügygyel-bajjal érkezhettem kocsimig, mellynek bakján csodálkozva láttam, milly későn jönnek sokan, 's szinte mindig kiteszik magukat a hátrahagyatás kellemetlenségének; a mi egy két 's néha több személyen szokott történni, 's nekem már számos levelekben számos lamentatiókkal jelentetett is többektől, kikre azon kegyetlen hajó egy kissé várakozni nem akart. — I. Ferencz igen körül volt véve vásári hajókkal, úgy hogy csak négy és fél óraker indulkunk végkép el. Elindulási vesződésünk közt illyes valamit hallottam többektől: »olly korán kell kelni s' aztán még sem indul a kapitány pontosan.« Ezeknek egyike pedig 4 óraker nem volt a hajón [!] — Nézni, kivel utazom, kik vannak a hajón, nem igen lehetett; mert az igen sok holmi 's ember miatt alig vala lehetőség mozdulni. Nekem azonban kellemetlen ez nem volt; mert kocsimban ültem, hol minden rázás és por nélkül igen jó izűen esett az olvasás, mire jobb alkalom szinte sehol sem találkozok. Ebédre vagy 12¹/₂ óraker hívtak, hová zergeként egy csomórul a másikra valék kénytelen ugrálni. Noha annyira megbecsülttettem, hogy a legfelsőbb hely vala számomra kitűzve az asztalnál, nem mondhatom, milly kellemetlen benyomást tett rám, egy dohányfüst-teli kis szobába lépnem, hol minden színű skatulya, koffer, matrác, lepedő, vánkossal rendetlenül egymásra halmozva fekütt; több zsidó (egy spanyol is) kinyújtózva mezítláb, jó izűn hortyogott; többek csak most végezték a' pipát, cigárót; és sokan olly kemény munkához mint egy »ebéd' étele« szennyes

ümögeik daczára neki vetkőztek. Ebéd után, melly aránylag és a' körülményekhez képest nem volt épen rossz, ismét kocsim bakjára ülék, hol némi kis megjegyzésim közt azt is vettem észre, hogy a körülbelül 200-bul álló hajói sokadalom szinte az egész pesti cseresznye-vásárt magával hozta, 's kiki valódi tűzzel neki állott a cseresznye-evésnek; a min igen örültem volna, mert úgy mondják: »erősen egészséges a cseresznye, és felette sikeres vértisztító« — ha ezen hajói seregnek eszébe jutott vala a' cseresznye-magvakat inkább a' Dunába vetni, mintsem a' hajó' padlatára. Ezen jó gondolat azonban, nem tudom jó nevelés hijányából e vagy csak feledékenységből, igen keveset kivéve, senkinek eszébe sem jutott; úgy hogy este felé, miután ezen szinte 200-bul álló utazó társaság *con amore* pipázott 's mindenüvé, csak a' Dunába nem pökött, a hajón sehová lépni nem lehetett, hol valami bútor, vánkos, fekvő ember vagy cseresnyemag és szár, kivert pipa és pökből egybekevert alom nem lett volna. — Tündét, azon kis hajót, melly a' közösülést I. Ferencz és Argo közt fentartandja, mig Moldovátul Gladováig is elkészül a' Duna medre, I. Ferencz magával hurczolta; és e'kép Bajánál, hol éjjelre megállánk, búcsút vevén a társaságtul, a' még eddig tisztán tartott Tündén töltöttem egy felette kellemes éjt. A' »Ferencz«-en ki hogy alutt, min fekütt, vagy mi fekütt rajta, nem tudom; de hiszem, sokan vagy az egész éjt átviraszták vagy álmuk nem vala legnyugodtabb. Többen Bajára mentek hálni; a' mit csak más nap tudtam meg az által, hogy az elmaradtak közül, kik Mohácsnál, hol szerencsájökre a' hajó több óráig ki 's berakodott, ismét elértek bennünket, egy katonatiszt a' hajóskapitánnyal igen vociferált, 's ruhagallérjánál is megragadta »miért nem várakozott Bajánál rá és társaira tovább mint egy fertály óráig«; holott e' kis várakozás is megint másoknak nem tetszett.

Más nap a' cseresnyének már vége volt, és e'kép csak a' régi alom frisítetett-fel uj meg uj pökökkel, mellyek — ha már szükségesek a' jobb izlésű embernek valódi kinjára — olly dicső *campust* csakugyan sehol sem találhattak volna,

mint a' néhol több mint 300 's 400 öl szélességű Dunában. — Harmadnap Zimonyba érkeztünk, hol legtöbb holmi- és embertől kiürült a' hajó, 's ezentúl a padlat sokkal szabadabb, de nem sokkal tisztább lön. Moldovára a' Tündén folytatám utamat Orsováig. E kis rajz után, mely korántsem kimerítő, mert még mindenfélét mondhatnék: egy kisasszonyról, ki olly fenglonon olvasott, mint csak tüdeje birta; egy fiatal úrról, ki e' sok nép közt egy kigyót mutogatott szünetlen; egy más utazóról, ki flaután gyakorolta magát 'stb. 'stb. — E kis rajz után kérdelem az olvasót: »Gondolja é, hogy illy körülmények közt meg fogjuk szerettetni az idegennel honunkat; 's gondolja-é, hogy illy mocsok, 's illy rosz 's aljas társaság' büze alatt fényleni fog a' honi szokás! Bizonyos vagyok, hogy egy honfitársam sincs, ki velem sajnosan ne érezné azon bajt, mely a' csak most fejledező tárgy körül mutatkozik. — Az idegen, ki honunkon ezentúl könnyebben fog átrepülhetni, 's azért többször át is fog repülni, gyakran ha egyebet nem lát, a' magyar gőzhajókról fog szokásink 's öntartásunk felől itélni. Mind ez engem felette elszomorít, megvallom; és nem látom dunai hajózásunk' sikerét, míg gőzhajóinkon több rend, csinosság 's jó nevelési szellem nem fog uralkodni. — Sokan minden hibát 's hijányt a' kapitányra tolnak. De mit tegyen ő maga, annyi ellen, ha a' közvélemény nem pártolja? Annyi ember közt, ki majd be- majd kiszáll, egyenként mindenkinek jó nevelési praelectiót tartson? A' kifáradt hajóslegényekkel mindegyre tisztítassa a' padlatot, hogy azt annál nagyobb kényelemmel összepiszkolhassa és pökdözhesse egy uj advena? — A' legrendeseb kapitány is vállat vonít végtére, hajójának tisztán tartása iránt kétségbe esik, 's örökké víz ellen uszni nem tudván, végre maga is Pökösdi Frater lesz.

Legyünk igazságosak és vizsgáljuk, csak rövid vonással: mikép 's mely eszközök által nyithatjuk meg Dunánkat honunk' hasznára, anyaföldünk diszére? Legelsőben a' kormány tehet e' tárgy körül sokat, mely tett, tesz 's teend is, teljes meggyőződése szerint mindent, a' mi a' politikai 's technikai akadályok' elhárítására szükséges. Ha némi czélja' elérése

végett legkisebb személyemet is használja 's nem tette az egészet ügyesb ember' kezei közé mint én vagyok, arról én nem tehetek; 's azon másképp nem segíthetek, mint éjjeli 's nappali küzködésim által: hogy várakozásinak legalább egy részben megfeleljek; a' min egyébiránt bizonyosan kétségbe esendem, ha az egek' Ura nem segít. — Tehet ezentul sokat a' gőzhajózási társaság igazgatósága, és fog is tenni. Szoros utasításokat fog kapni a' kapitány, a' hajókban némi hathatós javítások fognak eszközöltetni; rend, szabatosság fog mindenbe hozatni; mind erről jót merek állni, csak egy kis időt 's béketűrést kérek az Igazgatóság' nevében. De mind e' mellett, ha a kormány és az igazgatóság éppen legkisebbet sem mulaszt-el a' dolog sikereltetése végett, azt gondoljuk, azért már divatban lesznek gőzhajóink, melyeknek nem sokára nagy számra növekedni, 's mint elevenebb kereskedés' előfutóinak honunk' minden folyóit járniok kellene? Soha, mert ha magunk közt nem tartunk rendet, annyi zsidó, rác, 's tudja isten, még milly keverék nép közt annyira el fognak aljasodni gőzhajóink, hogy egy jól nevelt ember sem fogja használni, hanem inkább kerülni azokat. Mind azon szokásokat 's engedelmeket, melyekkel kényünk szerint élhetünk oda haza, olly sok és külön nép közé egy aránylag szoros gőzhajóra nem vihetjük, és szükséges, nem csak hogy ott a' köz rend, csinosság és kellem miatt némieket magunktól megtagadjunk, hanem hogy éppen mi Magyarok tartsuk-fen összetartás és közvélemény által a' kormányzó kapitány' tekintetét, és a' kiszabott rend és törvény' szoros eszközését.

Műveltebb ember, ki már megismérte a' társasági szabadság' szellemét, melly szerint mindenki természeti szabadságának egy részét a' köz szabadság és jóllét' elérése végett feláldozni kész, rendszerint mindenütt meggondolással és mérséklettel szokta magát viselni. Nem úgy a' pusztá természettel felnövekedett, vagy honában tán erősb korlátok közé szorítatott. Ezen utolsó, kivált ha olly honba jut, hol mindenik tesz a' mit akar, bár tessék a' községnek bár nem, sokszor olly kicsapongásokra vetemedik — a' mit sok fiatal angol uta-

zóban tapasztalunk — hogy azok végkép tűrhetetlenekké válnak. Ki fog ilyeseket zabolázni, ha nem a' közvélemény? melly, ha erősen kifejlett, legalább is ér annyit, ha nem többet, mint a' legszorosabb politzia. Ily véleményt pedig kinek illik Magyarországon inkább indítani, terjesztetni, fentartani, mint nekünk magyaroknak? — Ha gőzhajóink' tartását az angol, francia, hollandi, rajnai, 'stb. gőzhajókkal összehasonlítjuk, mellyeken rendszerint legkisebb mocskok sincs, akkor valóban a' mieink inkább hizlaló ólakhoz hasonlítanak, mellyeken kellemmel csakugyan nem lehetni. — A' pipa felette nagy bajunk, 's az ezzel járó, undorodást okozó pökés. 'S ha hideg vérrel nézzük, mi lesz a legszébb padlatból, bútorból, tereméből, ha néhány »derék pökő« összeáll, akkor nem foghatjuk meg, hogy lehet a pipáról egészen le nem mondani, ha már a' pökés teljességgel el nem kerülhető; a' mi, akárki mit mond, a' legalacsonyabb társaság' bélyege marad; mellyet még a' török is, ki annyit pipáz mint mi, de tajtékkal be nem mocskol mindent, belső megvetéssel néz. — A' rosz 's aljas társaság' szaga minden elkedvetlenít, 's alig van lelki elsőbbség 's erény, melly jobb izlésű emberrel elfelejtethetné mind azon bárdolatlan neveletlenségeket, mellyekkel annyiszor kénytelenek vagyunk találkozni, olly külön vérű népektől tarka barka hazánkban.

Magyarosítani kívánjuk honunk' külön vérű 's szokásu lakosait. Ez azonban fenyítéssel, erővel nem eszközölhető sikeresebben, mintha ki bottal akarna kényszeríteni virágzásra virágot, állatot növésre. Csak a' bájak' varázsa ösztönöz utánczásra, hódolásra; és ha azt gondoljuk, hogy az fogja terjesztetni honunk' nevét 's hírét, az szerettetni-meg nemzetünket 's szokásinkat az idegennel, ki senkit sem tekintvén egy ümögére neki vetkőzik — 's miért nem inkább gatyára is, hiszen az még hüsebb volna? — pipafüstével belep mindent, 's mindent pökeivel eldisztelenít, akkor valóban csalatkozunk. Nyálban, én legalább, még állni sem szeretek. — Itt is, mint mindenütt, csak a lelki elsőbbség győz. És ez a' nemzet vezeti a' többit, 's csak az utánoztatik divatban, melly szokásiban, törvényiben, 's magatartásában legtöbb értelmességet 's legjobb izlést fejt ki.

Felszólítom e' jó szándéku sorok után rokonvérü 's rokonkeblü honosimat »ne mulassuk-el itt is — ámbár tán olly fontosnak nem látszik a' dolog mint én látom — jobb izlésü kiművelésünket. Hódoljunk nemcsak az erénynek, hanem a' jobb izlésnek 's Gratziaáknak is; 's legyünk mi Magyarok annyi keverék népeink közt első, kikről a külföld bátran mondhassa, hogy belső becsünk mellett külsőnk is, valamint magunktartása, valóban nemes.«

Orsova, junius' 18-ikán 1834.

Széchenyi István.

Néhány szó a' Dunahajózás körül.

Pest, 1834. aug. 20.

(Társalkodó 1834. 67. sz.)

I. Még a' gőzhajók mai tökéletességükre nem fejlődtek ki, mindaddig a' folyóvizek' használása aránylag csekély vala. Ezt mutatják Európa' 's Amerika' minden folyói. A' vízmentében úszók, hosszadalmas utjuk után minden nyereségüket ismét az által tapasztalák összeolvadni, hogy hajóik' becsét 's árát azok határozzák el természet szerint mindig, kiknek határából hajóikat vissza, vagy tovább vinni nem valának képesek; és ekkép hazatértükben is fogyasztván lassanként pénzt, rendszerint sok baj 's idővesztés után, vagyonukra nézve, vállalat és munka után csak ott állottak megint, hol vállalat és munka előtt valának! úgy hogy idősebb, kifáradtabb 's épen olly üres erszényü létükért, egész nyereségük azon időszak átélésében álla, mellyben mentek és ismét visszatértek. Szövetéséges Amerikának folyóin azelőtt csak talpak és becstelen hajók usztak a' vizek' árjaitul ragadva lefelé, az öröki erdők vadonsági közt, 's csak közel a' folyók torkolatjainál, meddig a' tengerár és apály megyen, fejlődött némi kereskedés ki; midőn most annyi száz gőzhajó visz életet és civilizációt a' régi vadonok' legbelsőbb rejtekébe is, és csak az egy new-yorki kikötő húsznál több menő 's jövő gőzhajót számlál

naponként.¹⁾ Hazánkon keresztül is láttunk és látunk ma is néha közép Németföldről jövő hajókat szinte a' fekete tengerig evezni; de illyes vállalatok inkább csak próbatételek, melyekből mindeddig legalább a' fáradtság, veszedelem és veszteség sommája nagyobbnak mutatkozott, mintsem a' nyereségé lett volna. Ily határok közti forgás, melly valóban semmi egyéb, mint *circulus vitiosus*' köre, kereskedést és ipart virágzásra birni nem szokott; és pedig ez az — közbevetőleg legyen mondva — mellyben a' közönséges 's kivált hazánkbeli fuvaros is kering, ki kocsi-bakján vagy nyerges lován ülve rendszerint annyit költ, mennyit nyer; 's ekkép — midőn a köz-haza tömérdek kézmunkát 's így pótolhatlan kiállító erőt veszít — ő sem juthat, kevés kivételeket nem számítva, fázódásinak azon díjához, melly a' kereskedés' lelke. (Voltak és vannak az említett talpak és csak vízfolytával használható dereglyék mellett, földtekénk folyóin egyéb hajók is, melyek barmok, emberek vagy vitorlák által mozdíthatók.) Mennyire kereshetik meg az illyféle hajók azon »felesleget« — ha úgy szabad magyarázni magamat — mellynek megnyerhetése nélkül egy iparágban sem ébredhet fel legkisebb elevenítő erő is; azon felesleget, melly után minden gondolkozó ember eseng, 's ha arra kilátása nincs, dolgozik, dolgozik ugyan mindennapi kenyeré megnyerése végett, de alig több vidámsággal, alig derültebb lélekkel, mint a' vízben uszó, ki partot sehol nem lát: — az egyedül a körülményektől függ. Hol a' táj vad 's ekkép, ha legelő nem is, de baromnak rágni valója csak találkozik valami, hol olcsó az ember és henye, mint honi Dunánk folytában ott, ha fekhelyeinket mint Mosonyt, Becsét, Pancsovát s' a' t. tekintjük, vontatással is kerekedhetik sok nyereség. Melly tájon viszont »saját« a birtok és nem bitang, ott drága a' barom, a' lakosoknak pedig más, vagy inkább »jobb dolguk is van,« mintsem hogy hajót húzni vagy kukázni szeretnének, — 's így a' vontatás ott nem jutányos.

¹⁾ A' világ más részeit azért nem emlitem, mert a közönséges és gőzhajók közti különbség kivált folyókon, sehol nem tűnik olly világban élő, mint Európa és Amerika belvizein. Sz. I.

Hol a' folyó széles és nem sebes, és az emberek is tudnak hozzá, ott megint a' vitorla használható 's a' t.; úgy hogy a' folyók technikai mibenléte 's a' nemzetek kifejlési lépcsője határozta eddig el, mi hajtá vagy húzá a' hajót; a' magára hagyott folyam-e, vagy barom; ember vagy szél; 's az fogja elhatározni ezentul is, azon hozzáadással mindazáltal, hogy a' gőzerő, 's a' szabadgondolkodás és concurrentia által csudálatosan kifejlett hajózási ügyesség a' Mult és Jelen közt, kivált a' folyók' használásiban, olly aerát alkot, mellynél fogvást a' hátramaradtak is, úgy szólván, egy ugrással állhatnak az előbb indultakhoz, és azon korlátok, mellyek azelőtt civilisált nemzetek 's barbár népek közt, mint áthághatlan vaskapuk léteztek, megszűntek homlokaikon azon non-plus-ultrát viselni, melly a' valahai még borult ég alatt lakó emberiség előmeneteleinek szinte minden útján mutatkozott; — de hála az Egeknek, már most szinte egy pályakörén sem áll!

A' gőzhajó a' kereskedési viszonyokban még ott is egészen új fordulást okozott, hol a' tengerár és apály a' jövet 's menetet szinte egyiránt segíté elő. Milly befolyással lehet 's okvetetlenül lesz tehát ott, hol tengerár és apály nincs, 's ekkép a' folyam mindig csak egy utat tart, és soha meg nem fordul? A' Missisipin például több mértföldre hat bé a' tengeri ár, úgy hogy ennek végpontjáig a' pusztá vízfolyammal evező is feljuthat minden egyéb erő használása nélkül, ha t. i. rendesen azon hat és hat órát használja, mellyben a' víz felfelé tódul, azon hat és hat órában pedig kiköt, mikor a' víz torkolatjához siet. De milly bizonytalan, hosszadalmas és nem ritkán veszedelmes az illy kedvezőbb körülmények közti hajózás is, ha tekintetbe vesszük, hogy szinte a' legkisebb szél is megakasztja néha azt, 's hogy ott a' pusztá folyammal bátorságban uszni nem lehet, hol szirtek 's kavargók vannak; mert a' kormánynak (Steuerruder) — 's erre vigyázzunk — csupán akkor engedelmeskedik a' hajó, mikor ez gyorsan halad; úgy hogy annál nagyobb szabatossággal (praecisio) lehet jobbra 's balra forgatni a' hajót, minél erősebben 's gyorsabban vonja vagy tolja valami kül-erő a' víz hátán, 's viszont annál keve-

sebbet engedelmeskedik az, minél kisebb ezen kül-erő; mi okbul, teszem például, dunahajóinkon átaljában nincs is valódi kormány, hanem csak hosszú evező, mellyel — kivált ha kettős 's nemcsak hátul de elől is van — egy helyben maga közepén megfordíthatni ugyan a hajót, — a' mit kormányval tenni nem lehet, minthogy ahhoz haladás kell — de az, annál ügyetlenebbül irányozható szirtek 's kavargók közt, kivált szeles időben.

A' gőzhajónak Magyarország kereskedésére nézve tehát, hová tengeri ár nem hat, vizei pedig itt ott szűkek 's szirtek, csudálatos befolyása lehet; 's valóban csak tőlünk függ, hogy legyen. Sed hic labor, hoc opus est! — 'S e' tekintetben ki kell mondanom, hogy — akármikép botránkozzanak is ellenzőim — nemcsak egészen hátra vagyunk, de A-tul Z-ig mindent, a' mi vele összeköttetésben van, úgy szólván, még alkotnunk kell, ha sikerre akarunk tartani számot!

1829—30-ban építtetett az I. Ferencz, 60 lóerejű gőzhajó! Ennek építését Andrews úr, — egy angol — vállalta magára, kit báró Puthon, Benvenuti 's több más nagy érdemű bécsi kereskedő urak erre felszólítottak, minekutána e' valóban nagy és jeles vállalatra társaságot alkotának. Én is megvalék részvevés végett híva; de akkor hazánkra nézve oly kétségesnek látszott előttem e' tárgy hihető sikere még, hogy én abban — büszkeségből, tán »hiúságbul«, melly szerint nem szeretem nevemet olly vállalatokra fecsérelni, mellyekben már kezdetkor az isméti pusztulás elvét gondolom látni — részt nem vettem. Most azonban tisztán látom át — miután báró Puthon János úr okainak, ki velem eleget vesződött, ellenállni nem tudék — milly áldott következései lehetnek a' gőzhajózásnak hazánk kifejlődésére már most, ha a' dolgot jó elvekre állítjuk, és alája szalmatűz helyett, melly semmire, de kivált gőzmozgonyokra nem ér sokat, valami állandóbb tüzet rakunk (!) Magamat tehát e' tárgyban őszinteséggel csak convertitának valloim és édes örömet engedem az érdemet azoknak át, kiket az illet. De épen azért tehetek tán én — mint megtért — a' tárgy utóbbi elrendelése 's előmenetele körül valamit, mert

magamon tapasztalám, milly hibás benyomások 's előítéletek alatt voltam.

A' mozgonyok Andrews úr által Boulton et Watt uraknál Sohoban közel Birminghamhoz rendeltettek, kik szinte 25 percenttel drágásbak mint a' világ minden egyéb erőmű-készítői. Ez igen nevelte bennem a' vállalat iránti bizodalmat, mert általjában »olcsó húsnak soha sem voltam barátja«; 's kivált olly tárgy körül szerettem a' társaság Igazgatóságának philosophiai nézetét, melly ellen nemcsak pénz és nyereség tekintetiben lehetett józan kifogást tenni, de azon sok borzasztó szerencsétlenségnél fogva, mellyek annyi embertársainkat iszonyúan kora sírba dönték. A' drága, igaz, nem mindenkor a legjobb; de Britanniában, hol annyi a' nyilvánosság 's közértelem, bizonyosan 25 percenttel többet ér az, a' miért általányosan 25 percenttel többet adni készek. Nem is köszönhetjük tehát Andrews úr 's a' gőzhajó-igazgatóságnak eléggé, hogy az első Boulton et Watt urakkal hozza minket összeköttetésbe, az igazgatók pedig nem hagyák magokat azon álbölcsek sophismáitól a' józan utrul elcsábítani, kik minden isméret 's előkészület nélkül szünetlen az olcsóság 's itthon készítés céljaival szokták eltántorítani az illyesekben nálunk még incompetens közönséget.

Elmesúrlódás és idő annyira hozta a' gőzkazánok körüli bátorságot, hogy azok szétpattanása szinte már a' lehetetlenségek során áll, 's ha történik is, vagy a leggorombább vigyázatlanság okozata, mellybe esni alig lehet, vagy felettei competitibul támad, mint a' szövetséges országok nyugoti vizein (western rivers), hol néha olly versenygésben vannak a' külön társaságok hajói, és hol az utazók nagyobb része annyira neki edződött a' szerencsepróbának 's veszedelemnek, hogy azon természet-tuli expansio következésében, mellyre verseny közt a kazánban fejlődő gőz szoríttatik, valóban nem ritkán levegőbe megy egész hajói sokadalom, — és egy közös »Jaj« után öröki csend temet el minden reményt, minden bajt! — Már nálunk illyes ne történjék, mert valóban akkor oda volna örökre minden bizodalom, és ekkép minden sikerülési remény

és hihetőség; minthogy mi inkább élni szeretünk a' hazáért mint halni; a' mi mostani szelídebb századinkban józanabb és bölcsőbb is. De illyentül tartani nem kell; 's nem is azért köszönöm én az Igazgatóságnak, hogy Boulton et Watt urak mozgonyira határázák el magokat; mert a' mi ezen pontot, t. i. a levegőbe utazásit illeti, Angliának akármely szegletiből hasonló bátorságu mozgonyokat szerezhett volna; de azért tartozunk mi, kik a' dolgot kedveljük 's a' tárgyat szeretjük, az igazgatóságnak háladattal, hogy olly jó és derék mozgonyokat tudott szerezni, mellyek soha nem törnek — eddig legalább nem törtek — mellyekkel baj nincs — eddig legalább nagy nem volt —, 's mellyek a' víz árját és sebességét is meg tudják győzni. A' mik fejletlen körülményeink közt mindannyi feltételei a' sikerülésnek!

I. Ferenczet, melly 1830-dik esztendő őszében, tette legelső próbáit, és melly szinte százezer pengő forintba telt, 1831ben árendába adá az igazgatóság, ha nem csalogozom 12000 p. frtért szinte azon Andrews úrnak, ki építésére vállalkozott.

Mind az ellen, hogy a' hajóépítést Andrews úrra bizta, mind az ellen, hogy azt azon felül Andrews úrnak adta árendába is, számos megjegyzés és kifogás tétetett; 's nem annyira a' társaság részéről mint inkább idegenektől, kiknek joga a' dologhoz több nem volt, mint az emberiségnek azon közös privilegiuma, »mindenben, akármilyen legyen is az, gáncsot találni, 's mindent, kivétel nélkül, a' kritika mocskával 's rágalom tajtékával fertőztetni-be«; melly privilegiummal korlátlanul csak a' selejtes él, midőn a' nemes, nem akadályoztatás, nem gátlás miatt tesz megjegyzést és keres hibát, hanem a' tárgyak kitisztítása és egyensúlyba helyeztetése végett.

»Mért nem építette a' társaság maga a' hajót; minek egy idegennek vetni markába a' pénzt.« Így szólamlott meg egy felekezet. De miért nem építette a' társaság maga? nézzük! Azért, mert illy vállalat felette szövevényes, úgy hogy ahhoz szinte egy egész ember kell, kinek egyéb foglalatossága nincs. Illyes ember pedig honosink közt nem találkozott; de

ha lett volna is köztünk üres idejű és jó 's kész akaratu, volt volna e olyan is, ki érti a' dolgot, és az erőművek megszerzését, hajófa vételét, hajó építését és az egésznek egybeállítását öszhangzásba hozni képes lett vala! Nem hiszem; 's ekkép józan volt, a' társaságnak egyik legerősb részvényesét Andrews urat, az egésznek összeállítása végett felszólítani. Hogy drágább lőn ez által a' hajó, nem kétlem, de még az is kérdés. Ha úgy van is azonban, semmi nem lehet méltányosabb, mint hogy az illyesekben a' vállalkozó is kapja meg fáradozási és időtöltési díját, valamint p. o. a' kocsi-gyártó is kívánhatja és meg is kapja azt, jöllehet ő összeállításon kívül szinte semmit nem művel maga, minthogy az egész munka a' kovács, bognár, lakirozó, szijgyártó, lámpacsináló és mások által vitetik végbe.

De ha viszont az egész nem bíztatott volna a' dologhoz értő egy személyre, hanem mindenki — honi szokás szerint — bele kottyant vala a' dologba, kérdem: nem hihető e, hogy valami igen tökéletlen sült volna illy zavarbul ki? Kétség' kívül; a' mit mindennap 's mindenütt láthatunk, hol az önkény elkerülése végett, az igen is sok szakács által elsózott levest vagyunk nyelni, vagy olly csinálmányokkal összejöni kénytelenek, mellyeknél igen is vastag fej áll egy pipaszár-vékonyságú lábon, vagy egy pár dóriai oszlophoz hasonló czombon csak egy kis fő fityeg.

»Miért nem tartja a' társaság maga a' hajót, miért engedi idegennek a' nyereséget.« Így szóla megint egy más osztály. »S igaz, úgy látszik, mintha jutányosb lenne, ha a' nyereséget minden lerovás nélkül egyenesen a' társaság húzná. De ki lett volna megint a' hajó kapitánya, ki a mozgonyos, 's ki hozta volna az egészszet mozgásba? Az Igazgatóság? Vagy a' küldöttség? olly tárgyat, mellyről honunkban semmi adat, semmi tapasztalás nincs, ha csak I. Bonaparte et Comp. sikertelen próbáit és Bernhard úr et Comp. a' szónak minden értelmében víz elleni erőlködéseit azoknak tekinteni nem akarjuk, mellyekből csak azt láttuk »hogy a dolog nem ment«, és nem azt »hogy annak mikép kellene menni.«

Hogy az Igazgatóság idegent használt — és ím ez sok előtt a' meg nem bocsátható bűn — arrul ki tehet, ha nem az egész közönség, mellyben, habár sok milliombul áll is, sem erre, sem sok egyéb tárgyra hasznavehető ember nem talál-tatik. Keserű mondom, de igaz; 's azért bizony nem ártana — közbevetőleg legyen mondva — ha honosinknak legalább egy része valahára már valami mást is tanulgatna mint diákok; mert ezzel, bár mi szép is a' maga helyén és idejében, bizony sem vizeinket elrendelni, sem hazánkat az élő nemzetek sorába emelni soha nem fogjuk; a' mi tán egy kis tekintetet még is érdemlene.

1832-ben ismét — ha nem csatlakozom ¹ — Andrews úr tartotta árendában I. Ferenczet, a' társaság nagy gyűlésében pedig, melly Bécsben tartatott, két új hajó építése, és annyi új részvények kiadása határoztatott el, mennyi a' két hajó kiállítására lenne szükséges. Ennek következtetésében az 50 lóerejű Duna, melly később némi tévedések elhárítása végett Argónak neveztetett, készült el 1833dik év nyarán; midőn, mint tudva van, mingyárt indultakor közel Bécshez Forisdorfnál a' hajó-kalauz (Pilot) ügyetlensége, vagy, mint sokan hiszik, megvesztegetettsége miatt, zátonyra mene, hol két nap űlt, de baja semmi nem lőn; később pedig Algyőig evezett fel a' Tiszán. Ezen hajó használásaért is fizetett Andrews úr bizonyos bért a' társaságnak. Pannonia 38 lóerejű hajó pedig e' folyó év tavaszán eresztetett vízre, és I. Ferenczczel 19000 p. frtért van a' folyó évre ismét Andrews úrnak árendába kiadva; midőn Argo e' tavaszkor uszott le az alsó dunai szirteken, és most Skela Gladova és Galacz közt jár fel 's alá a' társaság hasznára és költségén.

1833dik év folytában a' társaság bécsi közgyűlésében ismét olly mennyiségű részvények kiadását határozá el, melly által megint három új hajó építése eszközöltetnék;

¹ A' nyájas olvasót arra vagyok kénytelen figyelmeztetni, hogy sem az adatok, sem a' sommak pontosságáru! ez alkalommal nem állok jót. Itt az egész tárgynak fő vonását kívánom csak szem elé terjeszteni; annak általános elérésére pedig az idő és pénzkörü!ti pontosság olly mértékben nem szükséges, mint a' millyenben mind az egyrű! mind a' másrű! az Igazgatóság tartozik, és kész is felelni. Sz. I.

ugy hogy e' pillanatban, ha jól emlékezem, vagy 1100 részvényre van állítva az egész vállalkozási terv; melly e' szerint, egy részvényt 500 pengő forinttal számítván, 550,000 pengő forinton áll, azon megjegyzéssel mindazonáltal, hogy ezen 1100 részvény nincs még kivéve, hanem vagy 400 darab még uratlan, a' 700 aláírtnak nagy része pedig vagy épen nem, vagy félig van csak kifizetve.

Pest 1834. aug. 23.

(Társalkodó 1834. 68. sz.)

II. Mielőtt a' hosszadalmas és ekkép egy kissé tán unalmas dunai tárgyat folytatnám, a' kegyes olvasó engedékenységet vagyok bátor kérni, ha a' szóban levő tárgyat nem állítom oly tökéletes rendbe és világba, mint azt sokan kívánnák, és magam is tenni óhajtanám, ha tehetném. De sokat, tán legérdeklőbbet, politikai okokból, még most nem mondhatni; sok pedig egyedül saját hibám miatt fog el — vagy sötétben maradni. Azért gondoltam tehát e' néhány figyelmeztető sort e' helyen előre bocsátandónak, hogy magamat azokkal, kik e' tárgy iránt részvétellel vannak, olly összhangzásba és barátságos összeköttetésbe helyezzem, melly szerint sok más munkáim közt engedékeny ítéletet remélhessek, ha ez alkalommal még darabosabban irandok mint szokásom, ez alkalommal, midőn »cselekedni és végbeinni szeretnék inkább sokat, mintsem sokat szólni és írni; — és melly barátságos egybehangzásnál fogva, mindenki egyenesen hozzám fog irhatni — de kérem ne anonyime, hanem becsületes neve kitételével — ha állításim ellen megjegyzései 's kifogásai lennének; mert így, 's csak így remélhetünk e' szép de szövevényes tárgyban valódi kifejlést és boldogulást.

A' legközelebbi Társalkodóban előadottakbul könnyen láthatni, hogy a' gőzhajó-társaság addig nem tett egyebet, »mint hogy a' csatának nagyobb részét kivívta; a' mi — minden előítéletinket és elfogultságinkat is ellenség gyanánt tekintve — valóban nem kis munka vala; de egészen hiába volt, és legkisebb sikert sem fog szülni, ha a' tárgy kifejtése

ezentul férfiui állhatatossággal nem folytattatik, és az Egészbe nem hozatik azon rend, melly nélkül mehet ugyan némileg egy darabig illy nagy érdekű tárgy megindultakor, midőn a' részvényesek hidegebb vérű számolásra még nem érkeztek; de tüstént lassabban halad és végkép meg is áll, ha az ujsági varázsnak immár vége szakadt.

Ki kell tehát vivni a' csatát egészen, azaz: rendet, systemát kell az Egészbe hozni.

Három kész hajója van most a' társaságnak:

Pannonia, rendesen Pozsony és Pest; I. Ferencz, Pest és Moldova; Argo pedig Skela Gladova és Galacz közt forduló; úgy hogy Pozsonyutól Galaczig és vissza — mintegy 235 geogr. mérföld — néminemüleg helyre van állítva már az egybekötés, és ideig-óráig csak Moldovátul Skela Gladováig — mintegy 14 geogr. mérföldnyire — nem tétetik az út gőzhajón, de mind utazót mind holmit kisebb hajók vesznek fel; úgy hogy Pozsonybul Galaczig most háromszor kell átrakodni, t. i. Pannoniáról I. Ferenczre, erről Tündére, vagy más dereglyére, innen pedig Argóra.

A' társaság utolsó közgyűlésekor, mint fentebb érintém, három új hajó megszerzése lőn elhatározva, és rám, éppen Britanniába utazandóra, egy kész hajó megvétele bízott, noha a' részvények kiadása csak felette lassan és valóban »éjjelnappali« munkával eszközöltetett. Egész Konstantinápolyig akarta minél előbb a' társaság megnyitni az utat, és ezt, úgy hiszem, felette bölcsen cselekvé; mert általában csak illy nagy lépés által lehet a' közönségnek szunnyadozó, henye 's magát semmire határozni nem tudó nagy részét azon kisebb lépések tételére bírni, mellyek a' célérhetésre szükségesek. Csak illy, ha szabad mondani cortezi tettek — ki a' visszamehetés lehetőségét hajói elégetése által semmité meg — birhatnak béketűrésre 's állandóságra olly közönséget, mellynek kivált egy részében közlélek sok nincs, 's hol van is, ott csak lapang még.

Kész hajót én azonban nem vettem, 's nem azért hogy nem találtam vala eleget; hanem azért »Mert nem találtam

az eladandók közt olly mineműségűt 's tökélyűt, melly céljainknak megfelelt volna.«

A' gőzhajók közti különbség olly nagy, hogy azok céljaikra 's tökéletességükre nézve felette sok árnyazatuk. Melly teszem, Pozsony és Pest közé igen illik, már a' Fekete tengerre semmit nem ér. Melly szép időben tán igen kellemes, szélvészben nem bir megvívni a' dühöngő tenger habjaival sat. Ezt theoriában tudtam, 's tán azért adott is az Igazgatóság teljes hatalmat a' megvásárlandó hajó iránt; de még is köszönöm a' kedvező sorsnak, hogy practice láthattam még egyszer, milly különbség lehet jóságra nézve, még azonegy célra, és mind jó nevű és hírvű angol erőművesek által készült hajók közt is; mert megvallom, annyi vala bennem a pezsgőség, azon említett jó nagy lépés tételére, melly után vissza többé nem léphetni, hogy valóban tán csak igen közepszerű hajót vásárlottam volna, melly usznék, usznék ugyan a' Fekete tengeren szép időben 's kedvező körülmények közt, de a' honi Egyesületnek tán nem nagy becsületére válnék olly időben és esetekben, mikor szerencse többé nem nyom sokat, hanem minden meneketés csak a' helyes előkészület és tudománytul függ.

Calaisba érkeztemkor annyira dühöngött több nap óta a tengeri vész, hogy hajó se be se ki nem mehetett. Több gőzhajó javakkal 's kocsikkal megrakva, békétlenül várá az idő kedvezőbb fordultát a' kikötőben. Sok utazó nyugtalan viszketegségből, vagy fontos okoknál fogva is, mellyek nem mindig engedik a' veszélyt 's életet olly szoros számolásba venni, gunynyilaikkal kívánák elmenésre kényszeríteni a' külön hajók kapitányait, kik verseny és dicsvágy által neki hevülve, rendszerint nem szoktak illy unszolásokat bevárni, hogy a' legveszedelmesb habokon ne próbálnák szerencséjüket. De hasztalan, erős meggyőződésükön minden nyilak megtompultak; midőn sokak bámultára, már esti szürkületkor diadalmasan a' kikötőbe evezett a' tengeri hullámok fejezlő tajtékjai közt egy hajó; 's megérkeztekor tüstént azt nyilatkoztatá kapitánya »hogy másnap 5 órakor reggel ő ismét megyen, nem gondolván azzal,

habár kettőztetné is minden dühét a vész. »Elgondolhatni, milly kevés idő alatt rakva volt hajója a' más hajók lerakványibul. Én is természetesen rajta termék és nyugodt lélekkel; mert a' lelkes kapitánynak beszédébül igen láttam, hogy azon kitüntető bátorsága, melylyel a' többi kapitány nem birt, koránsem alapult pajkos hiúságon, hanem hidegvérü combination, melly szerint ő hajójában, a mozgonyokban, hajós népében 's magában bizott, a' többi kapitány pedig mind ezekben nem bizott. Utunk kellemes nem vala — én legalább már többször töltöttem kellemesb négy órát éltemben, mint ezen alkalmi volt — de ügyünkre talán nem vala hasztalan; mert vásárlási teljes hatalmam daczára tüstént elhatározám »kerülni a' meg lehetőt, 's csak a' lehető legtökéletesbhez tartani magam.«

Időt nem szeretek áldozni fel, mert annál nekünk halandóknak, kiknek idejét ugy is olly rövidre tüzte ki a' sors, drágább kincsünk nincs. De sok eset van, hol a' meg lehetőt nemcsak azért kell kerülnünk, mert nem tökéletes, hanem legfőkép mert sokszor a' tökéletesnek örökké útjában áll, 's ekkép ezt soha többé el nem érhetni. A' kérdésben forgó vállalatunk pedig ezen elvnek alkalmazását mindenek felett megkívánja. Én azt hittem, hogy itt e' közmondásnak »Sat cito si sat bene« — noha átaljában lelkembül gyűlölöm azt még is helye van, 's így egészen új hajó építését eszközöltem.

Neve ennek Maria Dorothea, ereje 70 lói, és építése most végződik Triestben, honnan az Ádriai tengeren le, az Archipelagon keresztül, a' Dardanellákon 's Marmora tengerén fel Konstantinápolyba, onnan pedig a' Bospor és Fekete tengeren át a' »szőke Dunán« Galaczig menend, 's pedig még ez ősz folytában, ha semmi előre láthatlan eset nem adja magát elő. E' hajó az összeköttetés utolsó lánczolatját fogja alkotni, — a' Duna torkolatjához legközelebb fekvő fokhelyébül, Galacz vagy Ismailbul Odessára, Trebisondba, Konstantinápolyba etc. járandó, midőn t. i. a' Duna nem hord jeget; mert ezen időszakban a' fekete vagy aegeusi tengeren fogja folytatni Odessa, Konstantinápoly és Smyrna közti fordulását, és az ottani kedvezőbb körülmények közt akkor is keresni nyereséget, midőn

nálunk a' fagy a' hajózást már tiltja, és felette bizonytalan összeköttetési létünkben minden egyéb mozgásra is gyászlepleget von — ha a' farsangit kivesszük.

Már mikép fog megfelelni Maria Dorothea céljának, azt el kell várnunk. Én azt hiszem, hasonlíthatlanul jobb 's tökéletesb lesz, mint azon három muszka gőzhajó, mellyeknek egyike már többször fordult meg Odessa és Konstantinápoly közt, de, mint mondják, nem viselte mindig legjobban magát; másik ketteje pedig csak ezentul fogja tenni első próbáit.

Mind a' vállalat részvényeseinek, mind azon részvényeseknek megnyugtatóására, kik sem idejüket sem pénzeiket e' hazai tárgyra ugyan nem kockáztaták, de annak idejében, egy cseppet sem kétlem, még is készek lesznek azon dicséretekben barátságosan osztozni, mellyeket a társaság tán nyerni, de minden bizonnyal érdemelni fog; 's végre megnyugtatóására, vagy inkább »felbuzdítására« azoknak is, kik e' tárgy körül eddig igen sokat szóltak, hanem semmit még nem tettek, de ezentul tán kevesebbet szólni és többet tenni fognak, azt jelenthetem, hogy azon hajónak, mellyel Calaisbul indultam, mozgonyai Boulton és Watt urak műhelyiből kerültek, kiktől a' mi társaságunk is minden mozgonyait tartja, 's kik által is megelőzik sok jeles versengőiket, hogy a' mozgonyok mellé maguk adják a' hajói rajzot, és ekkép az erőművek és hajó közt megvan azon egybehangzás, mellynek hiánya számos egyebek tökéletlenségének főoka. E' részben tehát lehető legjobb kezekben vagyunk, és — ha a priori itélnünk szabad — olly hajónk fog a' fekete tenger szelein és habjain uralkodni, melly, mint az első ott megjelenendő honi hajó, egészen szegényünkre tán nem leend. És ez leszen akkor egész mentségem »kész hajót mért nem vásároltam, annyi időt miért vesztettem«.

Midőn most e' fejtegetéseket ismét félben hagynom kell, csak azt kérdem minden alázattal még, »nem volna e jó: majd a' hőség után September végével Triestbe rándulni, 's ott, egy kis szellőztetés végett Maria Dorotheára ülni?« Sokba ez nem telik; ide haza pedig, csak valljuk meg, mindnyájunknak annyi 's olly fontos dolgaink nincsenek, hogy némelleyek közülünk

egy két hónapra ne hagyhatnák legnyugodtabb lélekismérettel oda a' hazát, a' tán nélkülök sem bomlandót? Honunk sem olly nagy, sem olly kifejlett, hogy határain tul ne lehetne látni sok szépet 's tanulni sok hasznost még. És azért valóban soknak tanácslom, ki idehaza nem szükséges, forduljon egyet Triestnek ki, és aztán akármi uton ismét be; 6—8 hét alatt mindennek vége, 's vajmi jó izün fog majd idehaza esni a' kiheverés; de még inkább mind-azon tapasztalási visszaemlékezetek, mellyek soha nem szűnnek meg valami szelid fényt vetni megletebb korunkra. Szünjünk meg már valahára az emberiségnek legotthon-ülőbb népe lenni, melly úgy szólván semmit nem tud a' külföld irányinak philosophiájáról szeme és esze szerint, hanem mind azon keveset, a' mit tud is, csak könyvekből halásztja.

Mikor indul Maria Dorothea Triestbül, milly helyeken köt ki Galaczig, mind ez még bizonytalan, de nem sokára tudva lesz, — 's ha más nem, én fogom a' közönséget e' hirlapok által, minden tudni-szükségesrül jó eleve tudósítani. — Hihetőleg Póla nemes maradványait nem fogja nézetlen hagyni, a' jóniai szigetekben pedig tán egy két napot is mulatni; Athenenek veszi e' útját, nem tudom, de olly nagy kerülő ez nem volna; Smyrnát azonban alig fogja érni, de hihetőleg Tenedosnak átellenében a' régi Ilium partjainál kötend ki; Konstantinápolyban pedig több napig marad; onnan Argóval sietend végre találkozni, mellyen, ha Isten segít, én 's remélem több hazafiak is lesznek, és ezután rendesen elfoglalja körét, mellyben forognia kell.

Visszajövevrül gondolkozni 's aggódni sokat nem szükség; a' selejtes, ha örökre oda marad is, mit árt? A' jó hazafi visszatér; mert valamint a' követ, bármi magasan vettessék is levegőbe, valami ellenállhatatlan erő vonja vissza a' földhöz: úgy varázsolja a' romlatlan természet nagy törvénye a' hazafit anyaföldjére vissza ismét. Ha befagyott a' Duna, és Argo 'sat nyugszik és alszik, nyitva van Nápoly, nyitva Odessa és előttünk az út. Van e' felett Konstantinápolybul Zimonyig pósta-ló, és így ki lóra termett 's született katona, üljön lóhátra. Egy

kis béketűrés után minden kellemetlenségnek vége: a' kiállott fáradságok emléke eltűnik, a' kedves benyomások pedig koporsóig kísérnek.

1834. aug. 30.

(Társalkodó 1834. 70. sz.)

III. Valóban úgy hallom Maria Dorothea e' folyó évi October elején már el akar készülni, és még az idén egybekötni Budapest testvérvárosinkat a' nagy hullámu sósvizekkel! 'S így ki volna némileg jelelve 's mutatva azon ut, mellyen sok javakat, sok kincseket lehetne kiszállítani a' világ minden piacaira. Az idén azonban ezen egybekötés kereskedési tekintetben nem nyom többet, mint egy több kötetű rendszeres munkának rövid előszava. Az igazi munka csak jövő esztendőben kezdődik; valódi sikere az idővel fejlődő.

Pannonia egy nap viendi az utazót Pozsonybul Pestre, I. Ferencz másnap Mohácsra, harmadnap Ujvidékre, negyednap Moldovára, onnan 5dik nap vagy Tündén uszik le az utazó, vagy a' taval általunk megkezdett uton¹ kocsin megyen Skela Gladováig, hol Argóra ül, melly kevesebb mint három nap alatt őt ismét Dorotheára, Galacztól Konstantinápolyig 40 óra alatt érkezendőre szállítja. Ugy hogy sok baj, 's reméljük, legkisebb »Jaj« nélkül, kevésb mint 10 nap közben a' pozsonyi Dietán és a' török Divánban lehetni.

»Már mi sokat ér ez kereskedésre nézve?« illy megjegyzést hallok több oldalról. 'S igaz, nem érne sokat, ha minden egybeköttetési haszon egyegy személynek nagyobb vagy kisebb pogyászival való áttételében már határt lelne. Egyeseknek mozgása, ide 's tova utazása valóban még nem kereskedés; de ha a' nagykereskedőt Kanizsárul vagy Becsérül hisszük buzahajóján, szép pompásan, de ugyan szép lassan is a' fekete tenger hajjain keresztül nyomulni, akkor is csalatkozunk. Sem gőzhajók egyedül, mellyek nem vihetnek sokat, de a' mit

¹ Ha a' jövő tél úgy fogja engedni a' munkák folytatását mint a' mult, ezen ut 1835dik év folytában már nagy résztint hasznavehető lesz — reméllem. Sz. I.

birnak, sebesen viszik — és ez főségük — sem a' közönséges hajók, mellyek csak lassan haladnak, de főségük viszont a' súlybirásban áll, nem alkothatnak kirekesztőleg kereskedést. A' gőzhajót úgy kell tekintni mint táborszemet, mint kémet, midőn a' többi nagyobb vagy kisebb hajók az egész tábor-testhez hasonlíthatók. A' nagyobb 's jobb birtoku kereskedő általányosan véve, soha sem fogja kockáztatni idejét 's értékét olly országon keresztül, hol az 'utánalátás' veszélyes, fáradságos, vagy csak igen hosszadalmas is; és im ez egy fő oka, hogy Dunánk eddig kereskedésre nézve úgy szólván parlagon maradt. Ha azonegy uton kellemek is párosodnak a' nyereséggel, higyük: arra fog tódulni a' jobb kereskedők nagyobb száma; a' mit csak az nem hisz, ki factumokat tud tagadni, 's ki — mint fájdalom sok a hazában — az egész kereskedői karra — nem tudom milly hátramaradt tatár elfogultságnál fogva — olly ellenséges véleményt róni törekszik, mintha kereskedőnek keble, szive, lelke, 's mindene az élet kellemei iránt elfagyva, pénzt 's csak pénzt szomjazna.

Ki önmagának nem jó embere, 's önmagával nem gondol, rendszerint tönkre kerül; mert ritkaság irántunk több gondot, több barátságot, több szeretetet másban lelnünk, mint saját magunkban. Ez az élet minden körében axioma, mellyet sarkából ki nem bir döntení semmi, még a' költők azon édes álmai sem, mellyek zordon földi sorsunkat egy szebb ideál fokára emelgetik. A' kereskedő is tehát csekély kivételekkel nem boldoguland soha és semmiben tartólag, ha néha néha maga dolgai után nem lát vagy nem láthat.

Ha dunai kereskedésünket annyira kifejtve szemlélni remélljük, hogy egyegy kereskedőnek 40, 50 hajója ússzék évenként le a' folyam torkáig; valljon illy sebesb mozgást lehetőnek gondolunk-e, mindazon egybekötési könnyítések nélkül, mellyek ma egészen hibáznak, 's mellyeknek, mint fentebb érintém, hibáznioak nem szabad, ha kereskedési virágzást ohajtunk.

Bukarest, Widdin, Odessa, Konstantinápoly hazánkhoz geographice igen közel vannak, és még is szinte könnyebb és

biztosabb, — ha a' most elirányzandó gőzhajói alkalmat kiveszszük — Pestről New-Yorkba mint Konstantinápolyba menni. Beteg öreg, gyenge asszony, kised ház nép, Német-, Franciaországon keresztül, vagy Rajnán le Britanniába olly könnyen ér, mint ha maga háza körül kocsizgatna, csak hogy határában az út alkalmasint nem olly jó, háza pedig tán nem olly kényelmes és tiszta, mint az útban levő fogadók. — Britanniából pedig a' habos völgyen át a' roppant új világ partjaihoz legbiztosabban olly csinos és remek hajókban ér, melyekről soknak, a' mindennap látható mocskok közt felneveltnek, képzete sem lehet, 's mellyek valóban — keveset kivéve — még a' leggyöngébbekkel is megszerettetik azon óriási sós lapályt, melly nem ritkán, igaz, az emberi testnek minden karikáit kifordítja sarkaibul, de egyszersmind gyökeresen ki is tisztítja azt. Induljunk most Pestről Konstantinápolyba, és képzeljük November végét vagy Februárt 4 érdemes collegáikkal, t. i. December-, Január-, Martz- és Aprillel. Merre indulunk, és nota bene a' beteg öreggel, gyenge asszonnyal, kised ház néppel? Merre indulunk? kérdem. Kis Kunságnak, Szabadkának? Valóban felette cultivált tájék; milly utak, milly korcsmák, milly civilisatio! Nevet az ember lelke örömeiben! t. i. a' magyar hon ellenségeé; mert keserű könnyeket kész inkább sirni a' magyar közönség barátja, ha az Istennek annyi jeles ajándéki, olly derék emberek közt, kik minden nemesre olly könnyen buzdíthatók, olly pirulást okozó hátramaradást kénytelen látni! Vagy Szegednek és Lugosnak át Erdélybe küldjük szegény utazóinkat? Jó szerencsét kívánok; midőn magamnak 's jó barátimnak viszont e' világon csak egy kis állást ohajtok, mellytől vagy 10,000 mérföldnyi olly út — de bizony annyi se kell — mint a' Lugosi bel- és külvárosi, tartson vissza minden ránk szállni akaró rossz hirt és szerencsétlenséget; mert biztosan várhatjuk akkor bé minden alkalmatlanságtul menten aggkorunk napjait! De vigyük egybekallódott, 's ekkép már jobban egymáshoz simult vándorinkat egyszerre Zimonyba, vagy a' Vörös Torony hasadásai közé, nehogy velök legyünk reggelizni, ebédelni, vacsorálni, 's magunkat

kályhafüsti ólokban dunyháztatni kénytelenek; a' mi ha sok mindenfélehez már hozzá szokott gyomrainkat nem rontja is többé el, minden esetre nem szolgálhat senkinek is étvágyi ingerül. Mikép szállítjuk Zimonybul odébb? Kocsirul szó nincs; hát vagy lóhátra ültetjük, hogy éjjel nappal sebes vágatva nyargaljanak a' minden nyolcz-nap onnan induló török-postával Konstantinápolyig, vagy különös Caravant állítva, vagy valamely Caravanhoz csatlakozva, ló 's teve hátán induljanak utnak, vagy ökröktül vontatott arabába¹ üljenek. Hihető bevégzett utjok után bajuk ez életben sok többé nem lesz; vagy ha álltak estek is Zimonybul Konstantinápolyig szerencsésen, másod ízben illy koczkajátékot játszani ugyancsak nem fognak. 'S hát Erdélyen keresztül Bukarest 's Rustsuknak a' Balkán hegyein egyenest át mikép fognak odébb jutni? Kocsin is lehet, igaz; de kinek lelke testében nem ül ugyancsak keményen és feszesen, 's kinek jobb táplálat, tisztaság 's néha néha egy kis éjjeli csend is kell, az inkább kerüljön, 's kerüljön habár Borneo szigetének kellene is, de ez utat ne válassza. 'S im ez okbul nem is szolgál honunk átviteli országu, mert sem benne, sem belőle nem igen mozdulhatni, mihelyt egy kis eső, egy kis hó akarja. Britanniából, Francia- és Németországbul Levantenak azért csak kevés javak mennek hazánkon keresztül, azok nagy tömege lehetőségig kerülván az utat. De ha csak Bécsbül ügyekszik valaki Konstantinápolyba, ki, nem tudom milly bolond szesztül hajtva, készakarva nem keresi az alkalmatlanságot, unalmat, a' bajt, rosszat, veszélyt — a' miknek keresésében, vagy legalább ki-nem kerülésében sok hazai madár valami nagy érdemet keres — az inkább Triestnek vagy Odessának veszi útját, mintsem hogy a' via directára lépjen billárdegyenességü hazánkon keresztül. Nézzed nyájas olvasó a' mappát!

Triestig az út meglehetősen, ámbár annál is tudok gondolni jobbat. De onnét milly bizonytalan a' hajózás az Adriain le 's az Archipelagon fel, mellynek szigetén — minekelőtte a'

¹ Török kocsi, mellynél a' mi paraszt szekereink sokkal jobbak.

sebes folyásu Dardanellákhoz ér a' hajózó — az ott uralkodó éjszaki szelek miatt sokszor több hétig, sőt hónapig is kell vesztegelni sok hajónak. 'S milly bizonytalan és hosszadalmas az út a' Dardanellákon keresztül Konstantinápolyig, honnan, valamint a' fekete tengerből a Boszporon oda, legalább is olly sebességgel tódul a' víz, mint Budapest közti Dunánk. Bécsből Odessának pedig milly provinciákon 's milly tartományokon megy az út, 's mennyit kerülve azt mindenki tudja; 's még is a' kikerülhető 's nem kerülhető alkalmatlanságokat 's veszélyeket — mellyekkel e' nagy kerületekben, vagy hazánkon keresztül a' legegyszerűsebb uton hihetőleg találkozni kell — a közvélemény mérlegébe tévén, eddig legalább az mutatkozott, hogy itt a' lehető legrövidebb ut sok tekintetben a' leghosszabb.

»Ne utazzék beteg, öreg, gyenge asszony, kised háznép téli időben,« így okoskodik sok. De valljon illy okoskodás nem illik-e inkább öt, hat századra vissza, vagy a' kaspiumi tenger és a' chinai falak közé; 's nekem nincs e igazam, ha a' dolog jobb felfoghatása végett éppen a' legnagyobb túlságban állítom azt elő? A' fiatal, erős, bőidejű embertől a' beteg öregig, gyenge asszonyig, kised háznépig számnélküliek az árnyzatok; de bizonyos az, hogy szinte mindenkinek legnagyobb érdekében áll, alkalmatlanságot, unalmat, bajt, rosszat 's veszélyt lehetőségig kerülni, 's kívánság szerint mindig mozdulhatni egy helyről másikra, 's nemcsak akkor, mikor azt a' bak, rák 's tudja az Isten, mi hava, vagy a' szárazság és holdvilág engedi. Valóban civilisált országokban akkor utazhatik az ember — kevés kellemi különbséggel — mikor tetszik; hátramaradtakban pedig nem akkor, mikor az embernek tetszik, hanem mikor a' véletlennek tetszik; a' mi mint sok egyéb illyféle phaenomenon, szivrehatóan szemeink elibe teszi, hacsak egy kissé akarjuk is eszünk hasznát venni, milly különbség van a' valódi és az ál 's képzelt szabadság közt.

»Maradjanak hazájokban illy kényes utazók; eddig is el lehattünk nélkülok 's a t.« Illy rozsdás hangok is hallatnak még. Lehetne e gondolni? 'S pedig úgy van; de a' mi legszebb, hogy illy antisocialis és kellem-elleni sententiák szinte kivétel

nélkül éppen csak ollyasok által declamáltatnak legvastagabb göggel, kik nem a' társaságot, hanem a' jó társaságot gyűlölik csak, minthogy az aljasban inkább találják elemöket, a rosszban inkább lelik hasznukat 's kik legpuhultabb 's elkorcsosultabb létükben kelnek az élet legszebb 's legnemesb kellemei ellen ki; 's miért? mert jobb izlésű kellemei megszerzésire tudatlanok; 's honnan? — erre vigyázzunk, rendszerint a' legizetlenebb 's legállatibb gyönyörök tobzóhelyeiből. Durvaság sem erő, sem erény még, valamint szebb kellemei 's lelki örömei utáni józan esengés, nem elpuhultság és nem elfajulás.

Iparkodjunk tehát, hogy a' többi világtul elszigetelt létünk valahára megszűnjön, 's kényünk szerinti ide oda mozdulásink a' honban 's honbul minden időben multságok 's kellemei legyenek inkább, mint robot és hosszú fuar!

Illy czélok elérésire a' gőzhajózás felette segíthet. Országunk lapos 's több folyóink csak szabályozásukat 's egybekötésöket várják, hogy gőzhajókat keresztül-kasul a' honban mindenüvé hordhassanak.

A' folyók azonban sem elrendezni, sem egybekötni magokat nem fogják. Ahhoz kéz és sok kéz kell, de legnagyobb összhangzásban valódi tudomány által vezérelve. Közel állunk-e már illy eszközléshez, közbevetőleg, legmélyebb alázattal kérdem honunk 52 vármegyei Hatóságait. — A' kezdet azonban meg van téve, 's honunkon át négy gőzhajó kevés idő alatt, és aránylag nem felette sok bajjal a' tengerekig viendi az utazót.

Hajóink kellemeit — mellyek most, igaz, még nem igen nagyok — ügyekezendünk minden módon nevelni, 's bizonyosan számos utazó fogja, ha az egész egybekötés már divatoz, hazánknak venni útját; a' min senki nem kételkedhetik, ki csak mappát akar venni kézbe és — itt figyelmet kérek — ki tengeren is járt, hol gőzhajókon az ipecuanha és tartarus emeticus következésinek minden kínjait hosszadalmasan szenvedte,¹ tán egy hajótörést is próbált; 's ki viszont folyókon is

¹ Gőzhajókon, a' széngőz, hajó' alakja vagy egyéb okok miatt, sokkal nagyobb mértékben szállja meg a' tengeri betegség az utazót, mint vitorlás hajókon, mellyek például Európa 's Amerika közt járnak. Sz. I.

utazott, hol még, a' mi felette fejletlen, honi gőzösinken is, eddig minden baj, melege, némi kis állatokra, melyeknek szaga nem szegfű, unalomra, cseresnyemagokra, 's később, mint hallom, dinnyehéjakra és gyapjuzsákokra reducáltatott, hajó törésük pedig — de nem tört semmi — csak megakadások voltak olly helyeken, honnan legrosszabb esetben a' legrövidebb lábu is partig gázolhatott volna.

Nyugodt lélekkel e' tárgy kifejlésit bevárni azonban még sem lehet, mert ha 4 hajóink egyikének baja találna esni, nem olly, hogy valakinek léte kockáztatnék, mert attul félni nem kell, de csak ollyas, melly egy két hétig azt használasra alkalmatlanná tenné, valljon mi történnék, mikép venné fel azt a' közönség, kivált az idegen?

Ha az egybekötés a' tengerig már divatoz, természetes, hogy a' társasági Igazgatóság azt hirlapok által mindenkivel tudatni fogja; a' minek következésében remélni akarjuk Számosan gőzhajóink alkalmával élendnek; de ha a' társaság a' tariffán kijelelt napokat pontosan meg nem tarthatja, és a' vándor például Pannonia helyett »forspontra«¹ szorul, valljon milly benyomást fog ez tenni a' közvéleményre? 's nem bizonyos e, hogy illy eset, melly olly könnyen adhatja magát elő, már csírájában semmisítené meg e' csak most fejledező vállalatot, melly annyi szépet és hasznost ígér, melly azonban, mint minden elbukott próba bizonyára több esztendőkre visszalök minden uj e' célrai egybeállást, ha most tökéletesen nem sikerül?

Egy ötödik hajó építése tehát legsürgetőbben szükséges, ez kézzelfogható! De miből építsük, kedves Olvasó! Többek közülünk 10, 20 részvényt vettünk már, 's egész vagyonunkat gőzhajókra csaknem állíthatjuk. A' bécsi banquier urak már mindnyájan szépen adakoztak e' legfőkép »magyar vállalatához«. Nem volna e illő, hogy azon honosink is járulnának hozzá, kik érte még ekkoráig nem tettek semmit, és azok, kiknek

¹ A' m. tudományos társaságnak annyiak által igazságtalanul szemére lobbantott uj szokoholás vádjára mentségül mondhatom: a forspont nem ezen Társaságé. Sz. I.

nevök már régóta, de pénzök még nincs az intézetben, végre fizetnének is? Itt bátorság és haszon egybe van kötve azon szolgálattal, mellyel honunknak áldoznánk, úgy hogy, midőn minden számolás és hihetőség szerint, szép kamatokat huznánk e' célra szánt pénzeink után, azon erkölcsi örömben is részesülnénk: »honunk valóságos zsákformájának, mellyből se ki, se be, valahára szebb idomot adni,« mellynél fogva nem sokára anyaföldünk sik határin élet kelne, öröm virulna ott is, hol ma csak halálcsend és gyász borong!

Nyuljunk kebleinkbe és valljuk meg, mennyi hiábavalóságra fecséreljük jobbra balra a' pénzt, mellyből se magunknak se senkinek másnak haszna nincs. Itt, honi fekvésünk tetemes javításául, itt nemzetünk igazi fölemeltetéséül van szó! Merjünk, Honiak, a' hazafiság istenlakjába lépni, hol tisztább érzelmek örömei közt könnyen fogjuk felejtetni áldozatink sulyát; de most lépjünk előre, nehogy mint a' kötelesség-felejtette, ki csak a' diadalom után kullog, de részt benne nem vőn, végkép, ha mások férjfiúi elszánással egészen kivívták már a' csatát, azt mondani legyünk kénytelenek: »Mi részt benne nem vettünk, 's ekkép a' nyert gyümölcs ugyan mienk is, de nem a' borostyán!«

Orsova, sept. 6. 1834.

(Társalkodó 1834. 77. sz.)

IV. Ide érkeztemkor e' két hir lepett-meg legelsőben: »I. Ferencz tizennyolcz óráig ült zátonyon Banovcze mellett Zimonyon felül egy postával; Argo pedig hat és fél nap küzdött, míg a' berza-palankai homokokbul, közel Skela-Gladovához, kivergődni birt.« — Ezen nem örültem, de busúlni se tudok; mert igen engedelkenynek Dunánkat soha nem tartottam, és hittem, hogy ugyancsak meg kell vívnunk vele, ha teljes urai akarunk lenni; nem busulok pedig főkép azért, mert a' baj szorosb vizsgálatából kisült, hogy sem I. Ferencznek sem Argonak nem vala semmi dolga is a' zátonyokon, hanem csak a' kalauzok járatlansága tévé őket oda, kik nem tarták a' víz mélyét, melly mind a' két helyen váltig van,

'S im megint régi harangomra ütök — bár törnék már valahára el értelmünk tágítása által! — »Nem tudunk hozzá, mint sok máshoz; jó, jámbor emberek vagyunk, de ... sem, és hajósok sem!« — Az, hogy angol kapitány van a' hajón, nem nyom semmit; mert a' vízfolyam tökéletes ismerése nem a' kapitány hanem a' kalauz dolga; — kalauzt pedig külföldről hozatni nem lehet, annak honinak kell lenni. 'S miért nincs, mint más országokban, olly kalauz a' Duna folyta minden határiban, ki a' folyam legkisebb tulajdonit, legváltozóbb makranczait is ismerné? Mert csak felette kevés hajó fordul meg, és az is csiga-lassúsággal; és így se tökéletesb kifejlésre alkalom, se nagyobb szemességre ok nincs. Miért fordul pedig olly kevés hajó meg? Mivel összetartás, szorgalom, 's abbul eredő kereskedésünk nincs, hanem álomkórságunkban csak azzal élünk, a' mit eldarabolt egyes, gyenge fáradozásink után épen adni akar a' korlátlan természet.

A' kalauzoknak is tehát — valamint szárazon ugy vizen is — csak most kell tökéletesülniök hazánkban. A' Pozsony és Budapest közti Duna már-már engedni kezd a' fölemeltebb hajósi ügyességnek. Taval mennyi víz volt, 's lehetlennek állítatott a' Pozsonyig rendes haladhatás. Argo minduntalan sarkalta a' zátonyokat. Az idén szinte keresni kell a' Dunát, és ím a' neki törődés, a' fejlettebb mesterség még is mindenütt elég vizet talál, és pedig víz ellen nem ritkán még éjjel is.

Mind hajóknak mind hajósoknak alkalmasulni kell. Idővel, valamint nőni fog a' tárgy iránti érdek, ugy nagyobbuland az ügyesség, a' tudomány is. Zátonyokra azonban még sokszor fogunk kerülni, 's azokon sokat veszteleni, mig dunahajózási cursusunkat tökéletesen elvégzendjük; de ez nem nagy baj, mert valljon ki nem ült már köztünk számtalanszor — kivált honunkban — föveny-zátonyokon, homokbuczkókon vesztég, a' nélkül hogy illyes lét ellen igen ki kelt volna? A' helybenmaradást, az előbbre nem menést mi már gyermekkorunktul fogva némileg megszoktuk; és ekkép ha gőzhajóink egyike néha néha nem is fog helybül mozdulhatni, azt sem nehezte lendjük szerfelett, kivált ha illyes esetek mind inkább ritku-

lását várhatjuk; hiszen mi nagy kár, ha az országban meg is áll olykor-olykor egy hajó, csak a' többi hazai tárgy haladjon gyorsan, 's folyvást emelkedjék a' honi jó!

I. Ferencz vázlata ez utolsó eset által egy kissé nagyon is megrázódott; fődözet-pallói pedig már hosszabb időtül fogva igen ellenséges indulattal vannak egymás iránt 's annyira elváltak, hogy az esőt a' cabinbul egészen nem rekesztik ki. A' hajó nyers fából készült, és ekkép a jövő év elején gyökeres tatarozásra van szüksége.

»Nyers fából építeni hajót, illy drága hajót, milly könnyelműség!« De ha nem volt más, és nem is lehetett találni; minthogy a' Duna egész hosszában az ausztriai birodalmon keresztül sehol nincs egy hajógyár is; de még száraz hajó-építési fa sincs! Mit kellett volna tehát tenni? Szárazabb fa miatt az időt, a' többé soha vissza nem térőt elszalasztani? mindazon érdek fellobbanását kihülni, elalunni engedni, melly, mint a' tapasztalás mutatja, illy tárgyak körül olly hamar hamuvá lesz, ha valami következmények által nem táplálattik?

Valóban, ha I. Ferencz 1830ban nem épül, mikor még magam sem voltam a' vállalat nagy pártolója, és az egész csak néhány lelkes indító állhatatossága körül forgott, kik mindenfelől visszavonulással, hideggel, sőt jéggel találkoztak — merem állítani: látnánk tán most elég száraz idő-edzett fát rakhelyinken, de hajót nem; és embert sem, ki a' szükséges meleg és tűznek fentartását a' közönségben tüdejével tovább is bírná.

Az időt használatlan el nem szalasztani: ez volt a' főfeladás; és valóban csak az ítélhet igazsággal a' vállalat mostani állásáról, ki tudja, milly nehézségek 's milly hátráltató körülmények közt fejlődék az ki. Se fa, se hajóépítő, se erőmű-készítő, de még alkalmas hely az építésre, langy akarat nyugotrul, rossz fizető keletrül 's a t. Illy akadályok mellett nem lehet a' Társaság igazgatóságát eddigi fáradozásáért 's férfias állhatatosságáért eléggé dicsérni. Én pedig azáltal gondolom irántai bizodalmamat a' nagy közönség előtt nyilvánosan bebizo-

nyítani, hogy a' dolgok állását minden fátyol nélkül valódi mibenlétében mutatom elé.

A' diadalom már szinte egészen ki van víva; minek tehát a' titok, a' sötét? A' Társaság dolgai úgy állanak, hogy még csak egy kis béketüréssel a' vállalat nemcsak hazai és cosmopolitikai, hanem még financiai tekintetben is jutányosnak fog mutatkozni. — Eleinte illy tárgyak alig léphetnek előre; többnyire megint elpusztulnak. A' Rajnán legelső években a' részvényekre semmi osztalék nem került, a' kamatok is alig vagy csak rendeletlenül folytak, úgy hogy a' részvények ötven percenttel estek becsükben. Most pedig célirányos szabatosság és rend által annyira emelkedett a' vállalat hitele, hogy részvényeket szinte semmi áron sem kaphatni többé. — Nálunk már legelső években is meglehetősen kamatolt az ügy, ámbár itt annyi keverék nép és hátramaradás közt nehezebb, súlyosabb az, mint a' civilisatio közepetti Rajnán. Osztalékban is részesültünk már, és ha látjuk, milly megrakva mennek és jönnek hajóink Budapestről és vissza, minden ál-kecségtetés nélkül nagy biztossággal várhatjuk a' részvényeink utáni nyereséget; a' mit megvetni vagy becsmérteni nem kell, valamint legfőbb célunkul se tűzni ki.

A' Társaság jövő tavasztul kezdve maga kormánya alatt tartandja minden hajóit. A' már életben levőt rendelni, szabályozni fogja. Fa, kőszén 's egyéb készületszerek (provisiok) raktárait kijelölendi, építendi. Emberei, alattvalói közé szoros rendtartást hozand, 's a' t.

Pozsony 's Budapest közti, vagy így is lehetne mondani: feldunai hajója, hihetőleg legjutalmasban fizetend; az aldunai, Budapest 's Moldva közt meglehetősen; az oláhdunai, Skela-Gladovátul egész Galaczig, félhetőleg épen nem; a fekete-tengeri pedig megint jobbacskán; azon köz végre, melly kocsin vagy kis hajón tétetik még most elég keservesen Moldova és Skela-Gladova közt, nemcsak hogy nem fogja tölteni sőt inkább üresíteni a' Társaság pénztárát. — Azt hiszem azonban »a' Társaság, minden hajói gyümölcsözését egyremásra véve, 's lehuzván a' lehuzandókat tizennégy percent tiszta jövedelemre tarthat

számot a' jövő évben«. Már e' tizennégyből mi fog kamatra, mi osztalékra, mi tőketartalékra adatni, nem tudom, mert ez senkitől csak a' közgyűlési szavazatok többségétől függ, melly gyűlés évenként egyszer ül össze Bécsben, és hol öt részvénynek tulajdonosa a' társasági rendszabások szerint egy szózáttal bir.

Csekély ítéletem szerint, ha illy már fennálló társaságok kifejlési phasisait fontolgatom, azt bátorzkodnám javasolni, hogy ötnél több a' jövedelemből ne adatnék ki, és az is csak rendes kamatul, osztalék pedig semmi esetre, — habár husz, huszonöt és még több száztuli volna is a' tiszta nyereség; — mindaddig épen ne, mig a' Társaság nem rendezte tökéletesen magát el, e' tartaléktőkéje még nincs minden igazításoknak 's történhető eseteknek megfelelő állapotban. — Olcsóbb köszén, kevesebb fecsérlet — melly illy vállalatokban eleinte elkerülhetlen — és a' dolognak a' közönség által még nagyobb megkedveltetése minden esetre magasbra fogják emelni a' Társaság jövedelmét, mellyből most, a' tárgy jobb kifejtésére és a' szükséges praxis megvásárlására annyi rovatik le, hogy az összes (brutto) és tiszta bevétel közti különbség még most legaránytalanabb. — Fő gondja az Igazgatóságnak tehát az lesz, hogy jövedelmit tehetsége szerint emelje, mind azon nehézségek 's akadályokat pedig lehetőségig hárítsa el, mellyek a' nyereségből lerónak. —

Ezen akadályok legsúlyosbika, kétség' kívül a' Moldova és Skela-Gladova közti kör, t. i. azon mintegy tizennégy mérföldnyi köz, melly az izlási szorosokat, az orsovai harminczadot és vesztegházat és ismét a' vaskapui rohanatot foglalja magában. Ezen tizennégy mérföldön kivált fölfelé áthaladni, a' Társaságnak, főkép vízszegény esztendőben, több baj, több alkalmatlanság és több költség, mint Pozsonybul Konstantinápolyig az utnak akárholi száz mérföldje. Itt hát a' segítség legszükségesebb és legsürgetőbb. De ez a' Társaság erejét 's tehetségét felmulja. Ide már hatalmasb eszközök kellenek, mint a' millyekkel nálunk eddigelé privát társaságok birnak.

A' víz állása most olyan, hogy ez évben, habár végére járni kezd is, e' részben még felette sokat tehetünk. A' munka szövevényes, sok oldalú, és felette nagy akadályu; és azért

józan logika szerint még nem állhatunk ott »hogymár a' fő munkához kezdjünk, hanem még csak ott« valljon mit kellene tenni, mi felelne legjobban meg a' czélnak, technikai, politikai és finansziái tekintetben. — Lehetlenség itt sehol nem létez, sőt olly munka sem, mellynek kivitele mind azt árnyékba tenné, a' mit már itt ott a' régibb világban is végbevittek, 's most szabadabb nemzetek közt mindennap végbevitetni látunk. — De munka, veríték és pénz nélkül sem azon régi sziklák engedni nem fognak, mellyek Traján idejében annyi durvaságnak, 's olly férfiúi erőnek és nagylelkűségnek voltak felváltva tanúi; sem azon szirtek helyeikből mozdulni, mellyek ezredektől óta még ma is büszkén állnak a' Dunában szélvésznek moraji 's jégtorlatok dühei közt.

Az egésznek veleje tehát azon két kérdés megfejtése körül forog: »Valljon van e elég költség a' szükséges munkák végbevitelére« 's továbbá »ha elég költség van, nem lehetne e azt valami hasznosra és sürgetőbbre fordítani?« — Minden a' józan számolástul függ. Háromszáz öl mélységű kutat se lehetlen ásni; de valljon haszna aránysúlyba fogja e helyezni magát a' költséggel? Sz. Gellért hegyét egészen áttenni a' rákosi mezőre, ebben sincs semmi kivihetlen; de valljon mi lenne haszna? Előre számolni tehát kötelesség, mert munkát és időt veszteni mindenütt káros; honunkban pedig, hol számos okoknál fogva aránylag olly csekély a' kiállító erő, az időfecsérlés ellenben olly nagy, munkát és időt hiába veszteni, valódi bűn.

A' mi a' költséget illeti, melly a' Dunának tökéletesen hajózhatóvá tételére megkiváncsít, ebben megint az a' fő kérdés: »ki fogja azt vinni?« mert ennek megfejtése határozand el mindent. — Ha egyesek vagy társaságok viszik a' költség terhét, vagy az kirekesztőleg csak a' felemelt sóárbul pótoltatik, akkor kétes és vitatás alái dolog: valljon nem lehetne e még hasznosb és sürgetőbb tárgyakra is fordítani a' pénzt. Ha azonban e' vállalatot a' nemzet teszi sajátjává, és az a' nemzetiség geniusa alatt fejlődik ki, akkor, minden körülményinket józan fontolásra vevén, bátran azt mondhatjuk: »egyesült tehetségünket korántsem mulja fel a' szükséges költ-

ség, és ezt, nemzeti jólétünk és díszünk emelése végett, nagyobb sikerrel egy könnyen valóban semmire nem fordíthatnók, mint Dunánk minden tekintetben biztos és célirányos elrendelésére.«

Canadában nem rég végezte be az angol nemzet a' Rideau vízcsatornát; költsége szinte tíz millió p. forint vala. Csak tavaly nyitattatott meg Svédországban, sok évi munka után, a' Goth (= *Göta*) csatorna, melly, ha nem csalatkozom, tizenhat millió p. forintba került. — Már tehet-e a' Magyar nemzet, hazájának tetemes javításáért annyit, a' mennyit Anglia nem magáért — mert ezt nem is említeném — hanem egy távol levő gyarmatért tett, melly hihetőleg maholnap kiesik kezébül, tehet e annyit, mint a' szegény de lelkes svéd nemzet mostoha fekvése és éghajlata mellett tett — azt határozza el maga a' nyájas Olvasó.¹

Orsova, sept. 7. 1834.

(Társalkodó 1834. 78. sz.)

V. A' Rideau canalis ára, mint a Társalkodó 77dik számában érintém, szinte tíz millió, a' Gothajé (= *Göta*) pedig tizenhat millió pengő forintnál több volt. Az elsőnek némi kis kereskedés mellett, melly a' költségnek fél-percent kamatját sem téríti meg, legfőbb célja és haszna háború esetére van számítva, nehogy a' közösülés igen közel legyen az egyesült Országok határhoz; a' mit mappából kiki magának jobban magyarázhat; valamint a' Gotha canalis hasznát is, melly által megint egy nagy kerülőnek rövidebbre vágása eszközöltetett; kamatrul ez utolsónál még szó sincs, mert alig hiszem, hogy keresménye kipótolná a' fentartási költségeket.

Már most kérдем: »valljon Dunánk elrendelése a' két említett haszonnál nem hozna e honunkra nagyobb áldást?« — 'S itt ágaznak-el a' vélekedések! Ezen oláh-illyr határezred körében, hol a' Duna-folytában az előtt a' partokon nemcsak menni nem, hanem sok helyen még mászni sem lehetett, 's élet 's kereskedés helyett csak az oláh furuglya bús zengési, ugy a' túlpartinak rabszolga éneki hallatának, számos okoskodóval

¹ A götai svéd csatorna, mely a Keleti és Északi tengert köti össze főleg zsilipjeiről nevezetes alkotás. — Széchenyinek Canadára vonatkozó jóslatai hamar teljesültek. Ismételt lázadások és véres katasztrófák után maradt meg csak Dominion of Canada néven Anglia felsőbbsege alatt. Z. A.

találkoztam, ki az itteni könnyebb közösülés megnyitására kezdett munkálódások hasznát átlátni semmi módon nem tudta. De még magában a' csendes és némileg elhagyatott (desolált) Orsovában is hány van, ki nem gondolhatja el, mikép nyerhetne a' hely 's vidék, ha könnyebbítenék a' dunai és parti közösülés. — De csudálkozhatunk e illyes elfogultságokon e' bérczek közt, a' török tőszomszédságában, hová az igen is meleg napon kívül, melly inkább alvásra mint ébredt létre kész, semmi világ, 's a' civilisatiónak csak olly ritka szikrája hat? csudálkozhatunk e itt, ha minden könnyűség mellett: »olvasás, gondolkodás, ideák kicserélése 's utazás által a' dolgok valódi milétérül valamivel helyesebb képzeteket szerezhetni«, még országos embereink közt is annyit tapasztalunk a' tudatlanság illy nyomorult békóji közt rabszolgáskodni? — Itt, hol az egész helyben alig van több, mint három négy pár rossz hámos ló, sokan félnek, hogy majd a jobb part-utak 's a gőzhajók megrontják (!) a' helyet; többen továbbá így okoskodnak: »A' kereskedés, mely eddig Karansebesnek, Lugosnak, Szegednek ment innen 's Oláhországbul Pestre, ezentul Moldovának, Zimonymak veendi útját, az előbb említett helyek nagy kárára.« Másutt pedig, hol egy-egy úrnak is több mint tizenkét pár lova van, így szólnak: »Megromlanak a' posták, korcsmárosok, fuvarosok, 's mi a' nyereség? hogy a' mi eddig Triestnek, Fiumenek, Verestoronynak 's a' t. ment, most Orsovának fog menni?«

Már ha illy ideák uralkodnak, akkor lehetetlen nagyobb tárgyakat kivíni, mellyekhez nemzeti egyesség és összetartás kell. Mert miért részesüljön valaki a' legkisebb teher viselésében is szívesen, ha ő az, ugy szólván, saját pénzeért felállítandó intézetnek csak káros következtetését látja, vagy ha azt nem is, legalább azt hiszi, hogy a' dolog, velejére nézve megmarad és csak formájában változik? 'S im ez oka — 's itt figyelemért esedezem — miért látjuk csak civilisált nemzetek közt annyiaknak egy egy tárgyhoz járulását, melly erőnek maga a' természet is hódol; fejletleneknél pedig azon örök vizsgálódásokat, mellyeknek következménye »Semmi«. Minden

cél elérésére az igazi 's legcélrányosb ut csak egy, a' kerülő 's félre vezető utak ellenben számnélküliek. Minél több tehát valahol a' műveltség 's minél érettebb 's minden nyerségeiből kifejtett értelem, annál nagyobb szám fog találkozni azon utakon, melyek a' célokhoz vezetnek és a' diadal bizonyos vagy legalább hihetőbb; midőn ott, hol tudatlanság karöltve megy az elfogultság és előítélet számtalan ivadékaival, a' nagyobb rész a' többiektől elszakítva egyedül jár s' csak kevesen állnak a' célra vezető uton, miért is a' diadalom nem hihető, sőt lehetetlen!

Együtt munkálódásra csak zsarnoki erő vagy egészséges közértelem birhat. 'S ekkép vagy ezentul is parlagon fog maradni anyaföldünk minden olly munkátul, melly a' »Nemzeti« nevet megérdemlené; vagy kül erő fog honi mechanikánk jobb elrendelésére egyesíteni; vagy köz értelmességszülte honszeretet emelend minket technikai tekintetben is azon nemzetek sorába, melyek az egész emberiség hasznára és díszére léteznek. —

Én ez utolsót reménylem; mert meg fogja a' nagyobb résszel ismertetni az idő és egy kis olvasás, milly haszna lenne Dunánk szabályozásának és általjában »jobb közösülésinknek« ritkulni fognak nálunk is mind azon szükkeblü félszeg nézetek, melyek szerint a' szegény hajfodrászok fentartása miatt még most is hajport viselnénk, hidat se mernénk építeni, nehogy a' kompos kenyerét veszítse 's a' t.; 's mert bizonyosan mi is átesendünk az igazságnak mind azon hasztalan és időt vesztő keresésiben, mint a' régibb nemzetek, míg végre érdekinket jobban megismervén, nem egymás elleni hiú kis versengésekben fogjuk erőnket eldarabolni, hanem kezét fogni 's vállat vetni ott, hol józan, el nem fásult értelmünk egyesítend.

Midőn 1767ben Angliában a' csinált utnak a' fővárosból az ország egyéb részeibe is leendő kiterjesztése volt vitatás alatt, a' London szomszédságában levő megyék kérelmet adtak be az ellen a' parlamenthez, azt állítván, hogy a' távolabb eső megyék a' munka ottani olcsóbsága miatt természetmennyeyeket kisebb áron fognák Londonban eladhatni, mi által az ő jövedelmeik csökkennének és iparuk végromlásra jutandana.

Szerencsére azonban ezen, egyes részek' képzelt hasznát az egésznek haszna elibe tevő ellenzés sikertlen maradt, és a' kiterjedtebb utcsinálás a' London körüli megyéknek nemcsak hogy káros nem, sőt éppen olly jótékony lőn, mint a' távolabbiakra nézve; miután az e' rendszabás következtében határtalanul gyarapodott fővárosban az ő saját természetményeik is sokkal jobb vásárra találtak, mint ha annak növekedése az említett javítás elmaradtával meggátoltatott volna. — 'S ime alig folyt egy embernyom le, hogy ez Angliában történt, hol most egy iskolás gyermek se merne többé ollyast állítani, a' mit akkor meggondolva 's írva kérni vakságukban egész megyék nem pirultak. — Minden nemzet némi időszakokon megy át, mellyek életkorai; és ha az emberiség történeteit mélyebben vizsgáljuk, tagadhatlanul fogjuk látni, hogy az, mit ma mondanak köztünk sokan 's a' mi ma történik gyakran nálunk, már másutt is mondatott, s meg is czáfoltatott, már másutt is történt, és tán sokkal más következtetéseket szült, mint a' millyektől némeltyek tartottak.

Az olvasás az, mi számos hasztalan 's idővesztő próbatételeknek legkönnyebben veheti elejét, és olly áldott találmány, melly által újabb nemzetek mind azon tévedéseket elkerülhetik, mikbe régiebbek példa 's kalauz híja miatt estek. Olvasás az, mi által szinte kiki rövid idő alatt sajátjává teheti, a' mit egész nemzetek bölcsei számosb évek lefolytával kincseztek fel. — Ha Dunánk elrendelése által csak annyi holmi és portéka venné hazánknak útját, 's éppen annyi találna kimenetelt, mint eddig a' rossz utak 's egyéb körülmények ezer nehézségei közt Fiumenek, Zimonymak, Erdélynek; akkor igaz mind azon költségek, mellyek a' Duna elrendelésére fordittatnak, hiábavalók, feleslegesek; és ekkép — ugy is szűk kincstárinkat kimerítvén — károsak lennének. De mit mutat a' tapasztalás mindenkor és mindenütt. Azt, hogy könnyített egybeköttetések által olly élet, olly elevenség támad, miről előbb képzelet sem volt; 's hogy végkép még az is, ki azelőtt soha helyéből se mozdult és minden dolgait csak írással vagy éppen nem is vitte, utnak ered 's az utánalátás hasznait tapasztalván tovább is mozog

és forog. Midőn néhány esztendő előtt megnyílt a' rajnai jobb 's kellemesb hajózás, alig járt ott tíz, tizenöt ezer utasnál több fel 's alá egy évben. Taval az utazók száma kilenczvenhat ezer vala és az idén előleges számolások szerint száz husz ezer lesz. A' mi pedig legszebb, az, hogy valamint ezen mozgás a' vizen annyira nevededett, épen olly arányban fejledezett az elevenebb lét a' két parton is, vendégfogadók, raktárok, erőműgyárok készültek, 's ott, hol ez előtt egy ember sem volt szükséges, most három négy is kell. Mind ez factum, melyet tagadni nem lehet, 's melly Francziaország, Britannia és Szövetséges Amerikában épen úgy mutatkozik; mert ugyanazon okok ugyanazon következtetéseket szülik mindenkor 's mindenütt.

Nálunk is tehát, ne kételkedjünk, könnyített összeköttetések épen ugy fogják emelni az ipart és kereskedést, mint másutt, és se Fiume, se Zimony, se Erdély nem fog károsodni a' dunai folyamnak nagyobb elevensége által, sőt legyen csak ezen a' természettől alkotott fő hazai csatorna derekasan kifejtve, szintugy fog életet 's kiállító erőt az ország legtávolabb részeibe is lövelni, valamint a' szívnek egészségeseb és szabadabb léte nem dermedést és halált, hanem épen ellenkezőt okoz a' test minden egyéb ereiben. Mind azon fuvaros, hajóhuzó, falusi korcsmáros, ki most sínylődve él vagy is inkább csak márul holnapra teng, emberhez illőbb életet fog élhetni, jutalmasabban fizetett fáradozási után, 's valamit agg korára is szerezhetni.

Fog-e tehát tenni — még egyszer kérdem — a' magyar nemzet, hazájának tetemes javításaért annyit, a' mennyit Anglia nem magáért, hanem egy távoleső gyarmatáért tett, melly hihetőleg maholnap kiesik kezébül; fog-e annyit tenni, mint a szegény de lelkes Svéd nemzet mostoha fekvése és éghajlata mellett tett; fog-e, kérdem, annyit tenni végre és csak egyszer, mennyit az alig serdülő szövetséges Amerikának minden szegletiben már végbevitt az ott élő, aránylag olly kevés számu, szabad ember? — Hinni szeretem, hinni akarom »nemzeti diszéért, csak birja tehetsége, senkit maga elibe lépni nem engedend a' Magyar«. De a' mostan feltett célnak elérésére koránsem kellene milliók; azt néhány száz ezer is végbeviheti,

és még ennyinek szüksége sem tüsténti, minthogy a' munkák, kivált a' viziek, nem végeztethetnek rögtön. — Az idei viz állapotja, mint már ez előtt érintém, olly kedvező, hogy a' velem munkálók eddigi fáradhatlan szorgalma után ítélve, szinte bizonyos vagyok nem sokára birtokába juthatni mindazon előmunkáknak, mellyek a' szükségkép teendőök számát, sorát, egyszerűsmind azon költségeket is kimutatandják, mellyek az egésznek elvégzésére kívántatnak.

A' Társalkodó 77d. számában ezeket mondtam: »Ha egyesek vagy társaságok viszik a' költség terhét, vagy az kirekesztőleg csak a felemelt sóárbul pótoltatik, akkor kétes és vitatás alái dolog: valljon nem lehetne e még hasznosb és sürgetősb tárgyakra is fordítani a' pénzt.« Ha azonban e' vállalatot a' nemzet teszi sajátjává, és az a' nemzetiség geniusa alatt fejlődik ki, akkor, minden körülményinket józan fontolásra vevén, bátran azt mondhatjuk: »egyesült tehetséginket koránsem mulja fel a' szükséges költség, és ezt, nemzeti jóllétünk és diszünk emelése végett, nagyobb sikerrel egy könnyen valóban semmire sem fordíthatnók, mint Dunánk minden tekintetü biztos és célirányos elrendelésére.« — Ebben sokan ellenkezést találhatnának, minthogy valóban úgy látszik, mintha a' nemzet is fordíthatná hasznosb és sürgetőbb tennivalókra költségeit, ha ez egyesek, 's társaságok pénzeiről, vagy a' felemelt sóárral mondatik. De itt nagy különbség van. Egyesek 's társaságok csak bizonyos és határozott időkre vállalkozhatnak valamiben minden egyenes megtérülés (compensatio) és végképi nyereség nélkül; a' felemelt sóár pedig, minthogy az aránylag felette kicsiny, a' segítség pedig a' honnak minden szegletiben szükséges, ítéletem szerint a' már kezdett kisebb munkák folytatására 's olyanokra való inkább, mellyek részletek csak, 's úgy szólván mindennapiak. Hol országos dolgokrul van szó, ott sikerrel, becsülettel csak az ország állhat elő. 'S ha Dunánk hajózhatóvá tétele, egyedüli vízcsatornánknak a' tengerrel egybekapcsolása nem országos tárgy, akkor rajtam valóban senki többé nem segíthet, mert se szótárom, se oeconomia-politikai isméretim, se fejem jó rendben nincsenek.

Valljon forgatta-e a' nyájas Olvasó Farkas Sándor Amerikai Utazását? Ha nem, sokat vesztett; de pótolja ki 's olvassa. Vajmi sok hasznost találанд benne, 's többek közt azt is, hogy illyféle vállalatokra még az Egyesült Amerikában is az országlás hat, Amerikában, hol az egyesülési szellem már annyira kifejtve van. — Dunánk hajózhatása a' tengerig roppant nyereség lesz az Egészre, és kevés idő múlva, de csak közvetve. Közvetlen haszna, úgy hogy a' ráfordított pénz kamatoľjon is, 's ezen felül lassanként amortizálja magát, — a' mi egyes és társasági vállalatoknak egyedüli sikeres terve — ahhoz több 's tán kevesebb is, de minden esetre számosb év kell. 'S ím ez oka, hogy a' kérdésben forgó vállalat kirekesztőleg csak nemzethez illik, nem pedig egyesekhez, társaságokhoz 's a' t.

Ha valami varázserő által egyszerre mind ki volnának puskázva 's lökve a' Duna szirtjei, már azt gondoljuk: azért tüstént virágzó kereskedésünk lenne? Még koránsem. Valljon mit viszünk ki? fát, bort, buzát 's a' t. eff? hiszen Duna folytában a' Vaskapun alul mind ez még olcsóbb mint nálunk. Vasat, üveget, gácsi posztót, 's illyfélét? hiszen nálunk illyesbül most még felette kevés készül, és az Angol, a' mindig ébren levő, már a' Duna felé is kezd kanyarodni. »A' transito segíthet, ha cseh, morva, és bécsi áruk usznak majd le a' Dunán.« Igaz; de ki veszi meg? Orsovának átellenében és Orsován tul vajmi pénznélküli szegény legények laknak! Már olly ország közt, melly szinte semmit nem vihet ki, és egy ollyas közt, mellynek ismét igen kevés pénze van, rögtön kereskedés nem virágozhatik. Mind nekünk mind szomszédinknak szükséges a' kifejtés; és a' mint könnyülni fog a közösülés, ritkulni az elfoglaltság, és ébredezni a' szorgalom, úgy a' mi gőz- 's egyéb hajóink is tökéletesülni fognak évenként, naponként, 's honunkban is olly gyárok 's mozgonyok készülni, mellyek kiállító tehetséginket nevelvén, a' nagyobb biztoslét által szinte emelkedendő szomszédinknál megkivánt áruczikkék bőségebe helyezendnek bennünket.

Ha némi nagy földes úr azt gondolja: »én azért fáradok

itt, 's harczolok előítéletek, rossz akaratok és sziklák ellen, hogy ő buzáját drágábban adhassa, 's annál többet költhessen mindig és mindig odakün, anyaföldjeért pedig semmit soha és soha ne tegyen, 's tán még ezen ujságlapot se tartsa (!) — az igen csalatkozik.« A' restségnek, szorgalmatlanságnak, és elfajult sybarita életnek oltárt rakni nem akarok; de azt reméllem és hiszem: »Dunánk egykori elrendelése által, bárki fejezze is be a' munkát, minden szorgalmas embernek uj mező nyittatandik, hasznot és örömet arathatni.«

Ha valaki vagy részesévé kíván lenni a' gőzhajótársaságnak, vagy valami észrevétele van, vagy valamelly felvilágosítást kíván e' tárgyban, kérem tudassa azt velem.

Bukarest, oct. 18. 1834.

(Társalkodó 1834. 88. sz. nov. 1.)

VI. Dunai tárgyunk sikereltetése végett szükségesnek tartám a' török Dunát 's körülményeket egy kissé saját szemimmal ismét megtekintnem; minél fogva e' folyó hónap 6ikán Skela-Gladovánál¹ Argóra ültem 's leindulék. A' gőzöst igen jól és tisztán tartva leltem, 's olly ügyességgel volt elrendelve a' sok holmi, butor és tizenegy kocsi rajta, hogy se szabad mozgástul eltiltva, se pizsoktul és mocsoktul ostorozva nem lévén, több utas-társinkkal igen kellemesen érzők magunkat. Olly szárazságrul, olly alacsony dunai állásrul, mint az idei, egy élő ember sem emlékezik. Ez okbul csak lassan haladánk; utunkat itt ott előbb megvizsgálók, minek szüksége e' vizeken nagyobb, 's kivált még most, mint a' Duna akármelly egyéb részein, mert szélessége roppant, geometrice felvéve nincs, és az oláh veszteglő intézetek miatt, mellyek már igen tökéletesültek és azért részünkről is tekintetben tartatnak, határtul határig a' jobb parton kalauzt nem válthatni, pedig csak a' jobb parton találkoznak a' jártasbak 's így csak egy kalauz emlékezetére kelle bízni menetünket és a' hajós kapitánynak csak most készülendő mappájára. Ezek pedig természet szerint

¹ 2 mérföld Orsován alul. Sz. I.

nem igen biztosíthaták utunkat, minthogy egy ember nem ismerheti vagy 100 mérföldjét a' Dunának olly pontossággal, mellynél fogva a' mostani alacsony vízállással, tömérdek szigetek közt, néha 2—3000 szélességű vizeken, szelek és ködökben mindig eltalálhatná a' lehető legjobb utat; 's a' kapitány sem javíthatá néhány útjaiban, aránylag sebes haladásban olly szabatsággal azon dunai mappákat, mellyekkel eddigelé birunk, és mellyek szerint némi helyeken, hol legszükségesbek volnának, szintolly könnyen lehetne hajózni a' Dunát mint a' Rajnát. Legelsőben is a' Traján hidja oszlopai közt kelle keresztül evezniünk, a' mi illy soha nem ismert vízállásnál nem könnyű. Noha körülbelül 35 öl távolságra állnak e' hid oszlopai egymástul, még is csak legszorosb kormányzói pontossággal lehet a' sok zátony miatt közöttük keresztülhatni; a' mi azonban igen jól ütött ki és a' hajósnép a' szép vidék 's felséges idő bájaitul felmelegítve nagy huzamokban itta a' jó sikernek örömit, míg tán csak magam érzettem legközelebbi utitársammal szívszorongva a' római híd szemrehányását. »Miért kincseltük e' halhatatlan nagy nemzetnek egyedül nyelvét fel, 's miért nem inkább nagylelkű erényeit, mi fővárosinkat is valahára már híddal egybekapcsolhatná.« 7ikén korán reggel minden veszteglési óvakodással, — melly Oláhországban a' dunai jobb part ellen olly szigorú, mint minálunk minden tartomány ellen, mellynek a' Szultán főura — meglátogatám Hussein basát Viddinben, ki épen az uj szabásu katonaság idomításával bajlódott. Berza-Palánkánál, hol az idén még mikor szinte 2 lábbal magasabb volt a' víz, mint a' Társalkodó 77-ik számában érintém, 6 $\frac{1}{2}$ nap zátonyon ült Argo, jobb utat találván elegendő vízzel haladánk. De viszont Argulgradnál nem valánk olly szerencsések, hol csak néhány ölet hibáztván — nb. több mint 1200 öl szélességű víz-ágyban — szép lassan homokba keveredtünk, de olly keményen, hogy 24 órai folyvásti dolgozás által sem valánk képesek belőle kibontakozni. Elősejditésünknel fogva azonban üres hajót hurczoltunk magunk után, a' hajói sulynak eloszthatása végett, ha netalán ujonczí járatlanságunkban 's e' rendkívüli száraz

időkben zátonyra vergődnénk. És ugyan jó volt az előre gondoskodás, mert további hasztalan fáradozások helyett a' teher elosztásához kezdünk. Mig azonban a' kapitány ezeket elrendelgetné, időt veszteni nem kívántam, sőt dunai bajtársimhoz visszatérni ügyelve az oláh partra szállék, utamat ide szárazon végzendő.

Milly barátsággal fogadtak Oláhország hercege (*Gika Sándor*) és egyáltalában lakosi, nem mondhatom. Mindannyi, kivel találkozom, versenyge iparkodik háláját mutatni azon vendégszeretetért és emberiség-sugalta gyámolért, mellyel az oláh annyiszor találkozott Erdélyben magyarok közt, 's nekem jutott aratni most azt, mit ezelőtt testvérházánk dicső lakosi vetettek. Ej be jól esik lelkemnek azon tisztelet és megbecsültetés, mellyet »Magyar létemért nyerek«, 's milly inger lehet illy eset mindnyájunknak »megbecsültetni a' Magyar nevet mindenkor és mindenütt«.

Oláhország körülményei annyira fejledezők, hogy kétségen kívül mindinkább elevenedni 's nagyobb terjedésre ébredni fog a' köztünkí viszonzkereskedés. Legfőképp fogja ezt azonban azon szigorúság eszközteni, mellyel az oláh határok a' beüthető pestis ellen őriztetnek; mert nem hihető, hogy kormányunk, látván ezen őrizet helyes létét és sikerét, ne rendelve különbséget a' Duna jobb partjárul és Oláhországbul jövő holmik és személyek közt; a' mi az Oláh- és mi országink közti veszteglésnek ha eleinte nem is tökéletes eltörlését, legalább kevésb időre szállítását fogja vonni maga után okvetetlenül; minek nagy és alig magyarázható haszna ránk és szomszédinkra egyiránt áradand, Dunánk használása nélkül azonban kereskedésünk hathatósan soha nem tágulhat; mert valamint eddig is inkább leghosszabb kerületeken ment az áruk nagy tömege keletnek, mintsem honunkon keresztül, ugy ezentul is egyenlő okok egyenlő következtetéseket fognak szülni, és minden megmarad a' régiben, ha állhatatosságunk nem győz minden akadályon, 's ugy annyira, hogy azokat is hátrahagyjuk, kiknek kereskedési viszonyinkban mögöttük állánk; mivel hacsak ugy haladunk, mint azok, kikkel versenygésben vagyunk, akkor

minthogy ők sem vesztegelnek, megmaradnak a' régi arányok 's haladtunk közben is csak mindig megelőzve leszünk.

Kettőztetni szükség tehát férfiui állhatatosságunkat mind azon erkölcsi és technikai javak megnyerésére, mellyek kereskedésünket virágzásra birhatnák, és abbul folyó gazdaságunkat, csínosodásunkat emelnék. Milly hasznos pedig az idei szárazság illy állhatatosság kifejtésére! Ugy látszik, mintha felsőbb hatalom így szólna hozzánk: »Ti felette sokat akartok, 's csak ollyast, mit se gyermek, se gyáva nem érhet el, de csak férfiú és erős víhat ki; lássuk, kik vagytok, van e bennetek isteni szikra, melly mindenben győzedelmeskedik 's végkép a' szerencsét is magához hódítja, vagy kebleteiket csak egy kis hiúság melegíti-e, melly semmin győzni nem tud.« Nem úgy van e, mintha próbára tétetnének, és férfiui tulajdonink láthatatlan hatalmak által mázsáztatnának meg? Én úgy érzem, 's minden új akadály előttünk egy kis új erőt 's elhatározottságot iparkodom lelni magamban; mert lelkem legbelsőbb vallása szerint hiszem erősen »Nem hagyják a' hazáért, az emberiségért híven fáradozókat a' mennyei hatalmak végképi segítség és siker nélkül.«

Sok fárasztó combinatio és utak után szinte bizonyosnak látszott idéni egybeköttetése Budapestnek a' Fekete tengerrel. Argo szerencsésen leuszik a' szorosakon; a' közönségben nagy érdeket szül a' tárgy, 's a' részvények gyorsan szednek; de viszont annyira elmarad Maria Dorothea építése, és mozgonyainak Triestbe érkezése; a' Duna vize továbbá olly rendkívül apad napról napra, hogy nemcsak halasztatni kell annak jövő évre, minek e' nyáron kellett volna történnie, de úgy szólván, az egész tárgy Pozsonyul Galaczig megakad, és Argo a' helyett hogy pénzt szerezne a' Társaságnak, azt inkább eddigi szerzeményeiben csorbitja. Néhány több vagy kevésb eső, egy két lábbal nagyobb vagy kisebb víz; és minden iparkodása, minden előszámolásai a' gyarló embernek füstben!

Mennyire segíthet azonban egyetértés által erősödött, és közös erő által hatalmasult ember azon, min egyes, ha leg-

erősb is, hiába vesztené idejét, könnyen láthatjuk, ha csak az eddigi Egyesületek »végbevitteit« tekintjük.

Nem akar esni eső, 's mi már nem tudunk hajózni; de a' mi több, még marháinkat sőt szinte magunkat se tudjuk eltartani, mert nincs eső! Mintha semmi víz sem volna többé, vagy mi annak, melly van, semmi esetre nem tudnánk parancsolni! Valóban furcsa dolog; mert azt ugyancsak nem mondhatjuk, hogy víz nincs; és így nem a' víz nemléte a' baj, de az, hogy ott nincs elég víz, hol kellene, midőn ott, hol semmi haszna, elég, tán még sok is van. A' Duna legrendetlenebb állapota 's rendszerint két-háromszor olly széles mederben foly, mint a' mennyi tisztán és mélyen tartására szükséges volna. Nevezeteseb irrigatioi készüllet pedig honunkban tudtomra csak egyetlenegy létezik, holott hazánk nagy része illy javításra képes.

Mi ennek oka valljon? Semmi más, mint egyetnemértés és ereink eldiribolása. Nem is csudálkozhatunk azért illy szomorú jelenéseken a Mindenhatónak legszebb ajándéki közt, míg valódi érdekünket nem ismervén, mindig elibe tesszük saját kis javunkat az országos közjónak. 'S ezért nem is leend Dunánk bátor hajózási csatornáinkká, se többi vizeink annyiszori szárazságink ellensúlya mind addig, míg rajtok teljes egybehangzással nem segít a' nemzet.

A' legnagyobb rész azt hiszi »Lennének csak kipuskázva az alsó Duna szirtei, jó volna akkor víz dolgában minden, és ment lenne az ország azontul a' kiöntések átkaitul.« De ugyan szárazságink, mellyek, mint látszik, most többszer fordulnak elő mint ezelőtt, nem sanyargatnak e még inkább, mint néhai vizáradásink? Én azt hiszem, általányosan szólva, inkább vagyunk felettei szárazságnak mint igen is nagy nedvességnek kitéve, noha szinte negyedrésze hazánknek mocsár vagy kiöntési lapály. Nem abban látszik tehát víz körüli bajunk fenekülni, hogy természettül igen is magasra vannak vonva folyóink, hanem hogy szinte igen is mélyen folynak; minthogy kiöntésektül menteni partinkat csak tudnók 's jóval magasabb létükkel is le lehetne csapolni honunk legtöbb mocsárit; de viszont nem lehet országunkban annyit irrigálni — minek szükségét

napról napra sürgetőbben fogjuk érezni — mint ha vizeink fentebb fekümnének.

Ha tehát — mint első csak felszínü dunai utazásomban a' fekete tengerig magam is szinte hittem — le lehetne is szállítani a' Dunát, szirtek közti tágítása és az izlási és vaskapui sziklák kihánytatása által, úgy hogy Budapest közt hat lábbal esnék a' víz, az hazánkra nézve nem haszon, hanem kimondhatlan kár lenne; mert csak közönséges, és nem e' folyó évi, szárazságban is kiasznék a' fél ország. De ez szerencsénkre — mert mentek vagyunk minden kísértet unszolásitul, mellyek félre vezethetnének — lehetetlen, és általányosan nincs hatalmunkban — víz dolgában — megrontani a' hazát.

Mostani szárazságban tisztán láthatni, hogy több mint 6 keresztgáton esik át az egész Duna Berzaszkátul Skela-Gladováig. Már feltéve, hogy a' némi helyeken 80 öl szoros-ságu, és itt ott 100—150 öl magasságu meredek sziklák nem gátolják a' víz folyását, de a' keresztgátok kihánytatásával Pestig felhathatna a' víz esése, milly munka vihetné azt végbe! Csak a Vaskapu szélessége több 700 ölnél, hossza mintegy 1000 öl. Egy koczka (cubic) öl kihánytatására kell szinte 180 lövés, azaz 60 napi munka egy embernek: 1000 ember tehát — ha nb. mindig hozzá is férhetne — 60 napi munka után egy öl szélességre és annyi mélységre készítne a' Dunának helyet, 700 öli szélességében. Ezen egy adat után mindenki felszámolhatja: birhat-e illy vízleszállítói munkát nemzetünk?

De, mint mondám, illy munka inkább káros mint hasznos lenne, és azért lehetetlenségén fenakadni nem, sőt — sok divergentiáink miatt — örülni kell.

A' feladás az — nehogy sok munka és költség után egy oldalról annyit vagy többet veszítsünk, mint a' mit más oldalról nyerünk, — »Vizeinket Dunánktul kezdve úgy rendelni el, hogy azok lehetőségig hajózási csatornákul szolgáljanak; víz-áradásink átka megszünjön; de mindenek felett, ne legyen elrontva, hol természet alkotta, az irrigatiói lehetőség, melly honunknak tán szintolly nagy áldására lehetend jövőendőben,

mint közösülésinek akármi könnyítése.« Ezek végbevitelére igen egyeztetendő. A' kezdet meg van már téve; de ugyan nagy fába vágva a' fejsze, úgy hogy, ha az egyesült nemzet nem húzza azt ismét ki, 's nem végzi dicsően a' megkezdett munkát, félek, »tán csak kegyetlenül kecsegtető édes álmom volt mind az, mi honunk jövődjéről kifejléséről mutatkozott!«

Orsova, november 19. 1834.

(Társalkodó 1834. 95. sz. nov. 26.)

VII. Mig Oláhországban nézém magam körül, és aztán a' suppaneki vesztegházban tíz nap zárva ülék, hol több gyanuszínesek közt egy Oláhországban idejét vesztette franczia is volt, ki honunkat a' világ legelső országának mondá — pióczák dolgában; addig Vásárhelyi Pál, mélyen tisztelt fenséges Nádorunk bölcs választása következtében az idelenti dunai munkák feje, Berszaszkátul kezdve vagy ezer embert állított a' Duna medrébe és a' gőzhajókra nézve olly kedvetlen víz-állás által felette kedveltetvén, legalább is annyi sziklát puskázott ki, mellyel Pestnek minden utcáit bátran kétszer is ki lehetne kövezni; minek kára nem volna nagy. És annyira mutatkozik ezen időt használt munkáknak foganatja, sikere, hogy azon eléggé nem örülhetni. Ugyanis alig nőtt a' víz egy láb 's hat ujnyit, és már lehete — mert azóta megint nagyon apadt — olly helyeken menni hajóknak, hol a' végbevitt munkák előtt három, sőt némelly sziklásb helyen öt lábbal is magasb víz kellett volna hajózhatásra; 's ezen túl a' folyam kavargása 's kő-okozta ide-oda csapdozása is jobbadán megszűnván, határtalanul bátrabb lőn a' fel 's alá. Mi pedig erkölcsi haszna e' diadalnak — mellyet reméllem nyomban mások követendnek, mig előnkbe tűnik az egész — az még sokkal felülmulja a' technikait. Mint mindenütt, úgy itt is számnélküli a' rövidlító 's minden újítás és javítástul rettegő; mi okbul sok idevaló (!) eddigelé — ha nem szólt is, legalább fogai közt mormolván — kancsal szemmel nézte munkáinkat 's attul félt: »Majd elveszti a' nép kenyerét« t. i. azt, mije ritkán van, minthogy itt még akkor is, ha nincs szárazság és

néha egy kis eső is esik, inkább csak tengerivel él; a' könnyített közlekedések azonban felnyiták e' dicső osztály szemeit, 's kezdi most látni része »Mennyivel jobb ha szünetlen dolgozhat 's dolgozik a' nép, de szünetlen eszik is, mintha szünetlen heverni kénytelen, 's rendszerint — mig garasa tart — szünetlen iszik is, mi által mind az, mind a' haza, mind az emberiség vesz, 's tán csak a' kádár 's csaplár nyer.«

Az említett jósikerű munkák legfőbb haszna tehát — jól-lehet technikai is nagy — némi káros előítéletek eltörlése; mert ezek valóban veszedelmesbek és erősen állják az előmenetek útját, mint akármelly szirt, szoros vagy zuhatag.

Nem kevésbé járult illy »Előítélők« egy kis megpirítására azon ut tökéletes kipuskázása is, melly Plaviseviczátul kezdve Orsováig 4 hegyet viszen fejen, minél fogva sok helyen, ha oldalvást nem jó az eső, ernyőül is szolgálhat, 's melly, átellenében, a' még dicsőségesen mutatkozó Traján útjára mosolygani mármár szépen kezd. 'S pedig, mert lassanként átlátni kénytelen a' nagyobb rész, azaz: a' gyalogló — mivel eddig csak gyaloglóknak készülhetett el, és azok is kénytelenek még mászni itt ott — hogy jobb az egyenes mint a' görbe ut, t. i. ha nem adósságtoronyba és hasonló helyekre vezet az.

Moldovátul Cserneczig továbbá olly folyam-mappa készült, millyes tán sehol sincs, és e' tájban ötven sőt száz év alatt sem készülhete, ha az idő annyira nem kedvezett volna; mert ezen tizen-nég mérföldnyi vonatban nincs szirt — 's pedig van, van néhányka — melly rendszerint víztől fedve az idén magát barátságosan be- vagy inkább ki nem mutatá. Minek haszna, noha csak nemleges, mivel jót közvetlen nem szül, de illyest csak az által okoz, hogy rosztat távolít, gőzhajóinkra nézve még is kiszámíthatlan. 'S ugyan: közönséges hajó rendszerint csak a' vízfolytával halad, és így igen lassan; evező és még vitorla is aránylag lassan hajtja; és ekkép ha kőnek megy is, arrul vagy lecsuszik, egyet fordul 's odébb uszik, vagy szép halkan ül rá, mintha pihenni akarna, 's a' baj nem nagy: holott a' gőzhajó sebes haladtában, ha előtte nem térnek ki, vagy tör, vagy törik, 's így hajótörésünk könnyen megesheték 's tán

mikor legkevesbé képzelők, ha az idei vizállást mappáink tökéletesítésére nem használjuk vala.

Mintegy hat héttel ezelőtt például egy londoni ügyvéd vetődván ide, ki egy kis szellőztetés végett szünidejét e' kanyaratra használá »Angliából a' Rajnán fel Frankfurtig, Pozsonyig szárazon, onnan vízen Konstantinápolyon át Marseilleig 's Párisnak ismét haza«, 's ki szinte a' legkisebb vizálláskor Moldovátul vízen uszék ide kis csolnakban, az Izlás közepén megakadt. És mi volt az egész baj? semmi más, hanem hogy midőn ő a »Nil mirari« elvnel fogva ennél 's későbbi bajainál is mindig így szólott »Ezt előre láttam; erre el válék készülve« kiszállt, néhány hajóslegény a' csolnakot utja folytatására ébresztendő, és minden viszály nélkül itt termett a' Britt, mint »előre látta, 's rá el vala készülve.« Már gőzhajón okvetlen több, és tán olly nagy is lehetett a' baj, melly még az angol ügyvéd »előrelátását és elkészültét« is felülhaladá.

Mi okbul nem is köszönhetjük eléggé a Gondviselésnek, melly sokszor éppen azon utakon vezet javunkhoz, mellyek nekünk emberi rövidlátásunknál fogva legviszásbaknak látszanak, hogy az idén annyira félrevoná a' Duna medrének leplegit. Nem volt az ugyan a' gőzhajói vállalatnak nagy hasznára ideig óráig, de a' körülményeknek egy pillanatot se vesztő használtával annál inkább van minden veszély eltávoztatása által biztosítva jövőndő sikere, és ezzel mindazon jó következés, melly könnyebb és bátrabb közösülésekből ered okvetlen.

A' Vaskapu is legnagyobb szabatossággal ki van mérve, ki van tapogatva, és több terv általjában készen »mikép lehetne az akadályon diadalmaskodni« minthogy többféle módon lehet.

Argo pedig, miután még az nap szabadult fel az algurgradi zátonyrul, mikor én hagyám el, 's néhány zátonyt még sarkalván Zibru Palánkaig folytatá utját, ismét visszatért, Zsidosticzán, szorosán a' Vaskapu alatt telelendő. Fáradhatatlan kapitánya, Lehmann János, zimonyi fi, az idei vizállástul segítve, annyira javítá az oláh-török Duna eddigi mappáit, hogy ezen esetet is az egész vállalat sikereltetésire nézve nem kis nyereségnek tekinthetjük.

Minden előkészület meg van téve továbbá a' megkezdett munkák logikai folytatására, úgy hogy mindenünnen mindinkább biztosítatik a' dunai jövőendő.

Mi azonban e' felséges folyam egykori legvalódibb használásaért még határtalanul erősben kezeskedik, mint az eddig felhordottak; az mélyen tisztelt kormányunknak e' tárgyban is mutatott irántunki gondja, mellynek következtében néhány nap előtt egy török udvari biztos érkezett ide »velem minden akadályt személyesen megvizsgálándó«.

Valamint az egészséges, talpra esett elv előbb utóbb minden csalképzeteken győz, és a világ, legyen bár csak egyetlen egy sugára is meggyújtva, elvégre a' legnagyobb sötétséget is eloszlatja, úgy e' vidéken is mind inkább fog a' megszokott elfogultságok penészein diadalmaskodni a' józanság.

Se nekünk se az Oláhoknak, Zimonyon innen említésre méltó kereskedésünk a' Dunán soha nem volt és most sincs, de mind az, mi vala és van, kirekesztőleg a' Török kezében létezett és létez. Ha tehát akármilly akadály fordult legyen és forduljon is az alsó dunai hajózásban elő, az sokkal károsabb volt és károsb a' Töröknek mint nekünk. Ez tagadhatlan. És mégis századokig tudott pangó systemájában vesztegleni a' nélkül, hogy az eszébe jutott volna, sőt a' Vaskaput, az akadályok legnagyobbikát nem kárnak nézte, hanem inkább nemzeti léte erős kezeséül tekinté, valamint a Balkán ormaít. Egy hegyet, és egy kaput!

Háborúban, igaz, lehet illy akadályoknak haszna, mint régi időkben az ellenség visszatartása végett néha fél országok elpusztítása is használt — ha illyes, az egészset tekintvén, haszonnak nevezethetik — de csak olly népeknél, mellyeknek nem egészség, egyetértés és nemzeti szellem fő erejük. Ha azonban minden nemzet is vehetné háború idejében illy akadályok hasznát, még az sem menthetné fentartásuk ürügyét; mert háboru nem rendes állapotja a' nemzeteknek — kivált mostani időkben — hanem csak kivétel az általános szabálybul. És ezért századokig zsibbasztva tartani a' közösülések ereit, hogy bizonyos időkben azokon olly könnyen be ne üthes-

sen az ellenség: a' csalképzetek legnagyobbika. Mellynek megczáfolására azonban felette kedvezőleg munkálódott a' szigetváriak¹ és tulpartiaknál az idei szárazság, és a' török biztos is lehető legjobb időben jött.

Több hónapja, mióta nagyobb 's megterhelt hajó se fel se alá nem mehet a' Vaskapun; minden kereskedés elgázolva, kalmár és hajó kétségben. Ezt tapasztalta nem egyszer; de most figyelmeztetve — mi egy kis különbséget kivált Töröknél tán tehet — sok uj-orsovai lakos, és ezt találta a' csudálkozni eléggé nem tudott török biztos. 'S így a' Vaskapu léte már nagy veszélyben van; mert illy nézetek előbb utóbbi haszna multhatlan, minthogy haszon után eseng az emberi nem; és ha itt ott a' kincsek forrásit meg nem nyitja tüstént, koránsem azok becsmérése miatt vesztegel, hanem mert nem látja. De legyen csak egyszer kimutatva kincs, lesz akkor kéz elég, melly emelje, bármelly mélységben fekügyék is az.

Lehetetlen is azért, hogy a' török udvar, melly várak építésére, t. i. akadályok tételére annyi milliókat költött, 's mint néhány évvel ezelőtt láttuk, nem felettei haszonnal, reformátói szellemében végre néhány száz ezret ne költsön viszont valami akadály elhárítására nagy haszonnal, kivált ha nyugoti szomszédságában t. i. nálunk czélirányos munkásság által, mellynek sikerét látja, egy kis versenygésre fel is rázatik.

Kereskedésünk sehova sincs, mert az a' kis, rossz utakon hirczolása 's meg-megakadása áruinknak, és azon néhány gabonahajó és gőzös, melly Dunánkat ussza, valóban oly csekély mozgás, hogy arra nyelvtudományi szigorúság szerint inkább a' dermedés mint kereskedés neve illik.

Szinte mindent kell tehát e' részben még akarnunk és alkotnunk. De mit mélyen tisztelt kormányunk legnagyobb gondjával segít elő, és szeretett Nádorunk közvetlen pártol 's irányoz, annak csak sikere lehet, ha a' Nemzet is megteszi, mi a' Nemzeté.

¹ Ada kaleszi-sziget vára néven nevezi a' Török a' mi Ó-Orsovánkon fél órányival alább a' Duna közepén fekvő és az ő birtokában levő Uj-Orsovát. *Sz. I.*

Zimonyi vesztegház, dec. 11. 1834.

(Társalkodó 1834. 102. dec. 20.)

VIII.¹ Jóllehet több hirlap által tudósíttatott a' közönség már: milly jó szerencsével indult meg Maria Dorothea Triestből, milly váratlan sebességgel haladott Corfun át, 's milly sikerrel érkezett Konstantinápolyba: még sem mulaszthatom el jelenteni, hogy néhány nappal ezelőtt utazó érkezett ide, ki utját az említett hajón a' török fővárosbul Smyrnába 34, és onnan ismét vissza 36 óra alatt végezte, 's nem győzi magasztalni a' gőzösnek minden vetélkedőtársa feletti elsőbbségét, mind tisztségben mind egyéb kellemekben, 's kivált borongós és szeles idők közti »jó viseletében«. Mit nem tudtam elhallgatni, legelsőben is, mert illy hírek, reméllem, érdeklik a' községet, de őszintén megvallom gyengeségemet, legfőképp azért, hogy hiúságomnak egy kis tömjént hintsek. 'S ugyanis sok volt M. Dorothea körül Triestben a' kétséges szó, midőn építeték, melly — mint fonák hir szokott — legkisebb akadály nélkül mindig pontosan füleimhez jutott, 's nem tagadom, mint a' hajónak szerzőjét, nemcsak felette kellemesen nem érintett, de meg nem szünő, ámbár soha nem mutatott, nyughatlanságnak okozója volt. »Nem elég hosszú« így szólt az egyik. »Nem elég mély, 's édes vízre, nem tengerre való«, így a másik. »Nem kellőleg tágasok felsőbb oldalbordái.« »A' kormányrúd nem ül kellő helyén.« »Nincs elég árukra ellátva.« »A' hajóvázlat nincs arányban az erőművekkel 's felette pöttöny« így 's illy hangon 's illy színben nyilatkoznak továbbá számnélküliek, mi mindannyi keserű pilula volt rám nézve, melyet kerülhetlen el kelle nyelnem; minthogy a' kifogások helyes vagy helytelen létét két felette erős okbul, magam ítélete előtt 's belsőm megnyugtatóására nem czáfolhatám meg. Először, mert illyesekről csak helyszínén ítélni. Másodszor, mert illy tárgyakban nem avatlan ugyan, de teljességgel incompetens vagyok; 's a' mostani váratlan, de általam mindig remélt sikert csak annak köszönhetjük, hogy valami jó szerencse

¹ E sorok közzétételekor Széchenyi már Pozsonyban volt az országgyűlésen, hol többi közt épen az ő főtárgyai (Dunaszabályozás és Hid) forogtak napirenden. V. ö. Korábbi kiadványainkat, Naplói, Beszédei, Z. A.

irányzott a' külön művesek választásában, kiknek oly összetett munkára, mint egy tengeri gőzhajó kiállítása, kezet fogniok kell; még sokkal inkább pedig, mert B. Puthon János, a' vállalat egyik igazgatója, minden városi és falusi kellemeit odahagyván, mellyekben felette bőven részesül, személyesen ment Triestbe, a' hajó vég-elkészültét bölcs tanácsival elősegítendő 's elégtelenségemet kipótlandó.

Sok kalandozásim közt, mert majd Oláhországban voltam, majd Bulgária fővárosában, 's most megint hosszabb, jobb parti ut végeztével Szerbiából jövök, 's Isten segítségével itt, az idén harmadik veszteglésemben ülök, ez alkalommal és ez évben a' Dunán történt — 's Dunán történendőkről sokat nem közölhetek. 'S pedig azért nem, mert minden oldalról, honnan tudósításokat várok, illyféléket irnak: »Minekutána a' gőzhajótársaságnak 1835dik évre szolgáló tervét bizonyosan tudja már, erről nem szólok. Igaz barátja A.« — »Mennyire ment az új hajók építése, azt Ön B.tül okvetlen hallotta. Kész szolgálja C.« — »A' részesek az idén milly kamatot fognak huzni, azt kétségkívül megirta már D. — Változhatlan tisztelője E.« — »Ön tudom nevetett — mert illyesekért kár volna busulni — mind azon megjegyzéseken, mellyek a' dunai tárgyak iránt tétettek. Örök hive F.« 'sa't. Illy levelezésekből nem igen sokat kutathatni ki; a' veszteglés idejét sem rövidítik igen, de azon franczia gourmandra emlékeztetnek némi alkalmazással, kinek oly nagy volt főzés és izlés körüli ismérte és szigorúsága, 's ezeken emelkedő gastronomiai híre, hogy Francziaország egy kisebb városába jutván, majdnem éhen halt, mert nemcsák senki nem merte őt házánál elfogadni, de még a' néhány vendégfogadó is bezárkozott előle, 's csupán azon meggyőződésből, hogy ő mindenekkel már sokkal jobban el van látva.

Mennyiben azonban némieket, mintha a' levegő hozná, még akkor is tudhatni, ha senki sem mondta, más részről pedig ollyasokrul is lehet szólni, mik nem történtek 's tán legbővebben; bátor vagyok még ezeket alázattal érintni.

M. Dorothea oly kedvező körülményekbe látszik Stambul és Smyrna közti, soha nem fagyó útjában helyezve lenni,

hogy annak ott maradása hihető, ha helybe a' Stambul és Galacz közfi járatra más építtetik; 's így ma holnap 10—12 nap alatt Pestrül minden fáradság nélkül Smyrnába is mehetni, honnan az emberiség régi mintadicsőségét megtekintni mindenfelé nyílt az út, 's ennél könnyebb és szebb kirándulás nem lehet.

Mikor fogják azonban hazánkiai elvégezni tömérdek dolgait, melyeknek végeztével mindnyája itthon szükséges nem lesz, 's néhányan az egész nemzetből utnak is indulhatnak tán — azt nem tudom; de félek, hogy a' mindigi holnapozások szokásából, 's aztán azon felette fontos és érdekes munkák miatt, melyek alatt kivétel nélkül mindnyáján olly annyira izzadunk!!!, még nem szakad az itthon vesztég ülő szellemnek egyhamar vége. Mit abbul gyanítok, mert jöllehet a' Társalgódó 68dik számában M. Dorotheán olly igen szép kis utat mutattam ki honosim számára, azon, elindultakor, még sem volt egyetlen egy magyar is, holott majdnem minden egyéb nemzetiek tarka színeitül szivárványzott.

Pest és Pozsony közt egy más Pannoniának léte szükséges, mert valóban nem kellemes, de szinte nem is illik annyi embert olly szűk helyre összeakloztatni, mint azt sokszor látni és tapasztalni voltunk kénytelenek. Illyes hajó új de minden oldalról kipróbált mód és minta szerint alkalmasint egészen vasbul fog készülni, 's pedig számos okokbul, de legfőkép, mert egyenlő nagyságu és modru hajó alig merül félig is annyira, ha vasbul van, mint ha fábul volna. 'S remélhető, ránk is kerül még a' sor, Dunánk zátonyit, bár mennyire emelkednének is, csak tekintetre se méltatnunk.

Más két gőzös pedig Pest és Galacz közti Dunán kerülhetlen, 's már születendőben van.

Egy folyamtisztító erőmű továbbá, gőztül forgatva, melynek szerény neve »Vidra«, minthogy vízfénék, sár és sötétség a' hazája, hihetőleg már jövő tavaszkor Budapest közt fogja magát bemutatni.

Ugy hogy minden oldalról, politikai, technikai és hajózási tekintetben, mind inkább valami rationabilis ábrázatot

kezd felölni a' dunai tárgy; és mint nem csekély örömmel olvasom a' mai nap kezeimbe került Jelenkor 98dik számában, még Schumanka úr is kezd felmelegülni már, 's a' mi több, egy tulságbul »a' bizodalmatlanságbul« rögtön egy másik tulságba röppen át »a' győzedelem trombitájának megfuvására.«

'S mi mindezeknél határtalanul több, még finánczi állapotját is olly színben látják már e' vállalatnak, némi nálam sokkal competensebb bírák — ámbár én is szeretem a' pénzt — tudniillik kereskedők, hogy már arrul van szó »Nem volna e tanácsosb részvényt többé ki nem adni, de hitellel pótolván a' még szükséges tőkét, a' mostani részvényesekre halmoztatni minden nyereséget csorbátlan.«

A' mi mindenek felett örvendetes volna, mert nem kellene koldulgatni akkor többé a' hazának lelkes (!) fiai előtt »Járulnának a' haza, a' becsület, nem, de mi náluk tán több, megtöltendő erszényük nevében! anyaföldük nemcsak mindigi fejésére de valahára már kifejtésére is« minek újabb időkben nem volt, tudtomra legalább, nagy sikere; mert a' Társalkodó 70 és 78dik számaiba iktatott felhívásomra, hol nemzeti kötelességekrül is mertem megpenditni egy két szót, egyetlen egyen kívül nemcsak nem hozta a' rendetlen posta egy hazafinak is részvevő válaszát, midőn azonban a' legkevertebb rosz híreknek egyike sem bódult tévtakra, de a' mende-monda még azt is kongatá füleimbe, hogy soknak már nem tetszik az egész vállalat, mert a' nemzetet igen is sokszor említgetem, és ekkép a' tárgyat hihetőleg nem viszi ki az isteni Gondviselés, a' nagy természet', de ahhoz tán »hazai tenyér« és néhány hazai garas is lesz szükséges, minek sejdítése sokat tőlem elfagyasztott.

Azon egyetlen egy pedig, ki felhívásomnak megfelelt, magyar katonatiszt, ki kevesebbet szól mint tesz, minden irigyelhető sajátokban inkább bővelkedik, mint pénzben, 's ki bizonyosan a' haza oltárára nem visz vala semmit, ha pénze volna több mint lelke, de éppen azon okbul nem tudott a' köz hazai tárgyban részt nem venni, mert több a' lelke mint a' pénze.

Szerbiának hercege (Milos), kinek hazáját e' tárgy annyira érdekli mint honunkat, kellő figyelemre vevé azt, 's minden

okom van hinni, 's nemcsak karakterének nagy szabásai és világra való eszének józansága után ítélve, de más most itt bőven elő nem terjeszthető tekinteteknél fogva is, hogy ő czélaink elérésére legőszintébben 's leghathatósban hozzánk csatlakozni kész.

Mindünnen legszebb színben keletkezik Dunánk körül a' világ. 'S négy hónapi ide 's tova bolyongásim után — 's nem mindig legsímább utakon — már már szünni kezdek a' vállalat körüli aggodalmim, sőt még a' vesztegháznak közepette is előmenetünk legédesb reményivel kecsegtetnek jövőbe látásim. De azért, jóllehet igen kellemes belső csend jutalmaz már, még is felette távul vagyok a' Te Deum landamus intonatiójátul, 's pedig mert egy kissé kétkedni mindig jobb, mint igen is nagyon bizakodni, minthogy az első ébresztő, a' más ellenben altató; 's nincs veszedelmesb, mint fél diadalmak után pihe-nésnek eredni. 'S így gondolnak teljes bucsút nem adhatok még, de viszont semmi sem is epeszt többé, 's még azt sem veszem szivemre, hogy felhívásomat részvételre nem azok értették el, kiket illetett, 's nem minden kebelben ébresztének legnemesb érzéseket eddigi soraim; mert illy hátramaradásokat inkább nevelésnek, jó irányzatnak 's kellő műveltségnek hívja mint lelki tulajdonok híjánjai okoznak; 's az efféle tév-utakon járóknak vagy is inkább mindenütt és mindenben veszteglőknek száma, tekintete 's hatása napról napra lejebb száll.'

Azon egyetlen egy azonban még is búsít már előre, hogy technikai tekintetben innen haza több bajom 's több akadályom lesz; mint oláh-, bolgár- 's szerbországi utaimban volt. A' mi valóban nem kevésbé szomorít, 's koránsem, mintha testemnek egy kis sanyarításátul félnék — minthogy ennek mindaddig tűrhető a' dolga míg jól érzi magát a' lélek — hanem mert lehetetlen a' hazáért őszintén érző kebelnek annyi hátramaradáson nem vérzenie, mennyivel innen Pestig összesurlódnia kell. 'S ha Oláhságban, Bolgár és Szerbországekban minden a' bárdolatlanság színét viseli, nem természetes e? mert hol zsarnok alatt teng szolganép, 's része ugy szólván, csak most bontakozik rabbékóibul, ott milly virága csirázzék

a' természetnek? De ha szabad alkotmányu hazában, mint honunk, 's olly kedvező körülmények közt, mint a' millyenbe Bácskának 's Kunságnak téreit helyezé a' mennyei Gondviselés, nem fejledeznek a' culturának minden gyümölcsei, az valóban olly csuda, min nemcsak örülni, de mit, az ármány némi titkaiba bé nem avatottnak még megfognia sem lehet.

Bécs január 6-án 1835.¹

(Társalkodó 1835. 11. sz. febr. 7.)

IX. E folyó év Január 4kén a Gőzhajó-Társaságnak Igazgatósága itt ülést tartott, mellyre én is meg valék hívva. Az előfordult tárgyak legnevezetesebb az volt: »Argóval ez idén mi történjék? Orsova és Galacz közt járjon-e mint tavall, vagy a szorosakon felhozatván, Pest és Moldova közt szolgáljon?» Ezen fontos kérdésre pedig egy különös eset adott okot. — Maria Dorothea, melly mint tudjuk, mult őszkor, eddig az archipelagi vizeken, nem ismért sebességgel evezett Corfun át, a természet kedveltjébe, Stambulba, az esztendő olly szakában érkezett, hogy addig is, mig nálunk a tél fagyos ölelései mindent fogva vagy bizonytalanságban tartanak, az említett főváros és Smyrna közt rendelteték fel és alá jární, ott a Társaság javára minden lehető hasznot keresendő. Megjelente azonban nem kevés bokrosságra adott alkalmat, és némi török, mint nemkülönben keresztény érdekeket megsértvén, majd majd ellenséges és tetteges indulatosságra fakasztá az ottani kormányt, ha Urunk Internuntiusa Báró Stürmer kellő méltósággal és energiával, az Ausztria-ház lobogóit, — a békekötések világos szelleme szerint — teljes kiterjedésében nem tisztelteti; minek eszközlésében — öröm mondani — a diplomatiának szövevényei közt, egy oldalról sem pártoltatott olly őszintének mutakozó készséggel, mint Báró Butenief muszka követ részéről, ugy hogy józanul elintézett vitatkozások után eddigelé — mennyire idegen országban és tengereken, mellyeknek változékonyasága előre láthatlanok, csak lehetséges —

¹ Időrend szerint előbb Széchenyinek Helmezyhez 1835 jan. 1-én intézett levele következne; de ezzel nem akartuk az érdekes cikksorozatot megszakítani. Lásd alább. Z. A.

minden nagyobb alkalmatlanság nélkül folytathatja Maria Dorothea útját Smyrna és Konstantinápoly közt. Mi, két oknál fogva, nem kis nyereség az egész vállalatra. Legelsőben is, mert a vállalatnak hatása, mezejének tágitása által, minden tekintetben öregbült, s nem kis erkölcsi rugó az egészre nézve, ma holnap, egy huzamban úgy szólván saját hajóinkon, kevés napok alatt Pozsonybul Smyrnába mehetni; legfőképp pedig azért, mert minden körülmény- és hihetőségeket fontolóra vévén és egybeillesztvén, a most említett két város összeköttetéséből felette nagy pénzhaszon mutatkozik a Társaságra; mi, akárki mit mondjon is, minden efféle vállalatnak lelke, élesztője. De — és itt is van »de«, mint minden emberiben — csak úgy biztos a haszon, ha Maria Dorothea semmi más tájakra nem kalandozván, egyedül és kirekesztőleg Konstantinápoly és Smyrna közt jár fel és alá, rendesen kitüzött napokon; s pedig mert már Áprilben érkezik egy angol társaságnak valami más Gőzöse az érintett vizekre, mind azon hasznot aratandó — ha Maria Dorothea kijelelt két város közti rendes forgásában nem marad — mit ezen utolsó »előbbjött« által arat most az angol hajó elől, melly e célra vala építve, de józan szelességünk által — mi nem mindennapi hibánk — megelőztetett.

S im ez adott okot azon kérdésre »Argóval az idén mi történjék«. Mert ha Maria Dorothea Konstantinápoly és Smyrna közt marad, csorba támad Galacz és Konstantinápoly közt, melly csak egy ötödik hajó által állíttathatik helyre; egy készítendő új gőzhajó pedig, ha tüstént rendeltetnék is, 1836 előtt semmi esetre nem hasíthatná a tenger habjait, s ekkép Galacson egybeköttetési láncztagot nem találván, s ekkép lebegő állapotban levén, a Társaság pénztárába nem hasznot, hanem okvetetlen kárt hozand; melly némi figyelmet és megfontolást ugyancsak érdemel.

Saját véleményem oda járul »Argót ismét felhozni, s mennyire lehet, Pozsony, Győr, Pest, tán Eszék és Szeged, Zimony és Moldova közt használni, a közönségnek pedig minden lepleg nélkül tudtára adni, hogy Maria Dorothea olly jutányos vágásba van helyezve, mellyből kivenni bocsáthatlan

vétek volna, s e miatt helyibe újat kell építeni, ez pedig 1836-nak tavasza előtt nem eszközölthetik, és ekkép a stambuli egybeköttetés 1836-ra marad.« Illy nagy, és tán merhetem mondani, csak néhány évvel ezelőtt szinte senki által nem álmódott vagy nem hitt cél elérésére egy esztendővel több vagy kevésb: semmi; minthogy illy tárgyakat nem egyesek, de csak nemzetek éltevel mérhetni, s a község — tapasztalásom szerint — józan oknak, ha kellemetlen is, rendszerint hódol, s vajmi éles tapintása van, illyes mystificatióktul különböztetni, mellyekkel magát, csak egy kissé hosszabb időre is rászédetni bizonyosan semmi esetre nem hagyja. Más részről felette helyes ezen német közmondás: »Az nevet legjobban, ki utolján nevet.« S ekkép vállalatoknál nem az a valóságos jó tréfa, ha annak sikeré minden ajak magasztalja, de az, ha annak hasznát minden részvényesi zseb érzi.

Részemről igen szerettem volna tehát, hogy Argo az idén a magyar Dunán ússzon. Az Igazgatóság azonban, nagyobb lelkesedéstül vezéreltetve mint én, ezt máskép határozta, és eldöntve lőn Argónak az oláh Dunán maradása; s legottan bérét és jutalmát nyeré az Igazgatóság állhatatosságának, vagy inkább »szerencsés tapintásának« — mert hiszen, csekély személyem sem állott ki a hámbul még, s nem is fog, ha ostornyól helyett mindig becsületére hagyják — legszebb jutalmát nyeré mondom, mert még az ülés folyta alatt vett a Gőzhajó-társaság Igazgatósága Konstantinápolyból nem sokkal azelőtt érkezett leveleket, mellyekben Maria Dorotheáról legjobb hírek, s hogy rendesen minden szerdán indul Konstantinápolybul Smyrnába, s onnan vissza minden vasárnap; s ezen kívül az angol Társaságrul illyfélék: »Maria Dorothea megelőzött« (hála Isten, már mi is kezdünk előzni!) »Káros versengésbe bocsátkozni nem kellene; kezet fogni józanabb volna, s vagy a részvényeket szaporítani, vagy pénzért átvenni az Aprilben érkezendő 150 lóerejű rézkatlanu gőzöst sat.«

Illyesről gondolkodik a pályáról kiszorított angol társaság; s e szerint az egybeköttetés nem csak Konstantinápolylyal, de Smyrnával is eszközölhető az idén — ha t. i. jó készít-

ményü az említett angol hajó, min alig kételkedhetni, de azért meg kell vizsgálni előbb, s erre parancs adva is van már; s én valamint eddig úgy ezentul is, annak idejében, e lapok által mindenekről értesitendem a közönséget.

Ha nem csalatkozom, e hajónak ára 160,000 pengő forint. Katlanai rézbüliek, mellyek háromszor olly drágák, de háromszor is olly tartósak, mint a vasbuliak. Hasznuk azonban — noha éppen csak annyiaval tartósbak mint drágábbak — még sem csekély; mert hozataluk s egyberakadásuk egészen meggazdálkodtatik, s e felett használásuk után nagy becse van a réznek, midőn kiégett vas alig ér valamit.

A pénz is kezünkben van, s nem új részvények kiadása, de kölcsön által. S ugyanis I. Ferencz, Argo, Pannonia, Maria Dorothea s a most épülőben levő 80 lóerejű hajó — mellyet tán Zrinyinek kellene nevezni — a Társaságnak sajátja, melly részvények által kerekedett össze; úgy hogy ezen öt hajó s némi félretett tőkepénz sat. szinte 480,000 pengő forintnyi értékre megy. S im ez alkotja a hypothekát, mellyre 160,000 for. 5-tel 100-tul könnyen kaphatni; mit új felvilágosítás gyanánt bátorkodom itt érinteni, milly nagy varázs rejtezik jól elreundelt pénzbeli systemában, mellynek alapja a Hitel, nyájás Olvasó, hidd el!

Pozsony mártz. 28-án 1835.

(Társalkodó 1835. 29. sz. Apr. 11.)

X. Vannak ez életben esetek, mellyek erkölcsi rugósságunkra olly zsibbasztólag hatnak, valamint kora tavasznak havas fergetegi is a magára zöld színt — remény színét (!) — öltő természet melegét fagyasztják meg! Sötét gyász borong honunk fölött, s minden polgár búsan tekint a leélt napok sorára vissza!¹ Noha azonban keseregve nem esik jól a munka, és némi tárgyak nem sikerülnek — nem sikerülhetnek — ha forró sziv és minden akadályon felül szárnyalni tudó lélek nem virraszt felettük; megszólamlík azért — mihelyt az első fáj-

¹ Ferencz császár és király halálára czéloz. † marc. 2. Z. A.

dalmak kinjai, mellyeknek tökéletes urai soha nem lehetünk, szünni kezdenek — minden kebelben, hol nem gyermeki szenvedelem, de férfiúi elhatározottság lakik, a kötelesség érzete, s mindenki tesz ismét, nagy vagy kis körében, millyenbe helyezé őt az örök Gondviselés — annyi jót és hasznost, mennyit emberileg tehet, jutalmazza bár fáradalmit siker vagy ne! Kis körömben im ez érzésem, ez szándékom! S a folyó gyásznapok: okai, hogy kitüzött pályámon egy kissé ellankadt, január 6ika óta — ha nem tökéletesen dologtalan is — még sem tudósítottam a községet a Duna-hajózásról és mind arról, mi azzal összeköttetésben áll; mit derültebb lélekkel bizonyosan tettem volna.

Pannonia mártz. 6kán, I. Ferencz pedig febr. 21kén kezdé meg rendes forgását, — mint az e hirlap legtöbb, de nem minden Olvasói előtt tudva van. S pedig az első Pozsony és Pest közt fel és alá, a második fel és alá Pest s Zimony, néha Kozla közt; melly pont, — mert ott helység nincs — Moldovánál vagy 3 mérfölddel alább van. Argo mártz. 26kán indult el Zsidosticzáru, melly hely szorosan a Vaskapu alatt fekszik, s további elrendeltetéseig ezen utolsó hely és Galacz közt fog járni. Maria Dorothea végre, mondhatni igen jó sikerrel hetenként viszi útját rendesen végbe Konstantinápolybul Smyrnába és vissza. De azon hajó, mellyről az idei Társalkodó 11ik számában tettem említést, s mellynek czélja lett volna »a Duna torkolatjátul Konstantinápolyig kötni egybe a vállalat fonalát« nem vásároltatott meg, legfőképen azon okból, mert csupán tengerre levén építve, oly mély vizeken járhat csak, mint a millyen a Duna torkolatjánál minden időben biztossággal nem találhatik; s ekkép haszna is kétséges lett volna. Ajánltatott Társaságunknak egy más gőzhajó is — Angliában készült, egészen új, felette tökéletes — 4—5 láb mélységű vizeken járható s mérsékelt árú; de ennek megvételét is elmellőzte a Társasági Igazgatóság, mert ereje csak 40 lóé, s a nem ritkán iszonyuan felbőszült fekete-tenger csak jóval nagyobb hatalomnak hajlandó engedelmesskedni. S ekkép a február 27kén tartott társasági nagy gyűlés határozati szerint — mellyekre később ismét

vissza fogok térni — az egybekötésnek ezen most hiányos láncztagjára egészen új, tökéletesen célirányos mintájú és 100 lóerejű gőzhajó fog építtetni, és pedig vagy Angliában vagy ismét Triestben, mint Maria Dorothea, a mi az időnek s kiadásnak szorosán teendő számolásától függ, s teljesen az Igazgatóságra van bízva. Már fog-e ezen hajó — melyet, minthogy neve még nincs, addig is Nr. 7nek nevezünk — még az idén a Dunának s tengernek habjain lebegni, kétlem, mert építtetéséhez s helyszinre viteléhez — ha ez túlhévvvel nem eszközöltetik — szinte 7 hónap kell — s ekkép októberben érkeznek pályahelyére, mikor nálunk ismét közelíteni kezd a zsibbasztó tél. Ezen utolsó láncztag betöltése azonban rögtön nem elkerülhetlen szükség; mert Odessának kormányzója Gróf Woronzow, ki két gőzhajó építtetését eszközle, melyeknek egyike, mint mondják, igen meglehetős, legmegelőzőbb ajánlásokat tett Társaságunknak »Mi nagyon ohajtana hajóinak egybekapcsoltatását hajóinkkal« mi által — csak legyen valahára egy kissé több víz a Dunában — még az idén és kevés idő múlva egybe fog függni Pozsony Smyrnával, s egyszersmind megszűnni azon bokrosság, melly szerint mindig azt hittük vagy hitték, mintha nem jó szemmel nézné muszka szomszédunk vállalatunk sikerét, holott minden körülmények közt, országokra nézve nincs nagyobb áldás, mint a jó és vagyonos szomszédság.

Mig azonban minden módon iparkodik a Társaság Igazgatósága e vállalatnak kiterjedését eszközölni, nem szűnik meg gondját mindenek fölött a tárgy belső kiképzésére s haszon hajtására is fordítani.

A Társaság 5ik hajója, ugyancsak »Zrinyi Miklós« 80 lóerővel, s mind árúkra mind utazókra nézve célirányosban ellátva, mint eddigi Duna-gőzöseink, még e nyáron fogja Pest és Kozla közt szőke Dunánk hullámit hasitni. — Építtetése Bécshez közel, a Tábor hidja alatt vitetik végbe. Erőművei Angliából most érkezendők.

Alig fogja ezen hajó gyárhelyét elhagyni, s tüstént egy más hajó építtetése fog munkába vétetni, s ugyanis 40 lóerejű, kissé hosszabb mint Pannonia, de keskenyebb és még cseké-

lyebb süllyedésü. Neve »Nádor« szeretne lenni; célja: Pozsony s tán Bécs és Pest közti szolgálat.

Nem sokára 7 hajó birtokában lesz tehát a Társaság. Mi nem kedvetlen a részvényesekre nézve, minthogy gőzhajó caeteris paribus nem legbiztosb hypotheka; és ekkép a 7 szám — mert a hajók haszna és kára elegyes — minden esetre biztosb alap, mint az egy, két — de a hat szám is.

Február 7kén irt és a Társalkodó 11dik száma alatti közlésemben azt állítám »hogy az uj hajónak, t. i. 7iknek megvásárlására kezünkben a pénz, s nem uj részvények kiadása de kölcsön által.« — S ilyen volt akkor az Igazgatóság szándéka. De a február 27kén tartott közgyűlés határozata szerint, mellyben ezen kérdés nagy vita alá jutott, az döntetett többség által el, hogy ez uttal a kölcsön helyett inkább új részvények kibocsátása eszközöltessék. Ezen gyűlés nyomtatott jegyző-könyvében¹ bőven elő vannak adva azon nézetek, mellyek által a többség új részvények kiadására bírattott, s mellyeket azért itt csak röviden érintek. 1120 részvény vala kibocsátva s elkelve a fenforgó kérdésnek eldöntése előtt, s így — minthogy egy részvény 500 fr. pengő — a Társaság pénzbeli alapja 560.000 pengő fr. volt. Már ily roppant, annyi reménynyel egybefüggő s olly nagy kifejtésre képes vállalatához mint a dunai hajózás, ezen tőke nem csak elégségesnek nem látszott, de még koránsem elegendőnek, e felett pedig minden oldalról kerestettek részvények, és sokaktul, kik egy kicsit elkéstek, azokat csak bajjal tagadhatá meg az Igazgatóság, ugy hogy 280 uj részvény kiadása határoztatott el; s így majd majd 700,000 pengő frton fog alapulni a Társaság reménye, hatósága.

Mi pedig különös, és a közönségnek általjánosan véve egy kissé aluszékony tulajdonárul bizonyít, az, hogy mindaddig pangó állapotban volt a részvények terjedése, mig 1833iki július 16kán Argo (akkor Duna) Kaiser-Ebersdorfnál zátonyra nem került. »Milly szerencsétlenség most kezdetben, annyi

¹ E jegyzőkönyvet az Igazgatóságtól hivatalosan megküldve jövő számunk egész kiterjedésében közlendi. A (lap-)szerkesztő. (Közölte is.)

gondjaink után illy váratlan boszús eset. Oda minden bizodalom, a község visszaijesztve sat.« Így buslakodánk! De koránsem, mert azon eset után, bámultunkra s meg nem magyarázhatólag, sokkal gyorsabban szedettek a részvények mint azelőtt; mintha felébredett volna a község, s mintha azt önelhatározásra felrázni kellene! S azon arányban, mellyben nehezültek körülményink, eddig nem ismert kicsinységre apadtott a víz, s úgy szólván minden tekintetben szünetlen zátonyon ült a társaság, azon arányban talált az nagyobb érdekre s pártolásra a községnél. Már a közönség negédjének kell-e tulajdonitni e különös esetet, vagy hogy az is — mint nem ritkán egyesek — nem vélt nehézségek által mind inkább uj erőre s nagyobb állhatatosságra ingereltetik, vagy tán, hogy az is boru után derűt remél, és azon becsületes szándékban s fáradhatlan munkásságban, melly kivált B. Puthon, Benvenuti és a többi Igazgató urak kebleit melegiti, annyira bizik, mintha a Társaságnak erővel meg kellene végre nyerni a hatalmas szerencse kedvezését: arrul valóban nem merek ítéletet hozni. De annyi bizonyos, hogy e most kibocsátott 280 részvény legnagyobb hihetőséggel, rögtön el lesz kapva — mirül szinte mernék felelni — s így azoknak, kik e vállalatban részesülni kívánnak, felette hátramaradniok s igen sok időt vesztetniök nem tanácsos; valamint más részről nem volnék bátor azt határozni el »a vállalat jó-e, s biztosan lehet-e költeni rá pénzt!« — Mi okbul, ha engem valaki annyira megbecsülne s e részben tanácsadásra felkérne, tán illyformán válaszolnék: »Pénzt nem csak szerezni nehéz, de azt kellőleg gyümölcsöztetni sem igen könnyű, mert biztos alap csak gyengén kamatol, a bizonytalan alap viszont csak úgy fogadható el, ha a remélhető kamat magassága által, úgy szólván kárpótlási kezességet nyújt!« — Fekvő-jószág vagy ház pl. ritkán hajt nagyobb hasznot, mint tiszta 4et 100tul, t. i. ha az elsőben több év során keresztül minden baleset bona fide számolás alá vétetik, s a másodikában ellenben minden mellék-kiadások lerovatnak. Négy percent azonban felette kevés, s pedig egyebek egyenlő léte mellett pénznek még sincs biztosb gyümölcsöztetési alapja,

mint fekvő jószág vagy ház. Már öt percentet nyerni biztos-
sággal bajosb, 6-t még bajosb s így tovább; úgy hogy olly
országokban, hol a pénznek keringése tetteleg el van határozva,
ott általányosan véve, mathematicai igazság szerint éppen
azon arányban apad a kamat, mellyben jobb hypothekán nyug-
szik a kamatozó tőke és viszont. Mi okbul — jóllehet az
ausztriai törvény 5-re, a magyar pedig 6-ra állítja a kamati
lábot, azért nagyobb summákat sem az elsőben 5-ért sem a
másodikban 6-ért tökéletes bátorsággal, a szónak egész erejü
értelmében kamatra adni könnyen és minden időben nem lehet.
Ekkép sok de igen sok kapitalista a nagy bátorságu hypo-
theka fejében, megelégedve, vagy legalább tovább nem keresve,
csak 4-el sőt $3\frac{1}{2}$ -el gyümölcsözteti tőkéit. De viszont ki adná
pénzét — nb. nagyobb summákban s minden hazafui s nemesb
érzést kirekesztve — 4-el 100tul p. o. gőzhajói vállalatra!
Valóban senki! S itt a hypothekának nem olly biztos létét,
mint az biztos jószágnál vagy háznál, a hihető sőt remélhető
kamati magasságnak kell pótolnia; mert különben a meg-
kivántató tőke egybe gyűlni nem fog! Ezek szerint bolond
volna az, ki minden vagyonát gőzhajói vagy illyesféle váll-
latra szánná, valamint az sem tenne józanul, ki nagy vagyonát
kirekesztőleg csak 4-el gyümölcsöztetné, és részével nem pró-
bálná meg nagyobb kamat kedviért az ingadozóbb hypothekát.
Én például a dunai gőzhajó-vállalatban 20 részvényt bírok,
s úgy hiszem, még 10-re alkalmasint szert teszek; s pedig
ezen utolsót azért, mert a vállalat biztossága progressive azon
arányban nő, mellyben a Társaság hajói szaporodnak. Midőn
egyetlen egy hajó volt a biztosság egész alapja, akkor felette
ingadozók valának a részvények; s mi első vállalkozók tőkéink-
kel valóban kockázánk. Ma azonban 4 hajója van a Társa-
ságnak, kevés idő alatt, mint fentebb érintők, 7-tel birand, s
nem sokára egy 8ik is felette szükséges lesz, Maria Dorotheá-
nak segítségére, minthogy ez a török póstát viszi ide s tova
Konstantinápoly és Smyrna közt, és ideig-óráig közös nyere-
ségre N. N. urakkal, kik hasonlólág gőzhajót várnak Angliából.
Ugyanis pósta-vitelre apodictikai bizonyosság kell; az idők és

tengerek viszontagságai közt pedig könnyen eshetik kis baja egy hajónak; azért szükséges az említett helyre két hajó, — és e végre vagy N. N. urak hajója fog megvásároltatni, vagy Maria Dorothea mellé egy 8ik építtetni.

A részvény tehát tökéletesen el nem veszhethet, mert ha elpusztuland is a Társaságnak egy sőt két hajója is mindentől, a mi legnagyobb hihetlenségek közé tartozik, megmarad a többi. És ez, a mi a tőkének biztosságát illeti! A kamatok iránti tekintet már egészen más — s ennek zöld színe jobbadán a körülményektől határoztatik el. Első esztendőben — egyenesen kimondva — nem hiszem, hogy felette fényes legyen; de mint okom van hinni — mit lassan lassan a közönséggel közleni is fogok — idővel legjutányosabb vállalttá emelkedhetik. Eleinte legtöbb az időjárástul függ, mert ha olly száraz év fogja sanyargatni a hont, mint a tavalyi, a gőzhajó-vállalatban is csorba támadand, minthogy megint zátonyrul zátonyra jutandnak a Társaság hajói, és azon köznek kocsin vagy kisebb hajókon áthaladása, melly a vállalat fonalát Kozla és Zsidosticza közt szakítja ketté, annyit fog a jövedelemből leróni, mi untig elég lesz szükecske állapotba helyezni a Társaság nyereség-aratását. Ha viszont kedvez az időjárás, nem kétlem, húsz percent tiszta nyereséget is felütend a vállalati jövedelem. — »Eleinte« fog csak azonban a tárgy sikere az időjárás véletlenitől függni, ha t. i. mind azt el nem mulasztjuk, mit e tárgy körül tenni egyeseknek, a közönségnek, a kormányoknak, az egyesült nemzetnek illő, sőt kötelesség. Eleinte csak, mondom, mert ha mind a Duna elrendelésében, mind a hajók czélirányosb építtetése körül, mind hajósink ügyességében megtétetik mindaz, mit eszközteni nem csak nem lehetetlen, de könnyű — és ha némi erkölcsi bilincsek is megtágíttatnak, mellyek közösülés és kereskedésre zsibbasztólag hatnak, mint akármi rosz út, korlátlan folyam vagy sziklaszoros is: akkor a vállalatnak kamatozása nem a véletlentől fog függni többé, hanem alapja — emberileg szólva — minden időjárás ellen felette biztosítva leszen.

Pest, ápril 17. 1835.

(Társalkodó. 1835. 33. sz. apr. 25.)

XI. Ez előtt vagy húsz évvel, még mikor annyira sem volt köztünk divatban az utazás — helybül mozdulás — mint ma, hosszabbacska utambul visszatérvén, melly egyébiránt, ha csillagunk földabroszát tekintjük, nem sokkal több mint »határ-széli« volt, bizonyos magyar fő-asszonyosság illy tudakozással becsült meg: »Mondja meg tehát a gróf, tulajdonkép mennyire volt?« (Wie weit waren Sie denn eigentlich?) És én nem valék képes tüstént felelni, mert nem tudtam: milly directiót értett a fő-Méltóság azon »mennyire« által, mint-hogy jobbra-balra, előre sőt hátra is indulhat — és sokszor indul is — a szabad ember! S most akaratom ellen mindig ezen kis eset jut eszembe, midőn a mai napokban nagyobb figyelembe vett dunai vállalatrul illyféle kérdéseket vagyok kénytelen hallani szünetlen: »Fog-e menni a dolog odalent?« — »Ugyan lesz-e sikere fáradozásodnak?« — »Hát a machina már dolgozik-e?« — »Mikor lesznek bevégezve a munkák?« sat.

S ezt azért hozom elő, mert nemcsak mende monda és felszines okoskodás szerint hallottam, de már nyomtatva is látok egy ellenem indított vádot, melly az ügynek felette árthatna s abbul áll, mintha a mult évi Társalkodó 88-ik s aztán 95-ik számában általam kimondott nézetekben ellenmondás volna.

Ugyanis, elsőbb nyilatkoztatásim után azt teszik »Némi Jóakaróim« számba: mintha nem menne a dolog, és az egész-rül le kellene mondani; későbbi jelentésem után ellenben azt, hogy megint rendben van minden és ismét remélni szabad!

Már én adtam-e okot e külön és egészen ellenkező benyomásokra, nem hiszem; s az olvasót ezennel felhivom, olvasná a Társalkodó fenn idézett két levelét még egyszer, de arra is figyelmeztetem egyszersmind »szorosabb, elhatározottabb értelmet kössön várakozásához és reményéhez, mint a község-nek most érintett része«. Mert mig munka, dolog, siker, fáradozás, machina sat. mint pot-pourri fazékban általányosan véve rendetlenül s minden elhatározott értelem nélkül fog az illető fejekben kavarni: mind addig illyféle felszines olvasóimnak átellenében csak úgy fogok állhatni, mint egykor nem kis

zavarban valék az imént felhozott fő-asszonyosság előtt, mikor tudni akará, tulajdonképen mennyire voltam?

Ugyanezen okbul fentebbi kérésemet Orosz urnak figyelmébe is ajánlom, ki »Terra Incognita« czimű munkájában, minekutána érdemetlen csekély személyemről is méltóztatik megemlékezni, a »fekete kapuról« — tán a Vaskaput érti — ezt mondja: »Személyesen (t. i. én a nyájas Olvasó alázatos szolgálója) most a fekete-kapui szirtek hányatásával foglalatoskodik, mi a kormány által hathatósan pártoltatik. Mult Októberben a Jelenkor által közlött tudósítás »hogy csak mostan vétetett észre kivihetlensége sőt kártékonysága ezen Vállalatnak, nagy benyomást tett az országban. De rögtön ez után egy török ingénieur megjelente, úgy látszik, megint mindent rendbe hozott, mert a következő közlésben sem a kivihetlenség sem a kártékonyság többé nem lőn érintve, hanem a község a munkának öröndetes előmeneteléről tudósittaték.«¹

Mi okbul ismét és ismét kérem Olvasóimat, legalább azokat, kik facsarni, censurálni és kritikázni méltóztatnak, olvassák az érintett két Társalkodót még egyszer figyelemmel, s bizonyára nem találандnak ellenmondást azokban; de alkalmasint azt fogják észrevenni, ha őszintén megvallani nem is, hogy tán magok nincsenek várákozásaikkal és reményeikkel egészen tisztában; de egyik azt hiszi mély tudományánál fogva »Minden áradások megszűnnek Magyarországbán, legkisebb további vesződség nélkül, csak odalént vigyék a Munkákat szerencsésen végbe«; másik »lesz kereskedés, pedig millyen! — ha többi zavaraink mind megmaradnak is — csak az a fekete (!) kapu legyen egyszer kipuskázva«; harmadik »csak az a machina applicáltassék valahára, majd megszűnik akkor minden nehézség«; negyedik »lesz pénzünk, lesz hivatalunk akkor, ha — — —« s illyféle vég nélkül.

Mind annyi értelem nélküli szó, mind annyi zavart fogalom! Miből kénytelenül mind azon tévedés következik, mellybe sokan magukat szünet nélkül kelepcézik, vagy más ártatlan

¹ Az eredeti német szöveget is közli. V. ö. 99. 1.

nokat akár kelepcezní. S pedig valóban itt van ideje már az egy kissé tisztább látásnak; mire — most, midőn e tárgyról kedvezőbb külpolitikai körülmények miatt egy kissé világosabban lehet szólni mint azelőtt — helyzetemnél fogva, tehetségem szerint, minden módon segédkezet fogok nyújtani; ez akár tessék akár nem, azaz: akár felülmulja a közvárákozást, akár el ne érje; s ugyan mert egy egész közönséget éppen olly kevésbé szabad illúziók közt ringatni, mint valóban nem illik, hogy maga magát ringassa nemzet, hű álmak mámorai közt örökleget, akármiben is.

A Duna, víztömegi tekintetben, hajózásra nézve nem a legkedvezőbb, de csak a »meglehető« folyamok közé számlálathatnak; mert nincsenek olly biztos és nagy hó-tartói (reservoir), mint a millyekkel e tekintetben kedvező vizek roppant havasaikban birnak, mellyekből, kivált nyáron, legnagyobb szárazság közt is, rendesebb töltvényt nyer medrük; s e mellett alig létezik akkora folyam, mint a Duna, mellybe olly nagy vonalban, szinte egy nevezetes folyó se ömlenék, valamint hogy a Tisza-torokon alul egész a fekete-tengerig az Olton kívül egy becsületes folyó sem egyesül vele, — mi körülbelül, ha nem csalatkozom, mintegy 160 mérföldnyi utat teszen. Erkölcsei tekintetben pedig azért hiányos, mert legnagyobb részint műveletlen, mindenkiben hátramaradt tartományokon foly keresztül, s végre tulajdonkép nem az Oceánban, de csak egy nagyobbacska sós tóban, t. i. a fekete-tengerben végzi pályáját. Politikaiban elvégre azért nem felette bizonyos hasznú ránk nézve a Duna, mert torkolatja nem a mienk, de másé.

S im ez, ha lehet mondani »Dunánknak mind erkölcsi mind anyagi súlya legnagyobb általányban«. Valóban nem irigylésre méltó; s pedig külkereskedési tekintetben még is — akárki mit mond — legnagyobb kincsünk. Mellynek azonban soha nem fogjuk valódi hasznát venni, míg vagy megvetjük, mint azelőtt, vagy közönségesen tulbecsüljük, mint megint most; t. i. nem valljuk meg magunknak őszintén és minden kecségtetés nélkül, hogy abbéli kincsünk magában és hozzájárulásunk nélkül, bizony nem nagy; valamint egyesült s józan

fáradozásink s kivált állhatatosságunk által nagygyá, állandóvá, bizonyossá válhatik.

A Teremtő közvetlen felette keveset tett az emberi nem számára, de közvetve, t. i. azon kis veleje által, melyet homloka rejt, valóban határtalant. Állatilag él ennélfogva, sőt szinte éhen hal, a természet legkedvezőbb körülményei közt a durva koponya, midőn az ész munkával és állhatatossággal homok-buczkából is végre paradicsomba lép! — S ezért váljék bár Magyarország határa világtengerré, nem fog az sokat használni, míg régi theoriáink szalagin botorkálva, vagyis inkább »restelkedve« jobbadán csak sült galambokrul álmadozunk s közvetlen isteni kezeztül várjuk az ambrosiát.

Kereskedési kifejlésünkre technikai tekintetben legelső a Dunának józan használása. S ez kevés költséggel lehető, de nem ollyasokra nézve, kik teszem Török-Becsérül pipázva szeretnének leuszni Konstantinápolyig buzahajón, mellyen csak tömegben, minden zsák nélkül vitetik a gabona. Eleinte gőzhajók fogják egybeköttetésbe hozni honunkat a fekete-tengerrel, s ezek is némi nehézségekkel. De ha azt hisszük, hogy Pest-Budáról valaha rendesen fog menni azon egy hajó Konstantinápolyba, Odessába, Trapezuntba sat. s ezen helyekről vissza, igen igen csalatkozunk, mert Budapestből közvetlen tengeri kikötő soha nem lesz. Pozsonytul kezdve mindig legalább is 4 külön gőzhajó fog menni az említett helyekre, s idővel még több. S pedig, mert azon hajó, melly Pozsony és Pest közé illik, már nem a lehető legalkalmasb Pest és Zimony közé, és ugy tovább. De ez nemcsak nem akadály, sőt kedvezés, — *avantage* —; mert egy s kivált több napi folyam-utazás után, hol szűk partok, zátonyok, malmok, sat. közt az elkerülhetlen s szünet nélküli felvigyázat az egész hajós népet csekély idő alatt kifárasztja, minden utazónak jól esik »tisztá hajóra, kialudt és kinyugodott hajósnép« közé lépni; az árukat pedig egy hajórul a másikra át kell szállítani. S im ezen utolsó az, mellytől sok kereskedő, de kivált minden Magyar felette retteg. Igaz is: nem nagy kellem egy hajórul másra rakodni; s ha látjuk, mennyi baj van, rossz időben magas és

tisztátlan parton, gabonát vinni — talicskázni — egy hajórul másra, s miként az áruhordók semmire sem látszanak figyelmezni s ügyelni pontos fizetésükön kívül: akkor valóban nem csudálkozhatni a kereskedő karzatnak rakodás iránti irtóztán. Ezen bajt azonban folyamokon tökéletesen elkerülni lehetetlen, mit a Szövetséges országok példája bizonyít, s azért egyedül az marad a feloldandó csomó »Ritkitni, mennyire csak lehet, e bajt, s hol ezt nem lehet, kártékonyságát ügyesség által kerülni el.« A Szövetséges Országokban, hol legmagasban áll, vagy jobban mondva, egyedül létez némi tökélyben a folyami hajózás hosszabb vonalban, nem ritkán esik, hogy egy nap gőzhajón, majd megint vasuton, s így változva kell mind embernek mind árunak utaznia. De azért sok helyen mégis minden mint zsinóron megy; minden szükségek ellátva; időben lehető legnagyobb gazdálkodás; kellemek iránti gond; olcsó utazási díj sat. És egy józan eszűnek sem jut eszébe illy, ha lehet mondani, »tarka barka« utazási s kereskedési vonalt rosznak nevezni, feltéve, ha az egy helyről másikra jutás mind utazókra mind áruikra nézve, veszély nélküli, kártékonyatlan, olcsó és szapora. És ezért a Dunát minden hiányaival Szövetséges Országban, mai állapotjában is felette sikeresen használnák, vagy megfordítva — mi is rögtön használhatnók a szőke Dunát, ha Szövetséges Amerikának értelmességével bírnánk. Pozsonybul Pestre s vissza szinte mindig mehet csak olly gőzös is mint Pannonia, s reményilem ollyas, mint a most építendő »Nádor« lesz, m i n d i g járhat. Pestről továbbá Kozláig s vissza minden időben — a télit kivéve — s minden vízállapotban fog mehetni olly hajó, mint a millyet Zrinyiben reménylenünk szabad. S im mintegy 120 mérföldnyi gyönyörű vonal leghasználhatóbb állapotban! Tegyük most fel, hogy a viz medrében Kozlátul Zsidosticzáig nem történt volna még semmi javítás, vagy nem vitetnék többé semmi végbe; sőt tegyük fel, hogy olly akadály létezne e két pont közt, mint a niagarai zuhatag, s német példabeszéd szerint »deszkával volna elrekesztve a világtul a Magyar«, — azért mégsem lenne Dunánk haszonvehetetlen; mert legyen csak jó ut ezen két

pont közt, és az egész baj mind utazókra mind árukra nézve abban fog állni, hogy, minekutána Pozsonybul Pestre tétettek, s itt más hajóra szállítottak és így Kozláig 120 mérföldet végeztek be kényelmesen, az említett körülbelül 10 mérföldnyi közt nagy víznél dereglyéken fogják áthatni, vagy kocsin vasuton kényelmük vagy negédjük szerint, kis vízzel pedig csak száraz uton, — hogy annak utána egy más hajón a Duna torkolatjáig mintegy 125 mérföldnyi hosszat legkisebb akadály nélkül, minden időben s minden vízállásnál keresztülevezenek, mit csak olly kevés sülyedésű hajón is, mint Pannonia, okvetlen végbevihetni. A Duna torkolatjánál végre technikai tekintetben hajónak az egész világ nyitva áll.

Ha tehát legkisebb sem tétetnék a Duna jobb elrendelése iránt, azért kereskedési tekintetben mégis felette jó hasznát vehetnők; s nemcsak azon ügyesség után, melly a Szövetséges Amerikáé, s mellytül számos okoknál fogva még igen messze állunk vagy *f e k s z ü n k*, de eddigi saját kis tapasztalásink szerint is, mellyeket ezen ügy körül szereztünk, s belső meglegédeással mondhatjuk »nem felette drágán vásároltunk«.

S ennél fogva a *M u n k á n a k*, *F á r a d o z á s o k n a k*, a *M a c h i n á n a k* (!) sat. teljes sikere lesz — mennyire ez technikai tekintetben lehető — ha Orosz ur et Co. a d o l o g, v á l l a l a t egész s minden alatt, kereskedési közösülésünk könnyebbítését és kifejlését érti; és még ennél is nagyobb haszna, ha a munka, törekedés, machina (!), dolog, vállalat, egész s minden szavakhoz azon értelmet vagy inkább »reményt« kapcsolják, hogy fel-fel fognak lassanként pattanni mind azon *f e k e t e k a p u k* — adná Isten! — mellyek balnevelés által faragva, némi felszines theoriai tudományok feketeségeivel bemázolva, másoktul elidegenített festékekkel felfényesítve, s hiuság vagy mellékes tekintet s ellenségkoholta lakat által becsukva, szám-talan honi koponyáinkban valóban ezerszer erősebb gátokként állnak, minden hazafiui munka, vállalat s fáradozás ellen, mint Dunánknak akármilly zátonyai, szirtjei és vaskapui is! Minden más remény, hogy t. i. Budapestbül tengeri kikötő lesz, a Duna, Tisza, Dráva, Száva, mint Magyarország czimerében

festve van, örökleg csak egy szélességet tartandnak és soha ki nem fognak önteni, vagy zátonyok által rendes folyásukból kiszoríttatni, ha illyesek ellen az illető helyen semmi nem tétetik; hogy ezentul — majd ha ki lesznek puskázva az orsovái szirtek — könnyebben fognak boldogulni éhes prócátorok, magukat felemésztett földbirtokosok, másokat nyúzott s megint másokat nyúzni akaró projectansok, magukon segíteni nem tudó de másokat oktató tudálékosok; minden illyes remények hiuk, kegyetlen álmak, keserű szappanbuborékok, velő-zavargások!

De csak történjék mind az, mi a lehetőség körében van, — és következése jutalmazó lesz. Legyen bár Török Ingenieur, ki »veni, vidi, vici«-ként mind azt szerencsésen végbe tudja vinni, mit vagy húsz Magyar víz- s földmérő hosszú idői, éjjel-nappali fáradozás s végtelen nélkülözések (Entbehrung) után ki nem tudott találni, sőt rendelje el Orosz biztos, hozzánk tiszta vonzódása, ismért egyenes cselekvésmódja s hiteles characterere szerint mind azt, mi honunk állapotját emelni fogja, senki nálam megelégedtebb, szerencsésb nem lészen.

Ennél azonban sokkal biztosabb, ha, mint a mult évi Társalkodó 95-ik számában mondtam, »a Nemzet is megteszi, mi a Nemzeté« — mert így a siker bizonyos; és másképválóban meglehetne, valamint ezt megint ugyanazon évi Társalkodó 88-ik számában érintém, melly két lap közt sokan annyi ellenmondást látnak — hogy azon fejsze, melly a fába van vágva, benne maradna, s mind az »tán csak kegyetlenül kecségtető édes álom volt volna, mi honunk jövődő kifejléséről mutatkozott«.

Az egész felelet terhe, ha sikert nem aratunk, feküdjék rajtam, és ezt büszke érzéssel mondom; mert bűnöm azon esetben csak az lesz, hogy minden hiányai s hátramaradásai közt azon nemzetet, mellynek tagjává alkotott a Mindenható, igenis magasra állítom. De e tekintetben, noha sötéten borong felettünk az idő — bizom a Nemzetek Szellemében — ha nem éltemben is, valaha legalább azt fogják rólam mondhatni: bűnös nem voltam.¹

¹) Oroszra nézve, ki Széchenyinek legélesebb kritikusa volt, de ki különben a kormány zsoldjában állónak tartottak az ellenzékiek, v. ö., a bevezető ismertetésben mondottakat. Z. A.

Folytatás.

(Társalkodó. 1835. évf. 34. szám, apr. 29.)

XII. Pozsonyut Szulináig¹ a Dunának hossza körülbelül 200 mérföld, és e távolságot minden időben, a télit kivéve, és minden vizállásnál olly gőzhajóval fel és alá átevezhetni, mellynek süllyedése nem nagyobb mint $2\frac{1}{2}$ láb. És ezen hosszát csak mintegy 10 mérföld t. i. a Kozla és Zsidosticza közti vonal szakítja ketté, mellyben több helyen legkisebb viznél sincs nagyobb mélység, mint $1\frac{1}{2}$ láb, és a folyamnak sebessége olly nagy, hogy nem létez, eddigelé legalább, gőzhajó, melly saját erejével meg tudná győzni azt fölfelé.

Ezen imént mondottbul önként az fejlik ki, hogy kereskedési tekintetben a Dunának haszna, Pozsonyut a fekete-tengerig még lemenet is felette bizonytalan bár gőzhajókra nézve is, mert $2\frac{1}{2}$ láb süllyedésű hajó, mind sebességre, mind haszonra, mind kényelemre koránsem lehet annyi elsőségű, mint ollyan, mellynek alkata 5, 6 s több láb süllyedést enged; s e mellett a vonal Pozsonyut a fekete-tengerig körülbelül 10 mérföldnyi távolságra, ketté van szakítva; mi ha nem áttörhetlen akadály is — minthogy illy eset Amerikának sok hasonló helyén valóban nem az — még sem lehet egyébnek nevezni, mint »bilincsnek«. A vizen felfelé evezés pedig mind-ezeknél még nagyobb nehézség; mert — mint most érintém — olly sebes Kozla és Zsidosticza közt itt ott a folyam, hogy azt gőzhajó saját erejével meg nem győzheti, és sok helyen nincs — már most nem sokára azt mondhatjuk »nem volt« — parti ut, mellyen ló- vagy marha-erő segithetne a sebes folyam ellen küzdőknek. S ez az, mit röviden a gőzhajók hajózási mivoltáról mondhatni. S ekkép mi fényest állithatni közönséges hajóinkról, midőn ezekkel a baj, kivált viz ellen százsorta nagyobb, mint mind azon akadályok, mellyekkel gőzhajóknak kell küzdeniük? S pedig kereskedésre nézve közönséges hajók legtöbb figyelmet érdemelnek; minthogy a gőzhajók inkább csak táborszemként (éclaireur) szolgálhatnak, de valódi sulya a kereskedésnek mégis közönséges hajókon alapul.

¹ A Dunának egyik torkolatja a fekete-tengernél. Sz. I.

Igaz: a legkisebb vizállást hoztam fel, melly ritka, s inkább úgy tekintethetik, mint kivétel a közönséges szabálybul. De kereskedési egybekapcsolás sikerét semmi nem határozza el olly erősen, mint a közösülés biztos léte; úgy hogy bármi simára legyen is elkészítve valamelly út, nem fog azon boldogulni kereskedés mégis, és el lesz hibázva a dolog veleje, ha azon uton, legyen vizi, legyen száraz, néha néha — bármi ritkán is — előre nem haladhatni.

Kereskedési tekintetben a Duna körül tehát az a fő feladás »a folyamat s annak partjait úgy intézni el, hogy ne csak gőzhajók járhassanak fel és alá, de közönséges hajók is; és ne csak kedvező időkben s rendes vizállásnál, de a körülmények s időjárások olly határtalan árnyékozásu negédjei s makranczai közt is, mint a millyenek közt hol vízben fulladunk, hol víz nélkül synylődünk, hol szelek aszalnak ki, szünetlen mennydörgések függnek felettünk, vagy szél és electricitás hija miatt nyavalygó az egész hon; s egy felsőbb hatalom e tekintetben is, mint minden egyéb emberiben, szünetlen arra látszik minket inteni: »Halandó! ne fojtsad el magadban az Istennek legjelesb ajándékát, az „értelmet“; gondolkozzál, vedd hasznát eszednek, tenyeridnek, segíts magadon és evez az életnek szám nélküli szirtjei közt — mellyek miattad mozdulni nem fognak vagy csak tenerődnek engednek — bölcseséggel keresztül, mert így, s csak így juthatsz végre biztosabb s boldogabb partra!«

Az említett fő feladásnak, t. i. a Duna medre és partja elrendelésének feloldása, — már számos évi munka; s azon utolsó 39 esztendő folytában, mióta fenséges Nádorunk kimerithetlen béketüréssel s lelki erővel üli fényes székét, e tárgyban — melly divergentiáink, éretlenségeink s pénznélküliségünk miatt Arachnenak legbonyolítottabb hálója, a gordiusi csomóknak talán legeslegfeloldhatatlanabbika — még is már felette sok történt, s egyesek előtt nem volt ismeretlen; mert József császár ideje óta sokan lelkesen fogták fel a Duna-hajózás gondolatját, — de a Nagy Közönség előtt, dicső álmainál fogva bizony csak *res incognita* volt. Ez előtt két évvel azon-

ban, vagy hogy elhatározottabban szóljak, ez előtt 21 hónappal az által nyert nagyobb figyelmet az egész, hogy ő cs. k. fő Herczege, fenséges Nádorunk kegyes volt engem felszólítani »Magamra akarnám-e vállalni az e tárgy körüli biztosságot,« — mire én nem egyebet, mint készségemet s tőlem telhető munkásságot őszintén ajánlván, kevés idő alatt Orsova tájékán termettem, melyet fekete-tengeri utamban, szerény hajómon, Desdemonán — 1830-ba úsztam keresztül, s már akkor is szereztem, a mennyire fejem s gyöngélkedő egészségem engedé, egy kis tapasztalást, s hol — mi ennél sokkal több — részint az oláh-illyr ezred által szereztettek némi helybeli adatok, részint a minden esztendőben e tájékat keresztülrepülő sajkasok által jegyeztettek fel némi észreveendők; s a mi megint mind ezeknél is több és sokkal több, fenséges Nádorunk kieszközlése s parancsa következtében Vásárhelyi Pál ingénieur számos alatta dolgozóival mind pénzre mind időre nézve annyi hatósággal ruháztatott fel, mint a millyen elsőségekkel sem a most említett határőrző seregek, sem senki az előtt még nem bírtak volt. Mi okbul az egész dunai tárgy — mennyire az a közéletben vaskapui szirtek alatt isméretes nehézségek által irányt nyerhet, vagy azok által függésben tartatik — végre systematice felvétethetett, de föl is vétetett, még pedig jóval lemenetelem előtt derekasan s emberül vétetett fel; mit, noha illy tárgyak körül is csak diletans vagyok, állítani merek, s fogják bizonyolni a hozzá jobban értők, az idő, a következés.

Biztossá neveztetésem, mint inger munkálódott a község nagy részében, s az soha észbe nem jutott, vagy elfelejtett, sőt szappan-buboréknak vélt tárgy beszédbe jött, és az alvóknak nem kis száma minden adat nélkül — a mi nem ritka e világon — azt vélve »körülötte is minden ugy szendergett és tespedett, mint maga« mélyen alvóból rögtön bíróvá, bírálóvá, oktatóvá, jobban csinálóvá vált.

E symptomán a józanabb rész örült, mert olly érdekes tárgy körül, mint ránk nézve a Duna, némi kis meleget venni észre a közönségben — habár ezen tűznek okozatja irányta-

lan, bárdolatlan és tán egy kissé neveletlen is — valóban kellemes érzés; kivált azon százados fagy után, melly erkölcsi tekintetben nekünk a Dunát is, más nemzetekhez — alkotmányos nemzetekhez (!) s olly derék folyamhoz képest, mint a Duna, aránylag haszonvehetlen állapotban tartá; haszonvehetlenben valóban, ha t. i. szívünk, velőnk s ezeket élesztő lelkünk nagyobb hasznót, szebb nyereséget, dicsőbb kincset bírálnodni, mint azt, mellyet hazánkra azon csekély számú hamuszínű buzahajóink fel- s alá-száguldása hajt, mellyeket a rest folyam hord, és szerencsétlen ló vagy jobbat művelni nem tudó ember vontat! Szebb nyereséget, dicsőbb kincset, mint a benne fogott s asztalinkat ékesítő csuka, viza, kecsge, mellyeknek megvan ugyan saját becse előttem is, de csak a hast, nem a lelket táplálják, s ekkép nem minden embernek tökéletesen kielégítő eledelai.

A közönség fölébredte, tudványa, részvéte tehát előttem is legkellemesb jelenés volt, s memyre megtörténhetett, saját indulatom s tehetségem szerint időről időre közlöttem is a dunai tárgyrul egyet s mást. Nem lehetett ugyanis, vagy inkább nem volt volna fölötte bölcse és célhoz vezető: a munkába vettekrül s kivált a teendőkrül igen nagy lármát ütni, — minthogy a dobos vadász, vagy más kitétellel: a dobbal vadászó nem szokott sokat fogni, de rendszerint üres zsákkal tér haza — mit közbevetőleg egész alázattal némi törvényhozóinknak is barátságos fontolásra ajánlok — és más részről felette bajos lett volna, kimerítőleg s minden oldalról felvilágosítva illy szűk lap által mint a Társalkodó, egy kissé több mint másfél év folytában, olly roppant dolognak részleteit adni elő, mint a Dunának hajózási s kereskedési elrendelése.

Ha azonban nem tétetett is mind az, mi e tárgy körül miveltetik, a nagy világnak szeme elibe toronykúpra — mi tán nem volt olly igen nagy balgatagság — s e felett csak kevesen olvasták azon keveset is, mi e tárgyrul mondatott — a mirül én nem tehetek; azért állithatom: szelesen, meggonddolatlanul s terv nélkül nem kezdődött, nem folytatott

semmi. Ugyan is a fenséges Nádor adott irányt mindenben, s a magyar föld- és vízmérők a török mesterre nem szorultak semmiben.

Illő azonban, hogy a közönség mindenrül, a legkisebbrül is tudósíttassék, mit magam is igen igen ohajtok, és mennyire tehetségemben lesz, időrül időre eszközteni is fogok. S e szerint — ha felette unalmas nem leszek, — lassanként mindent felvilágosítandok »mit végeztünk már, mi van munkában, mit kell még mivelni, milly machinák használtatnak, mit lehet várni sat.« Mibül az fog kisülni, hogy a közönség fenséges Nádorunknak gondjai iránt legnagyobb háladattal tartozik; Vásárhelyi Pál és az alatta dolgozó földmérők a Nemzetnek köszönetét, jutalmát érdemlik, én pedig továbbdad is még maradhatok honosimnak hive, szolgálja.¹

Pest máj. 26-án 1835.

(Társalkodó. 1835. 43. sz. május 30.)

XIII. Pannonián tegnap Bécsből — jóllehet elindultunkkor a gőzöny (gőzmozgony) szerfeletti felhevülése miatt egy órát s 35 perczet veszténk, és így reggeli 4 óra helyett a lánchidtól 5 óra 35 perczkor indulánk — Isten segítségével egy nap alatt Pestre jövén: éppen a Társalkodóba ismét iktatandó néhány szórul s arról gondolkoztam: mikép adhatnám a dunai vállalat velejét olly világosan a közönség elibe, hogy aztán félreértések s bal magyarázatok ne kiszebbitnék annak, fájdalom mondani, ugy is eléggé „langymeleg“ érdekét, — midőn megérkeztemkor a Társalkodó legközelebbi 41dik szá-

¹ Az országgyűlésen Palóczy, Széchenyinek meleg tisztelője, hozta fel a dunai munkálatok ügyét s kívánta az illető adatok előterjesztését. Ennek további sürgetésétől a Rendek azon indokolással állottak el, hogy az ügy még diplomatiái tárgyalások alatt van, melyek időelőtti nyilvánosságra hozása kárt okozhatna s különben, hogy a kérdés az országos kívánságok sorában úgysis előfordul. (1834. nov.) Z. A.

mában e czim alatt: »Még néhány szó a Duna-hajózás körül« Orosz urnak ellenészrevételeit találtam.

Ezen észrevételekből az tetszik ki, hogy Orosz ur még most sem látja, vagy nem akarja látni a dunai vállalatnak azon jól megkülönböztetendő két oldalát, melyet utolsó közlésben kijelelék.

Ugyan is minden, mi a Dunában és Duna körül történik, két fő czél elérése végett történhetik és történik.

1ször: A magyarországi vizeknek — felette keveset kivéve — elrendelése végett, melyeknek a Duna egyedüli lecsapoló csatornája.

2szor: Szabadabb hajózás és kereskedés tekintetéből Mikhez mellékesen még az járul, hogy vízi szabályozásoknál, melyek Magyarországhban a Dunával, mint szinte egyedüli lecsapoló csatornával, szükségkép legszorosb kapcsolatban vannak, az áztatási — irrigatioi — haszon, hol csak lehet, ne rontassék el.

Már ezen sorok után én nem az »olvasni tudókra« hivatkozom, mint Orosz ur, hanem a gondolkozni és megfontolni képesekre, s kérdem: nem világosb-e mint déli nap, hogy a mult évi Társalkodó 88ik számában a Dunát mint Magyarország lecsapoló csatornáját, adom a község elibe, s azt állítom, hogy mint ollyas a szirtek kipuskázása által nem javulhat, mert ez szinte emberi tehetséget túlhalad; mi azonban nagy szerencse, mivel így a vizet irrigatioi hasznátul, mely évről évre szembeötlőbb lesz köztünk, tulmunka, tulgond, tul-fáradozás által meg nem foszthatjuk a hazát; mely tulságoktul egyébiránt elég távul tespedünk! S mi világosb továbbá, mintsem, hogy miután az említett Társalkodóban egykori saját hibás látásimat gyónván meg, a közönséghez férfíulag szólék »hagyna fel alaptalan várakozásával?« Ugyan a mult évi Társalkodó 95ik számában ismét a Dunáról, mint hajózási, kereskedési csatornáról értekezém, melyet Vásárhelyi Pál ur kedvező körülményektül segítve javított, s mellynek javítása végett tette udvarunk a török udvarral teendőket, és jött végre a török biztos. — S ugyan mi egyéb miatt lépett volna is tractatusra kormányunk a félholddal?

Ha Orosz ur a Társalkodóban időszakonként előadott jelentésem mindigi felírását »Néhány szó a Duna-hajózás körül« némi figyelemmel gondolta és fontolta legyen át, felszines vagy tán hibát találni akaró olvasás helyett: nem lett volna, csak a pusztá felírás után ítélve, nagy mesterség kitalálni, hogy a Társalkodó 88-ik számában semmi egyéb nem volt szándékom, mint mellékesen helyreigazítását eszközteni ama hibásan kikürtölt és jó időtül fogva megrögzött balhiedelemnek, mellynél fogva sokan a vaskapui szirtek kipuskázásával a Duna leszálltát, s minden mocsárnak s minden kiöntésnek megszüntét remélették.

Ez azonban Orosz urnak nem »látszott« úgy, mirül én nem tehetek. Vagy ha tehetek is, s bennem a homálynak oka, — mint valósággal nem kívánhatom és nem is kívánom Orosz urtul szavaim jóra magyarázását, nézetim engedékeny bírálását: becsületi kötelesség lett volna — a szó egész értelmében — azon mezőre lépnie — ha a dunai vállalatot akará rostálni, mellyre én állottam, és nem másunnan piszkolni azt be az ellenség és keserű tréfa tajtékával.

Én magyarul irtam a Magyar közönséghez. És most azt gondolhatná a részrehajlatlan Olvasó: Magyarul czáfol meg Orosz ur Magyarok előtt. Korántsem! Magyarul hallgat; hanem egy német könyvben mutatja be a terra incognitát, valódi mibenlétében (?) az emberiségnek, a világnak! — s ezzel a dunai vállalat mibenlétét!

Orosz ur többször irt ellenem. Én soha nem válaszoltam; mert írásiban jobbadán ügyesen elburkolt személyességek fordulának elő, és legnagyobb felvigyázattal is igen könnyen epeharcz szokott végre a tollharczbul támadni; de leginkább azért nem, mert valóban jobb s fontosb dolgom volt mint illyféle háborukat víni. Most sem motszantam volna, mert már megszoktam Orosz urnak fölöttemi censorszerepét; de itt nem személyem, hanem az ügy támadtatott meg, és az forog veszélyben.

Ha mind az, mi közbenjárásom által a Duna körül történt, Németországban isméretes volt volna, vagy csak azon

kevés volt legyen németre fordítva, mi általam a Társalkodóban közöltetett, akkor fel sem veszem Orosz urnak terra incognita-elmésségit. De a dolog egészen máskép áll, és itt kérem az Olvasónak részrehajlatlan ítéletét!

1833ik év Deczemberében utazom Németországon keresztül, Münchenben és Stuttgartban a dunai dolgot — de csak egybeköttetési tekintetben — testi lelki tehetségem szerint fölelevenitem. Mind a két ország fejedelme, eszközlésem által, Részesévé lesz a Gőzhajótársaságnak, melly a dunai vállalattal — de csak kereskedési tekintetben — legszorosb kapcsolatban áll; a régi, már Nagy-Károly gondolta terv »egybekötni a Rajnát a Dunával« új rugósságot nyer azon eset által, hogy a vaskapui szirtek is valahára helybül-mozdulásra, vagy mesterséges kikerültetésre vannak ítélve. Elérkezik az időszak, mellyben a tárgy a bajor kamarák előtt felvételik. Olvassuk csak az ezt illető fejedelmi beszédet; olvassuk a többi vitatásokat. Közel áll a kivitel az óriási gondolathoz! De roppant a megkivántató költség; még roppantabb az ellenzés; se jobbra se balra nem dül azonban a tárgy, hanem függ és függésében mind nagyobb érettségre virul; és Németország legkisebb városában nagyobb érdekét szül, mint nálunk tán a legnagyobbban. Politikai körülmények azonban nem tanácsolják, sőt nem engedik a fenhangu szólást. Mi tehát tanuk nélkül, tán rágalmazók közt, hallgatva dolgozunk Orsova táján; de dolgozunk éjjel nappal, némán ugyan, de azért nem kevésb lelkesedéssel. Csak én szólamlom meg néha »magyar nyelven« — a kevesektől ismért még kevesebbektől kedvelt magyar nyelven — melly odakünn visszhangra nem talál. És Németország, melly természeti fekvése szerint, s mert az is osztozik Dunánkban, legbuzgóbb a tárgy körül, semmi legkisebbet nem hall a dunai vállalatrul, t. i. hajózási tekintetben, minthogy Magyarország lecsapolása nem felette érdeklené. Felhevül a képzelet, és alig tűrhető többé a tudvágy, midőn Orosz ur »Terra incognita« munkája megjelen, azon egyedüli, melly Magyar által Magyarországbán van írva, és ez a dunai vállalatrul se többet se kevesebbet nem mond, csak a következőt:

»Persönlich ist er jetzt mit der Sprengung der Felsen beim schwarzen Thore beschäftigt, welches Unternehmen von der Regierung kräftig unterstützt wird. Eine im verfloßenen Oktober in dem ungarischen Tagblatte Jelenkor gemachte Mittheilung, dass man erst jetzt die Unausführbarkeit, ja sogar Schädlichkeit dieser Unternehmung wahrgenommen, machte grossen Eindruck im Lande. Doch kurz darauf scheint ein türkischer Ingenieur alles in Ordnung gebracht zu haben, denn in der folgenden Mittheilung wurde weder die Unausführbarkeit noch die Schädlichkeit berührt, sondern das Publicum von dem erfreulichen Fortgange des Werkes in Kenntniss gesetzt.«

És most ismét kérdelem a részrehajlatlan Olvasót: vajjon a külföldre, melly előtt minden e tárgyat illető, titok leple alá vala helyezve, kedvező benyomást tett-e Orosz urnak ezen elméssége, és használ vagy árt-e az ügynek, a magyar vállalatnak?

Mindenkor erős meggyőződéssel hittem, »a való csak kölcsönös vitatás s minden oldalú vizsgálat által fejlődhetik egész világosságra« s ennél fogva az audiatur et altera parsnak mindig barátja voltam, s azt tartom: minél többen nyilatkoztatják ki valamelly czélba vett tárgy iránt véleményüket, annál bizonyosb annak sikeres végrehajtása. De vajjon Orosz urnak a dunai vállalat körül az-e véleménye, mit a »Terra incognita«-ba tett? Ez ugyan alapos egy vélemény! ha véleménynek akarja adni — mire a Társalkodóba iktatott ellenészrevételeiben a »Különböző nézetek és véleményekről« irt szavai mutatni látszanak; mert mig beszélt, gondolt, vagy sejtített Orosz ur a dunai tárgy körül, arról nem ítélnünk; hanem csak arról, mit írásban közlött; a kérdésben levő »különböző véleményü« felvilágosításon kívül azonban Orosz ur részéről még sehol sem mutatkozott, legalább tudtomra, semmi is. Miből tán az sül ki, hogy Orosz urnak e tárgy körül semmi véleménye sem volt; de, mint honunkban vajmi soknak szokása, adat és vélemény nélkül szólott a tárgyhöz, észrevétiben több elmésséget mint mélységet, szomjában több tetszeni mint használni vágyást árulván el; min, Orosz ur

találékonysága és eleven esze után ítélve, eléggé nem bámulhatok.

Azt hozza elő Orosz ur: »Hogy pedig a Grófnak tetteit, hol csak lehetett, méltán magasztaltam, és soha azoknak soraiba nem állottam, kik itt a pszichologiai bonczkést vagy az arithmetikai mérleget használták, szinte közönségesen tudva van. Azért semmi irigység vagy ellenkezés vádja reám nem fér.« Ezt szépen köszönöm! De higgye el Orosz ur, hogy ámbár az élet lehető legnagyobb szerencsájének tartom némi lelkesektől, kikkel sympathiát érezünk és kiket tisztelünk, »cselekedetink jóváhagyását megnyernünk«, — politikai pályámon rég el valék »a sárral dobátásra« készülve; s azért bár magasztaljon, bár ócsároljon Orosz ur, az legkisebb gondom. Csak ne használja elmésségi és mulatságos összeállítási és egybekeverési szép talentumát és ügyes forgolódékonyságát azon tárgyak mellékes megtámadására s fortélyos lealacsonyítására, melyek honunk és közönségünk hasznát, becsületét, dicsőségét céllozzák.

A magyar ember, mesterségi, művészeti és tudományi tekintetben, általányosan véve, nem áll nagy hitelben a külföldön, sőt a legközelebbi szomszédságban sem. És annyira bévett ezen hiedelem, hogy sok szép talentum, sok valódi érdem használatlan teng, jutalmazatlan sinylík honunkban. A dunai vállalat technikai eszközlése magyar kezekben van; a szám nélküli irigy, facsaró, ócsárló, áruló, hátráltató tehát mindenütt utat zár, mindenben gátot vet. E felett pedig sokkal nagyobb azon selejtesek száma, kik semmit sem mernek, mindenben kételkednek, a mindennapi tehénhuson kívül egyéb eledel után nem esengnek, mint azok száma, kik Isten kenyerét hiában enni nem akarják, és férfias munkában töltik éltük napjait; melly két adat után Orosz ur sem fogja tán tagadni, hogy jobb lett volna: a Terra incognitában olly tárgyrul hallgatnia, melly előtte teljesen terra incognita volt, — vagy az ügyet inkább a Jelenkor vagy valami magyar könyv által támadni meg.

Orosz ur azonban bizonyosan nem tudta: mit és mennyi rosszat mivel; mi új bizonyossága, hogy az eleven ész, elmés

előadás és ügyes compilatioi talentum nem mindig jár karöltve a meggondoltabb értelemmel és azon tapintattal, melly minden ember sajátja. Hogy pedig nem tudta Orosz ur, mit mivelte és mennyire ártott az ügynek, melly korántsem áll eldönthetetlen lábón még, — sőt ő a dunai vállalatnak jóakarója, előmozdítója, azt abból hozom ki, hogy Orosz ur minap valami privát társaságban arra szólitott fel »közölnék vele egyet s mást a dunai vállalatról, majd a Füllértárba teendőt, minthogy ő az egészeül semmit nem tud.«

Ezt azonban elmellőzendem, mert habár ügyetlenül s tán nem olly elmésen is, mint Orosz ur, azért mi mondani való lesz a dunai vállalatról, vizlecsapolási, hajózási s irrigatioi tekintetben, azt ezentul is mind birom és győzöm, csak magam fogom eszközölni, — a magyar közönségnek engedékenységeben és férfini itéletében továbbá is teljesen bizván, melly át fogja látni, sőt most is látja már, hogy nem a hizelgő a nemzet legjobb, legbecsületesebb barátja, s nem az illusiókban ringató a közönség leghübb, legelszántabb szolgálja.

Orosz ur írjon ellenem, mennyi tetszik, köszönni fogom; mert megvallom, elmés gúnya engem is nem ritkán jól megkaczagtat; jóllehet sokszor igazságtalanul sebesit, s felette könnyű volna a sokkal mélyebb visszaszurás; de kérem, Vállalatinkról ezentul ne okoskodják adat nélkül; — legelsőben is, mert annyi talentummal, mint sajátja, azoknak tetemesen árt, s aztán, mert bizonyára felébredend benne is — mint végre minden emberben — azon furdaló szemrehányás, hogy »legjobb szándékkal — akarom hinni — csupa meggondolatlanság s könnyelműség által kárt, tetemes kárt okozott ott, hol semmit sem tenni vagy használni vélt.«

Pest junius 16án 1835.

(Társalkodó 1835. 49. sz. junius 20.)

XIV. Pannonián mult hónap 22kén Pozsonybul Bécsben voltam, személyesen tapasztalni: gőzhajókra nézve rendesen használható-e a Duna e két város közt? A viz sebessége olly nagy, hogy azt felnek — viz ellen — némi diadalommal csak

nagyerejű gőzöny — gőzerőmű — birja; a víz medre változik, mélysége rendszerint is csekély, kanyarodási a folyamnak pedig rögtöniek. Miből természetesen következik »Milly fölötte szövevényes feladás az említett körülmények közé czélirányos gőzöst építeni, s önként mutatkozik igen számosaknak e tárgy körüli járatlansága s még is oktató belészólása.«

Ugyanis nem egy, de már száz figyelmeztetett arra barátságosan; — minthogy Gönyő és Pozsony közt szintolly természetű a Duna mint Pozsony és Bécs közt — »kár volt Pannonia gőzönyt erősbekre nem alkotni, 36 lóerő helyett például 50 lóerőre, mellyel menni Bécsbe is lehetne.« »Miért nem építünk egy igen kis gőzhajót« — így oktattak megint mások — »számolandót csak utazókra, kiknek hijával, más hajók vontatására lehetne használni azt — t. i. a kis és így (!) mindenütt sikeresen haladható gőzöst?« sat. sat.

Nem fog tán ártani tehát e tekintetben néhány felvilágosító szót ide csatlanom.

Bármilyen derekasan és emberül legyen is elkészítve a gőzöny, s ekkép lehető legkönnyebb tömegben — mi egy fő feltétel — aránylagi súlya, azért mégis roppant. Járul ehez azon víznek terhe, melly a gőzöny katlanában megkivántató, és ezekhez a kőszén vagy egyéb égény — tüzelő-szer — mellynek mennyiségét legalább is 20 órányi fogyasztásra kell számlálni, és mind ezekhez a hajós nép, és hajó butorzatnak és elrendelésnek terhe, úgy hogy mielőtt árút s utazókat venne magára a hajó, úgy szólván »üres állapotban« is már jól meg van rakva. Nem nehéz ezen most mondottak után kitalálni, hogy gőzhajók testéhez bizonyos mennyiség fa elkerülhetlen szükséges — mind azon rendkívüli terhek víz felett lebegtetésére, mellyek közönséges hajókon nem léteznek, mint gőzöny, katlanbani víz, kőszén vagy egyéb tüzelő-szer.

Más részről minden tudomány nélkül, csak legfelszínesb megfontolás után is világosnál világosb, hogy caeteris paribus annál sebesb haladásu valami hajó, minél keskenyebb; mert bizonyos határu erőtül hajtva csak azon arányban mozdulhat előre, mellyben a maga előtti vizet lassabban vagy szaporábban

mozdithatja ki helyéből; minél szélesb a hajó pedig, annál nagyobb víztömeg van utjában.

Építsünk ezek után olly vízre, mint a Bécs és Pozsony és Gönyő közti Duna, czélirányos gőzöst. A folyam sebessége roppant, a nagy erejű gőzöny tehát elkerülhetlen feltétel; de minél erősb ez, annál súlyosb; s annyival nagyobb víztömeg szükséges a katlanban, s annál nagyobb kőszén vagy egyéb égeny-mennyiség. Hajónk ennél fogva mélyre sülyedend, ha nem engedünk a hajó-testnek elég fát.

Minél több fábul s nagyobb lesz hajónk, annál jobban fogja vizen lebegtetni alkotó súlyait, azaz: annál kevésb sülyedésű lesz.

De valljon milly alakot adunk hajónknak? mert bizonyos nagyságot és bizonyos mennyiségű fatömeget — legnagyobb általányban szólván — két móddal engedhetünk: szélesség és hosszáság által. S im itt ülünk az erkölcsi zátonyon! Mivel ha széles hajónk, legerősb gőzöny sem lesz képes azt viz ellen nyomni; ha ellenben hosszú, nem kanyarodhatik mind azon rögtön és felette rövid fordulásokon keresztül, mellyek Bécs és Gönyő közt léteznek.

Mint minden testben a részek-közti arány határozza el annak tökéletesb vagy tökéletlenebb létét: ugy gőzhajókban is vannak bizonyos arányok, mellyeknek, külön külön czélaikat vévén tekintetbe, hibázniook nem lehet, hogy ezeknek némi tökélylyel meg is feleljenek. Tengeren például a hosszáság hajóban nem olly szükséges mint sebes folyamoknál, de annál megkivántatóbb bizonyos szélesség a habok ringatási miatt, s mindenek fölött bizonyos mélység kivántató a hajónak vízbeni szilárdsága végett, nehogy idomtalanul hanyódjék. Már folyókon általában véve bizonyos hosszáság elkerülhetlen feltétel, mert a hajónak több kevésb mértékben annak sebességével mindig küzdenie kell; szélesség ellenben nemcsak nem szükséges, de haladási gát.

S itt legnagyobb általányban ki van jelölve azon néhány fő szempont, mellyet technikai tekintetben hajóépítésnél külön czéljáa nézve el nem mellőzhetni. De hajót nemcsak saját

testének vitelére kell és lehet számolni, hanem áru s emberek, szóval magához nem tartozó testek hordására is. Ugy hogy pénzügyi részét is tekintvén a tárgynak — mellynek sikerétől minden, minden s minden függ — czélirányos hajót építeni valóban nem könnyű feladás.

Lenne a Duna egyenes, medre változatlan, sebessége órában nem több mint ezer öl, s mélysége rendesen mindenütt 12 láb, nem volna akkor hajózása nagy mesterség. Illy boldogság azonban nem sajátunk, s szinte az egész világon sincs folyam, melly mind ezen elsőséggel bírna; de e tárgy körül is, mint minden földiben, léteznek nehézségek, mellyeken győzni kell s győzni lehet is, ha a lélek tulajdoni az agyag bilincsei közt nem sorvadnak.

A Dunát például Bécsbül Pozsonyig czélirányos szabályozás által sokkal egyenesebbre lehetne venni, valamint Pozsony körül sikeresb szabályozások következtében már már egyenesb a Duna, mint eddig vala. Mibül — a regulatio többi hasznait nem említvén, hanem csak a hajózásit — természetesen az foly, hogy sokkal hosszabb gőzhajókat építhetni felső Dunánkra már most, ha egyenesre vétetik mindenütt, vagy — hol munka már történt — mindig egyenesen fog tartatni is, mintha megmaradnának s Pozsony körül megmaradtak volna a folyamnak rövid kanyarodási.

A hosszabb hajókra pedig aránylag erősb gőzönyöket lehet a nélkül állítani, hogy a hajó mélyebbre süllyedjen. Az erős gőzöny végre diadalmasabban küzd a folyam sebessége ellen, mint a gyengébb; minek vég következménye az, hogy javitassék a Duna hiányainak csak azon egyetlen egyike is, »medrének itt ott fölötté rövid kanyarodása«, s már segítve van némileg a bajon. Ennél mindazáltal megállni nem szabad. Ugyanis iparkodni kell a hajóknak minél több »lebegést« — buoyancy — szerezni, s lehető legkisebb súlyban lehető legtöbb erejű gőzönyöket alkotni. Az első, azaz: a folyamok elrendelése, a kormányt, a nemzetet illeti, s csekély véleményem szerint valóban semmi, figyelmét, pártolását, lelkes hozzájárulását inkább nem érdemli, mint hazai ereinknek szabad mozgásba hozása:

valamint a gőzönyöknek javítása a vállalkozók tiszte, kötelessége.

Milly tág, becsület-teli, dicső pályája van e tekintetben a kormánynak atyáskodó szándékait bemutatni, a nemzetnek viszont milly édes-gyönyörű köre, két kézzel járulni a hont felelevenítő célhoz, mellyből szebb lét, önmegbecsülés, valódi egészség okvetetlenül támadand, — arrul barátságos intéssel, hogy ne mondjam »Egy kis szemrehányással« szinte minden hazai folyó, tó, de még minden patak is elég világosan szól.

Már a mi javítását illeti gőzönyünknek, csak majmolásban, azaz: szerencsés majmolásban lelhetjük szerencsénket; mert illy tárgyak körül eredeti sajátunk valóban, mint Szibériában a hévmérő, messze létez a fagyponton alul. Nem, de még majmolásra sem vagyunk egészen érettek; mert ha hajót félig meddig is, de hajómozgonyt készíteni bizony semmi esetre nem tudunk, bár a legjelesb minta legyen is előttünk, — és ekkép lehető legnagyobb erkölcsi függésben kénytelenek vagyunk átvenni azt, mivel más nemzetek megajándékozni méltóztattak az emberiséget! Az egész országban egyetlenegy biztos révpárt sem létez, hol hajókat veszély nélkül tatarozni lehetne, de még egy becsületes kikötő sem, s honunk térein szinte egyetlenegy ember sem, kit A-tul Z-ig tökéletes hajós embernek lehetne nevezni; ugy hogy tavainkon, folyóinkon még egy nyomorult kis vitorlát sem tudunk kötni, s e részben, mint számtalan egyébben, még a török is kifog rajtunk, s oktatónk, mesterünk lehetne.

De hála az Egeknek, hogy efféle tárgyak körül is, mint annyi másokban, a dolog kezdetén vagyunk, s mindent tennünk kell még; mert lelkeseknek jobbüzü a munka mint a henyeség, s kivált azért, mert mások, előttünk-jártak példáit követvén, könnyebben kerülhetjük az oktalant, és sikeresben utánozhatjuk az okost.

Minden fáradozásink azonban sikeretlenek lesznek, míg tartalék nélkül meg nem ismerjük valódi álláspontunkat, mellyből csak emelkedés lehető.

Gőzösinkre nézve most Britanniának vagyunk adózói, jól-

lehet igen jól látjuk át Szövetséges Amerikának folyó-hajózásbani elsőbbségét Britannia fölött. De régibb összeköttetéseink, a kisebb távolság s számtalan egyéb okok, melyeket itt a hely szűke miatt elő nem hordhatni, oly annyira görbitének Albion járma alá, hogy abbul szabadulnunk szinte lehetetlen.

A kérdés azért csak az: örökleg akarunk-e függésben maradni, vagy meg akarjuk-e végre vetni alapját oly létnek, melly közt, ha többet nem is, legalább minden napi szükséginkre valókat magunk fogunk készíteni, vagy ha azokra helyzetünk nem alkalmas, oly árúkat állítani elő, melyeknek elsőbbsége viszont más nemzetüeket tartson függésben, s helyre üsse némileg azon aránysulyt, melly a szabad kereskedelemnek alapja?

Most más nemzetek készítményei ellen csak nyers árúkat vethetünk a kereskedési mérlegbe. Nyers árúkat, melyeket nem annyira eszes munkánk vívott ki a természettől, mint inkább ennek kegyessége ajándékozott; mi okbul az idők negédjei szerint néha takarmányban s borban szükölködünk, olcsóbb a bajor gabna, bajor sör, néha viszont csüröknék s dongáknak vagyunk szükiben, s rothad a gabona, foly a must, — s két tulság közt ringattatván, nem örülhetünk azon bátrabb s egyenlőbb létnek, melly a civilizáció főbb áldása, mert nyugalmat ad, s köztünk soha meg nem szűnnek az élet mind azon sürgetőbb gondjai, melyek gátként állnak minden lelki fejlődés ellen.

Hajó-gőzönyöket nem készíthetünk, s nem mintha nem volna vasunk, nem kősenünk, nem elég tenyerünk, hanem, mert legalább is fél millió pengő forintba telik oly előkészület, gyár vagy minek is mondjuk, »műhely«, mellynek hijával nemcsak hajó-gőzönyöket készíteni nem, de ezeket még becsületesen megfőtozni sem lehet; — mert továbbá — s ez még nagyobb tekintet — legalább is kellene esztendőnként illy gyárakban egy millió pengő forint készített árut eladhatni, nehogy kamatlan heverjen a kibocsátott tőke. S ekkép ha egybe is tudnók a gyár felállítására a fél milliót véres veritékkel tán koldulgatni, csakhamar ismét

annak romjain szihatnók — nagy lelkesedéssel — pipáinkat; mert olly honban, hol a nagy község, ugy szólván, a kanalon, villán, késen s tán a koppantón kívül az élet más erőműveit s kényelmet tán nem ismeri, de ha ismerné is, megvásárlását sehogy sem bírja, ott valóban minden bölcsőben van még; — mi gondolkozóknak nem csekély figyelmeztetés: a belfogyasztás híjának következésit szemügyre venni, s részrehajlatlan hidegvérű fontolóra: ezen nemzeti áldásnak mi valódi sarkköve?

Bizzunk azonban mindenek fölött a nemzetek szellemében, melyet el nem taposhatni, bizzunk továbbá egy kissé tiszta szándékunkban, soha nem csügghő munkásságunk- s állhatatosságunkban, s honunkra is felvirradand, fel azon nap, mely nyájas mosolygással fogja jutalmazni előmenetelünk külön és számtalan virágit!

Addig pedig éljünk más nemzetek kincseivel. Ugyanis, mint ezelőtt közlém, megállapított határozat szerint jövő tavaszkor már hét gőzös fogja vállalatunk körét alkotni, Pannónia (36 lóerejű) és Nádor (40 lóerejű) Pozsony és Pest közt; I. Ferencz (60 lóerejű) és Zrinyi Miklós (80 lóerejű) Pest és Kozla közt; Argo (50 lóerejű) az oláh Dunán; Nro 7 — melynek neve tudom Ferdinand szeretne lenni — (100 lóerejű) Szulina és Stambul közt; Maria Dorothea (70 lóerejű) végre Stambul és Smyrna közt. Az Igazgatóságnak új határozata szerint pedig, melyre a legsürgetőbb szükség bír, egy 8dik hajónak építése is szinte rendelve van már, melynek czélja alkalmasint az lesz, I. Ferencz helyébe lépni, midőn ez a török Dunán fogja lelni utóbbi pályakörét.

A részvények, mint közlém, 7 hajóra ki vannak adva már. Mikép fogja az Igazgatóság a 8dik hajóra a megkívántató költséget előszerezni, új részvények kibocsátása vagy kölcsönvétel által-e, még nem tudom, de számtalan e vállalatban részt még nem vevők, de már most — mert sikere mutatkozik, tiszta honszeretetből — venni akarók tekintetéből alkalmasint új részvények kibocsátása által. Mit barátságosan közlök; mert sokaknak részvevői kívánságát ismerem, mihez figyelemztetésül azt csatlom, hogy 5 részvény birtokosának a köz-

gyűlésekben van szava, annál kevesebbel birónak pedig nincs, s hogy az új részvények, ha kibocsáttatnak, az utolsók után itélve, hihetőleg éppen oly szaporán el lesznek kapva, mint kibocsátva; mi okból a lassuk, mint mindenbül, a vállalatbul is tetteleg ki lesznek zárva. —

Pest junius 21-én 1835.

(Társalkodó 1835. 53. sz. jul. 4.)

XV. Legközelebbi közlésemler némlieket röviden érinték, miknek szorosb magyarázatával tartozom. Állítám, hogy hajó, ha bizonyos határu erőtül hajtatik, csak oly sebességgel haladhat, mint gyorsabban vagy lassabban mozditja helyéből a maga előtti vizet. És ez axioma. De ha azon erő, melly a hajót hajtja, bizonyos lépcsőt túlhalad, nincs a víznek egybe ragadási tulajdonánál fogva elég ideje helybül mozdulni; mi okból inkább összeszorul, s a hajó magasbra emelkedvén, szinte a víz színén csúszik, természet szerint azon mértékben fentebb vagy alantabb, mint a hajtó erő nagyobb vagy kisebb. Britanniának több vizesatornáin kisebb csolnakokat lovakkal vontatnak; s valóban meglepő látvány tapasztalni, milly erőködéssel mozditják azokat előre, ha lépnek, s viszont milly könnyen, ha egy pillanati sokszorozott küzdelem (struggle) után vágtnak. Czethal-fogáskor kisebb hajók, 4—5 személylyel, azon szigonygerelyhez(harpon) vannak kötve, mely a hal testébe döfetik, és ez sokszor egy órában 20 angol mérföldet túlhaladó sebességgel rohan s vontatja maga után a csolnakot, melly mint jegen, a víz színén lebeg, midőn a benne lévőeknek motszaniok sem szabad, nehogy sir-gödrükbe düljenek. Ezek mindennapi látványok, tapasztalmak. De csak kevés évvel ezelőtt jutott némellyeknek eszébe, fontolni a dolog okát, s azt bizonyos elvekre állítani; valamint a természet legtöbb tüneménye is, mellyeknek minden napi sőt minden pillanati tanui vagyunk, rendszerint észrevétlen, használatlan tünnek szemeink elől, s csak néha néha hat sugárunk azon lelkekre, mellyekben a halhatatlanság szikrája nem alszik. Most azonban, az előadott, már ismert dolog; s kivált Szövetséges Amerikában, oly

világot öntött a hajóépítés körül, s a hajózásban olly fordulást tőn, melyet valami új s jobb kezdet aerájául jelelhetni ki bátran.

Következményi: »határtalanul gyorsabb haladás, s ebből eredő gazdálkodás az emberi legnagyobb kincsben, a soha vissza nem térő, drága időben!« Amerikában léteznek gőzhajók, melyek szinte kétszer olly sebesen haladnak, mint a mi gőzhajóink, és gőztalpak, melyek még sokkal sokkal gyorsabbak. Britannia illyesekről tud ugyan, de nem akar tudni; Britannia, mely szerfeletti józansága után földtekénk minden szegletéből, emberi nemünk legutolsóbbikátul is szívesen fogadja a jobbat s javítva sajátjává teszi: Britannia mondom — igen kevés kivétellel — Szövetséges Amerika lakosítul utmutatást nem akar, nem tűr; mert érzi ennek felsőbbségét egyben másban, s ha nem is megvallva, sejdítve tekintti a fiatal nemzetben egyedüli versenytársát. Ennyire vakithat büszkeség legérettebb józanság mellett is! mi nyilvános kulcsát adja azon számnélküli megsértett önszeretetnek, melyek a szünet nélküli »maradjunk a réginél«-t sziszegik, s melyeknek sáfári megsértett hiuságuk, felingerlett szenvedelmük s szivreható tudatlanságuknál fogva — csak birná erejük — a legjózanabb előlépéseket is gátolnák örökleg.«

Gőzhajó dolgában azonban Britanniának adózói vagyunk, mint mondám; mit kiki átlát, valamint azt is, hogy hajógőzönyöket honunkban készíteni nem tudunk, ki csak félig meddig ismeri az egész continensnek e részben aránylagi hátramaradtát, s nem feletti, hanem kellő figyelemre méltatni akarja azon egybehangzást, melynek a kapitánytul lefelé a hajósfiuig erkölcsileg, és a hajóárbo cz csucsától a hajó-fenekig testileg, a tárgynak tökélye, sikere végett mindenben elkerülhetlenül uralkodnia kell. Gőzönyt például Amerikából hozatni a nélkül, hogy a hajóban A-tul Z-ig minden amerikai, vagy amerikai szellemü ne legyen, képtelenség. De ha ezt eszközöltük volna is egy hajóval, a többi angol lehetett volna-e vagy mind Amerikai, kérdem? S ha ez utolsó lett vala a határozat, részvényeink bizonyára el nem kelének; mert amerikai gőzönyök ellen sokkal nagyobb az előítélet, mint nem; s e

felett annyira el vannak foglalva ott a gyárak, hogy a távul-ságot hozzá számlálván, évek folytak volna le, mielőtt birtokába jövének amerikai gőzhajóknak, s még most is gőzös nélkül folya Dunánk. S hát az angol politika, melly minden versenytársat kirekeszt, azt gondoljuk, nem mozdult s nem nehezítette volna-e még inkább e vállalatot, a török sat. udvari vitályokat? Amerikai minta szerint épült s amerikai gőzönyökkel ellátott hajóra amerikai hajósnép, és ha ez nem is olly elmulhatlanul, legalább erőműves amerikai kell; de ha illyes megbetegszik, nemcsak szenved az ügy, hanem egyenesen megáll. Egy hajóra tehát két erőművest kellett vala számlálnunk; 8 hajóra, mellyel majd majd birunk, 16 amerikai erőművest! Practice véve kivihetlen; mert amerikai jóra való ember, »ki olly kedvező, boldog környülményei közt a világ minden kincseire szert tehet«, ha esze s erényei jól szolgálják, nem szívesen megy a világ más részeibe, »hol a bévett szokások, megrögzött elfogultságok és hibás előítéletek sarjadéki közt ismeretinek s tulajdoninak annyi becse nincs«, vagy ha megyen is, csak roppant díj birhatná arra, mellyet megint mi nem birunk sehogy sem.

Az amerikai hajó-gőzönyök egészen más elvekre vannak állitva, mint általányosan véve az angolok. Az elsőket magasnyomásuaknak — high pressure — a másokat alacsonynyomásuaknak, — low pressure — nevezik, — s szerencsém lesz még azon Olvasók számára, kiknek nem vala alkalmuk e részben — okniok, a két különböző erőművek alkotó részeit és philosophiáját előadnom. Legyen most elég arra vetni figyelmünket, hogy a magasnyomásu gőzöny sokkal könnyebb alkotásu, mert egyszerűbb, hatása pedig határtalan, midőn az alacsonynyomásu mozgony sokkal súlyosb, hatása pedig határozott. Miből folyókra nézve, hol többet kevesebbet viz-sebességgel és viz-sekélylyel — Seichte — szünet nélkül küzdenie kell, a magasnyomásuak elsőbbsége az alacsonynyomásu felett szembeszökő. Más részről ellenben épen azért sokkal bátrabb az alacsonynyomásu a magasnyomásunál, mert hatása határozott, midőn ez utolsó nem az, s ekkép az elsővel gondatlan

bánás hiba ugyan, de nem halálos bűn, a magas-nyomásunál viszont a legkisebb gondatlanságnak következése borzasztó!

Miket összeillesztvén s egybehasonlítván, tarka-barka hajós-népünk, megrögzött agg szokásunk s kivált hajózási járatlanságunknál fogva úgy látszik, mi közénk még inkább csak az alacsony-nyomásu gőzöny illik; mert jobb lassabban haladni, sőt néha néha zátonyokon is üldögelni s azokon nyughatlanzkodni, mint repülés közben rögtön örök nyugalomba temettetni. A beretva szép találmány, de kisdedek kezeibe nem való.

Az Angolnak folyami hajózása aránylag igen csekély, nem is fejlődhetett azért tapasztalma ez ügy körül olly érettségre, mint az Amerikaié, kinek hazája, úgy szólván folyam-part és folyam. Britanniában magában alig van folyó. Themse vize olly rövid, hogy tüstént mindenüvé megérkezik a hajózó vagy a tenger közepett van; mi okbul nem létez Angliában, mint a Szövetséges Országokban, azon ösztönző mind azon javításokat, elsősegeket és kellemeket kitalálni, melyeknek híja csak hosszabb s kivált éjjeli utban ingerli sőt kényszeríti a némileg szenvedő utast élénk találékonyságra. Tengeren pedig számtalan kellemekről egyenesen le kell mondani, melyekbe folyókon engedődzhetni. Amerikában például a folyam-hajók, két-ugy szólván három emeletűek, mi által 2, 3 annyi tér van azokon, mint a mieinken, s a köz ebédlő, köz sétáló sat. mellett, felette számosaknak, t. i. kik előbb jöttek, külön külön rekesz (Cabin) jut, hol felette nyugalmasan tünnek az éjjelek; midőn mi Pannonián, I. Ferenczen et Co. külön, színeink, nemzetségink és felekezetink daczára, olly közbirtoki szellemben üljük és öljük éjjeleinket, hogy senki nem legmagasb, legalacsonyabb, de az egész utazó társaság szinte egy tömeg, egy gombolyag. Tengeren illyest nem tehetni, azaz: sok emeletű gőzös nem célirányos, mert a mi az egybepakolást illeti, arrul szerezkeskereskedésben nem ritka a példa.

»Miért vagyunk tehát illy függésben, miért nem szabadkozunk Britannia jármábul?« Ezt lehetne most kérdezni, és én kérdelem is; mire azonban könnyű a felelet. Mert — számtalan ok említését elhagyván, melyeknek független létet mul-

hatlanul megelőzniek kell — honunkban egyik jobbra húz, másik balra, nagy rész tesped, nagy rész pedig csak útba-állásban gyakorolja erejét; minek következménye természetesen nem a magunk alkotta három emeletű high-pressure hajó s több efféle, hanem az a csekély, mit ügygyel-bajjal, tövisen bokron keresztül, ár és vész ellen, más nemzetek kincseiből dugárúként honunk határai közé hozhatunk!

Megyen-e vagy nem, siker vagy nem siker, ez azonban mindegy, — s minden becsületes embernek kötelessége tenni az őt szülte éghajlat alatt, mennyit tehet. Mi okbul ím fel is szólitom hazánk hiveit, kezet fogni és vállat vetni honunk javítása, szebbítése végett; melly azonban sokszorozott és könnyített közösülések nélkül nem eszközölhető; ez pedig folyóink mennyiségét, telkeink aránylag csekély becsét, hazánk jobbadán róna létét tekintve, szabályozott és víz-csatornákkal egybekapcsolt folyók által legkönnyebben s biztosabban érhető el. Én legalább számtalan kicsapongó ábrándozásim közt soha meg nem szünök bámulni, midőn agg Buda hegyére lépde gélek, és visszatekintvén, magam előtt látom a rendszerint vastag porban heverő lapályt, hogy ezen szomorú látvány helyett, nem tűnik inkább szemembe vízcsatorna zöldellő partok közt, melly a Tiszát érné, tokaji hajókkal megrakva; és Ludovicea tövében nincs rendes révpart, mi helyett most dicső homokbuczkák a főváros töviben! Vagy ha illyenen nem bámulok is mindig, mert a férfiui, nemzetet dicsőítő tett egy kissé ritkább, mint a szép, nagy és dicső után szomjazó vágy, csudálkozni meg nem szünhetek: »Mikép lehet illy természetű tárgyak iránt valami kis lelkesedést nem érezni, s az emberi szenvedelmek sulyát ellökvén, egyet nem érteni, kezet nem fogni, s mikép lehet legalább magvát nem vetni olly lelki örömeknek, mellyeket legelszántabb ellenségemtől sem volnék képes megtagadni, és mellyeknek ismerete nélkül saját érzel-münk szerint a halandó ember, a szerencsének bármi kegyei mellett is semmi egyéb, mint »szánakozási tárgy«.

A Duna torkolatja nem miénk; és ezért, jóllehet keleti szomszédink érdekei ugy megkívánják ezen folyó nagyobb hasz-

nálását, mint mi, főfigyelmünket mégis honi folyóink szabályozása, egybekötési használata legesleginkább érdemli. Összeköttetésünk a fekete-tengerrel, úgy hiszem, 1836 esztendőnek tavaszában bizonyos, valamint azt is hiszem, hogy minden körülményinket őszintén s minden csalódás nélkül tekintve, józan logika szerint, illy »ébresztő, felrázó« lépésnek tettét kelle legelőbb is sürgetnünk, s csak most jön annak ideje fontolóra, de lelkes fontolóra venni, mit kellene művelni honunk belsejében is.

E tekintetben középítés legszükségesebb; kell rendes, biztos kikötő és révpart. Ó-Budának fekvése és azon dunai ág, melly a város partja és az ugy nevezett Nagysziget közt létez, illyeshez igen alkalmasnak látszik lenni; hol azon téli hónapok, mellyek most henyélve tűnnek, egy kis theoriai oktatásra lehetnének használva; hol hajók épülnének, javíttatnának; hol rakhelye lehetne a fa minden nemeinek; hol gyárak alapulnának; honnan végkép kikerülne a három emeletű Highpressure!

»Ej mikor lesz ez!« Így fohászkodik illy gondolatoknál elkeseredve a mult időkbe merült; midőn a jövőbe tekintő erre így válaszol: »Soha, mig nem teszünk, nem cselekszünk. De egykor bizonyosan, ha nemzeti szellemünket kifejtván, és a szónak valódi értelmében nemesítván, hűséggel egyesülünk mindenben, mi honunk hasznát, diszét tárgyazza.«

Pest, august. 15. 1835.

(Társalkodó 1835. 68. és 69. sz.)

XVI. Pannonia, melly most heted nap helyett minden hatod nap uszik Pozsony és Buda-Pest közt fel s alá, tegnap este itt hiába váratott. És ezen elmaradás nem csekély aggodalomra adott okot, valamint minden, mi a képzelet munkálódását szokotton tul ébreszti, ingerli. Gőzhajókkal annyi baj történt már, s nem sokkal ezelőtt még agg Britanniában is olly borzasztó eset adta magát elő, hogy lehetetlen egy kis kebelszorulást nem érezni, s lehetetlen — habár a bú s fájdalom megelőzése a legészellenibb előfogalom — mind azon balszerencsékkel, mellyek gőzhajókat már értek s érhetnek,

gondolatban nem foglalatostkodni, valahányszor illyesek időn túl maradnak el. Ma reggel 10 órakor azonban Pannonia több mint 300 utazóval szerencsésen megérkezett. Pozsonyból rendszeren indult tegnap reggeli 5 órakor, s 8 óra körül Vajka táján zátonyra került. A teli rakott hajó szinte négy lábnyi mélyre süllyedt, Vajkánál pedig a Duna medre most szinte 3 lábra homokult el; miből a kellemetlen esetnek szükségkép kelle következnie. Odébb-indulásra más mód nem vala, mint partra szállítani utazót és árút, s nyerni időt, melly közben a víz helyet mosna a hajó alatt. Kirakatott ez okbul az egész élő és holt hajói teher a vajkai szigetre. Mi lassan ment ez végbe, mindenki előtt természetesen fog látszani, ki azon csolnakok kisdedségét ismeri, mellyeket Pannonia hord magával, s nem felejtí, hogy csak egy kissé nagyobb csolnakok, midőn efféle alkalmaknál ugyan nagy hasznuak volnának, közönséges állapotban megint felette sok baj s hátramaradás okai lennének. Véletlenül odakerült dereglyések segedelmével azonban ezen nem minden zavar nélküli munka elvégre sikerült, s 8 óra 56 percz vesztésig után »testestül lelkestül« uszott-uszott ismét Pannonia. De alkonyat után — s csupán sötétség miatt, mert a mederben elegendő viz vala — Gönyő és Komárom közt ismét zátonyra ért, mellyről 1¹/₂ óra mulva szabadulhata meg, minden kirakodás s nagyobb baj nélkül egyébiránt; azontul pedig akadály nélkül haladott egész éjen át a legszebb időben s holdvilágnál.

Ez egyszer tehát minden baj, aránylag ahoz, mi gőzhajón már sokszor történt s ekkép megint történhetik, csak csekély s türhető vala. S kinek azon alkalmatlanság, idővesztés, bizonytalan állapot, mellyet ez alkalommal egyik utazónak ugy kelle mint a másiknak szenvednie, fensőbb hatalom által éltének legélénkebb balszerencsái közé rovatik, s kinek földi pályáján, hol minden kétes s tövisteli, nagyobb baja nem akadt, azt valóban, mint a nagy német költő mondja, »a kegyes istenek már születése előtt kedvelték.« — — —

Ebbül azonban éppen nem következik, hogy a község utóbb is ki legyen téve illy alkalmatlanságoknak; de a Tár-

saság s kivált az Igazgatóság legszentebb kötelessége mindent elkövetni, mi a községnek e részbeni kellemeit csak nevelheti; s ha ez hatalmában nincs, a községet egész őszinteséggel legalább arrul tudósítani, »milly kellemetlenségeknek s bajoknak teszi ki magát, ha gőzhajót kíván használni.« Ennél a vállalat Igazgatósága többet nem tehet. S mennyire fekszik becsület-érzésében, de legsürgetőbb érdekeiben is: a község kívánatit teljesíteni s tőle elhárítani mindent, mi alkalmatlanságot vagy csak kedvetlen benyomást is szülhetne, eléggé kitetszik azon intézetéből, melly szerint minden hajóján egy-egy »Panaszkönyvet« tartat olly végre, hogy abba, ha kinek panaszja van, beírhatta. E mód által az Igazgatóság mindennek tudomására juthat, s helyzetbe is jó: segíthetni vagy őszintén kinyilatkoztatni, hogy segítni mások kára vagy technikai okok miatt nem lehet.

De Panaszkönyveink még felette üresek, jóllehet határtalan bajokkal kell küzdeni a gőzhajón utazóknak. Mi némelyekben lomhaságra — indolentiára — mutat, de a nagyobb részben tán azon igazságos köz-tapintatra, mellynél fogva ugy látják s érzik sokan, mintha tán nem kellene minden engedékenység nélkül lenni olly vállalat iránt, melly annyi nehézség közt született — s csak most; mellyről néhány évvel ez előtt siker reményérül szinte senki nem álmodott; melly tenger munka s gond után fejlődött csak annyira is, a mennyiben van; s melly koránt sincs olly fényes állapotban, mint azt hiszik, kik Pannonia keresményit veszik csak számba, de felejtik, mennyit ró le a jövedelemből mind azon tisztség, ügyviselet sat., melly illy vállalattal jár, s mennyit kivált a Moldva s Gladova közti vonal, melly még koránt sincs tisztában, s Argo, és Maria Dorothea, melly utolsónak keresményei a döggör s török veszteglések miatt felette csorbultak; kik felejtik, vagy soha meg sem gondolták, hogy gőzhajó nem örökös alap, s ekkép esztendei 10 de néha 20 percent is kell annak mindigi csorbátlan létére, azaz: a hajónak s gőzönynek mindigi helyesen tartására. Ezen köztapintat oka annak, hogy eddigelé, ha pillanati kedvetlenség adta is magát elő s némi keserübb szócsere is hallatott, általányosan véve legnagyobb

béketüréssel, s mondhatni igazi philosophiával szenvedett a község minden bajt s kellemetlenséget; a mi, személyesen állhatok elő bizonyságul, valóban nem kevés volt. Minden komolyabb észrevétel s pattogás felszines külföldiek szájából jött, midőn a minden nap s mindenütt hallott panaszok, mellyeket inkább észrevételeknek, figyelmeztetéseknek nevezhetni, részint pillanati untságbul fakadtak, részint azon nemes kutfőbül veszik eredetüket »Bár lépne szebb kifejlésre s nagyobb tökélyre ezen hazai vállalat is!«

S im ez okbul, s mert tán senkinek sincs olly kényelmes alkalma szünetlen panaszt hallani, s pedig minden nagyságút s minden színüt a gőzhajók ellen, mint nekem — itt néhányat a legelébbkelő sérelmek közül felhozok.

A* »Nagy baj, hogy Pannonia csak három kocsit visz, s néha — mint az Igazgatóságnak éppen eszébe jut — egyet sem. Illyes esetek az elébbkelőket (kik t. i. rendszerint később kelnek mint mások) a vállalat iránt egészen elhidegitik. Ebben az Igazgatóságnak rendeltetést kellene tenni.« — B* »Milly kellemetlen nem hálhatni a gőzhajón elindulta előtt, s viszont nem érkezni biztosan olly helyre, hol vendégfogadó volna. Ez nagy anomalia. Itt valósággal az Igazgatóságnak . . .« — C* »Csak annyi árút ne vinnének; alig mozdulhatni; s vége az lesz: senki sem fog gőzhajón utazni, s az Igazgatóság...« — D* »Milly megfoghatlan az, hogy bizonyos számra nem szorittatnak az utazók, mint például gyorskocsiban. Mert hogy helye ne legyen az embernek, ez már lehetetlen. S jó eleve kellene illyesekről az Igazgatóságnak gondoskodnia.« E* »Mért megy Pannonia Pozsonyig és Pozsonybul, midőn olly kicsiny a Duna, s így a fenakadás bizonyos; s miért nem inkább Gönyörül és Gönyőig? E tekintetben az Igazgatóság nem cselekszik ügyesen, mert minden utazót elijeszt.« F* pedig bár milly alkalomnál: »Hát miért nincsenek rendelések? Mért nincs ez vagy amaz ellátva? Miért nem gondoskodott errül vagy amarrul az Igazgatóság?« sat.

S midőn az Igazgatóság illyeseket szívére vesz, s irántuk éppen hathatós rendeléseket készül tenni, jönnek más részről illy megjegyzések: a* »Igazi indiscretio, kivált vásár idejében.

kocsit engedni a hajóra, midőn annyi a nép, hogy alig mozdulhatni. Bizony a Directio nem érti saját hasznát!« — b* »Milly hathatós gyomor-felforgató szer pöffesztő álomban és szennyes »tisztában« dunyhák s piszkos vánkások közt látni hortyogó alvókat s tiszta levegőről lépni be az ember-gőztől teli cabinba! Ki gőzhajón akar járni, ne legyen mások terhére, s méltóztassék egy kissé korábban kelni. A Directionnak illyeseket valóban nem kellene tűrni.« c* »Sok em' er azért kerüli a gőzhajót, mert holmiit, butorait 60 fonton tul nem veszik fel külön fizetés nélkül, s mit felvesznek, s mit szemmel szeretne tartani az ember, elrakják, eldugják, hogy alig férhetni hozzá. Bizonyára, ha illyesekben nem tesz változtatást a Directio, akkor . . .« — S eddig, mint kézzelfogható, akármerre fordul is az Igazgatóság, mindig sért, s akár mit tegyen is, hihetőleg sokakat bosszant, midőn felette keveseknek kedvez. A D* E* és F* alatti pontok iránt azonban minden vélemények s színek egyesülni látszanak, azokon kívül 1ször, kik a Társaságnak általános részvényesei, és szemük előtt mindenek felett s tán kirekesztőleg csak a vállalat legközelebbi pénz-sikerét tartják; 2szor, kik illy vállalatok phasisait s criseit gyökeresen ismerván, azoknak állandóbb alapot akarnak rakni, mint aféle theoriai combinatiók szappanbuboréki szoktak lenni.

»Meg legyen határozva az utazók száma.« Nézzük csak gyakorlatban, mi lenne következése s vegyük Pannoniát például. Az Igazgatóság, a fő hivatal Bécsben van. Ott tehát bemenőt (billet d'entrée) lehet váltani; de lehet Pozsony is, mert onnan indul a hajó. Mind ez általányosan véve (s illy gondatlan a nagy közönség!) csak utolsó pillanatban szokott történni; s ha teszem 100 volna azon szám, mellyet Pannoniának magára venni elhatározva lenne, többször esnék meg, mint nem, hogy a bemenőknek akármely elosztatásánál is, a most nevezett helyek egyikében néha igen sok bemenő maradna fen, a másokban pedig nem volna elég, s viszont; miből a közönség kellemiben csorba támadna, mert kevesebben használnák e könnyebb közösülési alkalmat, mint használhatnák; de mi több és sokkal fontosb, csorba támadna a vállalat fen-

tartó elemén, t. i. hasznán; s a község illyféle csorbák után úgy látná e tárgynak is elbomlótát, valamint praxis hija s theoria fölöslege miatt legtöbb hazai vállalatnak eltemettetését volt szerencséje tápasztalni, néhánynak sikerét pedig ez órában is várja s ebben béketürését váltig gyakorolhatja.

Erre azonban még több világ kell. »Száz utazón tul ne vegyen fel Pannonia«. De a szám megvan, s éjjel jó egy előkelő ur, ki sok részvénynyel bír. Bevegye-e a kapitány vagy se! »Ne vegye, mert törvényelleni«. Ez szépen hangzik; de annyi privilegiumink közt, hol a cselekvések fele tekintet, kedvezés és okosság (!) utáni, illy lycurgusi rendszabás valóban olly furcsán állana, mint a sajtó szabadsága Törökországban. — »Vegyük tehát fel;« de ha felveszi ezt az egyet a kapitány, mért ne vegyen kettőt, hármat st.? s mért ne minden rendüt s minden színüt?

Még ez sem állítja a meghatározott szám kivihetlenségét tökéletes világba. Tegyük fel más példát. Pannonia Győrnek irányába s később Gönyőnél, Komáromnál, Esztergomnál s Vácznál megáll; s Pozsonybul ezen helyekre is visz utasokat, valamint ezen helyeknél is vesz fel. Már Pozsonyban 95 utas ülne hajóra, és 100 volna a meghatározott szám, mi történnék, ha 10 utas várná a hajót Gönyőn, 10 utas, ki Orsovára indul, hová már több hónap óta készül, s melly úttételre már előre összebeszélt. Mit tegyen a kapitány? Egyet se vegyen be, s a Társaság hasznát mulassza el? vagy 10bül 5öt válasszon ki, a legszebbiket, 5öt pedig taszítson vissza a rutabbat? Vagy áthágja-e a törvényt? — S ugyan ki fogja az utazók számát tisztában tartani? Lesz tán valami auditor, ki minduntalan név szerint felolvassa az utasokat, mint mustránál a zsoldost? — S hátha Konstantinápolyba, Smyrnába megy az utazó, s messze földről fél órával ér előbb Pozsonyba vagy Pestre, mint mikor a két gőzös indul, s ha teljes a szám, ő is visszalökessék?

»De ne azért szabassék bizonyos szám« — így okoskodnak erre sokan — »hogya kényelmesebben legyenek az utazók, hanem mert, minél több az ember, annál inkább sülyed a hajó,

s így kis viznél kevesebb embert kellene vinni.« Felette elfogadhatónak látszik, csak az benne a felszínü theoria: nem vétetik tekintetbe, hogy a víz magassága minden órában változhatik, s kevés nap alatt nagyon árad s apad is gyakran, a víz medre pedig annyi homok közt, mennyivel honunk áldatott meg, még változékonyabb mint a víz, és a hajóskapitány, ki egyedül lehet végrehajtója az Igazgatóság rendszabásinak — valamint a fentebbi esetben, úgy itt is, meg nem szünő dilemmában volna. S így továbbá azon kérdésnél is: meddig haladjon Pannonia, Gönyőig, Vajkáig, vagy tán próbálja Pozsonyt is, mert, mint mondtam, homokban felette könnyen változik a víz medre, és kis víz — mivel ez mind együtt foly — nem ritkán mélyebb utat váj, mint nagy víz; miből sokszor az következik, hogy kisebb viznél biztosabban evezhet Pannonia Pozsonyig, mint nagyobb nál, s ekkép sem a pozsonyi, sem a pesti vízmérő nem lehet annak mutatója, mennyire haladjon hajó s mi terhet vegyen magára.

De hadd beszéljenek most a részvényesek. »Az Igazgatóság által részvételre szólittatánk fel. Pénzünket bona fide adtuk s kockáztattuk. Hol a nyereség, de hol csak a rendes kamat is? s hol azon biztosság, mellynél fogva utóbb is lehessen számolni kamatra, és valaha a tőke visszafizetésére is? Vagy veszélyeztetett pénzünk csak gyengén gyümölcsözzék s végkép vesszen el? s miért? hogy azok, kik egy garasukat sem kockáztatták s nyugodtak, míg mi fáradozánk, hajóinkon kényelmesen sétálgassanak? Nem, nem; az Igazgatóság becsülete parancsolja, mindenek fölött azt tartani szem előtt, hogy haszon háramoljék a vállalatbul, mert e nélkül olly bizonyosan tönkret jut, mint $2 \times 2 = 4$.«

S mit mondhat erre az Igazgatóság? Azt, hogy részvényesei iránt sokkal nagyobb figyelemmel tartozik, mint azok ránt, kik semmit sem állítottak, se nem segítettek, de most, midőn félig meddig ki van víva már a csata, mindent sokkal jobb lábra s nagyobb rendbe tudnának hozni, emelni.

Ott hol, mint teszem Liverpool és New-York közt, egyszer sem áll meg a hajó, határozott szám inkább lehető. De

hol négy öt közhely van, mint Pozsony és Pest, Pest és Moldva közt, ott számot határozni lehetetlen. Vagy Győrt, Gönyőt sat., Földvárt, Paksot, Baját sat. kihagyja az Igazgatóság keresményi körébül? Ugyan nem nevetséges képtelenség volna-e illy tanács?

»De valami számnak csak el kell határozva lenni.« Ezt ismételte valaki minap minden okoskodásom ellen, rendithetlennül. Mire ezt lehet válaszolni: Valamint nem határozhatni el, egy családnak hány gyermeke legyen, pesti vásárra mennyi embernek legyen szabad jőni, China és Muraköz népesedése mennyire szaporodjék sat.; hanem illyes dolgok mindig egészen magukra hagyatnak, és noha sok alkalmatlansággal és gonddal, de végre valamikép csak elrendelkeznek: úgy folyamgőzhajókon sem szabhatni számot, de a dolog valami mód által csak rendbe helyezi magát. S ezt mutatja józan ész, ezt a csálhatatlan szám, és ezt — mi azokra nézve több, kik az elsővel nem birnak, a másodikhoz pedig nem tudnak — mutatja a Szövetséges országok, Britannia, Gallia és Germania tapasztalma. — És ezen bajon senki jobban, sikeresben nem segíthet, mint a közönség maga, — s azon egyszerű mód által, »hogy ne használja a gőzhajókat«. Minden régi helybül-mozdulási intézet megmaradt. A gőzhajók nem alkotnak valami helyettezőt — substitutumot — olly kényelemért, mellyel a közönség ez előtt birt, s mellynek a gőzhajók miatt most hiával volna. Mert megvan a posta, gyorskocsi, gyorsparaszt, áll a diligence, landkocsis sat., s kiki mint az előtt maga lován vagy lábán mozdulhat, szaporán, lassan, tetszése szerint ezentúl is. Mibül az következik, hogy okos ember, ha több kellemet talál — tekintvén pénzt, fáradságot és időt — a régi módban mint az ujban, nem ül gőzhajóra, de kaczag, ha ez ül.

Mi a gőzhajózás tárgyában nálunk mutatkozik most, az némi kis különbséggel szintolly lépcsőkön fejlődött ki mult időkben másutt. Az, mi itt hallatik, hallatott már másutt is és panaszkönyveink némi czikkjei mintha a rajnai panaszkönyvekbül volnának lemásolva. Mindenütt vannak emberek — s a köz erőműnek tán ezek sem egészen haszontalan karikái

vagy inkább »lánczai« — kiknek semmi talentumuk alkotásra nincs, kik saját dolgaikat is nem hogy magasbra emelni, de illő rendben tartani sem képesek, hanem mégis mindenben hibát, és könnyen javíthatót« látnak; s pedig mert belátásuk mélyre nem hat, s e szerint a tárgynak csak egy oldalát képesek felfogni, s midőn valami baj s hátramaradás hathatósan sérti figyelmüket, nincs elég velejük előre kiszámolni viszont mind azon bajt s hátramaradást, mellynek a kisebb s tán egyedüli bajt kikerülni akarásból okvetlen származnia kellene. Lehet, lehet, s bizony van haszna illy félszeg számolóknak, mert figyelmet gerjesztők s megfontolásra ingerlők; de lenne csak kezeikben a kormány, elkerülnék biztosan a Charybdist — nem kétlem, de bizony mondom, homlok-egyenest vinnék vállalatunkat Scyllának.

Ha én volnék alkotója ezen hazai vállalatnak — hazainak nevezem, mert csudálatosan fog hatni nemzeti kifejlődésünkre — nem irhatnék akkor érdeke körül olly elfogulatlan, mint most tehetem. De én — mint többször érintém — csak Megtért vagyok s éppen azon félszeg, egyoldalú, felszínes előítéletek alatt nyomorogtam, mellyek közt mások színlődnek ma s melyekből kiszabadulhatni — bármi csekély tárgyak körül vessenek is békót — legnagyobb szerencse, s ekkép éjjel-nappali munkásságunkat mindenek előtt érdemli; mert kinek lelke rab, annak az erkölcsi virágok egyike sem virul, s izetlen örömei azt minden lépten állattá bélyegzik!

Az Igazgatóság — s legyen a becsület azé, kit igazságosan illet — nem alacsony fukar nézetekből inditá meg a kérdésben levő tárgyat, de pénzét a közjó előmozdítása végett kockáztatá, s mi több és sokkal több, gondjait nevelte, idejét szentelte, gúnynak rágalomnak tette ki magát, midőn minden még kétes vala.

Hálát kiáltok tehát én — e tekintetben részrehajlatlan — azon férfiakra, kik gond, ügyesség s állhatatosság által annyira bírták kevés idő alatt e tárgyat, mint a mikép szemléljük. S magamban — némi meglelégedéssel, nem tagadom, hogy én is elősegítém azt itt ott egy kissé — illyféle beszédek

mondogatok, ha a gőzhajókrul gondolkozom, vagy éppen uszni látom azokat valahol.

»Ej beh örülök, hogy nem bukott el a vállalat, mint honunkban annyi egyéb, s finaczi álladalma, melly a legfőbb tekintet, javulni kezd. A mult év nagy esorbát ütött rajta, az idén, ha megint kifogy a Duna, keresménye koránt sem lesz olly fényes mint gondolók, s mint felette kívánatos volna; pedig nem a részvényesek nyeresége végett, mert ezeknek (de ezt senkinek nem mondanám) én nem adnék többet mint ötöt száztul, hanem, mert egyedül nagyobb haszon után lehet, a vállalat koczkáztatása nélkül, a hajókat s általában az egészet naprul napra a közönség várakozásinak megfelelőbb kellemre s tökélyre hozni. Hajóinkon most valóban igen igen sokat szenvednek sokan. De ugy látszik, még sem annyit, mint a régi utazási módok szerint szárazon; mert bármi keservesen panaszkodjanak is némellyek, azért első alkalommal, tudja isten honnan, megint hajóinkon teremnek. Mit bizonyosan nem tenének, ha, mindent egybevetve, más módon mozogva még többet nem kellene szenvedniök. — A hibák nagy része, mintha magukban az utazókban venné eredetét; mert sok ellen panaszkodnak, minek nagy részint önmaguk okozói, mint például a tisztátalanság. Szerencse és hála a mindenható Gondviselésnek, hogy eddig-elé nagyobb baj — mint szinte mindenütt, hol gőzhajózás állítaték fel — nem adta elő magát; hogy három évvel ez előtt Iső Ferenczen az erőműves borzasztó gondatlansága által majd csak nagyobb balszerencse nem esett, mikor a már izzó katlanok ugyan csak szilárd próbára tétettek, mit szerencsére a közönség észre sem vett; s hogy legalább e részben annyi biztosságra hozta az Igazgatóság nem csekély áldozatokkal a dolgot, melly szerint, emberileg szólva, ezentul nagyobb veszélytül mentnek bátran hiheti minden utazó magát. — A tárgynak még csak fő vázai állnak, minden egyéb most teendő, mit valamint minden okos ember, ugy az Igazgatóság is tökéletesen átlát, kit sokra egyedül a helybeli tapasztalás oktathat. És valamint az Igazgatóságnak s a vállalati tisztiségnek sokat kell még tanulni s művelni a tárgy nagyobb

tökélye és sikere végett, úgy a nagy közönségnek is felette sokban kell oknia még, hogy maga maga ellen ne munkálódjék. Most száz ember közül rendszerint hátramarad öt, és bosszankodva nézi a kelletinél tovább alvó, milly csendesen s zavaratlanul úszik nélküle odébb a pontosan távozott gőzös. Száz közt pedig szinte csak öt van, ki nem pök mindenüvé a Dunát kivéve; s fele sincs, ki tudna utazni; mi nem kisebb mesterség, mint minden egyéb, s fővonatokban abbul áll: kevés költséggel s rövid idő alatt sokat látni, sokat tapasztalni lehető legkényelmesebben s másoknak terhére esés nélkül. — Sokat, sokat kell valóban még a közönségnek tanulnia, mielőtt rendesb mozgásba jöhessen a tárgy. Mind ezt azonban az idő el fogja hozni; az idő, melly gőzhajóktul már nem üres, mert ha üres volna, e tárgyban sem hozna semmit magával, valamint másban sem hozhat örökleget, ha üres. — Nyolcz hajó részint már kész, részint munkában van, s nincs kétség: merüljön csak egy két nemzedék az emberiség tengertitkába, s majd száz meg száz ünnepélyes árbocz diszesítendi szőke Duna partjait ott, hol ma csak náddal játszik a szellő! Zrinyi szinte kész már, de ha így apad a víz, az idén aligha látjuk, mert a rossz partrul, hol készül, csak elegendő vízzel lehet utóbbi sorsának indítani. Ez, a vállalatra új csapás lenne, mert 3—4 hónapi keresmény helyett kamatlan heverne a mintegy 140,000 pengő forint, mellybe kerül. De azért a részvényesek minden perczben a szerencsétlen Igazgatóságot fogják említeni, s jaj, ha pontosan nem fizettetik a kamat. Illy kis vízzel a zátony-bajok is ujra előállnak, mellyekben tavál untig részesültünk, s mellyek nem egy fejtér hajszált növesztének. Száz-ló erejű hajónknak is, melly nyakra-főre készül Triestben, megakadt építése, mert némi, Angliából küldendő építményi rajzok elvesztek, s így itt is 2—3 hónapi hátramaradás éri a vállalatot. — M. Dorothea katlanai az erőműves gondatlansága által meghibásodtak; ezek helyébe újak kellene. A No. 7 és 8 hajó iránt pedig még nincs határozat, hol készüljenek, mert jó hely sincs, jó fa sincs, jó építő sincs, s igen sok a nincs. Mennyi baj, mennyi erkölcsi és homok-zátony, és mennyi szirt! Valljon a panasza-

kodók, mindenben gáncsot találók, panaszkönyvekbe írka-firkálók tudnának-e, magukra hagyva, mind ezen akadályon szerencsésen keresztül evezni, mellyeknek tized részét sem ismerik! Bizony, bizony kétlem — (igy gondolom, de nyilvánosan mondani nem akarom). Ám tegyék, próbálják! Félek, félek, ismét be fog tán bizonyulni, hogy hibát találni könnyebb, mint jót állítani elő, valamint gátlásra sem kell annyi erő és lélek, mint alkotásra.«

Igy okoskodom magamban; s most a gőzhajók használására nézve addig is, míg ismét alkalmam lesz e tárgyról szólanom, e két nagy titkot! ajánlom köz figyelemre: »Ha felette kicsiny a víz, akkor hihetőleg zátonyt ér a hajó.« Mikor pedig pesti vásár ideje van, akkor hihetőleg telisdedteni lesz az. Miből kiki, hacsak gondolkozni akar és tud is, azon következményt huzhatja bátran: hogy csak nagyobb viznél és vásár-időn kívül lehet az Igazgatóság zátony nélküli haladásért és nagyobb kellemekért némileg kezes; apadt Dunán s vásárkor pedig addig, míg nemzet s kormány nem folytatja, s nem végzi dicsően megkezdett vízi elrendeléseit s nem parancsol legalább a Dunának; míg az Igazgatóság számos hajót nem épít, mihez idő kell; vagy a kegyes isten néha néha egy derekas záporosóval s kis felhőszakadással nem segít: — addig, ki az említett körülmények közt ül hajóinkra, készítse el magát egy kis fenakadásra, és egy kis sajtolás-szabadságra. Mi ha történik, meglepve nem lesz; ha pedig nem, annál jobb ízűn fog esni a nem várt jó szerencse. Illyes előre-látás a közönségben, magára a közönségre nézve több hasznót fog szülni, kivált ha az élet minden árnyéklatira terjesztetik, mint ha mindig csak »igazgatói rendelkezéseket, ellátványokat, rendszabásokat« várna; minthogy gyakrabban, mint nem, a határon tuli rendelkezésből sat. több zavar s baj támad, mint ha a közönség legközelebb érdekei körül maga méltóztatnék egy kissé gondolkozni s egy kissé kombinálni?

Zrinyi Miklós fődözetén Apatin táján sept. 28. 1835 délelőtt.

(Társalkodó 1835. 81. sz. okt. 10.)

XVII. Ez utolsó néhány nap alatt sok adta magát a dunai gőzhajózás tárgyában elő, mi ezen vállalatra nézve nem egészen érdektelen; s igen sokat valék kénytelen ismét s ismét hallani s tapasztalni ügye körül, mit a közönségnek nem tudni, át nem gondolni s végre fontolóra nem venni tán kár volna.

Az ujonnan készült 80 lóerejű gőzös Zrinyi Miklós f. sept. 22kén indulván Bécsbül, Pozsonyban volt 3 óra múlva. Másnap minden teher nélkül folytatá utját, és nem egészen 13 óra alatt Pesten vala. Sem utazót sem árut magára nem vett, mert rendeltetése Pest és Moldava közti, s ehez képest hossza közel 200 láb, mivel ezen kör rögtöni kanyaroktól ment; Pozsonyul szinte Gönyőig pedig annyi és olly rövid a sok „Jobbra és Balra“, hogy kivált apadáskor illy hosszúságú test könnyen kelepczébe juthatna.

A Duna éppen apadásban volt, s így a vállalati Igazgatóság — melly tehetsége szerint mindent elkövet, hogy általa senki semmi módon ne kelepcéztessék, reményiben ne csalassék, csak arra ügyelt s figyelt »Minél előbb érkezniék pályakörébe Zrinyi«; s ez szapora és üres érkezéneek oka.

E hónap 25kén Pannonia vala érkezendő Pozsonybul. Semmi természetesb, mint a Pesten nyugvó Zrinyinek „Elibe mente“, mert kiben igazi lovagi szellem él, az nem kevésbé hódol a szép nemnek, éltünk virághintőjinek, mint viadalban bajnok s hódíthatlan.

Habár képzeletben s csak holt utánzó alakban köszönté is Zrinyi Vác táján a felénk siető Pannoniát — s már rég hamvad a tisztelt hős, midőn ez istenasszony csak szebb álmaink tárgya — még is közlekedésre nyitott okot ezen még hazánkban ritkább sőt legelső gőzhajói „Szemközt“. És Zrinyirül szinte 500, Pannoniárul több mint 200 emberi lélek küldé örömit az egekbe, s tudom sokan olly érzellemmel, mellyet magyarázni lehetetlen, mellynek kutfeje azonban az ember legnagyobb becsét alkotja, s minden szépnek s mindennek, mi

állati szagtul ment, legmélyebb forrása. Visegrád az alatt örök esendbe merülve látszott a távolban, s csak az alkonyodó nap sugarai fénylettek agg ormai körül. S így midőn a jelennek pillanati édesded örömbe ringaták a két gőzössel evezőket, a Multnak tükrében mintha egy szebb jövőendő mosolygott volna.

Zrínyi, miután köszöntésit és szemközt menetelét elvégzé, visszafordult, s csakhamar eléré s elhagyá Pannoniát, s a budapesti hid felnyitott szűk nyílásán keresztül, fáklyavilág közt a hidon alul kötött ki. Pannonia pedig csak egy kicsivel később érkezett szokott helyére, a kereskedői épület átellenében.

Rám nézve ez valódi ünnep vala, melyet így ültünk s nem mindennapi módon, minthogy aránylag felette sebes haladás közt ültük; s annyi részről hárult rám érdemetlenre dicséret, mintha egyedül én voltam volna e hazai új kellemelek szerzője; mi azonban engemet koránsem ringatott azon édes érzésbe, melyet csak annak szabad izlelni, kinek színei közt egy idegen toll sem fénylik, hanem inkább arra buzditott: Tenni ebben és más tárgyakban, mi közjavunkat illeti, inkább ezentul ha sokat nem is, legalább többet, s mindenesetre annyit, mennyi tölem emberileg kitelik!

Köszönetemet sokaknak szivességgel egekbe kiáltott. 'Éljen'ükért pedig addig is, míg többet tehetek, némi megjegyzésekkel akarom kezdeni, mellyek egyenességemre szolgáljanak bizonyságul, s arra, hogy a közdicséret legédesb szédítéseit sem fogok soha a közönségnek viszonz-dicsérőjévé alacsonyodni ott, hol annak inkább igaz s egyenes szóra van szüksége.

Új hajónk tisztaságát kiki bámulta, de őszintén szólva: nézői közt ugyan hány volt, ki tisztán tartásához járulni is fog, s hány viszont, ki mindent elkövetend annak minél előbbi összepiszkolására! Szomorú valóban, s engem mindenek felett busít, hogy e részben közönségünk öt év lefolyta alatt, mióta t. i. gőzhajók léteznek a Dunán, olly keveset okult, olly kevésbé javítá magát.

Sok ember ezt nem érzi, mert mocsok közt neveltetett (!), mocsokban él, s szinte nem gondolhatja magát otthon s kényel-

mesen (commode), ha egy kissé nagyobb tisztaság közé iktatik; de a jobb izlésű az élet akármilly kellemirül lemond inkább, mintsem hogy mindazon undokság közt örömet élne, melyek gyarló emberi létünkhöz kötve, szüntelen állatíságunkra, nyavályaínkra s csakhamar rothadásnak induló testeinkre legfájdalmasabban emlékeztetnek, ha jobb neveléstül vagy már bennünk lakó finomabb tapintattul inditva illyeseket minden módon nem leplezünk. S hát ha még negéddel tesszük azt, mi vagy legoktalanabb szokás, vagy romlott gyomor jele, mit mondjon ehhez előítélet nélküli ember? Kerülni, becsmérelni fog s igaza van. Hogy pedig például a kiköpés, ezen utálatos tett, nemcsak szokás, de nálunk sokaknál még pajkosság jele is, azt nem tagadhatni. Valódi szégyen, s legaljasabb gyöngeség; mert vagy szükség nincs rá, s ekkép miért piszkolni be akármit is nyállal, minél émelygetőbb semmi nem lehet; vagy nem kerülhetjük el, s akkor kerüljünk mi ki mindenkit, s vigyük titkon végbe azt, mi testileg szólva valóban vétek; mert egészséges ember, s kibén balszokás nincs, soha maga körül nem pökdös.

Szegény Zrinyi! Ha tudná a régi hős, mint pökdösték össze-vissza legelső alkalommal szent nevét viselő-hajóját, ugyan gondolná-e, hogy lesz még valami ezen agg, de mindenben hátramaradt pangó nemzetbül? Tudja Isten! S ugy volt. Az 500 személynek legalább egyharmada — hogy többet ne mondjak — ezen első sétánál con amore (!?) pökött mindenüvé, csak a Dunába nem; mi legbusítóbb, mert ha sok, mint igazi szabad ember, pökni már csakugyan akar, ám tegye; de Istenért miért nem a Dunába, miért a hajóra!

Dunán most négy hajónk létezik, Zrinyi, noha többé nem szeplőtlen már, mert mindenünnen mutatkozik rajta a szép honi divat, kiveret pipahamu, pök s. a. t. — még türhető állapotban van; mi elég csuda, hiszen nyolcz napos már és egy kissé nagyobb iparral eddigelé, szép piszkos lehetne! — Argót nem láttam az idén, de — miután a török, noha annyit pipázik mint akárki, nemcsak nem pök, hanem utálja azt ki pök, a többi europai keleti nemzetségek pedig éppen még most is utánozzák a törököt — hihetőleg e részben legalább tisztább,

mintha köztünk maradt volna. Pannonia, melyet kennek, fennek, mosnak, vésnek untiglan, elég szennyes már; s I. Ferencz már annyira elaljasodott, hogy azon menni, kivált felfelé, szinte nem kevésb mint büntetés. Ugy, hogy minden kivétel nélkül bátran állíthatjuk: »Szeunyesebb, tisztátlanabbul tartott gőzhajók sehol sincsenek, mint a mieink.« Milly kellemetlen, sértő, sőt borzasztó érzés, ebben is a föld hátán, leg és legutolsó helyt állnunk!

Az olvasók nagy része, tudom, erre tüstént az Igazgatóságot, hajós kapitányt s hajós népet fogja vádolni, mind azért, mit e tekintetben érinték. S természetes, mert a legnagyobb rész hiu vakságánál fogva mindig és mindig másban szokta keresni inkább a hibát, mint magában, holott az szinte mindig legfőképp benne létez. Ugyanis, akárki mit mond, a hajók tisztántartása koránsem függ annyira kapitánytul sem hajós néptől, mint a község nagyobb vagy kisebb tisztasági szellemétől. S ezt nemcsak tapasztalás mutatja, de oka is szemelőtti; mert miként győzne néhány ember, olly kis körben mint a hajó, szünetlen elrendelni, tisztítani s. a. t. azt, minek elmocskítására százan sőt ezren mintha összeesküdtek volna. Azért soha nem is látunk csak egy kis használat után tiszta hajót sehol, hol a község szelleme nem tiszta, bármí kényes és finnyás hajós nép viselje is gondját; holott más részről tiszta szellemű község közt piszkos kapitány s hajósnép nem is létezhet, mert illyeseket senki nem tűr.

És ha nem kis fáradság s aggodalom után majd szorosb összeköttetésben leszünk földünk más népeivel, és seregesen fognak hatni hazánkon keresztül sokat látott külföldiek, milly szép hírre tarthatunk számot előre! Arra, hogy a magyar gőzhajók mindenek közt a legpiszkosabbak. Gyönyörű kilátás! S ne féljünk, el nem marad, bizonyosan nem, ha, míg idő van, ez iránt mi Magyarok frigyét nem kötünk, s a hajós népet tisztítási erőködésiben nem pártoljuk, vagy azt, ha szükség volna, arra példánk s szellemünk által nem kényszerítjük. Néhány száz ember, néhány négyszeg öltre egybeaklozva, mint hajókon történik, már ez is baj, bármelly kellemes külsejű és

bájos magaviseletű legyen is mindenki. Hát ha még szinte mindegyik pökdös, dinnye-héjtul kezdve mogyoró héjig, dohány hamutul egész csontokig s. a. t. mindent a padlatra hajít: akkor én legalább, ha nem kívánczom is farkasverembe, medvebarlangba, vagy disznóólba, nem tudom magamat azon csalképbül kigondolni, mintha bennök ülnék.

Sokszor említém már e csufságot, s mint emlékezem, tréfásan, enyelegve. Mi lett következése? Kik olvasták, nehezteltek vagy nevettek, de egyre pöktek mint azelőtt. Nehezteltek s nevettek pedig éppen azon okbul, melly szerint még most is, sok hazai madár az édes-izű eledelt mint asszonyoknak t. i. gyengéknek, a jó savanyut ellenben mint férfiaknak azaz: erőseknek valót képzei, s épen ezen bölcsesség kutfejébül merítve egy kissé nagyobb tisztaságot, mint a hazai, elpuhulásnak, affectationak, asszonyi gyengeségnek tart.

Mind ez, nem tagadhatni, felette zavart kutfőbül ered, hol t. i. csak a kut mély, de nem a fő, s ekkép bizonyosan a való itt is, mint mindenütt hol nyomozzák, ki fogja vivni örök jogait; mi szerint okvetlenül kivilágosuland, hogy tisztasággal s csinosassággal a civilisatio karöltve jár, s hogy ennek magash vagy alacsonyabb léte felől bátran ítélhetni az első után, midőn ezek megint az egészség, jobblét s hosszabb életnek legbiztosb alapjai.

El fogja tehát az idő ránk is hozni a nagyobb tisztaság szellemét, ez bizonyos; s a kérdés itt csak az, mikor? Mire, ha öt évi ebbeli előmenetelünk után tekintek a jövőndőbe, busan azt vagyok felelni kénytelen: 'Európá minden nemzetei után.' És ez állításomat csak a község jobb része cáfolhatja meg, mellyet ím felszólítok magyar nyíltszívűséggel fogjon kezét velem, s hasson példája, tanácsa, ntmutatása által, hogy honunkban legalább gőzhajóinkkal legyünk tisztában.

Érdemtelen személyemre, mint mondám, sok kiáltja némi alkalommal az 'Éljent'. És ez — ha utóbb kell is inkább érdemlenem — igen jól esik lelkennek; mert általan véve nemcsak legédesb jutalmam, hanem annak is dicső jele, hogy a magyar közönség elbirja az igaz szót, bármilly keserű, bármilly

fájdalmas legyen is az, ha tiszta szándéku ajakról foly; mert hiszen én nemzeti hízeltő — hála az Egek Urának — sohasem voltam: s így ha a gőzhajó ügye körül nem ritkán rám kiáltott 'Éljen' őszinte, s ebbeli fáradozásimért jutalmul van szánva, s azért harsogva, hogy emberileg szólva, valósággal tovább éljek, akkor ím ez alázatos kérést vagyok bátor a Magyar közönség elibe terjesztetni:

'Többé éppen nem pökni' — legkisebb baj ebből eredni nem fog, de sok jó —; ha pedig pökni elkerülhetlen kell, azt úgy cselekedni, mint valami igen illetlent, s szárazon minden embertől visszavonulva magányban vinni azt végbe, gőzhajóinkon pedig egyenest a Dunába, s reményleni akarom, nem sokára a Tisza, Dráva, Szávába is, de csak Istenért s a szebb izlés kedvéért ne a hajópadlatra. Hiszen a legszenvedelmesebb pökőnek is untiglani pályakör Magyarország ezen négy vize! —

Ez azonban még nem elég s kérésnek csak fele, mert annak más része abból áll: másokat is arra venni szép példa s jó mód által, hogy ezentul pökéseiket szárazon egy kissé nagyobb formalitással s cerimoniával vigyék végbe, hajóinkon pedig egyenest honunk négy czimeres vizeibe.

Gőzhajói vállalatunknak ez valóban hasznosb leend, mint a sok 'Éljen', habár egekig érő is, s hasznosb mint akármely egyéb; mert egy ember élete semmi, egész nemzet több kevésb becsülete, nagyobb kisebb hire ellenben sok, s alig van csufabb, mint tisztátlansági szag, legyen az erkölcsi, legyen physikai. Mi pedig életemet illeti, bizony mondom, semmi azt nem hosszabbitaná biztosabban, mint honosim 'Tisztasága'; mert megvalloim, nincs bennem sem elég poesis, sem elég erő: ros szag, piszkosság s nyál közé sülyesztve azon erkölcsi lépcsőre emelkednem, s azon magamat fenntartanom, mellyen kinos megtagadás közt hazafinak állni kell vajmi gyakran, ha valódilag használni akar! s mellytől, ha honi előitéletink penészei s számtalan balszokásink undorai által visszatartatik, a legerősb is elgyengül végre s az erkölcsileg, mint testileg poros és sáros hazának utálattal hátat fordít.

Vukováron alul szept. 28. délután.

Tudom, sok előtt igen kellemetlen lesz ma reggeli közlésem, s tán még a velem egyetértők sem fogják egészen helyben hagyni, mikép cseveghetek éppen most annyit egy hajó elmocskitásáról, midőn Alsó-Dunára mentemben tán érdekesb tárgyak iránti tudósítást várhatott volna tőlem a közönség. Igaz; s nekem sem volt eszemben, e gyűlöletes tárgyat most melegíteni ismét fel, mert azt minden oldalról annak idejében még jobban felvilágosítani vala szándékom, mit minden bizonynyal nem is fogok elmulasztani. De valami szerencsés (!) véletlen nyújtott arra alkalmat, s nem állhatám meg, tövisteli viszás érzésemnek némi jeleit minélelőbb a közönség elibe nem terjesztenem.

S most ítéljen maga a részrehajlatlan Olvasó félig meddigi s ügyyel-bajjal végzett Budapesti munkáim után, s ezen s némi más érdekesb dolgaim végzete s teljes befejezése előtt néhány napot leltem az Alsó-Dunai munkák meg szemlélésire. S ekkép Zrinyin september 27-én pontban reggeli 5 órakor leindulék. A hajón néhány száz mázsa árun, öt kocsin s némi butoron kívül 34 utazó volt; s ezek közt egy fő magyar asszonyság szeretetre méltó leányával, négy angol, néhány ismeretlen és egy ugyancsak „Magyar ember”. — A gyönyörű idő, hajó sebessége, s a kicsi, de sok tekintetben igen érdekes társaság valódi örömönné alkotá rám nézve ez utat; s általában inkább a jövődbe helyezvén szebb reményimet, már régóta nem szittam a jelennek kellemet minden kesertül mentebben, mint ez alkalommal, vagy inkább ez alkalom kezdetén; mert minden örösimet elrontá s tán sejdíten az említett s egyébiránt épen nem kellemetlen tekintetű s magatartásu honfi. A fődözetem valék, midőn az angolok egyike, ki új vállalatunkat lelkes részvétellel fogá fel, hozzám így szólt: »Higye Ön, maga sem gondolja, de még nem is sejdítheti, mily kifejlésre képes a dunai gőzhajózás, s milly kiszámíthatlan jó következtű leend, kivált Magyarországra nézve, ha egyszer ismeretes, és az egész hajózási vonal Pozsonyul vagy Bécsül a fekete tengerig s Konstantinápolyig elrendelve lesz. De ha ugy fognak

mindeniüvé magok körül pökdösni az utazók, mint odalent a legszebb s most igen nagy-báju cabinben valami magas, nem tudom miféle ember szinte csak ezen szép mulatsággal látszik idejét tölteni, akkor higgye el, minden bája ketté-törik ez új utnak; s bármilly kicsinységnek lássék is mindez, soha nagy vagy legalább szép sikere, ezen egyébiránt oly felséges vállalatnak nem leend.« S én tüstént leszaladék, mert noha magam is köptem egykor mint akárki más, míg észre nem vettem, milly csuf társasági bűn ez, s noha a legelhatározottabb pökésnek mindennapi kinos tanuja vagyok, szinte fél század óta, még sem hihetem, hogy a még most igazán szép s felette csinos Zrinyi már is benyálaztassék, tajtékoztassék, oly felette bárdolatlanul, éppen a legudvariasabban elkészült részénél, az első cabinnél kezdve. Betoppanok ide, s ott lelem ülve s mint mély andalgásba merülve az említettet. Meglátásomkor felkele, mélyen meghajtá magát, miből gyanítám, hogy ismer; de hozzá egy jót pökött, miből megint az ellenkezőt sejdítém, vagy hogy legalább nem ismer jól; mert ha roszakaróm, tán nem köszönt volna, ha pedig jó akaróm, legalább ilyen helyen nem pökött s tudta volna, milly kést döf cselekedete által keblemben — kést valóban, s a legfájdalmasabbat. Én viszont meghajtám magam, midőn ottlétének jelei a még szeplőtlen angol mázu padlaton fénylettek, s ő mint napsugárzott maga alkotta csillagai közepett! Szólni hozzá hideg vérrel nem tudtam, s így inkább hallgatva ismét felmentem a fedezetre, szomorkodásnak, ezen nem ritka magyar időtöltésnek eredvén.

Később az említett főasszonyság ment le leányostul, kiknek mindegyike igazi magyar, a szónak legméltóbb értelmében, míg azalatt a Pökösi, Pökösdi, Pökdösi — vagy hogy is lehetne nevezni az illy émelygető nyavalyában sinylődőt — íráshoz fogott, de mind inkább, s inkább pökött, míg e két hölgyét hazánknak — s bár volna sok ilyen — a cabinből betüszierint 'kiköpdöste', s ezentul a beszélgetés de egyszersmind köz antipathia tárgyává lőn, mi közte és köztünk kellemetlen feszességnek volt szülője, s részéről bizonyosan azon nem ritka keserűségnek, mellyel honosink nagy száma oly sokszor visel-

tetik a jobb nevelésűek ellen; részéről mondom, mert mibenlünk inkább csak fájdalmas kebel-szorultságnak volt oka, s csak benne a hiba, hogy szép külsejének, s kétség kívül nemesen érző belsejének daczára is kerülté őt mindenki, s honja közepén egyedül állott!

S valljon mit írt? Bizonyosan nem mondhatom, de mernék fogadni, azon hidegségről, mellyel viselteténk iránta; a Magyarok, t. i. olly Magyaroknak, mint én és az érintett két szép nemű, inkább idegenekkel társalkodni szeretéséről, honosink becsmérteléséről, hátrátételéről s. a. t. vagy tán éppen arrul: „A magyarságot mikép kellene terjesztetni, s azt a szép nemmel megkedveltetni!”

»Miért nem tették figyelmessé szegényt, miért nem tette azt ezen sorok írója maga, ha olly irtóztató vétket lát a köpésben, s illyesek körül hiszi a gőzhajói vállalat sikerét forogni?« Illyest hallok most. S bizony tán jó lett volna; de más részről, kedves Olvasó, illy tisztet halandó valóban nem bír el; mert ezerszer előbb ki fogyna ereje, ha így egyenkint akarná honfitársinkat „nevelgetni” mielőtt csak ezred részét érinthetné mindannak, mit szép társasági tekintetben tenni s viszont elhagyni kellene; egyébiránt senkitül sem kívánhatni illy szüntelen pedellusi tisztviselést. De hiszen azért írok enmegtagadással — mert illyesekről az emberek szivesen nem hallanak — hogy senkit nem nevezve, személyesen nem érintve, fontolásra s okulásra gerjesszem a községet.

Ha Éjszak-amerikai volnék, hol mint mondják, szintén nagy divatban van a pökés — ott sem mulasztanám el honosimat e csuf szokás elhagyására minden tölem telhető módon nógatni, de annyi súlyt egymagában olly kicsi hiba körül nem helyeznék ott, a mennyit itt. S pedig, mert Amerika nem Hunnia, és viszont, s mert, mert, mert. Minek magyarázatát sokkal könnyebben eltalálhatja az Olvasó, mint azokat kifejtteni képes volna az író.

Nemzetünk olly fejletlen, magyarságunk a lét s nem lét közt annyira ingadoz még, hogy valóban nálunk egy nyolcz nap idejű hajónak legszebb helyére pökni nem szabad. S ki

ezt teszi — kivéven ha Newtonhoz vagy illyféle „Urasághoz“ hasonló, vagy közelit talán, minthogy illy ritka lényekben csak valamit elnézni csak szabad — magyarságunk előmenetelének s kifejtésének ellensége; vagy ha az nem, legügyetlenebb barátja, mi rosszabb, s nagyobb baj, mint a legelhatározottabb ellenség, mert »il n'y a pas de plus grand malheur que d' avoir un sot ami.«

Hol élet és halál közt csak hajszál van, ott a legártatlanabbnak látszó kicsinység is megsemmisíthet. Ne felejtjük ezt. Tekintsünk a Multba; milly csudálatosan tartá fenn századokon keresztül valamelly fensőbb hatalom magyar hazánkat, mellyet nem szüntünk taposni; emlékezzünk mindazon áldozatra, mellyeknek nemzetünk visszafordultát köszönhetjük a koporsótul, s jusson végre eszünkbe, hogy gyenge létünk közt minden még inkább el fogja idegeníteni magunktól a világot, s elhídegíteni irántunk s szent ügyünk körül még ingadozó honosinkat is, csak a valódi lelki s testi „Tisztaság“ nem, mert csak ez vonz, ez hódít magához, minden egyéb visszalök, visszataszít.

(Folytatás.)

Zimony partján sept. 29. dél-tájban. (Társalkodó, 1835. 82. sz. okt. 14.)

Eddigi utunkat, hacsak a menés idejét vesszük számba, néhány perczcel több mint 31 óra alatt végeztük. Bajunk nem esett legkisebb is, de bezzeg eshetett volna ám! S ez alkalommal nem a hajóssereg ügyességének, hanem pusztá szerencsének köszönhetjük Zrinyinek minden tetemesb kártul menekedtét. Sept 27kén, miután Baja átellenében kiszállítottuk az említett s igen tisztelt főasszonyságot leányával, háznépével s kocsijával együtt, holdvilágnál folytattuk utunkat. Világ elég volt, de olly csalárd fényvel sugárzott a felhőkön keresztül a szelid égi lámpa, s olly különös árnyékot vetett, hogy legjobb és bátrabb menetközt egyszerre csak azt vettük észre, mint megyünk partnak homlokegyenest. A kalauz pesti, a kapitány mainzi, az erőművész birminghami — külön vallásaikat nem tudom — és így, míg az első partot kiáltott, a másik a gőzöny megállítását és sebes fordulást parancsolt, a harmadik pedig ezt végre elérte — minthogy ez nem tud

németül — a kapitány ellenben egy szót sem angolul — s míg végre a kormányrud akkori tartója e fordulást eszközölhetett volna. Nagy erővel partra törtünk. Én iszonyuan megijedtem, mert bizonyosnak tartám legjobb esetben néhány napi ott veszteglésünket, még hihetőbbnek pedig hogy a hajó vázában nagy kár történt, és az idén többé nem használható, noha szárazra léptében legkisebbet sem recsegett. Azonban nemso-kára maga magától uszott Zrinyi megint, s bebizonyította, hogy őt olly könnyen feltartóztatni nem lehet és illy kicsiség neki nem árt. A szerencse azonban az volt, hogy sem igen magas nem volt a part, mi okból Zrinyi tiszteletes képen legkisebb karcz sem történt, és a hajó fődözete minden ütődéstől ment maradt — sem igen alacsony nem volt a part, mi megint a hajó szapora megszabadultát engedé. A lehető legnagyobb szerencse pedig a sem igen magas, sem igen alacsony part puhaságában állott, melly jótékony sár és szelid homok vala — mit azelőtt soha semmi jóra valónak nem hittem! — És Zrinyit szinte két öl mélységre magába vette, és legkisebb „Emlékezz rám” nélkül ismét odébb-bocsájtotta. Milly kellemesen töltöttük az éjt. E szerencsés menekvés után Mohács alatt, hová 8¹/₂ órákor érkezünk, elgondolhatni. Ez alkalommal, megvallom, Tomory érsekrül egészen elfelejtkeztem. Másnap reggel öt órákor akaránk indulni, de nyolcz lett belőle, mert kőszénre vala szükségünk, minek hajóra hordatása szokott hazai idővesztéssel történt. Az alatt számos pórság nézegeté kívülről belőlről a hajót, és míg az egyik így szólt: »Ej be okos ember lehetett, ki illyest gondolt«; a másik pedig »Ez megront minket« s. a. t. A partrul így kiáltott fel hangosan egy derék tenyeres-talpas magyar gazda: »Juj, nézzétek csak ez Zrinyi képe, ki 3000ed magával 6 hétig tartóztatta fel a 300,000 főnyi törökhadat« és a többi bámulta; mi mély megilletődéssel e verset juttatá eszembe:

Hirkoszoru nélkül meddő telek a' rövid élet,

és e kicsinyek, olvasni alig tudók által ismét bebizonyulva látám azt, hogy igazi érdemnek halála nincs.

Orsova sept. 30-án.

E nap nagy örömmel tekintém alsó-dunai munkánk jó sikerü folyamatját. Azok azonban miből állnak, mi történt eddigelé, és mint fog a dolog valami egészen kifejni, később érintendem, jelentendem. És pedig, mert ezen munkákrul, noha sokszor tevék említést róluk, most már egy kissé részletesebben kell szólnom, mihez sem időm, sem papirosom. Hogy a dolog azonban nem alszik, mint sokan gondolják, mivel szünetlen dobszó nem ébresztgeti őket, s hogy igen sok jó logicával halad, míg tán ők szunyadoznak nem kevésb logicával, azt merem állítani, s bízom a jövődők igazlásában.

De e' dunai tárgy mint minden más körül is tulságokban szereti ringattatni magát a község. »Lehetetlen meggyőzni mindazon akadályt, melyek a Duna hajózását felfüggesztik,« így szól A. — »Nincs a világon könnyebb, mint a Dunát regulálni, minden bilincsétől megszabadítani« igymond megint B. — »Míg a Dunát használni lehet, lefoly addig félszázad, s illyeseket miliók és miliók nélkül nem végezhetni.« Így oktat C. — Míg D. jót áll »adnák csak neki át — t. i. a cassát, vagy mit is mondok, a vállalati kormányt, és egy, kettő, három „puff” néhány ezerrel elvégezne mindent, és akadály nem volna többé. Semmi, még a pénzes láda sem utban.«

Valamint a boros, úgy itél, úgy halad nem ritkán a közönség az utból majd jobbra majd balra. Soha a közepén. S ez természetes, mert egy ponttul a másikhoz, vagy más szavakkal: valamelly vállalat megindulójától annak befejezéséig csak egy lehető legrövidebb ut van, kerülő és soha oda nem érő ellenben miliárdnyi. Mikép lehetne tehát a községtől várni olly tapintatot, mellynél fogva tüstént ki tudná találni az egyedüli „való” ösvényét? Lehetetlen; illyes még a legbölcsebbet is kijátsza, s csupán időnek lehet munkája.

Pest oct. 4-én.

Visszajöttömben kettő foglalatoskodtatott. Legfőképp: »Testileg szólva — minthogy van lelki rokonság, mely homok-buczkák közé is paradicsomot varázsol — mi kellemesb: Szegedtől kezdve Pestig nyugonni vagy mozogni-e?« Mit nem valék képes elhatározni, mert kellemes nyugváshoz kies tájék és zöld szín szükséges elkerülhetlenül, kellemes mozgáshoz pedig ut.

»Van-e még nemzet, mely kocsin jár s annyi időtül fogva mint a Magyar — úgy mondják a mohácsi ütközethez is — s jobb utra szert eddigelé nem tett volna?« Ebben nem tudtam magamban valami határozatra jutni, mert e tárgyat eléggé nem fontoltam, s csak azt tudom, hogy kocsi ut nélkül szinte csak annyi, mint nyelv nélkül nemzet, s vagy lépve halad, vagy megakad, csak e kettő közt mozog. Üggyel bajjal ronsolt testtel, s belsőleg kesergve: mért nem köti vizcsatorna össze Szegedet Pesttel, ma reggel ismét itt valék, nem egészen 7 napi távollétem után, s szinte legelső hír, a mi füleimet érte, ez vala:

»Pannonia Vajkánál 48 óráig zátonyon ült. Százezer a panasz.«

Mi legkeserűbben szorítá össze keblemet. Miben és kiben a hiba, még nem tudom; de valamin a közönségnek is okulnia kell sokban; úgy a hajós népnek még többen. Kisded lábon áll az egész, most csak öt éves a gyermek, s azért türelem-türelemért! Tán csak jóra fordul mégis végre és ha nem s összebomlik ismét a vállalat, az sem halálos kár még. Úgyis azt mondják, soha nem boldogulnak első vállalkozók semmiben. A dunai gőzhajózást tekintve pedig, mi vállalatunk első — mert Bernárd igen is ügyes, s N. igen ügyetlen próbáit számítani nem akarom — s így el is pusztulhat ismét, de fog hamvából jobb és sikeresb intézet emelkedni, reménylem. — S adja Isten minthogy itt nincs legmagasb szempontul kitűzve az, hogy báró Puthon, Benvenuti s. a. t. s ha szabad magam nevét ide csatlanom, Széchenyi vállalata sikerüljön, mert ez csak második

tekintet, hanem az a fő, a legfőbb, a lehető legfőbb cél, hogy mindenben, s így e tárgyban is virágozzék, boldoguljon Hunnia!

Mielőtt azonban elhagynók pusztulni, mit nem gyermeki negédből kezdénk, s kitennénk a hont »tán számos eszten-dőig ezen új helybül« mozdulási kellemnek hijával lenni, — minthogy sokszor csak hosszabb idő folytával emelkednek sze-rencsés vállalatok az elbomlottak romjain — férfiulag s zarándok elhatározottsággal meg fogunk vivni előbb zátonyok, izzó katlanok, bábel tornyu hajós népek, s minden akadálylal sőt a község selejtének rágalmival, sárral-dobásival is és sem szárazság, sem balsors, de még maga Ármány egész sereges-tül sem fog kimozdítani türelemünkbul, álhatatosságunkbul.

Pozsony, márcz. 24. 1836.¹

(Társalkodó 1836. 27. sz. ápr. 2.)

XVIII. Ketté töré a közelítő tavasz a természet jég-bilincseit; s ím szőke Dunánkon is minden új életre virul. Gőzhajóink s velük közönségünk haladni szerető része ismét mozgásban; s ki nincs a hely színén, kíváncsi a tárgyrul hal-lani. Mi okbul csekély, de hű tisztemben én is íróasztalomnál megint: »Mind arrul félig meddig tudósítást adni, mi vállalatunk körül a mult hajózás megszűnte óta kifejlett.« Félig meddig, mondom, mert rakásra vernem mindazt mi e tárgy részleteit illeti, s téli, felette tisztátlan, s valóban szurkos munka, — az a nyájas olvasót, kit nem annyira a tatározás s illy féle, hanem inkább következmény érdekel, nem kevésbé untatná, mint engem, ki szintugy feledni szereti nemcsak e dolog, de az életnek mindazon napjait, mellyek örömeink ritka pillanatit megelőzni szokták, vagy jobban mondva »mely-lyekért ezeket megvásárlani vagyunk kénytelenek!«

A Gőzhajói Igazgatóság Jelentése a Jelenkor idei 23 és 25ik számában közöltetett immár; s abbul a fejledező Intézet fő vonalai világosan mutatkoznak — t. i. hogy a vállalat felette sokat »Igérő« állapotban van. De csak »Igérő« ben; mert

¹ Időrend szerint a »Néhány szó a Magyar Játékszín körül« kö-vetkezik. Ezt lásd alább.

korántsem lehet s szabad körülte még kikiáltani ezen édes, de mondjuk ki egyenesen, honunkban olly ritkán hallott »Siker« szót.

Gőzhajózás tisztán kereskedési tárgy; s ekkép szorosan egybe kell függnie a kereskedés fő elvével, mi nem egyéb, mint „Nyereség”. És ez vállalatunk közül eddigelé koránt sincs biztos létben, hanem csak »Igérő« ben.

Gőzhajóktul sós vizeken tiszta nyereség száztul 20 kell évenként, hogy sikerrel állhasson meg a vállalat, mert hajóváz s padlak, katlanok egyéb gőzönyhez-valók stb. részint szünetleni, részint bizonyos időszaki javításnak vannak alávetve; — s ha enynyit tisztán nem keresnek a részvények, minden fenntartási költséget leszámítva, még 5öt sem nyújtanak száztul. Édes vizeken, hol mind vas, mind fa kevésbé vannak kitéve az idő „rágalminak”, kedvezőbben áll a nyereségi szám; de mind a mellett, ha tekintetbe vesszük a kellemetlen véletlenek s balsorsok számnélküli negédjeit, nem lehet más következményre jutnunk, hanem hogy csak akkor lehet még édes vizeken is gőzhajózást igazán jósikerű vállalatnak neveznünk, ha a tiszta nyereség száztul felüti a huszat.

Ez olly kulcs, mellyel mindenki megnyithatja akármily gőzhajó-vállalatnak horoscopját. Ha a kibocsájtott tőke 500,000 frt, a tiszta jövedelemnek százezernek kell lenni, — mert különben habár távulrul is, már-már helyet kezd foglalni a „Rom átka”, s végkép mindent elmulhatlan pusztulásra bír.

Taval 5 hajónk volt mozgásban. Az idén 7 lesz, s ugyanis Pannónia, Zrinyi, Argó, Maria-Dorothea s Ferdinand már most (ez utolsó e hónap 17ikén indul Triestbül), Nádor pedig néhány hét múlva s a kijavított Ferencz már tán Májusban. S így 700,000 — mert szinte ennyibe telt e hét hajó — lesz keringésben; mely summának — nehogy az lassanként zsebeinkbül ismét kikeringjen, vagy 140,000 forintot kell tisztán keresnie évenként, vagy a vállalatnak olly ígérő lábra fejlődnie ki, melynél fogva az jövődöre, teszem 25öt s így utóbb többet is adjon a száztul. Ha most 5el vagy többel kevesbet nyújtana is. Hétszáz uj részvény kibocsájtása által, s ennyire határozta el magát a társaság — 1.050,000 frtra fog nőni a

vállalat tőkéje, s így ennek csorbátlan létére — mi a siker alapja — majd-majd 210,000 frt tiszta jövedelem leszen szükséges.

Már ennyi tiszta jövedelmet nem igen könnyű kiállítani, kivált olly hosszú vonalban mint Pozsonyul Smyrna, hová a közmondás szerint, soha nem érhet tökéletesen el az Ur szeme. S ezt azok igen el fogják hinni, kik nem ítélnék egyedül csak Pannoniának jól megtömött állapotja után — midőn ez, kivált vásár idején, Buda-Pestre érkezik — de kik olly lelki erővel is bírnak, (pedig úgy látszik mintha erre nem kellene olly igen sok) megemlékezni milly körülmények közt létez ideig-óráig, s létezend hihetőleg még egy darabig Maria-Dorothea, Ferdinand és Argo; milly rettenetes kiadásoknak kutfeje még mindig a Drenkova és Gladova közti vonal; mennyivel keres kevesebbet Zrinyi, mint Pannonia; Ferencz pedig vesztegel s Nádor későcskén kezdi utját; — kik nem felejtik, mily magas áron szerezheti csak be a Társaság az égényt (combustibles), hány ügyvivőt fizet, s végre mibe telik a minden arányon túl fényesen fizetett hajósnép kapitánytul lefelé s. a. t.

Volna Társaságunk egész hajózási vonala bonunkban, egy Fő, egy Kormány alatt, vámi és dögmirigyi veszteglések nélkül, könnyebb volna akkor a dolog sikere; de így, szövevényes állapotunk közt nagyon egybeszótt a csomó, s ezt csak különös ipar, rend és célirányosság oldhatja némileg fel.

Mennyire iparkodtam csekély tehetségem szerint ennek feloldását elősegíteni, s kivált ha nagy közönséget egyre s másra, főkép a Tisztaságra figyelmeztetni, azt a Társalkodónak több lapjai eléggé bizonyítják. Nem is fogok ezzel felhagyni egy könnyen; s erre — idei közlésim megkezdéseül — egy névtelen levél szolgálhat, melyet tavál késő őszkor vettem kezeimhez, melyre egyenesen nem válaszolhattam, mert nem tudtam, ki írta, s melyet itt egész miségében bizonyosan nem közlök, a válaszdadásra más módot lelek vala. Midőn azonban mást nem ismerek, válaszolni pedig szokásom, — ne vegye a névtelen író rossz néven —, maga okozta tettemet. A levél így szól:

»Méltóságos Gróf! — Merésznék fog mondani Méltóságod, hogy ezen levelemmel bátorlakodám nyugtalankodni, de mint

Honfi nem hallgathatom el, azokra ne felelni, melyeket méltóztatott mult »Társalkodó« hirlapba a gőzhajói tisztaságról közleni.

Méltán ugyan lehet tapasztalnunk a gőz-hajók tisztaságát — de hogy azok örökké tiszták — mint újak valának — maradjanak, nagyon lehetne azon kétkedni; mert ha egyéb nem is, de az üdő, mely mindent megront, emészt — ugy a gőz-hajók is üdőrül-üdőre rontatnak, pizskittatnak. — Tetszett a multkori Társalkodóban jelenteni, hogy milly utálatos a köpdösés, és hogy csak ezáltal mennyire megpiszkítják és becstelenítik a gőzhajókat a Magyarok! — És pedig az igaz Magyarok! — De bátorkodom Méltóságod arra figyelmeztetni, hogy a köpés természeti szokása az embernek, nemcsak az igaz Magyaroknak, hanem minden más Nemzetnek; sőt sokan vannak, kik ezen hibában szenvednek is, mert ha ezen természeti szükségét nem végeznék, talán valamely nyavalyát is szerzendnének magoknak: — már pedig mindig köpés végett a gőzhajó szobából kimenni s a Dunába köpni, igen sok korosabb embereknek, — betegeknek — nyugtalan volna.

Ne tehát a köpés által a Magyarok piszkíjják — szennyezzék, becstelenítsék más Nemzetek előtt a gőzhajókat — melyek ugyan bőven meghozzák a kamatot! — szükség lenne, hogy a gőzhajók szobáiban lennének köpőládák, és paranczédulák kifüggesztve, hogy az utasok ne a földre, hanem a köpőládákba köpjenek.

De végre ugyan mi nyugtalanítóbb az utasokra nézve, az-e, hogy az utasok köpnek? vagy pedig, hogy a gőzösökön mindenféle kocsik, zsákok, és tisztátalan portékák vannak? — Ezen kérdések kifejtését Ön Méltóságára hagyom.

Most már bátorkodom esedezni Méltóságodhoz, engedne meg ezen bátorságomnak, — ámbátor írhatnék-még igen sokat, és pedig olyanokról, hol Méltóságod a szavakra nem vigyázván sokszor egyet-mást, de tán Nemzetet is megsért; de mivel Gróf Széchenyi István írta, annak jónak s tökéletesnek kell lennie — hogy ezen talán unalmas soraimmal nyugtalanítottam; de juttatom Méltóságodnak eszébe azt, hogy a Magyar Magyaroknak mindig nyílt szívvvel szólhat, és véleményét

közölheti. Kegyességébe ajánlván magát Méltóságos Gróf Urnak — egy Honfi.«

Merésznek mondjam-e e sorok közlőjét? Bizony nem tudnám, miért éppen merésznek! — Mert ki saját becsületes képét kimutatni s nevét odairni nem meri, vagy bizonyos okoknál fogva nem akarja, azt ügyesnek, forgékonynak, körülnézőnek; maga nemében tán igen hasznosnak, szóval: mindennek, — de merésznek csakugyan soha nem nevezhetném. S valóban sáncz mögött guggoló s onnan puskázó, vagy álorczát viselő és az alatt mormoló s csipkedő, bár hasznos katona, jeles ügyész stb. lehet, — közértelem szerint merész és bátor nevet nem szokott viselni. Egyébiránt, mondom, illy szerep, illy alattomoság is maga nemében bizonyos körülmények közt tiszteletre méltó lehet; — csakhogy vitatás és elmesurlódás közt én nem tartom annak, mert a lélek működései (functio) körül, megvallom, lehető legnagyobb világosságnak vagyok barátja, — s előttem a sötét s alattomos insinuatio akár mikép erőltessem is magamat, kedvezőbb felfogásra, csak mindig bűn vagy gyengeség színét viseli.

»Hogy a hajók örökké tiszták, mint ujak valának, maradjanak, — nagyon lehet azon kétkedni.« Igazság, s lehető legnagyobb! De éppen ez okbul kell mind az igazgatási rendeletnek, mind a hajós seregnek, mind az utazóknak egybe »röfönniök« a lehető legnagyobb tisztaság fenntartása végett. A Névtelen, mint látjuk, nem nehezteli annyira a kiköpést, mint azt, hogy a gőzösökön mindenféle kocsik, zsákok és tisztátlan portékák vannak: s ezen szövevényes (!) kérdésnek kifejtését rám hagyja. S igaz, jöllehet izlésem szerint alig létez valami utálatosabb mint a pöködés, miből a dicső, »pöködelem« veszi eredetét — volt, volt néha annyi kocsi, zsák, bőr stb. gőzösinken, hogy nem merném mérő serpenyőbe tenni, mi vala nekem is — ki illyesekben tán részrehajló vagyok — bosszantóbb; a sok külön színű s szagu egymásra halmozott holmi-e, vagy a Névtelen Honfi pártolja »Pök«?

De erre a válasz nem olly igen nehéz, mint azt a merész Névtelen tán gondolja. S im: A vállalkozók pontosan megkívánják a kamatot; s ebben igazságuk van; minélfogva az

Igazgatóság olly új tárgyban, mint hazai gőzhajózásunk, minden módhoz nyúl a Társaság jövedelmit némileg kikeresni, nehogy tenkre jusson ismét az egész. Mi okbul — és e kérdés kifejtését viszont én hagyom a Névtelenre — kocsikat, zsákokat és portékákat, habár tisztátlanok is, elszenved, sőt szívesen is lát gőzösön, — mert ezek é r t f i z e t n e k, a Pököket vagy Köpöket viszont nem szívesen látja, nemcsak mert ezek i n g y e n i e k, s azért olly gyakraniak, hanem velem együtt tür és szenved magáért ezen nagy gyengeségért, s aztán, mert mindencsinosb nevelésüt fölötte kellemetlenül érint és visszasztat; a mi Magyarorságnk kellemessé tételére, terjesztésére tán nem a legügyesb mód.

Pököládákat javasol a Névtelen, — annyi ember közt s olly szük helyen, mint egy hajó kabinje! ez volna még az igazi hánytató! Mert ha ezen ládák ingók, százszor is feldöntetnének 24 óra alatt. — S még akkor válnék a hajó belseje igazi óllá. Ha pedig ingatlanok, akkor szeretném látni, kivált éjjelenként, hány becsületes ember ülne beléjük, hány asszony-sági kalap és shawl viselné dicső jelét. Szép javítás lenne valóban. Arra bátorodik figyelmeztetni továbbá a Névtelen, hogy a köpés természeti szokása az embernek, nemcsak az igaz Magyarnek, hanem minden más Nemzetnek, sőt sokan vannak, kik ezen hibában szenvednek is stb. — Mi az első illeti, egyenesen tagadom; de igen örömet kezét fogok az állítás második részére nézve, melly az elsővel tökéletes ellenzésben van, hogy t. i. ezen szokás hiba, vagy rossz szokás.

Az ember lélek és test. Mindegyiknek vannak bizonyos működései, bizonyos szükségei. Csakhogy a természet durva fia se egynek gyengéit meggyőzni, se másiknak »Szégyen«-részeit — *partie honteuse* — leplezni nem fogja, és a kifejlett azzal áll fölötte, hogy ez halhatatlan részét mind magasbra emelni, Flatiságából pedig kivetkezni szünetlen törekedend — s ha ezt nem teheti — mint valóban annyiakban nem teheti — legalább nem áll toronysucsra kimutatásuk végett, de elvonulva szemközt csak saját magával végzi! S mennyivel inkább kifejlődik az ember az anyag undokságibul, s mennyivel inkább palástolja ezeket, hol tőlök egészen megszabadulnia halandó termé-

szete nem engedi, annál szorosb rokonságban áll azon lelkekkel, kik földi nyomorinkon túl lebegnek.

A szép Nem hacsak egy kicsi jobb neveléssel dicsekhetik, nem pök, vagy azt úgy végzi, mint valami nagyon illetlent, visszavonulva. Az Angol ritka kivétellel, soha nem pök, vagy nem látja senki, ha pök. De még a Török sem pök, s a tevét azért szidja, mert köp. S a szép Nem, Angol, Török azért mégis él, szintolly agg korra jut, mint a világnak akár-melly pökő nemzete; akár-mellyik, mondom, mert ebben a Francia alig, s a Német szinte semmivel sem marad mögöttünk. Minden a szokástul függ; s bátran állithatni »Több a száma az igen is sok, mint az igen is kevés pökés utáni nyavalygóknak.«

»A gőzhajók, — úgy szól tovább — melyek ugyan bőven meghozzák a kamatot« stb. — minthâ azokra, ha csak ez okból is szabadon és con amore pökni lehetne, vagy tán honfiságból még kellene is!

De a gőzhajók — melyek mind egyesítve vannak — eddigelé sehogysem hozták meg a bő kamatot, de még az elegendőt sem. 1830nak őszi szakában kezdé meg I. Ferencz a pályát. Azóta mindig, a legközelebbi évet kivéve, bérbe adta a Társaság hajóit, — s ha jól emlékezem 100tuli 12—13 tiszta nyereségnél soha magasbra nem vitte. Azonban a siker 20 %ot kíván; s így csak akkor lesz a vállalat kereskedési aránysulya helyreütvé, ha a mult 6 év csorbái nagyobb kamat által mint 20, ki lesznek köszörülve.

»Hogy szavaimra nem vigyáztván — végre — egyet, mást, de tán Nemzetet is megsértek, — de mivel én irtam, annak jónak s tökéletesnek kell lennie« stb. Ugyan ki mondta valaha ezt? S hogy saját személyem csalhatatlan? Én nem; s ettül igen-igen távol vagyok!

A mit irok, az alá nevemet szoktam tenni.¹ S ekkép egyik és másik tettem által mint író és aláíró —

¹ Szolgáljon ez megnyugtatóul azoknak, kik különben elég kívánni valót hagyó gyűjteményünk teljessége ellen azon okból támasztottak némi kételyt, hogy nehéz lesz Sz.-nek névtelen vagy álnév alatti czikkeit felkeresni. Csak egy kivételt tett, a híres »Blick« megírásával; de annak szerzősége is nyilvános titok volt, Z. A.

hallgatva ennyit mondok a nagyközönséghez: Jobbat és célirányosbat szólni nem tudok; de nem teszem lappangva és névtelenül, hanem úgy »mint Magyar Magyarinak — mindig nyílt szívvvel szólhat, és véleményit közölheti!«

Ezáltal a község tulajdona lesz irka firkám, személyem; s mint helybenhagyásnak, úgy vagyok kiteve gáncsnak, csépnek is.

»Miért nem irok az Igazgatóság ellen is; miért mindig csak az utazó községet gáncsolólag? — Így szólhatnának erre, vagy szólnak is — mert magam hallottam, — némi erkölcsi csépjeim. Meg mondom miért. Nem azért, mintha az Igazgatóság a vállalat vitelében ment volna minden kifogástul, — korántsem; hanem mert »Azon néhány férfiú, ki ezen egész tárgyat mozgásba hozta, s kinek én csak Megtérítettje (convertita) követője vagyok, nem szünhetem csodálni: gazdagság és az élet minden kellemei közt mint fáradnak éjjel nappal a tárgy kifejlődése körül, s mint fognak fel minden jó tanácsot s figyelmeztetést a lehető legnagyobb szíveséggel, s készséggel tüstént segitni hol csak lehet; midőn más részről, sok álomba merültet látok, kik tátott szájjal a sült galambot várják, melyet nekik a Világ bölcsei süssenek, hogy ők kényelmesen pipázva és pökve nyelhessék azt; kik csak néhány év előtt az ország némi részeiben nem igen különben utaztak mint farkasok s csak akkor ettek, mikor valamit magukkal vittek sat., s kik ma már nemcsak mindenben gáncsot gondolnak találhatni, holott magok soha csak egy koppantónak sem valának szerzői, de a legjózanabb szót sem veszik szívre, hanem sértésnek, sőt nemzeti sértésnek állítják, — mert személyüket mindig összekeverik a Nemzettel, s magokat — mert a régi sárt, régi penészt, szóval: az elkopottság undokságát pártolják — Honfiaknak nevezik.

Illy madarai a Hazának — kik arra kiáltják a legszívtelenebb anathemát, ki undok fészüket tisztítani iparkodik, azt állítván, »Ő mocskítja bé« — azonban napról napra fogynak, kevesednek; s bármilly kicsi pont legyen is én Magyarországbán, a részrehajlatlan idegen tán semmi után nem ítélhet Nemzetünk nemes ujjászületési szelleméről kedvezőbben, de egyszersmind

igazságosban is, mintha látja, milly ritka nagylelkűséggel tudta számos hazámfia megbocsájtani, felejtni, vagy jóra magyarázni mindazon szúrásimat, s vágásimat, melyeket nemzetünk rothadásnak indult részeire becsületes szándékkal, de ugyan elég ügyetlenül tenni mertem. — Azon nemzet előtt, melly az Igaz szót elbirja, vajmi szép pálya áll még nyitva, s nincs mitől félnie; — mert eldarablása, elenyészte a Nemzeteknek legelső kezdetben, csak saját bűneik okozatja. Minden tulság, a szabadsággal élni nem tudás, korlátlanság, éppen olly veszedelmes nyavalyái a nemzeti életnek, mint elkorcsulás és erő enyészet (marasmus). Hypersthenia úgy dönt nemzeteket, valamint egyes személyeket is sirba, mint Asthenia.

Virasszunk azért nemzetünk nemes kifejlődése körül, és állítsuk a Magyarságot mindenben a józan 'Oknak' — mi nem egyéb mint a lehető legnagyobb műveltség — mindaddig soha nem változható sarkalatjára, míg emberi tulajdonunk mostani mibenlétében megmarad, míg évenként rendesen megkerüli földtekénk a dicső napot!

Felsőbbség, ez hódít, ez vonz magához; semmi egyéb. S minél több felsőbbséggel bír az élet minden árnyéklati közt egy nemzet a másik felett, — annyival tul is haladja azt s uralkodik azon.

S ekkép, midőn nemzeti előmenetelünk egy szép ága a gőzhajózás körül fáradoz, azt a lehető legszebb világba állítani, — nem érdeklem-e egy engedékeny bírálatot, ha Augias istállóját nem vagyok ügyes a nélkül tisztogatni, hogy néha kissé egy Névtelennek lábaira hágjak? —

Én factumok után szeretek itélni. A factum pedig az, hogy eddigelé földtekénken piszkosabb gőzhajók nem léteznek, mint a Dunánkon járók. — Ez a nyavalya állapotja, melly engem kimondhatlanul kínoz; mert őszintén s becsületesen érzek hazámért. A mint sok más, csak örömökben uszنام, s csak akkor ötlene Hunnia fejembe, mikor hazulról megküldik a jövedelmet, hiszen akkor én sem törődném vele. De így azt kívánnám — s ki meri mondani, Vágyom nem nemes? — hogy a Magyar mindenben és így gőzhajóiban is mind magasbra

lépne s előzné a többieket meg. E vágy pedig nem otromba, s merek kezeskedni divatáért. De akkor nem a Névtelenekre hivatkozom, hanem honom azon lelkes fiaira, kik nem ó elfogultságokra, oknélküli szokásokra építik honfiségukat, de kifejlett észnek s nyilván szóló oknak állitnak ezentul oltárt.

S valóban szívmelegítő, látni: mennyire becsüli meg magát gőzösinken általányosan véve a Magyar közönség, s mennyire tanulta meg, illy kevés idő alatt is, a velük józan élest! Hajóink egy kapitánya sem vala eddigelé legkisebb bajban is Magyarral. De bezzeg untatták őket már több izben némi idefutott hazanélküliek, kiknek csak elégithessék ki pillanatnyi negédjeiket, viszketegeiket, mi gonduk továbbá: e vállalatnak vagy az egész honnak milly magasan vagy lent áll is hire, becsülete. Az, kirül a 1835ki Társalkodó 81 számában a 323. lapon szóltam¹ Magyar volt; de azért is sértett inkább. »Mert igen sokat tudnék elnézni idegenben, mit hazámfiában soha nem volnék képes megbocsátani.«

Mirajtunk a sor, illy kis tárgy körül is, mint a legnagyobbban, például járni elő. Uj hajnal viradt ránk. Győzött a szent hazafiség. Fejedelem és nép közt édes sympathia. Mi magyarok, de hű Magyarok kívánunk lenni, vagy nem élni; mert becsület nélküli tengés, rosszabb mint a halál. — De megadta a jó Fejedelem a Magyaroknak, mi a Magyaré, s halhatatlan repkény keletkezik tisztelt Nádorunk halántéki körül, ki ezt nekünk meghozta. S Apotheozisát már élteben ülhethük őszinte lelkesedéssel, mert uj élete kezdődik megint a Magyaroknak; a régi bokrosságnak vége, s a jó Fejedelem iránt szeretet, bölcs tanácsosai iránt pedig háladatos tisztelet gerjed kebleinkben, ugy hogy most csak rajtunk a sor, »segéd kézzel, hasznos tanácsos, őszinte pártolással, bőkezűséggel járulni mindenhez, mi Nemzetünk erőtetés nélküli s csak felsőbbség utáni kifejlését tárgyazza.«

¹ A nádornak az országgyűlésen, különösen a magyar nyelv és a czim kérdésében kifejtett sikeres közbenjárására czéloz s hálás elismeréssel adózik azon lelkes pártfogásért, melyben dunai vállalatait kezdettől fogva részesíté. V. ö. Beszédeit, Levelezéseit, stb. Z. A.

Mindenben előlépnünk szent kötelesség, s csak pirulva gondolkozhatni az ellenkezőről.

Négy új gőzös építése forog kérdésben s az Igazgatóságnak lelkesedése szerint, úgy hiszem, mind a négy lehető legrövidebb idő múlva fogja Dunánkat hasítani. Lenne tán — én úgy szeretném, de még nem tudom — egy második Zrinyi 80 lóerővel, Budapest és Drenkova közt járandó; egy második Ferdinand 100 lóerővel Galacz, Odessa, Trebisonde és a fekete tengernek egyéb kikötőit látogató. Lenne tovább egy új 150 lóerejű keskeny s hosszú csukaféle, mellyel néha néha Bécsbe és vissza is lehetne rándulni, — s nemcsak néha, de mindig, ha egy kissé lejjebb, s a Magyar határtul fel Bécsig vitetnék a pozsonyi Duna-rendezés, melly által noha gyorsabban, de sokkal egyenesebbre vétetett a folyam, s így hosszabb hajót szenved; a hosszabb hajó pedig mélyebbre süllyedés nélkül, nagyobb erejű mozgonyt bír el, a fenjáró s erős mozgonyu hajó végre egy 200 lóerejű vontató-gőzös (Remorqueur) buza, sörtés, fa s akármicsoda hajóknak fel és lehurczolására.

Ó-Budán — hol e nyáron, mint reméllem, szakadatlanul fog dolgozni a 'Vidra', már is némi szebb ábrázatot kezd nyerni kikötőnk, s nemsokára a két városnak nemcsak egy igen kellemes új sétá- és olly hasznos helye is lesz, mellyben sok szegény ember fogja kereshetni kenyerét, s mellyből lassanként tán egy kissé nagyobb mozgonyok is kerülendnek ki, mint eke és villa, fogó és kalapács.

Württembergben és Bajorországban is szövetkezett Gőzhajó-Társaság, a német Dunát használandó Ez, remélljük, egybekötésbe teendi magát mivelünk, mint szándékjok s ohajtásunk; s majd majd Ulmbul Alexandriáig Egyiptusban, szakadatlan vonalban lesz egybefüggesztve a gőzhajózás.

Az alsó dunai munkák is gyorsan haladnak, — s azt vagyok bátor hinni, hogy azok nagy ellentétben leendenek a mai ujságoknak számtalan vasuthirdetményeivel; s pedig ezeknek számnélkülieiről több lesz a szó, és szó, és szó, mint a tett; az alsó dunai munkák körül pedig — némi rágalmazóik daczára — tán jóval több a tett s végbevitt, mint a szó.

Mi pedig vállalatunkra nézve leghasznosb lesz, az azon remény, hogy Ő Fensége legmélyebben tisztelt Nádorunk ez év folytatában személyesen szándékozik megtekinteni mind azt, minek nagy Szerzője Ő vala. Elháríttatandnak aztán nemsokára minden fenmaradó akadályok a víz medrében is, s a szorosak részint mesterséges töltések, részint kikerülő csatornák által orvosoltatni fognak, — hol a szikla kipuskázásnak — a víz sebes folyása, s így a víz megmaradó csekélyisége miatt — haszna nem lehetne; — s majd majd Pestről a fekete tengerig, minden rakodás nélkül evezhetend minden e célra épült hajó.

S ekkép midőn a kormány bizonyosan megteendi mi őt illeti; a Gőzhajói Igazgatóság elszánt lelkesedéssel nem fogja kimélni magát a tárgy lehető legalaposb s józanabb kifejtése körül: — a közönségen áll, magát azon rendszabályok alá vetni, melyek az Egésznek sikerére vezetnek. A Magyarok tiszte pedig, Magyarországbán a Társaság rendszabásit mindenkitől megtiszteltetni, s azt jó ügyekezetiiben barátságosan pártolni. Saját kötelességem végre, egy kis állhatatossággal utóbb is, tehetségem szerint, honom szolgálatában eljárni.

Zrinyi-gőzhajón Tolna körül jun. 23. 1836. (Társalkodó 1836. 55. sz. jul. 9.)

XIX. A dunai gőzhajózás mindinkább közelit célirányosb és alaposb kifejléséhez, 1830nak őszében hasitá legelsősorú céljának megfelelő gőzös — Iső Ferencz e folyót, s most már 7 hajóval keresi a Társaság vállalatának sikerét; öttel a Dunán, kettővel a Dunával kapcsolatban levő tengereken. Nádor Pozsonyul — néha Béctől is — Pest Budáig; Zrinyi és Ferencz — ez utolsó 3, legfeljebb 4 hét mulva, miután az igazítás alul kiszabaduland — Budapest és Drenkova közt; Argo és Pannonia Skela-Gladova és Galacz közt; Ferdinand ez utolsó helytől Konstantinápolyig és vissza; Maria Dorothea végre Konstantinápoly és Smyrna közt — folytatják rendes szolgálatjukat.

A vállalat fő vonala ki van tehát jegyezve, de jobb és sikeresebb elrendelése teljesen hibázik még, valamint vonalának

még nagyobb kiterjesztése, és legfőképp több ágra elosztása is. És ezeknek minélelőbbi végrehajtása szorgalmazza a Társaság igazgatóságát most mindenek előtt.

Több sikeres próba után mostan már Bécsot tekinthetni a gőzhajózás legmagasb pontjának, valamint Smyrna 2 év óta tetteleg a legalantibb. Mintegy 410 mérföldnyi távolság egy helytől a másikig! És e felett milly különböző mind erkölcsi mind technikai körülményeken, népségeken, alkotmányokon keresztül! Mi okból nem is fog csodálkozni az elfogulatlan józan ész azon, ha e vállalat, melly csak legáltalányosabban van kijelelve, nem forog simán még, de telisded teli van mindennemű s mindenszinű göröncsökkel, bökkenőkkel.

A vállalatnak igaz középpontja hibázott eddigelé, — olly középpontja, mellyben minden összesíthetett volna. Bécsben rakatott a tárgy fő alapja ugyan, mert onnan kerekedtek ki az Ezrek, mellyeket itt néhány év előtt, még mikor minden kétes volt, sem én, sem nálam ügyesb, munkásb, és állhata-tosb sem koldulgathatott volna ki; de Bécs hajóépítésre — noha eddigelé 5 hajónk ott készült — nem alkalmas, s ha nem egyéb, csak azon okból sem, mert sem biztosan teleltetni hajókat ott nem lehet, sem rögtön javítani, ha valami kis bajuk esnék, minthogy mindigi felvitelük, ha nem is éppen lehetetlen, minden esetre felette bajos, és erszényt s időt pazérló.

Olly helynek keresése voná tehát az igazgatóság egész figyelmét magára, mellyre mind erkölcsi mind anyagi tekintetben e kis szó »egység« valódilag illenék. Mert egy helyütt építeni, másikán telelni, ismét harmadikán tatarozni és kijavítani — annyit tenne, mint az egészet legbizonyosabb elpusztulás alapjain hagyni.

Illy központi helynek legfőbb feltételei általányosan véve ezek: Duna-parti város, hol haszonvehető nem egy két de több olly kéz lelhető, melly legalább helyes utánzásra és parancsok végbehajtására alkalmas; s olly város, hol külföldiek, kik nélkül efféle vállalatokban nem lehetünk, az élet némi kelle-meivel is találkozhasanak; mert mit ér kincs, mit az éghajlat s vidék minden kiessége s bája, ha nincs kivel társalkodnunk,

nincs előítélet nélküli kebel, kivel oszthatnók előmeneteli, nemesbülési szomjunkat? Szükséges továbbá — s még sürgetőbben, mert az elsőnek hijával lehetnénk rövid időre, de hosszabbra bizonyosan nem — olly part, melly kiöntéstül ment, s mellyről épült vagy javított hajókat minden víz állásnál lebocsátni lehessen; s szükséges végre olly kikötő, melly víz és jégártul ment, de egyszersmind olly mélységű is, hogy bele s belőle kijutni a folyam minden állapotjában lehessen.

Illy pontnak lelése a kérdés, a feladat. Mihez még az járul, hogy vonalunk olly hosszú, s annyi s olly különféle színű akadálylyal levén egybeszöve, némi tekintetben egy illy központi hellyel nem végeztük még be a dolgot, de több kell; mert hol javítsuk s teleltessük alsódunai hajóinkat, s hol a tengerieket? S hol építsünk e két vonal-osztályunkra ujakat, ha kell? valamint hogy legsürgetőbben kell is épitnünk ujakat.

A legérdekesb központi hely azonban minket Magyarokat illet. Mert bár Ulmtul kezdve járja is idővel gőzös a Dunát, azért ez még is csak Hunniában ölt magára fejlődemi képet, mellyel többi folyamtársit felmulja; s bármilly élénk hajózás kerekedjék is a bajor és ausztriai Dunán, s bármilly élet viruljon is a Vaskapu-alattin — a »magyar Duna« marad ránk nézve még is mindenkor az által legérdekesb, hogy hazánkat hasítja, s több vizünkkel természetes egybefüggése, és azokkal mesterséges egybekapcsoltathatása által, az egész vállalatnak derekát, leghasznosb, legnagyobb kifejlésre képes, s így valóban legérdekesb részét alkotja.

Eddigélé itt ott volt eldarabolva a vállalat külön alkotó része, vagy jobban mondva »növekedési vagy csak biztosítási tekintetben« sehol sem, és sehogy sem volt ellátva.

Dunán járó mind az öt hajónk, mint mondtam, Bécsben épült, de csak különös szerencse, hogy a Bécs és Pozsony közti Dunának sekélye nem tartá fogva azoknak egyikét is Bécsben. Zrinyi kicsiben mult, hogy tavál ott nem maradt. Ferencz ellenben az ó-budai szigetek közt, hol a jég ellen ezelőtt kevés bátorság vala, 1832-ben 4 hétnél tovább veszteglett sat., úgy hogy csak a jó szerencsének köszönhetjük az

érintett esetek ideig-óráigi jó és meglehetősen kimentét, valamint számos egyéb jól elsültekét is, melyeket hely szüke miatt itt most nem érintek. De a jó szerencse csak szaporán elhagyja gazdáját, ha az ész és előrelátás által nem köt valamikép frigyét vele, sőt gondatlanul és resten csak mindent tőle vár.

Az ó-budai sziget felső torkolatja 1834-ben bekaróztattott, mi által — századi eseteket tán kivéve — telelő hajóink a torló jégtől biztosítvák. Mi pedig a kikötőből kijöhetését illeti, azon Vidra — e nevet viselő medertisztító gőzmozgony (dredging engine) — segíthet, ha tudni illik egyéb tán még fontosb végbevitelre nem fordítatik. Például ez év tavaszában az óbudai szigeten tatarozott Ferencz fogva ült: nem lehetne partrul vízre bocsátni, mert az előtte levő víz csak 4 láb mélységű vala, a 4 láb merülésű hajónak pedig 8 láb mélységű út kelle, minthogy hajónak vízrebocsátásakor legnagyobb gond és felvigyázat mellett is, legalább két annyi mélységű meder kell, mint melyben rendszerint evezhet. Mikép segítettünk magunkon? Vagy jobban mondva, rajtunk ki segített? Ő főhercegsége, fenséges Nádorunk, kinek engedelmével Vidra 48 óra alatt Ferencznek 9 lábnyi medret vájt, és Ferencz minden esetre auguszt, szeptember, október és november hónapokban jó nyereségét hajtand a vállalatnak, midőn magára hagyva most is szépen parton ülne, ez egész évben alkalmasint mind ott ülne, s egykét illy eset a társaság financiai állapotját halálosan megsebesítvén, az egészet tönkre juttatná.

Az első és második tekintetben mind Buda mind az említett óbudai szigeteköz némileg megfelel szükségünknek, mert Budán van ügyes kéz s az élet némi kellemei is léteznek ott, a kikötő pedig a jégtorlástul ment; de viszont felette bizonytalan s véletlentül függő a hajók vízrebocsátása, s még inkább a kikötőből kijuthatása. Mi azon medret illeti, mely a hajók veszély nélküli vízre bocsátására szükséges, azt ki lehetne ugyan Vidrával szaporán vájni, mely egy dolgozó nap alatt 100 köb (kubik) öl sárnál, fővénynél, porondnál sat. többet hozhat 10 láb mélységből napfényre; de azon folyó rakvány, mely minden nagyobbacska víz után el szokta gátolni

az óbudai szigetköz alsó részét, olly bizonytalanná tenné azt, hogy ott oly mozgony mint Vidra, habár utat nyitott is ma, azt néhány nappal később ismét és ismét megnyitni kénytelen lenne. E részben tehát az óbudai szigetköz mindig vagy legalább mindaddig tökéletlen kikötő maradand, míg illyféle mozgony annak minden órai szolgálatjára készen nem áll. S ugyan mikor remélhetjük ezt, midőn egy tengerparti kikötőnk, de még Velence, sőt még Trieszt sem dicsekszik ollyassal?

E fölött még egy más kellemetlen körülményre bukott a társaság óbudai kikötőjének kiképzését célzó törekedésiben. Éppen ott, hol hajót legalkalmasb vízre bocsátni, s ennek a part leginkább megfelel, valamint a víz tükre is, s kivált olly szoros helyben mint az óbudai szigetköz, hol nem egyenest, hanem csak rézsut bocsáthatni vízre hajót — ott két felette erős de a vízben lappangó római falra akadt, melly valóban hideg víz vala a munkálóknak s már valahára magokat »kikötőben« reménylőknek nehéz veritékire.

Mi okok ellenmondást nem szenvedő parancscsal arra inték a társaság igazgatóságát még másutt is keresni helyet, mielőtt a most említett, ámbár sok tekintetben célirányos de még sem tökéletes helyzetébe tetemesb tőkét verne.

Már olly helyet hol talál, s ha talál is, mikor rendelheti azt el, s kinek költségein, annak eldöntése most a társaság felette fontos foglalatossága, minthogy nemcsak 4 új hajónak minélelőbb építése van elhatározva, de ugy látszik — legalább saját, noha tán nem igen messzire látó szemeimnek — mintha nem csak egy darabig még minden évben legsürgetőbben kellene szaporítani gőzösink számát, hanem mintha honi általános hajózásunk s hajóépítésünk s mindannak, mi ezekkel szoros kapcsolatban van, józanabb időszakát is most kezdenők.

Zrinyi-gőzhajón, Vukovár tájékán jun. 24. 1836.

A Pest-városi sziget, melly a váczí uton levő határkorcsmának átellenében fekszik, némi nagy elsőségekkel látszik a fentebb érintett célra a természettől ellátva lenni. »Valódi

központtá« azonban csak tetemesb költség és józan mesterség által válhatik. S ugyanis azon folyamág, mely a sziget s a városhatári s káposztás-megyeri part közt létez, oly széles, oly mély, s a sziget lejtőssége oly alkalmas, hogy hajó-lebocsátásra annál czélirányosb helyet találni ugyan nem volna könnyű. E tekintetben messze áll az óbudai sziget a pesti mögött; mert azon a hajó vízre bocsáthatása pusztá véletlentül, jó szerencsétül, vagy olyféle segédtil függ örökleg, mint Vidra, midőn errül minden időben víznek indíthatni hajót. De viszont sokkal alacsonyabb a pesti sziget, mint az óbudai, s ekkép minden kisebb vízáradásnak martaléka, midőn emez csak ritka magasságú víznek rabja; mi fa-, egyéb raktárok s több effélére nézve felette fontos tekintet. De ez még könnyen javítható hiány, s nem érdemlene figyelmet, ha a hajók telelését nem kellene számba venni. Ez pedig »központnak« lehető legelső feltétele. — Mert, mint érintém, egy helyütt tartani az építésnek minden raktárait s eszközeit, itt építeni, ott javítani, tán harmadik helyen igazítani el a vasneműeket, mint katlanok sat., s végkép negyedik helyen telelni — valóban annyit tenne, mint az egészet a legelkerülhetlenebb bomlásnak sarkaira állítani.

A pesti sziget azonban partközti folyam-ágával együtt rettenetesen ki van téve a jég árjának, jég dühének. Mibül kézzel foghatólag az következik, hogy az érintett sziget csak úgy lenne használható, vagy jobban mondva, csak úgy felelhetne meg központi czéljának, ha felsőbb része megerősítenék oly magasra, erőse s oly terjedésre feltöltenék, mint a mennyi szükséges lenne az épített s építendő hajóknak minden »hozzátartozóikkal« együtt bátorságba helyezettetésére, és ha oly hatalmas keresztgáttal kapcsolatnék egybe a sziget a parttal, hogy a volt folyam-ágbul biztos öböl válnék, mi a szigetet félszigetté, a Duna ágát pedig kikötővé s bátor telelővé változtatná.

Ennek minél előbbi eszközlésére már tetemes előlépések történtek. Thurn Károly úr, a sziget jelen bérlője, legnagyobb készséget mutatott a társaság czéljai iránt; a város részéről

pedig a nemes tanács és érdemes választott polgárság több ízben bizottságot küldvén ki e tárgy végett, tettleg bizonyítá, mennyire pártolja azt, midőn gróf Károlyi István, mint illető fél, szokott lelkesedésével igére hathatós hozzájárulását, mindenek fölött pedig a fens. Főherczeg-nádor parancsa szerint legközelebbre hivatalosan ki lesz tudva: az említett Duna-ág torkának begátlása illik-e a két város közti Duna elrendezésébe, melly szemmel tartatik, s felette fontos ügy. S még ez utolsónak előleges kitudásában is tétettek már combinatiók, melyekből az említett dunai ág elzárásnak »minden tekintetbeni haszna és nem kára« sül ki meggyőzőleg, úgy hogy szinte már már oda kerülend az e tárgy körül teendők sora, »keresni embert, ki a megkívánt kikötőt elkészíteni képes volna, s keresni erszényt, mellyből a szükséges költséget meritni is lehetne.«

Az első nem fog hibázni, mert a kívánt munkának megfelelő ügyességgel több technicusunk bir. Már mi a költséget illeti, azt csekély belátásom s érzésem szerint vagy a gőzhajó társaság fogja vinni, vagy a város, vagy valamelly egyes vállalkozó, például »legalázatosb személyem.« Mert hogy az egész elmaradjon, s alkalmas helyet másutt kelljen keresni, azt nem hihetem. A társaság fog-e azonban illyesbe bonyolodni akarni, miután saját szövevényeit is alig győzi elrendelgetni, igen kétkellem, s ekkép a városra vagy egyes vállalkozóra marad a dunai gőzhajózás legérdekesb központjának életbe hozása.

Bár engedné a város nekem át! Alig szeretném eszközölni valaminek végbevételét annyira. Rendes hajógyár, kikötő, biztos telelő, olly közel Pesthez! s mind az, mi szoros kapcsolatban van azokkal, mint nemcsak gőzhajók de minden nemű és czélú más hajóknak építése, mozdonygyár, egy kieszen elrendelt félsziget, mellyre kocsin is lehetne menni sat., s ebből természetesen következő táplálása, derekas fizetése, házi szerencséje sok száz munkás családnak, s egy új sétahelye Pestnek, melly részben olly mostohául van ellátva, mint alig más hasonló nagyságu város; szóval: egy új forrása a legszebb s legelágzóbb iparágnak, s bő forrása egyszersmind annyi új s különböző kelleme s örömeknek, s mi még több, mind ez olly

ébresztője de oly hathatós, józanabb útra vezetője is annyi lap-pangó honi erőnek, mellyek azelőtt tán igen is mélyen aluttak, most pedig »fájdalom mondani« annyiszor oly ballgatagul theoriai ábrándozásokban párolognak el. Valóban semmi sem eshetnék lelkemnek édesebben, mint ha illyféle practicai műhelynek eszközlője én lehetnék! Mi egyébiránt a költséget illeti, ha rám volna bízva az ügy, megvallom, nem szeretném e részben mint szinte semmi másban sem, lord Londonderryt venni mintául, ki roppant jövedelme (közhir szerint évenkénti 60,000 font sterling) daczára, egy kikötőnek építése által, melly, mint mondják, se magának se másnak se senkinek hasznot nem hajt, tökéletesen tönkre silányult. Mert én mind az általános honi hajózásnak, mind a városnak hasznot szeretnék hajtani s e mellett magam is oly vállalatában részesülni, melly nekem is nyereséges volna. S ha nem illy alapon nyugszanak vállalatok, de egyiknek vagy másiknak rövidséget kell szenvednie vagy buknia is, akkor meggyőződve lehetünk arrul: »hézag volt alattuk«. Pest városa, például, jelenleg évenként csak 126 pgő forint bért vesz be az említett szigetért, s alkalmasint sokkal többet soha nem nyerend érette, ha mesterség azon nem segít. Ez pedig pénzbe és sok pénzbe telik, mellyet józanul csak úgy adhatni rá, ha valamelly »visszanyerhetési« hihetőség mutatkozik kárpótlásul. E vállalatban pedig nem csak a szükséges költség mennyisége kétes, mert ki számolhatja egy garasra ki a Duna jegének hatalmát? de a hihető jövedelem még kétesb, mert ugyan ki áll jól a legkisebb jövedelemért is? Vizsgáljuk csak. Jövedelem kerülhetne 1szer a sziget egy részének bérbe adása által, hajóépítési célra. 2szor a kikötő s biztos telelőtül minden hajó után. 3szor köz sétábul, mellynek felállithatása végett szabad bor- és sörmérés volna szükséges. Egyéb jövedelem-forrást nem látok, s az előszámláltak is milly bizonytalanok annyi költség után, mint mennyi az egybefüggesztő gátnak s a megkívántató feltöltéseknek végbevitelére kellene; valóban felette bizonytalanok, mert ki kezeskedik a gőzhajózás biztos sikeréről? vagy ha illyest már most némileg remélni szabad, ki arrul, hogy még

alkalmasb helyet nem talál a társaság, melly tán ingyeni s kifejlendő czéljaihoz jobban illik? Ki mondhatja továbbá előre legkisebb biztossággal is »mikép üt ki a kikötő«, mellyről azt feledém érintni, hogy az abbul minden időbeni kijöhetés az építendő keresztgát által alkalmasint veszélyeztetni fog? S ugyanis az említett sziget alsó csucsátul zátony vág keresztül az egész Dunán Margitszigetnek felső részeig, úgy hogy kisebb víznél fogva ülnének a hajók a kikötőben, ha nem volna elég mélység közel a pesti parthoz, le szinte a városig s onnan bátran akármerre. De valljon lesz-e ott elég mélység a folyamágnak begátlása után, azért minthogy most ott elég van, tudniillik a nyílt s szabad folyásu s magát mindig tisztitható Dunaágban? Fontos kérdés. Ki áll végre jót, milly sikere lenne az új szigeti sétának annyi ülések, ülők, munkálók, henyélők, pipázók és semmit sem tevők közt, kiknek nagyobb része az idővel gazdálkodást nem ismervén, s annak józan elosztását nem gyakorolván, a 24 órában se munkára se mulatságra elég időt nem nyer, de pihenéssel kezdi, s pí-henéssel végzi Istenadta napját!

Akárki eszközli is tehát a kérdéses telelő sat. elkészítését, nem kevésbé kockáztatja költségét, minél fogva bizonyos kedvezéseket is méltán várhat, mellyek legfőképp a kikötőnek számossb évekig szabad használásán alapulhatnak.

Orsova junius 25. 1836.

Harmad napja indultam Pestről, s im, 104 mérföldet! haladva meg vizen, itt vagyok már roncsolt test nélkül, sőt elég kellemmel, s még arra is marad időm »kezdet soraimat ez uttal be is végeznem.« Zrinyi 23-ikán reggeli 5 órakor eredt útnak Pestről, s nem mint jelentve volt, 4 órakor. S miért? Mert 22-ikén Bécsből indult s Konstantinápolyba menő több utazónak biletjén Zrinyi indulása 23-ikán 5 órára volt téve Bécsben, de ki által? nem tudatik még, hanem tudatni s méltán érdekesítetni fog. Illy zavarok felette busitók, s azokon másképp gyökeresen nem segíthetni, mint »az egész ügynek

rendszeres elintézése« által, mihez kiképzett egyesítő központ legelső feltétel. Se hajóskapitányaink, se erőműveseink, se derekas és elég számú hajós embereink nincsenek a honban, s ebben is mint sok másban a külföldnek adózói vagyunk; a téli fagy viszont 2—3 hónapig rabbá tesz, mi ránk nézve ha nem is nagy szerencse, leghasznosbra fordítható, ha tudniillik medveként a havakat mély lelkesedéssel el nem alusszuk, hanem hajósnépünket azok alatt organizáljuk, s hazánkfiait a szorgalom s becsületes keresetnek ezen új ágára nevelgetjük, kimiveljük. De ehez megint s mindennek előtt központ kell, mellyet, reméllem — minthogy én annak felállítására csak úgy kívánok vállalkozó lenni, ha senki más nem akar — Pest városa kezeiből soha nem fog kibocsátni többé. A Dunának minden keringései mellett — mellyek ketteje egyébiránt célirányos vágások által már egyenesre vétetett, s azokon diadalmasan evez keresztül a gőzös és más hajó — este 6¹/₂ órákor Mohácson valánk, tovább az nap nem haladván kőszén behordása miatt. 24-ikén azonban reggeli 3 óra előtt ismét elindultunk, s esti 8¹/₂ órákor zimonyi partra köténk ki már. 25-ikén pedig reggeli 3 órákor hagyók el Zimonyt, Drenkovára érkezvén déli 11¹/₂ órákor, onnan 1-kor a Tündén s a társaság többi evező kis hajóin el, s Kazánnál (a Duna itteni legszorosb helye neveztetik így; s itt van az alsó dunai munkák telephelye) egy óránál többet mulatván, esti 8³/₄kor ide. Szép előmenetel! Ellenség sem tagadhatja, kevesebb mint 6 év leforgása alatt, mert »kezdet« vala s minden »kezdet« nehéz; mert 6 év is felette sok, a férfiúi közhasznót hajtható életnek tán negyed része, s annyi, mellyben óriási munkákat, s nem 7 gőzhajócskát kellene és lehetne kiállítani! — Mit meleg kebellem érzek, valamint azt is, hogy a jövő 7 évben hét annyi történhetik hazánk javára, mint a mennyi történt a multban, ha kiki maga körében, mást vezetni vagy másra támaszkodni nem akarván, hazánk előmenetelére annyit tesz, mennyit erős akarát, férfiúi állhatatosság, lelkes elszánás, s mindennek előtt »nemes önmegtagadás« — mellynek fájdalom mondani, sok nyoma honunkban nincs — minden körülmény s helyzet közt tehet.

Öntudattal mondom: saját személyem elmaradni nem fog, s valóban egy kissé többecskeé volna végezni képes, ha gyakran, sok alkalommal, midőn segédkéz oly kíváncsós, oly szükséges lenne, nem találna illyes helyett visszatartót, erővel visszatartót, honi tág kebel helyett mostoha szűk mellet, józan belátás és practikai felfogás helyett ábrándozást, theoriai lényargalásokat, és ezekből eredő bizodalmatlanságot mind az iránt, mit dobszó nem nyilvánosít, a hír mindenüvé el nem visz, mi túl-világosságtul nem kápráztatja mindennek szemeit.

Orsova, jul. 29. 1836.

(Társalkodó 1836. aug. 13. 65. sz.)

XX. Midőn nem régiben a Buda s Pest közti álló híd erkölcsi sarkalatja, t. i. a körül fáradoztam, hogy azon, ha felépülne, mindenki külömbség nélkül fizetni tartozzék, a hazához hű buzgóságában egy nagy auctoritas a teendő legelső veszélyes lépés iránt mély aggodalmait velem így közlé:

Sz. »S tudja, mi lesz e hidnak következése? Az, hogy ezentul hidakon mindenütt fogunk fizetni.«

Én. »Hiszen K. uram, s szinte sehol sincsenek hidak.«

Sz. »Majd fognak épülni.« — —

»S ez nem lesz legnagyobb szerencsétlensége hazánkunk«, gondolám magamban, s az ellengyámokok sulya által meggyőzöttek mutatkozva, minden további okoskodással felhagytam.

S ha most ez esetet előhozom, azon thema bir rá, melly noha ezer változatban jelenik meg a haza némi előmenetelei körül, mégis mindenkor csak ugyanaz, egyenesen némi kifejlések fel nem-fogásából, a következmények s okok összekeveréséből, vagy rövidebben mondva »tudatlanságból« ered. Így okoskodik például sok:

»Hét gőzös van már a Dunai Társaság birtokában, négy pedig készülöben, s alkalmasint évről évre haladó arányban több; s meglássátok, nincs távul ideje: s nem lesz Magyarországbán folyó gőzhajó nélkül.«

Mit én, mint a mindenütt épüendő hidak jóslásánál, félelemmel ugyan, de lelkemből reméllek, s áldanám a Mindenhatót, ha honunkat soha nagyobb veszély nem érné.

De nem úgy mindenki; s gondolhatná-e ezt a 19ik századi ember? Pedig valóban nincs máskép; s felette sok, senkit nem áld, hanem midőn a gőzhajózás minden hasznát a részvényesek zsebeibe hiszi sülyedni, e vállalatnak semmi egyéb következményeit, mint csak a korcsmárosok s szegény fuvarosok végpusztulását látja.

S ez sok tekintetben kulcsa az emberiség évrájzainak, melyeknek minden lapja nyilván bizonyítja, hogy a mi ellen századok előtt kikelt önség s vakbuzgalom ott, s mi végre valódi áldásnak mutatkozóék, az ma megint itt tárgya a rágalomnak s üldözésnek, míg ismét drágán fizetett tapasztalás után itt is kiviláglik a vétkes csalódás, s így tovább.

Cholera idejében ez különösen szembe szökött. Egy falu sem tanult a másiktul, sem város várostul, de még ország országtul sem; hanem mindegyik, tapasztalást ajándékba venni nem akarván és saját esze szerint büszkélkedvén, azt jó drágán fizette meg, s csak annakutána okult valamennyire, midőn már szinte késő vala.

Egyes személyekkel nincs különben. Mert tapasztalást ajándékba ki vesz? ritka ember; midőn a nagy közönségben egy mint száz maga kárával szokta azt drágán megvásárlani.

Ha azonban olly esetekben, mikor nagy ijedség fogja el a halandó keblek többségét, vagy egyesek érdeke forog kérdésben, minden tétemény bölcseségtől-távkozás szokott lenni: valljon lehet é ez mentsége azon csalképzeteknek, melyekbe nemzet nemzet után esik, a legszárazabb legkiszámolhatóbb tárgyakban?

Valóban nem. S ha régibb nemzet, kalauz híja miatt, engedékeny birálatot érdemel, mind azon tétovázásaért, melyeket köz-ipar, kereskedés, nemzeti gazdaság, s illyfélék elvei körül követett el; ma fejledező nemzet, számtalan helyre igazított tévedések s jóra igazítások kész birtokában lévén — melyekhez csak nyulni kell — nemcsak engedékeny ítéletre de még kiméletre sem érdemes, ha »nemzeti példákat« követésre, kikerülésre nem használ, vagy, mi a legközönségesb s

legmindennapibb bűn, ha azok, kik magokra kötik a vezető kolompot, illy nemzeti példákat nem ismernek, sőt felőlük nem hallottak, nem is olvastak, de mi több — mint sokan közülök — még létüket sem sejtítik legtávolabbrul is.

Minden javítás, melly emberi kézmunka helyibe áll, okvetlen csorbitja azon kevésnek keresetét, kiktől azelőtt függött, de később megszabadult a közönség. Szekér csorbitá a teherhordók, hajó pedig a szekeresek hasznát, és sok helyen már most ismét gőzkocsik keskenyítik a hajósok érdekét. A révész tönkre jut hid által, valamint biztos hid viszont gyakran egész vidékre nagyot csap, ha onnan el — s a maga tövibe varázsolja az élénkebb életet. S minél nagyobb s kiterjedtebb kört nyer emberek közt a mechanikának alkalmazása, s minél inkább kiviláglanak s haszonra szorítatnak a természet rejtett erei, annál több s különszínűbb kézimunkás esik ki munkássági mezejéből. Ez kétségbe vehetlen. S ha a legtöbb erőmű hazáját, Britanniát tekintjük, nem tagadhatni, »ott szinte a legtöbb kézi munkának erőművek általi pótlását«.

De mit következtet ez? A népek elszegényülését, elaljasodását? Korántsem, sőt éppen ellenkezőt; s földgolyónk története szintúgy, mint a mindennapi tapasztalás, azt mutatja, hogy az ember két karja s tíz ujjá után korántsem annyi s olly hatalmas, mint azon kis veleje által, melly közelebbről távolabbrul a természet annyi állatát saját céljainak veti alá, s napról napra mélyebbre bír tekinteni a természet lappangó ereibe, s azokat mind nagyobb bátorsággal meri használni. Ugy, hogy azon arányban áll ember ember, s nemzet nemzet fölött, mennyivel több vagy kevesb sikerrel használja lelki tehetségeit.

Két könnyű s felette egyszerű mód van: nagy tudomány nélkül minden ollyas tárgy körüli csalfa csábnak kelepczéit elkerülni, mellyek álbölcsek által nemzeti előmenetek útjába szoktak vettetni; s pedig:

»Minden gyakorlati új találmánynak, mellynek sikere mutatkozik, vizsgálatánál, föltétképen s gondolatban visszahatólag megsemmisíteni azon javítást, melly ugyanazon tárgy

körül már azelőtt tétetett, s melly a kérdésben levő újabb javítással némi hasonlatban áll.«

S aztán »Soha nem tekinteni egyeseket, keveseket, de mindig a lehető legnagyobb számot.«

Jobb felvilágosításul vegyük példának okáért: Hasznos vagy káros e, ha a Dunát több gőzhajó járja?

Ennek feloldására semmitsük meg képzeletben a Duna minden hajóját, s gondoljuk át következményeit, most, midőn már a hajdan azok ellen is szintugy mint ma a gőzhajók ellen okvetlen kerekedett lármát meggyőzte az idő s okosabb rész. S ha lépve tovább nyomozzuk minden lassankénti közösülés-javításnak egykori nehézségekkel küzdött kifejlését, s azokat rendre megsemmítve képzeljük, egyenesen képtelenségbe, kút fenekére süllyedünk. Másodszor: tegyük magunknak ezen egyszerű kérdést:

»Korcsma s fuvaros végett van e a nagy közönség, vagy a nagy közönségért a korcsma s fuvaros?« s ha erre őszintén felelünk, s a most érintett bontogatásba is őszintén bocsátkozunk, axiomaként fénylik előttünk:

Hogy hazánknak nagy hasznára volna, ha minden folyója partjait biztos híd kapcsolná egybe, s minden vizén minél több gőzös járna; mi — egyik ugy mint másik — soha nem sikerülhetne a nagy közönség tetszése, s habár szóval nem is, de legalább tettel kimondott helyben hagyása nélkül; minthogy e nagy feltétel hijával ennyi külön vállalat nemcsak nem sülnhetne el, de már bölcsőjében el lenne taposva.

Miből kézzel foghatólag az tűnik elő, hogy soha nincs a nagy sokaság illyféle javítások ellen saját esze szerint, hanem mindig csak bizonyos egyesek vagy testületek sugalása után, kik háborítlanul szeretnének egész nemzeteket örök bérben tartani, s a könnyen ámítható sokaság elcsábítására mindent elkövetvén, azok ellen gáncsokodnak telhető erejükből, kik azt merik állítani: »Nem a sokaság van ti értetek, de ti a sokaságért.«

»Megrontatnak korcsmák, fuvarosok.« Ez nálunk a lárma a gőzhajózás ellen. De akkor miért nem szorítják kisebbre a korcsmák számát is? mert hiszen egyik korcsma is károsítja a másikat okvetlen; vagy miért engednek olly sok s annyi

szinü fuvarosnak szabad tért? hiszen kétséget nem szenved, ha kevesb volna, még jobban gyarapodnék. S menjünk illy módon csak tovább s tovább, azon végkövetkezményre fogunk szoros tudományilag vezettetni, hogy okoskodása e felekezetnek szórul szóra ez: »A járó-kelő nagy számot semmi tekintetbe nem kell venni, s azt sem, milly drágán fizeti a nagy közönség az élet legsürgetőbb szükségait, csak a korcsmárosok s fuvarosok tarthassák fenn magokat.« — Vagy még valódibban mondva: »Te s én, fuvaros és korcsmáros, gátoljunk minden concurrentiát, sőt magunk felekezetét is szorítsuk kisebb számra lehetőleg sat.« — Mi a nagy közönséget néhány zöld-sipkásnak, s bakon ülő s alvó furmányosnak bilincseibe szorítná örökleg.

Ha a dolog így állna: »Száz veszti keresetét, s viszont senki sem nyer haszonban, kellemben, vagy szintén csak száz«, akkor az vagy igazságtalan, vagy mindegyes — indifferens — volna. De ha így áll: »Száz veszti kenyerét, viszont pedig több ezer nyer haszonban, kellemben«, akkor egészen más s kedvezőbb képet ölt magára a tárgy. De még itt is az esik szívre »Miért szenvedjen csak egy is, habár ezreknek jóléte emelkedik is magasbra az által«. — Hasonló vállalatok azonban, ama természetüknél fogva, melly szerint, mielőtt elsülnének, sokszor elbomlanak, s minden esetre teljes sikerükre csak lassanként fejlődnek ki, soha nem hoznak magok után illy következményeket; mert senkit rögtön kenyerétől meg nem fosztanak, hanem például a gőzhajók mind a fuvarost mind a korcsma-tartót csak lassan intik kenyereik másutt keresésére, midőn egyszersmind az életmódnak számos új ágait nyitván meg, a gondosnak, a szorgalmasnak elég alkalmat is nyujtanak, új utakon látniok jobb kereset után.

Ha varázs-szó által Dunánkon egyszerre 50 gőzös támad vala, akkor, nem tagadom, sok márul holnapra elveszti kenyerét; de 1830-nak őszében kezdvén pályáját, két egész évig csak egyetlen egy evező habjain, s most 6 év leforgása után Bécsből Orsováig csak 3 gőzös jár; mi senki érdekit fájdalommal nem illethette, mert lassu kifejlése által mindenkinek

időt hagyott, az ipar valami egyéb mezejére szállni át, midőn más részről annyi élénkséget hozott némelly pontokra, s azokon annyi új szükséget fejtett ki — melyek mindannyi azelőtt nem létezett kézmunkák —, hogy nemcsak a nagy közönség közvetett, de egyesek közvetlen érdekeit is tekintve, ezen nemzeti új kényelem által valóban már is nagyobb szám lón nyertes mint károsított, s csak az veszített s az fog veszteni — kevés kivétellel — ki keresetét az iparnak valami más ágára könnyen nem hordhatja át, mint például helyhez kötött korcsmárosok.

Beszéd közben ezekre jöve, minap furcsa kettős-szóm volt egy beburkolt gőzös-ellenzővel:

Ő. »Felette sokat nyernek idővel a Duna partjain fekvő uradalmak, mind inkább arra fog szivárogni kereskedés, s folyó nélküli vidékein a honnak több tespedés mint ezelőtt.«

Én. »S hát vigyünk a honnak minden vidékire mesterseges folyót; nincs erre alkalmasb, mint Hunnia. De ha a dunaparti földesurak nyernek, bezzeg vesztenek ám a szegény korcsmárosok!«

Ő. »Felette sokat, s néhány utazónak kellemét ugyan drágán fizetik meg.«

Én. »Különös azonban: legtöbb, szinte minden dunaparti korcsma uradalmi saját, s ekkép bérbentartóik ezentul kevesebbet fognak azokért fizetni, mi maga magátul fog elrendezkedni; s inkább azt lehetne megjegyezni: »Szegény földesurak, kik korcsmajövedelemben csorbultok!« S most kérdem Önt — mert felette kevés kivétellel így áll a dolog — irigyli vagy szánja e a dunaparti földesurakat? Én, megvallom, egy cseppet sem bánnám, ha minden csapszékem tönkre dülne is, csak a Duna mosná határomat sat.«

Más alkalommal pedig nagy tekintetű E. ur megszorítási, vagy mindenbe avatkozási, s mindent kormányozni akaró »nedv s vérétül« indítva illy okoskodással hűtött meg: »Arányt kell mindenbe hozni, gőzhajó is létezhet, de mellette korcsma s fuvaros is, csak az elsők száma határozottassék meg, valamint az azokon fizetendő uti-bér is.« — De midőn szorosabban

nyomozók, »ki vagy milly forum hozhatna valódi arányt mind ezekbe«, akarva, nem akarva azon vég-következetre biratánk, hogy miután legáltalánosb értelemben mind gőzhajó mind korcsma a nagy közönség sajátja, csak a nagy közönség hozhat e kérdés fölött ítéletet, s azt cselekedni fogja is, s ítéletét a két felekezettel — a gőzi- s korcsmaival — ekkép közlendi: ha nagyobb számban látogatja a korcsmákat s kisebbben a gőzhajókat, akkor azok kellemeit ismeri el nagyobbaknak, s ezek számát szállítja alá (mert légvitelre senki nem épít gőzöst); ha ellenben nagyobb számban csődül a gőzösökre mint a korcsmákba, az által megint azt mondja nyilván ki: »gőzös nekünk sokkal hasznosb mint korcsma«; mi minden egyéb parancs s intimatum nélkül a gőzösök szaporodását eszközölni, s a legügyesbeket korcsmai kereset helyett gőzhajói szolgálatra sürgeti, hajós-tudomány megszerzésére készíti, midőn csak a rest s ügyetlen marad hátra, ki a nagy közönséghez simulni nem tud, nem akar.

Minden felsőbbbségi illyféle beavatkozás, tul-kormányzás, nem volna tehát egyéb, mint illyes parancs: »Minthogy korcsmáros és fuvaros gőzhajók által csorbul, ezek száma például négyre szorítatik; minek következtében A. B. C. urak használhatják a gőzhajókat személyeik s áruikra nézve; D. E. F. urak azonban mind testüket mind portékáikat fuvaroztatni s korcsmároztatni lesznek kénytelenek« sat.

S ha most kérdi valaki, mikép közölhetek illy unalmast, illy minden egykissé okosabb által már rég ismertet; ezt válaszolom:

Csudálatra méltó s minden jó hazafinak nagy vigasztalására szolgálhat: »más nemzetekhez képest milly kevés előítelet van illy tárgyak körül Magyarorszáiban«; s azért nem is e köztünk ritka hibának megczáfolása végett hozám elő a mondottakat, hanem hogy honunk tehetős részét jó eleve figyelmeztessem:

»Hihetőleg szaporábban, mint gondolnók, olly kifejlésre fog emelkedni beldunai gőzhajózásunk, hogy valóban sok hazai

lakos keresetében nevezetes csorba támadand, ha itt-ott új élelem-mező rögtön nem nyittatik.«

Hol kiki legnagyobb szabadságban jobbra balra fordulhat, ott illyféle veszélyek nincsenek, vagy legalább nem húzamosak; hol azonban régi kötések, mint nálunk, illy szabad fordulatokat meggátolnak, ott lehetnek esetek, melyekben — fentebb érintett, egyébiránt teljes szabadságu vendégfogadósokat s fuvarozókat illető eszméletim ellenére — ha célirányos törvény nem hozatik, vagy a hozott hasztalan alszik, számos nép, érdekeiben felette sajnosan rövidül.

Tán már a jövő évben vontató gőzös járandja a Dunát. Illyes a Tisza torkátul buzahajót tán felvontat Pozsonyig 10 nap alatt, s jó számolások után, ha egyszer az egész helyes forgásba jó, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$ val olcsóbban, mint a mostani mód szerint. Az alföldi termesztő tehát gabonáját alkalmasint gőzöshöz függeszti, a kereskedő pedig azon okbul használandja azt, mert pénze 10szer, 15szer fordul meg, a helyett, hogy most kétszer, s csak ritkán fordul meg háromszor. S ha egyetlen egy földesur vagy kereskedő ízeli meg e javítást, a többinek, ha károsodni s tönkre jutni nem akar, okvetlen utána kell eredni; s ez megint a vontató gőzösek szaporodását, s illyeseknek tán minden vizeinkre állítását eszközli; miből a kézmunkának lassankénti pótlása foly; s ebből elvégre számos hajós s vontató népnek s fuvarosnak, már itt tetemes arányban, haszonvehetlensége következik.

Az erőművek használása, s a felől: »valljon erőművek határtalanul minden kézi munkát pótolhatnak-e a munkáló közönség végképi károsítása nélkül«, számos kimerítő értekezés bocsátatott már világ elibe; s azért itt hely szűke miatt nem ismétlem mind azt, mi az emelőrudtól, mint első erőműtől egész a vizi sajtóig mondatott e tárgyban, hanem a kérdésnek csak fő feloldását hozom elő:

»Ha erőművek csak éppen annyit állitnak ki, mennyit emberi kezek, s ezek azok által henyélésre biratnak, akkor átkok.«

»Ha viszont nemcsak százszorta több munkát visznek végbe, mint testi tehetség, hanem egyszersmind bizonyos mun-

kák nagyobb súlyait végezvén, fel is szabadítják az emberi kezet, s ez elég tág mezőt lel könnyebb s még is jutalmasb munkára, akkor az erőművek feltalálói s tökéletesítői méltán az emberiség legnagyobb jótevőinek nevezhetni, s így őket áldani kell.

Az első eset, úgy mint érintém, valóságban soha nem fordul elő, mert senki nem használ erőművet, melly kéz tehetésein alul marad. A másik ellenben a lehető legkedvezőbb, s ekkép száz meg száz árnyéklatu következményekre vezet, miket itt azonban emlitenem nem kell, minthogy e tekintetben Magyarország a lehető legkedvezőbb körülmények közt létez. S ugyanis

Most, s csak a Duna folytában több ezer ember fuvarozással s hajóvontatással szerzi élelmét. A fuvaros, ezen leghasztalanabb része az emberi társaságnak — mert csak ül s lovait csigázza, nem nyer azonban többet, mint mennyit költ — midőn általa az országban úgy szólván minden »arannyá«, azaz rossz utakbani ide oda kocsikázás által minden »aranydrágává« lesz, maga háznépstül sem bír soha is a szegénység circulus vitiosus-ából kilépni. S mit mondjunk a hajóvontatókról, kik sokszor napestig sárban, sőt nem ritkán hasig vízben huzzák az alig mozduló hajókat, mi által eléggé bizonyítják — mert hiszen szabad alku szerint cselekszik — mint lennének munkálni készek, ha jobb dolguk volna. Valóban, ki egyszer látá e manipulatiót, s a dunaparti vontatók bús zenéit hallá, mellyekkel magokat s lovaikat olykor olykor kettőztetett erőtetésre tüzelik; s viszont mind azon »semmiértelmeket« — nonsense — is hallá, mellyekkel sok hazai tudós »néptelenségre« tolja a haza minden baját; ki mind ezeket csak legkisebbé is egybeállítani akarja, annak lehetetlen illy ohajtásra nem fakadnia:

»Bár szűnne meg minden emberreli s barommali vontatás a Dunán, s ez kirekesztőleg gőz erejével eszközöltetnék«, vagy inkább »szűnne meg Magyarországbán minden illyféle munka s pótoltatnék erőművek által; azon száz meg száz ezer kéz pedig, melly így megszabadulna, bár fordítatnék, szabad alku után, mocsárink szárítására, utaink csinálására, vízcsatornák készítésére s a t.« Mert így, midőn a dolgozók bő jutalmát

nyernék munkáiknak, a földesurak pedig mind inkább gyarapodnának, s ekkép ezek s amazok mosolygó viszonyban állnának egymáshoz, nem sokára nevető virányban tűnne fel sok most szomorúbbnál szomorúbb sivatag, s nem maradna semmi hátra: az egészet a bússágnak minden szineiből kivetkeztetni, mint azon álbölcsek jó lekaczagása, kik képtelen theoriáikkal minden előmenetelnek utjában állnak. S kitűnne akkor ellenmondást nem szenvedőleg, hogy:

»Nem népség híja okozza Magyarország hátramaradását, de jobb rendszernek híja.«

»Nem hidak, gőzhajók s illyesek rontják meg a hont, de azok, kik illyesek nemlétében látják a hon egészségét.«

»Nem azokban a hiba, kik hajót huznak, miért nem cselekszenek mást, hanem másokban, hogy azoknak jobb dolguk nincs« s a t.

Mit azon végrekesszel zárok be: Új ipar-mezőket, kisebb nagyobb mértékben, kedvező körülményekhez szabott józan törvények s lelkes vállalkozók alkotnak. — Hunnia körülményei e tekintetben lehető legkedvezőbbek. Mi pedig a törvényeket illeti, csak a legujabb 15ik és 25ik felér néhány száz anteactával, s tíz évi munkával sem volna drágán megvásárolva. Az egyik jobb hitelnek veti meg sarkalatját, a másik pedig igazságosb köz rendszernek. Ugy hogy nincs most már — csak jutalmat nyújtson — kivihetlen vállalat Magyarországon; s azért álljanak elő honunk tehetősei, honunk tudósai, s adjanak legalább addig is, míg új szükségek fejlődnek ki, a gőzhajók által csorbultaknak kárpótlásként munkát, s kapcsolják egybe a Tiszával Pestről a Dunát.

Pest, nov. 22. 1836.

(Társalkodó 1836. 98. sz. nov. 30.)

XXI. Nyolczvan ló erejű 8ik új gőzösünknek, Árpádnak Pozsonyba menetét már több hirlapjaink közlék, s azért az e tekintetben mondottakhoz csak azt csatlom, sok bajjal s nehézséggel ugyan, de 24 óra 31 percz alatt végzé Pestről Pozsonyig Árpád vízelleni utját. Bajai s nehézségei részint kormányá

tökéletlenségéből vették eredetüket, részint váza idomtalan hosszúsága keverte őt azokba. Zátonyra azonban sehol nem került, s minden komolyabb következésnek a kapitány ügyessége vevé elejét, kit e próbára Rau Henrik személyében kértem ki különösen a Társaság Igazgatóságátul, mely ismét csekély személyemet bízta vala meg a gyakorlat vezérlésére. Árpád, egy alkotó-részét illetőleg, testét t. i. — ha a gőzönyöket, melyek alacsony nyomásuak, lelkének vagy párájának akarjuk nevezni — némileg amerikai minta szerint készült. És ez okból, s mert csak némileg készült a szerint — mint-hogy tökéletes nem vala szerezhető — nem is érte el, ha ugy szabad mondanom »egy ugrással« lehető legnagyobb kifejlését. Szerencse azonban, hogy ahhoz felette közel jár, s ezt építője Fowles Robert ügyességének köszönhetjük, ki mind Maria-Dorotheát mind Ferdinandot építé s most a Társaság rendes szolgálatjában áll. S olly közel, mi szerint Árpád maga, kicsi változásokkal legnagyobb javításokra képes; legelső e minta után épülendő 10-ik számú hajónk pedig kétség kívül minden elődtársait kellemben, biztosságban, szóval »célirányosságban« meg fogja előzni. Tizedik hajónk; mert a 9ik, melynek neve Metternich Clemens s ereje 140 ló, most készül Triestben, Galacz, Konstantinápoly és Trebisond közt evezendő. S ugyanis 10ik hajónk, melyet, mint értem, az Igazgatóság, mélyen tisztelt királynénk nevével »Maria Anna«-val ohajtana diszesíteni, érdekeiben nevelni, Árpádnál jóval rövidebb lesz, ereje 60 ló, súlyedése tán nem sokkal több mint két láb, s mely — ha mozgonyait, melyek Albionbul már usznak hazánk felé, veszély nem éri — tán nem sokkal később mint jövő Májusban fogja az óbudai sziget közt ünnepleni születésnapját.

Részint azért nem boldogulhatánk Árpáddal tökéletesen, ha kimerítve amerikai minta szerinti volt volna is — mint érintém — mert illyes hajóhoz, valamint isméretlen erőmű használásához, bármilly egyszerű lenne is ez, gyakorlat s bizonyos fogás kell, melybe hajósnépünknek még oknia szükséges. A kormány a hajónak nem épen orrán de előrészen van, mi által — noha ez kétségtelenül jobb — a kormányosra uj

»tanulni- s gyakorlani-való« háramlik, s ez próbautunkban is igen kiviláglott, mert ámbár e kalandra a Társaság legkeményebb, szemesb s körmösb hajósait választám ki, bizony csak úgy ment Árpád Pozsonyig ingadozva mint részeg ember, majd jobbra majd balra, és sehogysem tudtuk tökéletesen kitanulni a kormányrud hatását, s a hosszú hajónak negédjeit, makranczait.

Mint mondtam »hátráltató bajunk« azonban Pozsonyig felfelé nem esett, s nem kétlem, ha Árpád annyira idomul mint hihető, aligha 22, 23 óránál több kívántatik Pestről Pozsonyig haladására, mi kivált nyári napokban — Pestről 7 órakor este indulván s Pozsonyba más nap 5, 6 órakor délután érkezvén — nem válnék kis és megvetendő nyereségére az utazó közönségnek; valamint 10, 11 óra alatti lejövete Pozsonybul Pestig sem volna figyelmet nem érdemlő haladás. Árpád czélja mindazáltal alkalmasint Drenkova, tán Orsova leend, minthogy Ferencz hihetőleg Argót fogja felváltani, melly tetemes igazításokat kíván, mellyeket sehol sem nyerhetne czélszerűbben, mint óbudai új telepítvényünkön. Pest, Pozsony s Bécs közé tehát új hajó kell, s e vonalra Maria Anna felelne tán meg legderekasabban; de ez megint, úgy szólván, már el van ígérve Linz és Bécs közé, melly dunai részt sokan s újabb meg újabb nyomozások után, hajózhatóbbnak hiszik, mint a Pozsony és Bodak közti, zátonyeli, medrét szüntelen változtató, kanyargós ronda Dunánkat. Nádor mellé tehát egy 11 számú szükséges; és ha vontató hajónk sikerül, mit nem kétlek, ha dunai kereskedésünk azon irányban fejledez, mint az utolsó öt, hat évben, s ehhez a bajor Duna gőzhajózása járuland, mi többé nincs kétség alatt: akkor alig fogjuk győzni óbudai gyárunkban az új s új gőzösök építését. Röntgen ur, a Hollandirajna-gőzhajó-társaság Igazgatója s valóban alkotója, ki ritka tulajdonokkal s nem mindennapi tapasztalással bír, csak nem rég vizsgálta meg a bajor Dunát, s nem talált lehetetlenséget azt Donauwerthig gőzösökkel járni. A Duna-maini vizcsatorna ugorva halad előre, a bajor s würtembergi fejedelem mindenek fölött pártolja ez ügyet, s e pillanatban Bécsben létez meghatalmazott küldöttsége azon német-

országi Társaságnak, mely megindítá a fel-dunai gőzhajózást, kapcsolatba kívánván azt hozni a mi már már mozgó és alakot nyerő kis gőz flottillánkkal; mi által mind mi mind kormányunk újabb erőre s nagyobb figyelemre gerjesztetünk; úgy hogy mosolyogjon csak mind ezekre a jó szerencse is egy kissé, s a nem régiben még szinte holt Dunára olly fény derülend, s hajzain olly hallatlan pezsgés támadand, mely azt európai legérdekeseb közcsatornává fogja varázslani, s még Tisza, Duna, és Száva vizei is új életre lesznek ébresztve, most még jobbadán zordon rengetegű s becstelen kopár partjaikkal együtt.

1830 őszében, mikor dunai utam után, szinte félholtan tértem vissza hazánkba,¹ álmodtam ugyan akkor is honunk jövődjéről vajmi gyönyörteli álmokat, s noha sokban keserűen csalódtam, és sok, mi olly közel vala hozzánk s mit egy kis bölcseséggel el is érhattünk volna, de nagyrészt saját lábainkkal tapodtuk össze, s így elestünk tőle, nem sikerült: dunai dolgaink mindazáltal azon nehézségekhez képest, melyekkel szünetlen küzdenünk kelle, minden reményen túl már már olly gyökereket vertek, hogy azokat egykönnyen semmi vész — legyen éjszaki, legyen nyugati — többé ki nem forgathatja!

Hadd mondjam azonban, mikép jöttünk Árpáddal vissza. Szándékom Bécsbe vala. Pozsonyba érkezvén Nádort ott leltük, s az Igazgatóságnak ehez szóló parancsát »bécsi utjával hagyna fel, minthogy napról napra apad a víz, s hidegre fordul az idő«. Noha teljes szabadságban: tenni Árpáddal saját nézetem szerint, »próbának« úgy véltem, elég az út Pozsonyig, kivált, mert Bodak és Pozsony közt több a nehézség mint Pozsony és Bécs közt, a pozsonyi vízmérő (Pegel) pedig 1' 8" állott, mind inkább s inkább apadva; s eszembe jutott, hogy a több lábbal rövidebb Zrinyi tavaly a pozsonyi mérték szerint szinte 9 láb mélységgel üggyel bajjal érkezett Pestre, s a remetei határban zátonyt is ért hatalmasan; eszembe jutott, vagy inkább rám hatott November 15ike is, s így röviden el-

¹ Hogy ez utjában, testileg és lelkileg mennyit szenvedett; lásd Naplói, stb. Z. A.

határozám magamat, tüstént utnak indulni ismét lefelé. Pozsonyban maradásunk ekkép szinte csak egy és fél órányi lón. S iszonyu sebességgel eveztünk a gróf Zichy főlovászmester sarkantyui mentében. Iszonyu sebességgel valóban, mert kormányunk tökéletlen, s kormányosaink az új minta szerinti hajón ujonczok lévén, Árpád nem kis veszélyben forgott. Másfél óra mulva azonban szerencsésen kivergődtünk azon sarkantyúk közül, mellyek a Dunát tagadhatlan egyenesbre s mélyebbre vették, s így egyéb hasznukat itt most nem említve, a hajózást is könnyíték, de — s erre vigyázni kell — olly hajókra nézve, mellyeknek kormányrúdjok jó rendben van, mi Árpádnál sehogysem volt. Ugyan e sarkantyukat kár, és merem mondani, szégyen, nemzeti erővel legalább Bodakig nem folytatni.

S furcsa, alig hagytuk el az utolsó sarkantyút, midőn nyugodtabbnak érzém magamat, mert, mondám, homlokegyenest csak nem megyünk magas partnak; s im Doborgaznál rövid kanyarban zátonyra csap hajónk fara, mi által az megfordul, s mi fővényre csuszunk testestül, de olly lassudan, hogy alig vesszük észre, s a hajó orrát gerendákkal odább taszítani s indulásra birni gondoljuk. De Árpád nem mozdul. Horgonyt vetünk s dolgozunk napestig 15ikén s 16ikán, míg a víz szünetlen apad, s mi olly helytt feneklünk, hol a víz medret nem mos, hanem inkább porondot rak, úgy hogy egy kissé komolyabb tekintetet nyer helyzetünk. November 16ika van — így szólunk magunkban — s mind inkább apad a víz, s mind inkább mélyebbre temet fővennyel, iszappal. A légmérü szünetlen alább száll, de esőt még sem hoz, mi hihetőbb tehát, mintsem hogy rögtön fagyra fog fordulni az idő, s jaj akkor Árpádnak! Közel áll parthoz ugyan, de milly parthoz! Víz birta szigethez, melly a jég dühének legveszedelmesebben van kitéve s a t. Bizony, ha el nem vesszük, baj, pedig nagy baj lesz! Honunkban épült legelső gőzhajó! Elvinni nem lehet; undok helyzetében teletetni, képtelen gondolat. Erőműveit kiszedni szinte lehetetlen, s ha lehetne is, hová s mennyire kellene azokat hordani valódi megmentésük végett! — Így okoskodtunk, s okos volt e ezt tennünk, nem tudom, de kér-

dem, ki tilthatja magátul el illy alkalmaknál mind azon gyötrő gondolatok fulánkját, mellyek, mintha magunkon kívül támadva, valami kegyetlen külhatalomtul üttetnének kebleinkbe? — Nádor segítségeért küldünk Pozsonyba, s Nádor 17ikén reggel nálunk terem. Az alatt segedelmünkre jönnek a doborgazi, vajkai nemesi községek, jobbadán munkás és iparkodó molnáremberek. S Nádor minden erejével húzza Árpádot, s nem kisebb lelkesedéssel forgatják köbleiket az említett nemes molnárok, s a növekedő hideg daczára ugy izzadnak, mintha agg fejedelmünket tiz százados koporsójából volnának kiköblözendők; de hajónk csak nem mozdul, s a hajón levőknek tán legtapasztaltabbika ezt mondja: »Én biz e hajó biztosítását 10000 pengő forintért el nem fogadnám.« S én mély bűnnek eredek, de azért magamat még meg nem adom. Hüsöcske ére, mellyet álom nem igen rövidített, 14 vagy 15 óra után végre ránk viradt November 18ika, s hózivataroka közt legelső mit látánk, a víznek 2 hüvelyknyi apadása! Nem lenne é okosabb illy dolgokba nem avatkozni, hanem józanul othon élni mint mások; s mit ér így fáradni s ölni magát, midőn köszönet sincs benne, s nem hazafi az többé mai világban, ki nem lép a tulság legmagasb polczára s nem felel tökéletesen meg azok várakozásainak (?), kik ugy szólván csak ma bujtak ki a tojásból, s tüstént a nemzet felkent papjainak vélik magokat? Hiszen a hajón kocsim, 6—7 óra alatt Bécs: 15—16 óra alatt Pest az enyim, s aztán majd csak kiviszik a hajót valamikép s a t. Illy gondolatok is csúsztak velőmbbe, s nem volt elég erőm, azokat magamtul elüzni; de Árpádot azért csak nem hagytam el.

A véletlen most összehoz Turteltaub s Ullmann embereivel s 50 lovával, mellyek éppen Pozsonyba szállítottak néhány nagy hajón gubacsot, dohányt. »Tán ezek kisegitnek!« S im vezetőjük mutatja készségét. Tiz órakor uj próba lesz. Pozsonybul is érkeztek kötelek s emberek; ugy hogy most a nemesi községek, pozsonyi segítség, Nádor, Turteltaub s Ullmann emberei s lovai fogják még egyszer megpróbálni szerencséjüket. Turteltaub s Ullmann emberei — hajósok s lovasok — azonban összevesznek, s ha uraik Pozsonyban lakó fő ügynö-

kétül engedelmet írásban nem nyernek, segílyt semmikép sem mernek adni. Ez már csakugyan sok volt; de békétüréssel ezt is elnyeltük s Pozsonyba irtunk. Nagy nehezen beállt végkép e sulyos napnak estéje is, s Árpádot erős eső verte, melyből a féligmeddig készült hajón nekünk is jutott untig; s noha rutul fázánk, minden cseppnek hálaadva örültünk, mert »hiszen elvisz majd a megnőtt Duna, ha nem bir a rajtunk húzó vonó tarka confoederatio!« 19ikén hajnal előtt megérkezik Pozsonybul az engedelem, s eső közben lámpával nézzük vízjegyünket, s ez — irgalmas Isten! — 3 hüvelyknyi apadást mutat. Mi annak bizonyága, hogy, míg mi honi hajónk megszabadításában izzadunk, Ausztriában havaz és fagy! E szomorú esetet csak így lehetett magyarázni; mi azonban nem volt nagy ir sebzett érzelminkre. 8 órakor reggel megint elkezdettük a vivást, midőn 8 hüvelykkel kisebb vízben állánk, mint mikor 10ikén zátonyra ültünk. Délutáni 1 óráig mozgott ugyan egy kissé hajónk néha néha, de inkább csak maga tengelye körül, midőn T. s U. fő embere átadja nekem a nyert parancsot, hogy t. i. fél napnál ne töltsenek többet velünk, minthogy maguknak is azon kell lenniök minél előbb célhoz jutni! — Még egy próbát, mondám, s aztán hagyjunk fel vele, én pedig — így tettem magamban fel — holnap Nádorral Pestre megyek s ismét Nádorral visszajövök segítséget hozandó s a t. A confoederatio azonban mind dolgozott, kötelek szakadtak, köblök törtek; de új erő s új állhatatosság pótolta mindent, s míg 3 óra tájban Árpádunk ébredezni kezdett, s 4 $\frac{1}{2}$ órakor legnagyobb eső közben végre egyszerre úgy megindult, hogy minden köteleit elszakítván, nagy mohón az alatta fekvő Nádornak esett, s ennek jobb kerékházát bezúzta, de egyszerűsmind maga orrát betörvén, egy pillanatig megállott, melyet lélek-jelenléttel használván, valami módon csak meg tudtuk fogni, úgy hogy új zátonyra nem került többé, s egy kissé 5 óra után, biztosan parthoz vala kötve.

Több mint négy napi lethargia után egyszerre olly szélesen indult meg, hogy még nagyobb bajba keveredik, ha orrát be nem üti! Nem. esete é ez nemzetünknek — gondolám

magamban — melly olly irgalmatlan hosszukat aludt, s most a helyett hogy lépne, annyiakban szinte repülni akar! Csak orra vére, maga magán ütött sebeitül, ne folyjon igen fájdalmasan.¹

November 20ikán elhagyott Nádor. Rau, Árpád kapitánya, ez alkalmat használta a mindegyre apadó víz még egyszeri megszemlélése végett. S így csak 21ikén reggel indultuuk, s csupán Kis-Bodaknál sarkalván egy zátonyt, este Váczon, másnap reggel Pesten termettünk.

Most ugy látszik árad a víz. De az Árpádon aligha segíthetett volna. S elsőben azért, mert illy kicsi áradásnak rá nem lehetett következése; de leginkább azért, mert Árpád — s ez volt a legnagyobb veszély — nem ült a folyam medrében, hol a víz végkép maga magának váj helyet, hanem olly közel a parthoz s olly holt vízben, hol porond, iszap s fővény elvégre eltemet mindent.

»Mi lett volna az egész hajó elvesztése a Társaságra nézve, tán 120,000 pengő forint! Kereskedési tárgyban ez nem ritka, szinte mindenkin megtörténik«. — Ha Árpádot veszíti a Társaság, igaz, nem olly baj, mintha Ferenczet vagy Argót veszti; mert ezek veszte egyenesen eltemeti a vállalatot, míg Árpád veszte csak csorbát, ámbár nagyot, üt az egészen. S éppen így kevesbet ártana az egésznek, ha a Társaság 15ik vagy 30ik hajója keverednék bajba. De azért egészen más tekintetet érdemel e tárgy, mint valamelly kereskedési. — Kereskedés és egyéb vállalat közt nagy a különbség, s hazánkban legfőbb szempont, hogy egy illy vállalat se düljön tenkre, most legalább még ne; mert ez fagyos víz volna ébredező, melegülő szorgalmi szellemünkre. S azért hálát adok az Egeknek Árpád szerencsés megmenekvéseért. S tudom, kevés van, ki nem sajnálná, ha e télen az ó-budai szigetnél Zrinyi, Ferencz, Nádor és Vidra kéményei közt nem látná Árpádét is!

¹ Előérzete a politikájában bekövetkezendő conservativ fordulatonak! — Nagy előrelátása és lelkiismeretessége mi sokszor egészen váratlan adja egy-egy kulcsát kezünkbe későbbi győtrődésinek, meghasonlásának. Z. A.

Pest, sept. 19. 1838.¹

(Társalkodó 1838. 77. sz. szept. 26.)

XXII. Jóllehet már olly nyilvánosságot nyert a gőzhajózás Magyarorszáiban, hogy nem igen lehet e tekintetben ollyasmirül tudósítani a közönséget, mit saját szemeivel nem látott, mirül maga nem ítélhetett volna: azért még sem tartom e sorok közlését azokra nézve egészen feleslegesnek, kik távul Dunánk partjaitul sőt honunktul csak hirlapok által érthetik meg azt, mi hazánkban történik; ez okbul azonban tán még sem részesülnek kevesb örömben annak bármilly csekély előmenetelei hallásán is, mint mi, kik azoknak mindennapi tanúi vagyunk.

Ezt méltányolva jelentem tehát, hogy tegnap jött vissza Társaságunk 14-ik gőzöse »Sophia«, s pedig Sziszekről, hová kapitány Rau vezérlete alatt innen e folyó hónap 4-ikén indult, s hol 10-ikén nem csekély akadályok után szerencsésen megérkezett. S ime, Társaságunk pályaköre, melly Linztül Trapezuntig és Smyrnáig terjed, Szávánk kanyarulatit is véve számba, megint jóval hosszabbul. Mert hogy Szávánk tökéletesen hajózható lehet, némi bedült fák kitisztításával, sőt hogy egy kissé kedvezőbb vízállásnál már most is ollyannak tekintethetik — az, e próbaút tapasztalati után, minden kétségen túl van, s ekkép nincs ok, azt pályakörünkhez nem számlálni, valamint arra megint elegendő az ok, hogy »tehetségünk szerint« iparkodjunk minél előbb ellátni Szávánkat is elégséges gőzösökkel.

Ez ősszel lesz nyolcz éve, hogy első gőzhajónk, »Ferencz«, megnyitá a vállalat kezdetét; s ma már — hála az égnek! nagyobb szerencsétlenség nélkül — 14² gőzhajót birunk és ez év leforgása előtt még két ujnak leszünk birtokában, úgy hogy a jövő tavaszt 16 hajóval kezdendjük meg. Ezen utolsónak egyike vasbúl készült és most szerkesztetik egybe Linz városában, s olly reménynyel kecsegtet, hogy minden eddigi hajónkat biztosságban, kellemben felülmulandja; midőn a másik

¹ E cikket szinte egy évi időköz választja el közvetlen előzőjétől. Az események közt, melyek a közönség figyelmét s Széchenyiét is elfoglalták, ezeket emeljük ki: Országgyűlési ifjak elítéltetése. Wesselényi pere. Kossuth fogsága. Nemzeti színház megnyitása. Az árviz. Kisfaludy-társaság megalakulása. Kölcsey †. Pálffy leköszönése. satb.

² I. Ferencz, Argo, Pannonia, Maria Dorothea, Zrinyi, Nádor, Ferdinánd, Árpád, Metternich, Mária Anna, Erős, Stambul, Crescentia, Sophia.

Triesztben épül és helyét alkalmasint Konstantinápoly és Trapezunt közt veendi.

Kérdés: »meg fogunk e állapotni e számnál?« mire nem lehet más válasz, mint: »bizonyosan nem«. Mert eddigelé, noha ki van már tökéletesen jelelve körünk fő vonala — Bécs-től Konstantinápolyig —, azért még sem mondhatunk egyebet, mint »Megnyertük a csatát«, míg ennek hasznait és jó gyümölcsseit csak most kell következtetnünk. Jelenleg utas korántsem leli gőzöseinken mind azon kéjelmet, melyet a külföld jobb hajóin talál, s mellynek kiállítására most legnagyobb gondunkat kell forditnunk. Eddig — s nyolcz év erre tán nem volt felesleges idő — az vala fő feladat, hogy a dolog meglegyen s biztosan legyen meg, most azonban, midőn megvan s biztosan van meg, már az áll napirenden »mikép az érintett feladat mellett az utazó közönség lehető legnagyobb s legtöbb kellemeiben is részesüljön, s pedig lehető legkeveseb költséggel. Ezt azonban csak úgy remélhetni legbiztosabban, ha hajóink lehető javítása mellett — mitül nem vagyunk elzárva, mert korántsem érte még el a tökély acmejét a gőzhajó — azok számát is neveljük mind addig, míg például a Bécs-pesti vonalon naponként nem jár fel s alá egy egy hajó, s ugy Linzbül Trapezuntig, Smyrnáig aránylag. Már mennyi hajó szükséges ehez, — előre nem mondhatni; de harmincz, negyven nem sok. A milly arányban nő azonban ezek száma — s okvetlenül nőni kell — s azzal a közönség kéjelme is — mert mindennap biztosan utazhatni gőzhajón, vajmi kellemes! —: azon arányban sulyosbul a tárgy fentartása is, minthogy annyi hajót biztos, szép viseletű kapitánynyal, értelmes és józan erőművessel — kiknek most is olly nagy szükiben vagyunk — ellátni nem kis baj, s méltán gerjeszti mindeniben azon fohászt »bár képződnének illy tisztekre honfiak minélelőbb!« S im ez — minél inkább terjed a vállalat — azon baj, mellynek véget legnehezebb vetni. Mert midőn a külföld tengere száz meg száz hajót képez ki, serdülőtül fogva derék hájóvezérig; míg a külföldnek számos gyáraiban száz meg száz erőműves könnyen megtanulhatja a gőzgépelynek

nemcsak theoriáját, hanem minden gyakorlati csinját binját is: addig mi belföldiek, honunk határai közt, sem egyben sem másban nagy előmenetelt nem tehetünk; mihezképest az egész tárgy honosítása tán sehol sem jár annyi nehézséggel, mint éppen nálunk. De azért mégis oda kell jutnunk, kivált ha — mint én édesen álmodni s remélni szeretem — Szávánkon kívül nem csak a Tisza s Dráva fog rendesen gőzösök által hajóztatni, hanem majd majd józan elvekre állított egyesületek által Tisza, Balaton, Fertő s a t. hajózható csatornákkal kapcsoltatván egybe Dunánkkal, Tokajbul, tán Erdélybül, Szegedrül, Füredrül, Nezsiderül s a t. egyenesen érkezhetik, ha nem is mindenütt gőzösn, de minden esetre alkalmas hajón és sebesen Buda-Pestre az utas; ha mondom mindez valósul — s miért ne valósulhatna, ha tekintjük a külföldnek szám nélküli s ennél százszorta szövevényesb vállalatit — akkor csakugyan nem egyedül nagy szégyen, de valóban nagy kár is volna hazánkra nézve, ha e tekintetben mindig s mindig a külföld befolyása alatt maradnánk. Honosítani kell tehát vállalatunkat minél előbb, s minden józan áron. Józan áron, mondom: mert hogy honosítás ürügye alatt ügyetlenebb vagy teljességgel hozzá-nemértő hajósnéppel lássuk el gőzösinket, az a közönség biztosságával s ekkép az általános józansággal nem fér egybe. Hasonlóan jó hajósokat, jó gépelyeket kell tehát előállítani honunkban.

Ezt azonban, gyakorlatilag véve fel a dolgot, nem könnyű végbevinni; és azért ez alkalmat használok — miután vállalatunk ellen valóban sok panaszt hallok, s még anonym levelekkel is untattatom, mellyek majd ezt, majd azt javasolják, de eddigelé legalább mindig felette szűk körben keringnek — ez alkalmat használok, mondom, a közönség azon részének, mely gőzösink előmenetele iránt részvétellel viseltetik, felszólítására: adna jó tanácsot s közlené ezt, mikép lehetne vállalatunkat minél előbb s biztosan honi lábra állítani?

Telelő helyünk, az ausztriai birodalomban, eddigelé csak egy van, t. i. a felette hiányos ó-budai ág. E tekintetben is kellene tehát egy kis gond, vagy inkább egy kis »jó tanács«,

mert hiszen valamint az elsőrül, úgy errül is elég gondunk van, és gyakran, megvallom, szánakozással mosolygunk némelyeknek felszínes megjegyzésein sőt oktatásain, midőn mi a mostani hiányok gyökér-okain törekedünk segítni.

Jó, kimerítő tanácsért esedezem tehát a most említett két kérdést illetőleg, mellynek megfejtése napról napra szövényesb, súlyosb lesz. S végre az iránt is szeretnék, eszméim megigazítására nézve, nyájas útmutatást nyerni: »mit kellene művelni, hogy szükséges gőzerőműveinket minélelőbb mi magunk állíthatnók ki. Nem kétlem, nagy háladattal fogja venni Társaságunk a talpra-esendő útba-vezetést; én pedig nagyon örülni »mások vezérlése által« jutni oda, hova eddigelé magamat, jóllehet eléggé törtem fejem, felképzelni, felgondolni nem tudtam; minthogy akkor fogjuk igazsággal mondhatni: »Czélt értünk«.

(Folytatása következik.¹)

¹ Az ígért folytatással, úgy látszik, Sz. adós maradott; magyar lapokban többé nem akadtunk nyomára; a német fordítás pedig már a XX-dik czikkkel véget ért.

Helmeczy Mihálynak.

A Jelenkornak és társalapjának a Társalkodónak szerkesztősége Kisfaludy Károlynak volt szánva, ki az Auróra több évi folyamában (1822 óta 1830-ig) tapintatával és izlésével e téren is jó nevet szerzett magának. Azonban Széchenyit, mikor fentleirt dunai utjáról hazatért, azzal a lesujtó hirrel fogadták, hogy Kisfaludy Károly, irodalmunknak akkor első büszkesége, meghalt (1830. nov. 21.). Ez a fontos örökség tehát (1831. marc. 2.) Helmeczyre szállt, ki szabadelvűségéről, s különösen nyelvújító merészebb hajlamairól (Helmeczi, a szavakat elmetszi, stb.) volt ismeretes. A mendemondákról, mikre hozzá intézett első üdvözlő soraiban Széchenyi czéloz, tudomásul kell vennünk, hogy p. o. a *Hitelt* több helyen, — állítólag Torna és Tolna megyében is, — nyilvánosan elégették, a zempléni kolera lázadások okozójának hirdették; (Ismeretes Metternich mondása: Rien ne blesse autant que la vérité...) a *Világ* még több gyenge szemet sértett (Deák szava), a censorednak, ki ily veszedelmes munkát átbocsátott (Drescher), letételét sürgették; hasonló tiszteletben részesült a hetenként kétszer megjelenő s bizonynyal elég ártatlan *Jelenkor*, melynek kitörlött helyeit, a Széchenyi felforgató elveinek netaláni befolyása alatt irottakat, az új bíráló (Comáromy) ily catói megjegyzésekkel kísérgette: Adhuc principia Comititis Széchenyi! (V. ö. korábbi kiadványainkat.)

Helmeczyhez intézett e Nyílt levélnek, mely 1835 január 1-én kelt, a fentebbi cikksorozat VIII. sz. után kellett volna időrend szerint következnie; de ily közbeszurással nem akartuk a dunahajózási, bár éveken át huzódó, mind a mellett egy egészet képező cikksorozatot félbeszakítani, s inkább utána tettük.

Helmeczy Mihály urnak

a Jelenkor és Társalkodó Szerkesztőjének Pesten.

(Társalkodó 1835. 1. és 2. sz. jan. 3.)

Tisztelt Szerkesztő Ur!

Ujságlevele felől, noha az csak néhány év óta divatoz, a megjegyzéseknek mégis olly nagy számát hallottam már,

mellyel jó darabig folyvást el lehetne untatni a józanabb közönséget. S miután e tárgy körüli szinte minden mende-monda egy kis helyet nyert jegyzékimben, olyast tenni némileg hatalmamban is van, de ezzel élni nem akarok, nehogy másoknak vegyem kenyerét, s magam is e szabadságot túl ne gyakoroljam, mellyet tán úgy is annyiszor kicsapongólag bitortottam. Az ellenfél legközönségesb gáncsait hirlapja iránt azonban még sem hallgathatom egészen el.

Nem érti azt része; része pedig csudálkozik: mért nincs minden benne, része végre azért neheztel: miért van benne olly igen is sok. — »Én csak tudok magyarul, mert magyar vagyok, s mit tudnék egyebet, ha magyarul nem; de a Jelenkort, azt én nem értem« — »Eleinte jól indult meg, s tudta az ember, legalább mi történik; de most éppen a legérdeklőbbeket hagyja ki; már látszik, megváltozott s udvariaskodni kezd« — »Olly veszedelmes principiumokat állít fel ez az ujság, hogy soknak csupa méreg; bizony el kellene tiltani.« Illyesek az észrevételek.

Már az »értés és nem értés« körül kibén a hiba, az olvasóban-e vagy a Jelenkorban; a »mindent ki nem mondás« körül a jelenkorban-e vagy valami másban; az »idő szellemi elvek« kérdési körül az ébresztőben-e vagy a tovább is alunni akarókban, nem vizsgálom, mert illyesekbe avatkozni nem szokásom; de általjában örülök a Jelenkornak, melly előttem felette kellemes tünemény s olly iv, mellynek hol szelidebb hol csipősb kiröppentei leghathatósban folynak be szabad elmék szelid kifejtésére, a trón javára, a hon diszére.

Én sem értem ugyan minden szavát a jelenkornak. De miután velem együtt sokan mások, új tudományi tárgyak körül is forgolódunk, s nem csak a hazai multkornak kicséplett szalmáiban keresünk magot, s nem csak pangó törvénytudósokkal vagy egyedül a házi pesztonkával kívánunk conversálni, hanem azt is szeretnők kitapogatni »mi volna szebb társaságba illő«, igen jól esik valamint azoknak, úgy nekem is némellykori ezelőtt nem hallott kitétel; mellyet azonban vak szófogadással soha nem fogadok el; de úgy tekintem, mint

vásárra kiállított árut, melyet kiki ott hagyhat, ha nem tetszik, ha pedig tetszik, magáévá is tehet,¹ azon kellemes különbséggel mindazáltal, hogy amazért senki nem fizet, sőt sok nem ritkán még mint öncsinálmányt odébb is adja. Mi okbul a Jelenkorra s annak szerkesztőjére mint az új szavak bányászára, gyártójára és kalmárjára én legalább neheztelni nem tudok, sőt fáradozásaiért inkább hálát érzek, s a nem értési hibát előbb magamban keresem, mint lapjainak érthetlenségében. Én sem szeretem mind annak belüle kihagyását, mik az egész világ láttára és hallatára történnek a jelenkorban, és miket mint színpadi titkot kiki tud, s ha nem tud, olvashat; de fájdalom, rendszeri tejes tintájú, igen rossz és szemrontó írásbul. — Én sem vigadok annak végre, hogy az általa elhíntett hasznos magvakat tán mások szedik fel, kiket nem illet, s nem azok, kiknek parlagaira igen igen hasznosak volnának. — De azért, mint mondám, a Jelenkoron általjában örülök és sokkal jobban mint a multon, valamint a mai napon és azt követően erősebben, mint a tegnapiakon. Ujságlevele ellen mind ezek mellett, tisztelt Szerkesztő Ur, mégis nekem is van kifogásom.

Én azonban — mert illyesekbe avatkozni nem szokásom — egy cseppet sem szólok hirlapjának belbecsérül, se ellene, se mellette, de egyedül csak külseje ellen teszek észrevételt.

Soha nem volt ugyan politikai vallásomnak elvé ezen sor »Forma dat esse rei«, mert mindig nagyobb sympathiát érzettem valaminek lelkével mint boritékával; de azért a szép formáknak sem valék soha is ellensége; s jól emlékezem, ifjú koromban igen sokszor közel állék a fenidézett latin sort a lehető legnagyobb igazságnak tartani; s most is, jóllehet Isten segítségével s némi kis tapasztalásim után már bátorságosabban andalgok a józan principiumok ösvényin, még sem védelmezhetem magamat eléggé a szép formák csábjaitul és veszélyitül.

És mivel én érzek így, azt hiszem mások is így éreznek, több vagy kevésb különbséggel. És ez okbul azt ohajtnám »Ujsága ne negyedréttben mint most, de másod-

¹ V. ö. Széchenyi-szótárunkat a II. kötet végén. Z. A.

vagy folio-rétben és két vagy három oszlopban nyomtatnék.«

Még mikor kevésbé foglalatostkodám ujságokkal, s nem igen vettem fontolóra, milly formákban legjózanabb azokat a közönséggel közleni, nem felejttem soha, milly jóízűt nevettem az első angol ujság megláttára. Azt gondoltam, lepedő s olly nagy ujsághoz semmi kedvem nem volt. Midőn azonban idő haladtával a betük iránt irtózásomat lassanként meggyőztem, és e győzelelem után azon lapoktól és borítékoktól kezdtem irtózni, mellyeken s mellyek homlokán semmi sincs irva, s kezdém tapasztalni, hogy mivel az ujság nagy, tehát azért nem csak felette sok jó ujság lehet benne, de számnélküli felfrissített igen érdekes és hasznos régiség is — az angol ujságokkal végre némileg megbarátkoztam. Csak a forma iránt nem tudtam azokkal összebékülni; mert sokszor kifáradtak karjaim, midőn két vég sarkát tartván a szinte öt láb szélességű ujságnak, ugy valék kifeszülve mint a két lator; s tán mindennap elolvastam volna mái napig egy illy ujságot a lehető legkellemetlenebb állásban, ha egy reggel nem terem előttem jó barátim egyike, kiveritékemen bámulva. »Mit csinál Istenért, mi baja van?« — »Angol ujságot olvasok, de még csak felén tudtam átmenni, aligha ma elvégzem.« — »Ha ha ha ha ha.« — »S mit nevet?« — »Hát nem tudja, ezen ujság azért olly nagy, hogy ne kelljen sok ringyrongyhoz hasonló papiros-foltot metélgetni, rendelgetni, keresgélni, de kiki egy lapon megtalálhassa mind azt, mit tudni vágy. Ez oszlopok pedig választó jelekül szolgálnak, mellyeknél fogva mindenki könnyen fellelheti az őt érintő vagy érdeklő hirt vagy jelentést. E két oszlop például mindig csak eladási jelentéseket tárgyaz; ezen négy pedig külpolitikát; e kettő belviszonyokat; e négy szép társasági pletykákat.« — »Éppen itt voltam.« — »Ha ha ha! E három kereskedési tárgyakat s ugy tovább; s ki látta, mint falra szegezett denevér tartani ujságot kézben; hiszen azt össze kell nyolcz rétre hajtogatni, mi tán legkellemesb minősége, mert ez által olly merőséget nyer, hogy kün, kocsin, hajón, legnagyobb szélvészben is bátran használhatni azt.

Milly benyomást tett azon időkben még egészen be nem nőtt fejemre ezen látogatás, könnyen elgondolhatni. »S hát az ujságokban nem kell mindent tekintetbe venni, de csak azt, mi mindenkit legközelebbre érdekel, és hasznos is, s a kellemes vele élés legfőképp attul függ, azzal bántani is tudni, s miatta nem helyezni a legkínosb s egyszersmind legnevetésesebb állásokba magát« így szóltam magamhoz, és sokáig nem tudtam kiverni fejemből azt is, »milly szerencse vala barátomnak még jó időbeni látogatása; mert olly ujságszerető ember mint én, ki annyit jár és kel, hajón, csolnokon, az ujságnak olly oktalán s úgy szólván vitorlai kiterjengetésével bizonyosan még szélvész nélkül is, már régóta, csak egy kissé szelesebb időkben, hajótörést szenvedék.

Mind e mellett sokáig még sem figyelmezttem eléggé, vagy jobban mondva »nem analysáltam, mellyik lehetne az ujságok lehető legjobb formája; és szinte ujabb időkgig mindig kellemetlen, noha magamnak soha tisztán nem magyarázhatott érzéssel vágtam-fel, szedegettem-össze és rendelgettem-el ollyféle össze vissza hajtogatott ujságokat, mint például az Allgemeine, és ekkép némileg Önnek hirlapjai is. És nem ritkán — mindig nyughatlan természetem s ollykor tán egy kissé igen is egymásra halmozott foglalatosságimnál fogva — nem kis tüzre lobbantam, ha nem volt kés vagy valami más hasító erőmű a kéznél! és görbe újaim ügyetlenül vitték végbe a szükségst; sőt sokszor, ha egy lapot elvitt a szél vagy tudja mi, s nem ötlött tüstént elé, keresésében minden holmimet is felzavartam, mi soha nem volt kellemes, minthogy se zavarba hozás, se abba hozatal, mint általában zavar soha nem lehet az.

Körülményim s tán jó szerencsém eddigelé egyébiránt illy eseteket fölötte ritkáztak, mert vagy mindig olly ujsághoz volt alkalmam nyulni, melly egy össze nem vágott iven mindent előadott, vagy ha illyes nem vala, könnyen elmondhatta a szomszéd vagy más ujságtartó, mi volt a netalán félrekerült vagy elveszett lapján az eldarabolt ujságnak. Ugy hogy e tárgy végképi kinyomozására s valami systemába hozatalára csak

néhány héttel ezelőtt történt eset ébresztett s határozott tökéletesen, jöllehet több hónap óta kezdettem már a felvágási kellemetlen érzések okát világosan sejdíteni, minthogy mindig olly nehezen esett Önnek magyar lapjait még török késekkel is szabdalni — mert éppen Törökországban tartózkodtam — ha nem volt más a kéznél.

Az érintett véletlen eset pedig fölötte egyszerű s ollyas, mi minden nap történhetik, hanem tán éppen azon okbul nem ébresztett eddig figyelmet, mint sok egyéb a világon, mert a legegyszerűbb dolgok veleje is mindig rejtezkedni szokott előttünk, s így a valót bizonyos körülményektül elősegítve rendszerint csak valami szerencsés véletlen tünteti-fel, de akkor azt mint önmagától ajánlkozót igen könnyen felszedhetni.

Kifáradtam s egész nap, jöllehet rövid de épen azért hideg nap szünetlen esőtül verve, velem együtt többen megérkeztünk végre ellankadt gabancsinkon Szerbiának valaim fejletlenebb falujába messze a hazátul s még messzebb a civilisatiónak minden kényelmitül, minthogy csak az van közel, mihez könnyen juthatni. Legelső, éppen nem szenvedelmink szerinti, de emberlétünkbul eredő szükségink kielégítését valami fél lak fél istállóban vagy inkább ólban kerestük; de már többszer próbálván illyest, mint jól elrendelt gyárban, meglehetős kedvvel egyik a helytisztításhoz, másik tüzrakáshoz, mindnyájan pedig magunk szárítgatásához fogtunk, s aztán egy kis főzés és sütésben, lakhelyünk szakadásinak betapasztgatásiban, valamelly szárazbacska alom szerzésben s illyesekben osztozgatánk, mig több kevesebb sikerrel munkáskodván, türhető belső megalégedéssel azt mondhatók »Hála Isten! megvagyunk.«

A rövid napnak hátra maradt unalmit, illy körülmények közt, felette keserves annak átélni, ki nem mester alvó és nem mester dohányzó; mert irni nem igen lehet, közönséges könyvek olvasása pedig éppen nem esik jól; de illy helyzetben egy kis könnyü, jó ujság minden a legcsekélyebb talentumnak is felette kedves.

S éppen midőn illyesrül beszélgetünk, philemoni vacsoránkat, melly kacsából s mustbul állott, megkezdvén, betoppau

egyszerre egy tetőtől talpig beszárttat tatár¹, nekem valami sürgönyt (dépêche) átnyújtó; s e váratlan eseten olly örömradiásra fakadunk mindnyájan, melly minden bajt, még a félig sült ruczának elröptét is felejtette volna; s kísérőim egyike, fiatal franczia örvendtében annyira tuloz (ultráskodik), hogy illyest is mond »Csak ujság, ujság! habár rossz is«, min egyéb-iránt velem együtt a többi magyar részint egy kissé megbotráncozik, részint pedig kaczag; mig az alatt, mint legdrágább kincs nagy vigyázattal felbontatik a sürgöny, s több levéllel, három héti ujság nélküli mindennapiság után Önnek egy Jelenkora is mutatkozik; de gondolja csak el mindnyájunk kétségbe estét! ujságának csak fele, s épen azon érdekes helynél szakitva ketté, melly Európát és minden gondolkozó embert most annyira érdekel, — s helyette Duna-balparti levelezőmnnek apologiája: bocsátnám-meg tudni-viszketegét, melly vele az ujságot felnyittatá, s azon szerencsétlenséget, hogy részébül, nem tudván mi, fiának instructora sárkányt csinált. És a milly türhető volt ezen eset előtt szerény kalibánk, olly türhetlen lón annak után, mert nincs tantalusi kinnál égetőbb, hanem ha az, mi a félből ered, minthogy az emberiségre semmi nem hoz annyi roszt, mint félszegség, félelem, félenkség, legyen tudományban, előmenetelben, viseletben vagy akármiben is, nincs szomorubb mint a fél, például: fél-oroszlán, fél-teve, fél-ember, fél-öszvér, fél-kakas sat. Mibül ott helyszinén tüstént azt következtettük, hogy tatár egykor sem hozott soha is jót a magyarnak, s mint látszik, most sem igen mozditja elé jólétét ujságival. Itt pedig az eset — már most nem a tatár, de a jelenkor közelében — mintán kimelegedtem, jól ebédeltem, jól aluttam, s reggelimet mindenféle nagy, kicsi, jó és rossz, de mindig »egész ujságok« fűszerezék, azon kérést téteti velem »Méltóztassék a Társalkodót ezentúl is éppen azon alakban adni, millyenben eddig jelent meg; Jelenkorába azonban se többet se kevesebbet, se mást se újabb szavakat nem tenni, de mindig olly színüt, a millyen eddig volt, hanem csak azon változást

¹ A lovas török hírnökök neveztetnek így, kik e vidékeken a posta hordozói. Sz. I.

eszközteni, hogy az ennekutána a quarto és összevissza helyett folio-rétben s minden lapon két vagy három oszloppal rendesen sajtoltassék.« Miután reméllem, se én, sem mások, kiknek az egész ujság legsürgetőbb szükség, fél ujságot többé kapni nem fogunk, s azon esetben, ha netalán ismét valami instructor véletlen elidegenítne tőlünk egy ívet, legalább minden esetre derekabb sárkány válhatik belőle.

Nem fog tán Ön vagy mások Önre némi befolyást eszközök illy eseteket elég fontosságúaknak tartani, hirlapja formájának megváltoztatására. De sem Önnek, sem azoknak igazuk nincs, mit minden bizonyít.

»Adde parum modico«, s végre még Báró Rotschild is lesz belőle. »Gutta cavat lapidem«, s ha mint hihető, homoeopathia által egy kissé jobban megvénülünk mint az előttiünk allopathák, brownisták és somnambulisták — még éltünkben látandjuk, mint sodorja-el maga magátul a Duna még a Vas-kaput is. Vagy ha ezeket nem hiszi, üljön pharaóhoz, s előbb utóbb bizonyosan elveszti pénzét; vagy tegyen csak sokszor lotteriába, hamarébb később, de okvetlen törtére — akarám mondani tönkrejut.

S miért? mert a garasok nemzik a forintokat, ezek az ezresek, ezek pedig az előkelő nemzetségeket. A cseppekből forrás lesz, ezekből folyam s mind ezekből végre tenger. S ha nem nyerhet a tisztelt Szerkesztő Úr pharaóban vagy lotteriában, de mind a kettőért mint felette jutányos vállalatért némi országlások tetemes gyakorlatbért huznak, azt csak azon egyedüli kis ok határozza, mert ha nem csalatkozom, a pharaóbanktartónak matematikai nyer-hihetőségei a játék elhamarkodott csinyai s fordulatai által úgy állnak a játszó nyer-hihetőségei ellen, mint 100 : 95; a lotteriázónak nyer-hihetőségei pedig a lotteriázottakéi ellen mint 100 : 90; miből — közbevetve legyen mondva — az sül ki, hogy éppen öt percenttel hasznosabb pharaózni mint lotteriázni.

Milly parányiak, s mégis milly roppantaknak okozói! Koránsem megvetésre méltó tehát a legkisebb siker-percentnek megnyerése, kivált fejledező tárgyak, és ujságok körül. Hiszen

Montesquieu és Gibbon szerint még a római legiók győzhetetlenségét is főképp az tette, hogy azok bölcs ellátás, és szünetleni idomítás következtében egy kissé jobb fegyverekkel bírtak, azokkal egy kissé jobban tudtak bánni, s egy kissé jobban tudtak gyalogolni, mint ellenségeik, s bennük egy kissé több katonai rendszer és egy kissé több szellem is volt, mint imezekben. S mint valóban láttuk, egy kissé kissé mindig előbbre is haladtak, valamint illy percentek becsmérése után, ismét egy kissé kissé olvadoztak, míg végre egészen elolvadtak.

S így barátságos tanácsom oda járul »a jelenkort is¹ efféle kis ártatlan percentecskékkel segíteni elő, s azt külsejére nézve olly formába önteni, mint a millyenben Európának igen sok ujsága — s még a török és szerb is — jelenik-meg, s egy cseppet sem vak utánozási okbul, hanem mert a jó csak jó, de a jobb mindig jobb.«

Lélekisméretem szerint, legalább is tiz percenttel nagyobb becsünek merem ígérni illyforma javítás után a Jelenkort. S pedig, mert magam után ítélvén, lehetetlen csalatkoznom. Életkorom s gyengélkedő egészségem szinte minden örömeiből kizárt már, s ezentul csak az olvasásban lelek némieket, úgy hogy midőn amazokban csak kóstolgatnom szabad, ebben con amore dúlok. Más részről csak fölötte kevés réGINEK vagyok barátja, s majd majd magamat is kezdem gyűlölni, ha régiségtől constitutióm még rosszabb lesz, de viszont fölötte sokban szeretem az újat, megújultat s ujságot. Már ha illy dispositiók közt még én is retelelem — most minekutána Szerbiában már analysáltam e dolgot — az olly ujságokat, mellyeket compactor hajtogatott össze, s mellyeket felmetélni kell, és ha már a jelenkor egybebonyolitott léte reám is kedvetlen benyomást tesz: még millyet tehet azokra, kik az élet tavaszában vagy nyarában, egészséggel megáldva, még minden örömeknek teljes urai, s kik az olvasást csak melleleg gyakorolják, más részről pedig mindenben a régít s vénet szeretik — némieket mindazáltal kivéve, mikrül szólni nem merek — s ekkép min-

¹ A Jelenkort, szójátékot csinálva belőle, hol nagy- hol kis betűvel írja.

den ujságtul rettegnek, s azokba csak kénytelenségből avatkoznak? Legtermészetesebben más könnyebb ujságokhoz nyulnak és sohasem vesződnek a Jelenkor kibontakozásával. Minek következése a honi nyelv megcsökkente és szorosb korlátok közé szorítása.

Mig az olvasók száma valamelly országban parányi, mindaddig mindent el kell követni és a siker-lehetőségnek egyetlen egy, de még fél percentét se becsmérteni, mi csak az olvasást könnyebbé, kellemesbé tehetné; mi csak az olvasókat édesgethetné.

Minek zárkövetkezménye az, hogy a magyar közönségnek mostani kevés olvasói mellett nem az egybebonyolitott, de természeti létében, azaz: egész folio kiterjedésében szerkesztett Jelenkor hasznos, szükséges és illendő.

Messze vagyok mindazáltal, igen tisztelt Szerkesztő Ur! őszinte tanácsomat, melyet hasonló őszinteséggel méltóztassék fogadni, a mondottakkal már kimeritni, de ahoz még a legfontosbakat kell ragasztanom.

Az emberi nem fölötte különös, és nagyobb része — nem mint én, ki illyesekről már visszatért — a formát szinte mindenben a dolog elibe teszi, s a megszokotthoz annyira ragad, bár legrosszabb legyen is, hogy abbul sőt sokszor nemcsak a legjózanabb ok, de még a horatiusi furca (o!) sem viheti-ki s ekkép nem ritkán még az ujságban is óságot szeret.

Példája illyeseknek számnélküli. A bajor például — mint alkalmam volt tapasztalni — nem inná meg serét kávé-findzsából, vagy legalább nem esnék neki jól; ugy viszont a töröknek nem kell kávé pohárbul, palaczkbul, jóllehet hasonló ser és kávé, bizonyos ideig s miségre nézve mindig ugyanaz, mibe és miből töltsék azt. Sokan igen szeretik levesben a haluskát, de nem szenvedhetik a metéltet, mások megint ezt kedvelik s amazt becsmérlik, noha mind a kettő tészta, csakhogy az egyik hosszú tészta, a másik gömbölyü tészta. A magyar karimás kalapot visel, a tót czukorsüveget, s egyik neveti a másikat, ámbár mind a kettő egy szörből van. A muszka furiába jön, ha megkardlapozzák, de kancsukkal szivesen vereti magát.

A gallus békanyuzóval döfi át mindemapi bajtársát, s az angolt barbárnak nevezi, ki fogadásban ismételten öklével horpasztja be orrát. Puskával kettőst vívni caricatura, pisztolyal lehető leguriásb. S ki kételkedhetik csak ezen utféliek után is a formának iszonyu hatásáru?

A kérdésben forgó tárgy felvilágosítására mind ez azonban még semmi. De tudok én az életbül egyenesen ujság dolgában is felhozni olly esetet, melly a jelenkorra nézve legérdekesb.

Még mikor Corsica születtje a gallusnak szabadság ittasságát ügyesen használva, mindent lerontott maga előtt fegyverrel, s ekkép mindig egyenesen szembeszállni vele se tanácsos se rendszerint igen nagy sikert szülő nem vala, akkor a bölcseség mellékutakon javaslá eszközteni az óriás gyengítését s hitelének ejebb szállítását. Bámulandókat vittek ugyan a francz hadak végbe, de még bámulandóbbakat hirdettek, irtak magukról. »Az ellenség ezer embert vesztett, náluk pedig csak egy dobost lőttek térdbe.« »Rakva volt a csatatér holt tetemekkel, ők csak egy lovat vesztettek.« Illy s illy színü hírek voltak igen sokszor az akkori Moniteur vezérsorai. S ezt a bölcseség — mint hyperbolét mindig lehet — bizonyos udvarnál a korcz bálvány nem kis lealacsonyittatására illy módon használta: Szerkesztetik hirlap, mellynek czime »Hazug ujság«, s mind azt beburkolva, módositva, s a meg nem szünő kétértelem szeszélyével adatik benne elő, száz meg száz hasonló s éppen olly hihetetlen ivadékival a legnagyobb elmésségnek, mit a nagy vezér de csekély szerző, mint mondják, maga kezével irogat, s maga tétet ujságba. S ez annyira boszantja az illyes fullánkok ellen magát védni nem tudót, mint mesében oroszánt a darázs.

Mi pedig legkülönösb, soha nem járattak azelőtt sehöl is annyian valamelly hirlapot, mint ezen »Hazug ujságot«. S haszna kimondhatlan volt, mert hitelét a sokaktul tulajmagasztaltnak mind lejobb szállitá a gyarlóságtul soha meg nem szabadult emberiség sorára. Valamint azonban a leghasznosb-nak is vannak árnyékoldalai, ugy ezen ujságnak is az volt hiánya, hogy sokan néha néha igazságnak vették a benne előforduló híreket, mibül nem ritkán az elmék felháborodása, gyász s

még olly lépések is vevék eredetüket, melyekre szerencsétlenségekben részesültek szoktak határozódni — — — jóllehet — s itt figyelmet kérek; minden fél, vagy ha nem csalatkozom, minden negyed évben rendesen illy »Tudnivaló« czégérkedék az érintett hirlapon »Ezen hirlevél egyedül s kirekesztőleg csak hazugságokat közöl, benne egyetlenegy igaz szó vagy igaz sor sincs, azokon és azon kívül, melyek és mi ezen most elolvasott »Tudnivalót« képezik.«

Mind e mellett, mint érintém, még is felette számosan néha igazságoknak vevék a hazugságokat, mi természet szerint sokszori zavarra s kellemetlenségekre nyújtott alkalmat, s ezeket végre alig birta már elrendelgetni s felvilágosítani a rendőrség; mig végre egy bizonyos cikkely miatt, melly valamelly város valamelly részének elsülyedtérül hazudozott, egy tiszteletes öreg gombkötő, felette számos családnak feje, egy hosszú fahidraul vízbe ugrott, honnan kihuzták ugyan őt, de sem a rendőrség főnöke, sem a »Hazug ujság« szerkesztője többé ki nem tudta verni fejébül felfogott hiedelmét — annyival erősebben hatott rá a hazugság mint az igazság! S illy eset természet szerint a felsőbbségnek komolyabb figyelmét vonta magára, s hasonló tévedések elhárítása végett a »Hazug ujságnak« utóbbi megjelenése kék papiroson rendeltetett.

S a mi megint igen különös: noha minden megmaradt benne, s a legszebb, legnagyobb hazugságokkal szolgált a közönségnek, szerkesztője utóbb is szünetlen, mégis rögtön minden hitelét annyira veszté, hogy elpusztult. Nyakát kék színe törte, mellyben ujságot a közönség elfogadni teljességgel nem akart.

Milly útmutatás, milly leczke ez a jelenkornak, kedves Szerkesztő Ur!

És ez okbul tanácsom sarkalatja az: sondirozza előbb a közönséget egy kissé, milly formában szereti inkább az ujságot, a régiben, t. i. összehajtogatott quartoban, vagy az általam javasolt elv szerint egy iven egész kiterjedésben-e?

Hogy jobb az én módom, kétséget nem szenved; mert azt a világ minden ujságinak időhozta kifejlése bizonyítja, s még a bécsi ujság is, ha nem többel, legalább húsz perccel

nyert külsejének javítása által. Azonban valamint a kék papiros rendeltetése a »Hazug ujság« alá is felette bölcs volt, és még sem lőn sikere, ugy az általam javaslott formája is az ujságnak, jóllehet sokkal józanabb, a Jelenkorra nézve mégis felette könnyen czélt veszthetne.

Időt kell tehát adni a közönségnek a megfontolásra, s azért vetém e néhány sort 1835ik év legelső napján papirosra, hogy Önnek egy egész esztendeje legyen a magyar közönség kitapogatására; mire senkinek jobb alkalmja nincs, mint Önnek, saját Jelenkora által.

Ön pedig a bejövendő votumok szerint semmi egyebet nem tehet, de szükségkép a többségnek kénytelen hajtani térdet fejet, minthogy Ön mint a Jelenkor szerkesztője egyenesen a közönség embere; mi okbul Önnek hon- és előmenet-szeretetbül, nehogy minden fáradságának díját veszítse, s ez által tán a Jelenkor is megcsökkenjen, legalább is 10,000 elő- és pontos fizetőre kell iparkodnia szert tenni, mi 10,000,000 lakosra nem sok, s minek elérésére ha inkább szolgál a régi ujság, maradjon annál; ha az általam javaslott, fogadja el azt, ha pedig fejr tinta fekete papiroson szerezne legtöbb praenúmeranst, fogadja el ezen ujságot, csakhogy az uj divat 1836iki január 1sője előtt semmi esetre életbe ne lépjen.

Mik után egészséget, szerencsét, s mindenben jó sikert kívánok Önnek — a jelenkorban

Január 1-jén 1835

kész szolgája

Gróf Széchenyi István.

 Ezen nagybecsü javaslat illő méltatása végett ezennel egész tiszteletű bizodalommal felszólítjuk két testvérhazabéli minden rendü előfizető Pártfogóinkat, méltóztassanak az iránt szándékjokat: hogy t. i. a *Jelenkor* 1836 január 1-től kezdve másod, azaz *folio*-rétben nyomassék-e, vagy pedig eddigi *negyedréti* alakjában hagyassék-e meg? folyó 1835 december fogytáig kinyilatkoztatni, hogy így, minden érdek-koczkáztatás nélkül, a kijelentendő kíváнат többségének hódolhasson s ezzel is kedveskedhessék — a *Jelenkor* intézete.

Nemzeti Színház.

A cikket, melyben a derék pesti táblabíráknak teljes elégtételt szolgáltat, szinte három évvel megelőzte, a *Magyar Játékszinről* írt röpirata. Ebben az oly rég ohajtott intézetnek részvények útján leendő életbeléptetését indítványozta; de tollát a gúny és szatira oly keserű tentájába mártotta, hogy csakis a visszahatás által hihette, mint magát kimagyarázni ügyekszik, a különben szíven hordott nemzeti ügynek előbbre mozdítását. V. ö. a Bevezetésünkben mondottakat.

Néhány szó a magyar játékszin körül.

Pozsony octob. 24ikén 1835.

(Társalkodó 1835. 87. sz. okt. 31.)

Magyar közönségünk azon része, mely honunk nagyobb vagy kisebb jólétét egyesekre áradó materialis hasznok és kellemek után bírálja — igen igen sok közt — azt se tudta elérteni eddig elé soha, s most sem foghatja fel, mi nagy jót keres a közönség más felekezete »Magyar Játékszin megalapításában, Színház építésében.« S így midőn kényelmes páholyban a német s francz Játékszinnek fejlettebb darabival s remekivel éldegél vagy az olasz hangzat báj zengelmi közt édesdeden álmadoz, e választását a honi s idegen Játékszin közt egyenesen s bona fide (?) saját jobb izlésének, nagyobb »élni tudásának« — savoir vivre — szóval kifejtettebb s magasb erkölcsi tehetségének tulajdonítja; azokat ellenben nem ritkán con amore (?) kikaczagja, kik honi Játékszin után sovárognak, esengnek, miben semmi egyebet nem lát, mint aljas utáni irányzatot, rossz izlést, vagy bohó nyargalást a felhőkben olly czél után, mellynek semmi rationabilis, vagy

szótára szerint »semmi materialis« haszna nincs, — s ön meglepéssel (!) azt hiszi: a más felekezetnek, vagy miért ne mondjam, felekezetünknek se szeme, se füle, se esze, se lelke: a szebbet a kevésbé széptől, a fejlettebbet a hátramaradtabbtól megkülönböztetni; s bennünk csak annyi sybarit tehetséget sem tesz fel, melly szerint tán mi is megadhatnók magunknak sok tekintetben a külföldi nagyobb kellemeket — ha akarnók!

Az első (?) osztályhoz ez alkalommal nem szólok; mert tántoríthatatlan hűsége a materiához — agyaghoz, néhány újsági sor által — tudom — meg nem rendülend, s több kell, mint egy kis ujság tehetne, lábairul mind azon Önt lerángatni, mellynek súlyával még sasnak se lehetne a földtől emelkedni. A másik osztály viszont, mellyhez rokon vér s szent sympathia oldhatlan köt, s melly lelki örömek közt találja inkább valódi honát, úgy is megért, s tudja mi nagy, mi dicső gyökerezik mind abban, mi a nemzetiség kifejlését, nemesültét, virágzását eszközli. S ekkép minden szószaporítás nélkül egyenesen a Játékszini tárgynak újabbi történetiről s mostani álladalmáról kívánok néhány szót közleni, mellyek után, reméllem, eléggé kiviláguland »Milly kedvező körülmények közt létez az most, s milly szép és biztos kifejlést ígér, ha együttmunkálás s őszinte s állhatatos hazafiság által biztosítjuk is azt.«

Több év előtt (igen meghatározott chronológiát nem tarthatok, mert nincsenek minden adatok kezeimben, — egyébiránt hiszem, ez alkalommal elég tudni »mi történt«, ha nem érintetik is igen pontosan »mikor történt«) — több év előtt mondom, tetemesb tőke gördült egybe játékszini célra. Ez azonban nem volt elég hely-vásárlásra, építésre s egyéb elrendelésre, — s így azon teleknek, melyen mostan nm. gr. Cziráky Antal országbíró ur palotája áll, megvétele vala következménye, mint építéshez valóságos *conditio sine qua non*. Házhely azonban nem kamatol, s ha becsében nagyon is szaporán nem emelkedik, igenleg és nemleg — positive és negative — mindig ró a vagyonból; igenleg: mert házhelytől adót s a t. kell fizetni, nemleg pedig: mert tőke, ha nem olva-

doz s rendesen kamatol — kamatot kamatra vervén — 100-tul 6-tal több kevesebb, 12 év lefolyta alatt, kettőzi magát.

»Nem kellett volna tehát házhelyet vásárlani, s most hármozott sőt négyezett tőkével is birnánk.« Így szólnak erre sokan. S igaz, most így látszik a dolog; de legyünk igazságosak: valljon mikép mutatkozott az a k k o r? — Nagy lángokban égett a színház iránti szép tűz, s tudván, ez honunkban milly mulékony, a tárgy jóakarói sietteték némi lábra juttatni ezt, még a tűznek hamuvá parázslotta előtt. De, fájdalom, kiégett a hazai láng sebesebben, mintsem, hogy tüze mellett csak egy kis téglát is lehetett volna égetni valami színházacska építésére; mi okbul magyar Thalia színházakba még nem léphete, de jobbadán csak színekben nyomorgott, — a rideg telket pedig zápor verte, hó dulta, s mi több, 'valódi becsén az évenkénti elmulhatlan adó szünetlen rágódott.' "S a hevült érzelmek olly fagyra fordulának, s olly kevés részvét vala honunkban a tárgy iránt, hogy az maga magát megemészti, ha a fenn érintett telek jó eleve ismét el nem adatik. Beszélhetne csak Kulcsár István — kinek hamvai nyugodjanak édesdeden — tudom, igazolná szavaim. S így azért, mert az akkori fáradozók többet biztak a Magyar közönségben, azt magasbra állították, s több állhatatosságot tettek benne fel, mintsem »hideg számolás után« tán tennie kellett volna, — ez okbul neheztelést valóban nem érdemlenek; valamint a későbbiek sem, hogy a színház vagyonát, melly maga magát semmisítette volna meg, ismét gyümölcsöző alakba ruházták — t. i. a többszer említett háztelket eladták.

Következik most hosszab álom, mellybe merülve a magyar Játékszin kedvelői »az e tárgyban nyert borostyáninkon (?)«, boldogan szendergének. Mély csend uralkodék, csak itt ott mutatkozott honunk távulabb ereiben némi »Szinészi« élet; de mindig egyeztető kapocs, s eldiribolt ereinknek egy főpontba vonata hijával. Minden fáradozás, minden, valóban úgy lehet mondani »e tárgy körüli erőködés« divergens volt. Az ügy azonban meg nem halt, s a rokon Erdély, us. Borsod, Fejér,

Abauj, Zala vármegyék, B. Berzeviczy Vincze, Kisfaludy Sándor és még több hatóságok s lelkes hazafiak az ország külön részeiben úgy védték »Olvadozó Nemzetiségünk ezen egyik nevezetesebb palladiumát« — mint Spártának hajdan hősei Thermopyle szorosait. Örök hálánk sajátuk is; mert valóban Nemzetünk egykori kifejlésére többet tettek, mintsem könnyű volna előreláthatni, minthogy az, mi a nemzetek sajátosságát fentartja, elkorcsulta ellen gátot vet, és saját szűz törzsökéből fejledez, — taposhatja bár kaján indulat, s éjbe döntheti balsors, — felvirul egykor teljes ifjúsági erőben mulhatlan minden jónak örömére, az egész emberi nem diszére!

De egyesület, együttműködés mindig hibázott, s ns. Pest vármegye Rendeinek és Tisztikarának marad fenn azon dicsőség, azon édes kötelesség teljesítése: újra s állandóbb tűzre gyújtani meg a hon közepén Melpomene Isten-lakjának szövétnekét. — A tárgy újra születik, áldozat áldozatra hevít, s vajmi sok már elhidegült kebel melegen érez ismét a körül, mi nemzetünk létében egy olly szép virágot fűzne. Noha azonban központi a tárgy s egyesülésre van alapítva, csak kisebb körben mozog, elég részvételt nem szül, s felette keservesen ismét arra emlékeztetik a szegény Magyar, mint vajmi sok körülményeiben, hogy több a lelke, mint a pénze.

Ekkor én is megbecsültetem ns. Pest vármegye által, és az e tárgy iránti tanácskozásokban mint ollyas részt venni engedtetem, kinek némelykor gondolatai vannak — mit Istennek köszönök — de kinek néha néha egy kis pénzecskeje is van — mit megint közvetlen atyám után nyertem.

Egybegyűlünk, tanácskozunk; s mire szólítottam fel, mire kényszerítetttem úgy szólván — mennyire t. i. erkölcsileg kényszeríteni lehet — ? Arra: hogy én írnék javaslatot, mely szerint hazailag s hathatósan ujonnan indulna meg az ügy. S ez nagy hiba volt; mert erszényem tán nagyobb hasznót hajtott vala mint értekezésem, mely e cím alatt »Magyar Játékszinrül« jelent meg, — s így inkább az elsőt kellett volna ostrom alá venni, tanácsot pedig okosabbnál keresni. Ez nagy hiba volt.

Valamint egyébiránt nem magam választám e tanácslói tisztet — mit ki csak a dolog tudtában van, bizonyítani köteles — s az említett értekezést ezernyi munka közt egészen kedvem ellen firkáltam: úgy most azon igazat gondolom tulajdonithatni magamnak, melly szerint bátor leendek itt néhány sort mentésemre hozni elő »mi okbul, mi czélbul, s mit várva irtam az érintett munkácskát, annyi keservvel teli, olly fagyasztólag s a legszebb reményeket gázolva?»

Legelőször telisded-teli voltam azon időben még »Hitelemmel«, s csüggő fejjel és kifáradva tapasztaltam: mennyi igazat mondtam benne; mert akkor még rajtam feküdt a pesti Casino, pesti verseny s a t. pénzeknek incassatioja — mi egészen megrontotta véretem, s azon mulatságos kelepczében tartott engesztelhetlen »Bömlani engedni a kezdeteket ismét, vagy bömlani magam a legizetlenebb munka közt éjjel nappal.« S így akkor igen igen kemény voltam a rossz fizetők ellen. Most már édesebben tudnék írni; s pedig nem azért, mintha honosink a fentebb említett és egyéb pénztárakban most már pontosabban fizetnének, — korántsem; hanem, mert azóta Barátim, Jóakaróim köre szaporodott, s így most másokon a sor »kérni, nógatni, haragunni, imádkozni, káro-gatni, — szóval a tatár rendtelenséggel küzködni, bajlódni.«

S aztán, mert ha jól emlékszem, éppen azon napokban tette az akkor még szép (!) erőben diszló Jancsári sereg az illetlenség legghiubb koronáját fejére, s egy külföldi Szinészné iránt — ki bizony mondom Törökök közt is több megbecsülést, vagy ha azt nem is, »kiméletet« talált volna — valóban mint kappan viselte magát; mert a férfiú a szép nemnek mindenkori pajzsa; nemde még az oktalan állat is kiméli a nőt.

Azon indignatio, melly ereimben forrott s véretem fejembe hajtá, dictálta Játékszini munkámat, s nem nyerhettem magamon hatalmat pénzbeli s viseleti rútságát némi rendbontóinknak ismét s ismét napvilág elibe nem tenni, kik ha a nagyobb s emberségesebb szám őket nem zablázza, nemcsak el nem keserítik a rend- és siker-szeretők minden óráit, hanem minden vállalatnak elpusztultát is okozzák okvetlen.

Némi kis igazam és okom ezen kellemetlen ismétlésekre tehát mégis volt, — s célomat egészen el nem hibáztam. Írásom visszahatást — reactiot — szült; nem olly nagyot ugyan mint reméltem, de visszahatást azért szült. Már nyilvánost is jelentém, s jelentem ismét: »A pesti közönség, mi illetlenségi cikkemet illeti, formaliter meghazudtolt.« Tartása a budai színházban példás, mindenütt férfias, s még Dupuis sem tudta kivenni illendő magatartásából, — min igen igen örültem, mert lelki erő több, sokkal több, mint testi erő; mi után biztosan várom a világ minden színészeit, s tudom előre, hogy ezentúl, kivált az olly csinosoknak mint az érintett színészné volt, bár mennyivel és kivel nyargaljon is, foghagymakoszorút csak nem dobnak lábaihoz többé, vagy ha azt tenné valaki, őt legott a koszoru után bocsátják. Szép, valami nagyon szép olly közönség közt élni, melly közt a rendbontónak, a selejtesnek rossz a dolga!

Bár pénz dolgában is annyira meghazudtolt volna a magyar nagy közönség, s engem megalázva, az építendő magyar színházbul kitiltva, néhány száz ezer pengő forint czáfolna meg.

Nem mondom egyébiránt: »értekezésem helyes volt.« Magam is, mint érintém, nagyobb visszahatást vártam, s meglehet, sőt hihető: többé nem irom, ha 1832-be ismét visszaállítatom. Mit nyilvánost meg is vallottam, s tiszta szándékomat az által bizonyítám bé, mert tüstént a Pest vármegyei zászlók alá szegődtem, midőn elismerni valék kénytelen, hogy azok után előbb nyerendünk diadalt.

Ugyanis, míg én irka-firkáltam, teoriáztgattam, gőzhajókon pipáztgattam, henyéltem, addig ns. Pest vármegye Tisztikara munkált és cselekedett. Fm. herczeg Grassalkovich Antal pedig, ki a Haza diszét előmozdítani mindig kész, színházi célra olly telekkel ajándékozá meg a hazát, mellynek bősége ellen senkinek a tágas világon nem lehet kifogása, de még fekvése ellen sem, kivéve tán annak, ki még helyesbet szerezhet.

Komolyabb tekintetet nyer most az egész; mert hiszen telek is van, pénzecke is van, s olly férfiak vezérlése alatt s

olly kezek közt a tárgy, — mi a két elsőnél sokkal több — kik lelkesedéssel pártolják azt, s kikben bízik a közönség. Az ármány azonban nem nyugszik; s mi különös, éppen engem választ, legjobb akaratom s legőszintébb szándékom daczára »másod ízben megakasztani az ügyet.« Auguszt 26-án t. i. 1834 Pest megye közgyűlést tart s javaslatim után, mellyeknek veleje az »Jó a jó, de jobb a jobb,« és »Sat cito, si sat bene« — a színház építése 1836-nak tavaszára tétetik, de olly kikötéssel, hátra, hogy akkoron okvetetlen a herczeg Grassalkovich telkén színháznak épülni kell, ha addig alkalmasb hely nem találtatik.

Ez idő közben a sors negédje agg Buda hegyére viszi a magyar Színészet középpontját, s különös látni, mint találkoznak és surlódnak esttájban a két város lakósi a hídon s mint ügyekszik Buda a pesti színházba, midőn Pestnek nagy része valódi patriotizmussal viszont a budai hegyet mássza. Tisztelet, becsület, s Buda Tanácsa valóban nemzetileg, fővárosilag viseltetik a magyar színészség iránt, de ott is több a jóakarát, több a tiszta szándék mint a tehetség, és minden egyéb van inkább mint pénz. Nincs természeti állásban a dolog; pang is azért, s noha tartunk páholyokat tetteleg és képzeletileg; jól-lehet máskép is járulunk hozzá, tanácscsal, pénzzel; habár Terpsychore is megjelenik Bécsből Dlle. W. személyében, felsegíteni a magyar színészi Musákat, mégis minden a meginti, elbomlásnak viseli színét, terjeszti szagát; és minden áldozatok egybevonata csak azt eszközli, hogy él még a központi ügy. Ez azonban sok, felette sok, lehet mondani, »Minden«, — mert ki időt nyer, életet nyer, s az idő végkép elhoz mindent.

Elhoz az idő mindent, igaz; de sokszor egészség helyett korábbi halált, ha bölcsesség nem fogja az időnek fonalát fel akkor, mikor annak irányt kellene, irányt lehetne adni.

Én nem szóltam, de nem is szólhattam, más dolgoktól nem kissé valék elfoglalva; mi természetesb tehát, mint azon hiedelem »Jobb telek mint a hg. Grassalkoviché 1836 tavaszáig alig lesz; ámde elbomlik addig minden bizonynyal a »középponti ügy«, színészeink oszlani, kedvünk lankadni fog s

majd-majd ott leszünk megint, hol a 18-ik században tespedtünk.« S mi természetesb e szerint megint, mint az, hogy ns. Pest vármegye — bizván Pest városa ajánlásának őszinteségében, mellyel ez a magyar Játékszini dolgot sajátjának tenni ajánlkozik — addig is, míg ez elsül, a dolog elpusztultát minden módon gátolni törekedik. Valóban semmi sem természetesb, de egyszersmind semmi sem lehet köszönetünkre, háladataunkra érdemesb is.

Ez évi auguszt 26-iki Pest megyei közgyűlés azt végzi, »hogy a vármegye fundusán egy interimalis olly alkotásu theatrum építtessék, mellyet a nagyobb színház felállása idejére valami színészeti használásra lehessen kevés változtatással fordítani sat. sat.«

Időhalasztás nélkül átveszi ns. Pest vármegye a herczeg Grassalkovich ajándékozta telket, — mi által a színházi ügy hathatósan megerősítettett, s tökéletes kifejléséhez sokkal közelebb áll, mert akárki mit mond, itt is csak igaz marad »Beati possidentes,« s nem kevésbé igaz, hogy azt, »mit bizonyos perczben elszalasztunk, sokszor egész öröklét se hozza többé vissza.« Ez igen bölcsen történt, s ismét s ismét legnagyobb mértékben érdemli meg ns. Pest vármegye iránti hálánkat, köszönetünket.

Az emberi természetben azonban megvan, hogy ha bár tán sejdítlén is, mindig a tökéletesb felé vonzódik, — az iránt pedig hidegséget érez, mi a közepszerűség, félig meddigi s mulékonyságnak viseli czimerét. Mi okbul Pest megyének azon vágya is »az említett helyre, habár időközit, mégis valami olyast állítani, mi nem egészen aljas«, természetesnél természetesb. Fel is emelte ezen előrehaladási szép szellem — ha nem csalatkozom — az utolsó határozat utáni költségvetést 43,000 váltó forintrul szinte 120,000-re, s kérdem, ott megáll? »L'appétit vient en mangeant« s a Magyarnak majd majd olly interimalis színháza lesz, mellyen egy perennalis sem foghat ki.

Az egészben uj élet mozog; ki fát, ki követ, ki téglát, ki pénzt ad, s ki nem ad, ígér legalább, — s olly lelkesedéssel üzetik a tárgy, hogy se rossz idő, se a kapu előtti tél an-

nak kifejlését nem gátolhatja többé, s már már ásatik fundamentum, már emelkedik fal, s a község előre szíjja a magyar színház rögtön sikerének örömit.

De nem; — s ismét valami új incidens parancsolja, vagy legalább hathatósan tanácsolja, az időközi színház építésével ha nem is felhagyni, felfüggeszteni a tárgyat legalább addig, míg arrul újra tanácskozni lehessen »valljon nem volna-e célirányosb tüstént Pest városa legszebb s legalkalmasb helyére oly színházat emelni, melly az időközit szükségtelemmé tenné, s melly mind a célnak, mind a Nemzet várakozásinak, mind a 19-ik század fejlettebb szellemének megfelelné.«

Illy dilemmában vagyunk, s bár a Magyar s Hunnia ennél szomorubba, keservesebbe soha ne jutna; s helyzetünket, melly igazi ambarras de richesse, mélyen tisztelt Nádorunknak köszönhetjük, ki megint s megint bebizonyítá: mennyire kész segédkezet nyújtani nemzeti kifejlésünkre ott, hol az mások csorbitása nélkül az igazság és természet körei közt történhetik.

Ő Fensége a kereskedői épületnek átellenében fekvő s a most végzett Ullmann-ház előtti telket magyar színház építésére szenteli; s e fenséges uri szándékát csekély személyemmel kegyeskedik e folyó hónap 15-kén hozzám bocsátott tisztelt sorai által közleni.

A hg. Grassalkovich telek csak egy oldalán szabad, s a városnak olly részében van, mellyet — ha Budát is számba akarjuk venni — középpontinak nevezni nem lehet. Azonban azt sem mondhatni »rossz«, mert »jó«, ha kivált e mostani pillanatot tekintjük, mivel hiszen színjáték inkább csak télen divatoz, — télen pedig sokszor most még igen messze van Buda Pesttől, s mostanság, valljuk meg, a hatvani utsza körül lakik a legtöbb Magyar.

A fenséges Nátori telek ellenben három oldalról szabad, t. i. a dunai, kereskedőépületi s az Ullmann-ház szemközti részeiről. Éjszaknyugoti oldalához épület állittatandik; feljebb pedig majd majd díszes harminczad épülend. Mi által hátat fordít az éjszaki viharok düheinek, nyugot ellen oltalmat nyer, s egy magasabban fekvő harminczad által rögtön megszünik

a város határszélén lenni; idővel pedig, ha egyet s mást, mi el van vetve, tán csirára hajt a nap, mind inkább a két város közepébe jut. S egykor ha a Külföldi sürübben látogatja meg a Magyarot, és nemcsak egy-két gőzös uszkál szerényen a Dunán, maga is megtalálja a vándor a magyar színházat, és néki arra sem lámpa, sem kalauz nem kell, mert a két város leg szebb helyén lelendi azt, s Magyarok közt magyar városban miért is keresné egyebűt?

A kérdés most tehát az: mi tanácsosb, mi józanabb »Erőnket eloszlatni vagy egyesíteni; időközileg tenni vagy végkép cselekedni; a mostani pillanatot vetni csak a mérőserpenyőbe, vagy a Jövendőöt is venni számba.«

Ha a hg. Grassalkovich telkén színház épül, azt bár milly elhatározottan nevezzük is »Időközinek«, bizonyosan legalább is — hogy többet ne mondjak — félszázadra teszi hátra a fenséges Nádor telkén emelendő »Állandó« színházat. Fél századig pedig ezen telek bizonyosan üresen nem fog maradni, és ekkép okvetetlen ismét másra fordítatni, ha nem kell s most másutt épül színház; holott a Grassalkovich-telek, ha nem csatlakozom — a lelkes Herczeg átdó levele szerint — a Játékszinnek minden céljaira fordítható, s egy ott felépítendő diszes Conservatorium, mind a tisztelt Herczegnek hazafiui tetteüül szolgálna emléküül örökleg, mind a városnak hatvani részét diszesítené, mind pedig a magyar színészet gyökeres megalapításáru s kellő kifejtéséüül kezkeskednék.

A dolog iránt transigálni kellene; mert vajmi nevetséges, — de nem, mert legszomorubb volna, ha most szenvedne az ügy hajótörést; most midőn már biztos kikötőben van, minekutána azt honszeretet s nemzeti hűség, oly számos lassu évek lefolyta, annyi szirtek és vészek közt megmenteni tudta.

A dolog, ítéletem szerint, most olly helyzetben van, hogy azt ezentul semmi nem ronthatja többé meg, mint tul hév kifejtésében, s hideg részvét a hozzá járulásban.

Az első veszély elkerülése iránt kezkeskedik ns. Pest vármegye Rendeinek s Tisztikarának bölcsesége, s kiknek már annyit köszönünk, azoknak az ügy tökéletes befejezését is fog-

jük köszönhetni; mi pedig a közönség meleg hozzájárulását hazafiúi ügyünkhez illeti, kérdem: kevesebbet fog é Magyar tenni nemzetiségének kifejtésére — mellyből minden ered — mint sok más nemzet tett; s még néhány tallérral sem segitni elő azon tárgyat, mely most biztos lábon áll, s mely eddigelé leg és legfőkép azért nem mozdult helyéből, mert a siker bizonytalan, s a legnagyobb áldozatnak haszna is kétséges vala?

Nem hihetem; nem tudom hinni.

Itt van hely áldozatra, s szeretem felhíni Hazámfiait egykor már olly tárgyra is, melly minden gőztül ment, s mellyre nézve a hideg számolás — valamint ama gőzösfélékben józan dolog és kötelesség — ugy itt szük-keblü s szomorú büin. Ne nézze e szerint szomszédját senki, csak tulajdon keblébe nyuljon; ne akarja idegen vállra tolni a terhet, de viselje maga, s versengve mutassa kiki, hogy a Magyar a hazafiságnak szép tetteit nemcsak dicsérni s pártolni, de maga is végbe tudja vinni akkor, mikor áldozatinak sikerét, tiszta szándéku cselekedetinek gyümölcsözését honának körei közt józanul remélheti is!

Országos Széchényi Könyvtár

Orosz József.

Széchenyi leghatározottabb ellenesei közé, a Dezseffwyek után, a dünnögöket nem számítva, tartozott balásfalvi Orosz József, 1837 óta a Hirnök s melléklapja a Századunk kiadója. »Gróf Széchenyi István, mint író« cz. a. (Pozsony 1832) ponori Thewrewktől egy a Taglatatnál is élesebb kritikát adott ki, lapjában pedig folyvást és következetesen becsmérelte s a hol lehetett, nevetségessé igyekezett tenni Széchenyinek majd minden kezdeményét, hol a magyar, hol a német közönség előtt. Ez utóbbira volt különösen számítva a füzetekben megjelenő Terra incognita. (Notizen über Ungarn in zwanglosen Heften, herausgegeben von J. v. Orosz und einigen Patrioten. Leipzig 1835.) Ha elvben nem, legalább a kivitel módozataiban gáncoskodott, s hibáztatta, épen úgy mint Széchenyi később Kossuthban, a modort. P. o. a Hidat ő is óhajtá, de nem a régi nemesi kiváltságok megszüntetését, nem az őseink vérével szerzett birtok erőszakos kisajátítását (Századunk 1838. 6. sz.) A Lófuttatásról már »harmadik« könyvét (mely szám csak a Döbrenteivel együtt szerkesztett Pesti Lóversenykönyv 1829. hozzávetésével telik ki,) kárörömmel gunyolja, mint ezen ügy hanyatlását meg nem gátolandót; (60. sz.) előbb magát a Dunát rendezné, mintsem hidat építsen reá; (!) olvasni nem győzi azt a végtelen sok »Néhány szót« a dunahajózásról, s egyéb honi tárgyakról; rákeni Széchenyire, hogy a gőzhajózás kezdőjének, sőt tán feltalálójának is hiszi magát, mi ellen Sz. elég világosan tiltakozott; erő- és pénzfecsérlést lát a Vaskapu munkálatainál; a n. casinót az unalom egy cifra tanyájának nevezi; s általában Sz. legtöbb javaslatát s kedvencz ideáit ősi alkotmányunk megváltoztatására sőt sarkaiból kiforgatására (!) célzóknak mondja (69. sz.); panaszkodik a vélemények szabadságának a közönség általi elnyomásáról (75. sz.), noha máskor neki is elég baja volt a censurával, stb. stb.

Széchenyi epéjét mindez nem keverte volna fel, sőt hajlandó volt Oroszt komolyan nem is venni s csak tréfa szeszszel végezni vele. De, haragra lobbantották a titkos áskálódások, s különösen az Orosz lapjában sűrűn föllépő P. F. egy (mágnási körökben Tincserl néven ismeretes) gr. Pálffy Ferdinand, a ki dilettans író létere a tollat minden esetre ügyesebben tudta forgatni, mint esetleges sugalmazója: az alkanczellár Pálffy Fidél, kit Metternich, látva, hogy most már „saját kezébe kell vennie a magyar ügyeket,“

kiválasztott a maga emberének, mint a szabadelvűség gyökeres kiirtására megkísérlett, de sikert nem ért új erőszakos kormányrendszerének kész eszközét. Széchenyi, mint látjuk, nagyon kiméletlenül bánik el ez ártatlan emberrel, s a legsértőbb személyeskedésig megy irányában; mitsem törődve a magas körök neheztelessével, ámulásával. Ugy látszik, a sanda mézszárost adta, ki nem oda üt, a hová néz.

Némely orosz tárgyakról.

Pest, aug. 28. 1838.

(Társalkodó 1838. 71—72. sz. Sept. 5.)

Noha korántsem tartom magamat olly csallhatatlan jóslónak, mint Orosz urat tisztelem e szerepben, kinek annyi mondásai s jövőndölései — saját állítása szerint — szórul szóra beteljesednek: azért mégis sejdítém előre, mikép »Néhány szavamát a' Lóverseny körül,« hol — 'mint ismerősei mondják', — egy kissé előveszem Orosz urat, és fogadásra 's ellenem szemközti kiállásra szólítom-fel őt, »elménczségen, mellékes megtámadásokon, a' dologhoz nem tartozó de csipős észrevételeken, egy-egy magában semmit vagy viszást jelentő, 's ekkép bohó sor' kiemelésén kívül semmi talpra esett válasszal nem fogja, vagy jobban mondva nem fogja tudni viszonzni.« És pontban ugy lőn. 'S ekkép fölötte ügyesen cselekedett O. úr — ügyességén egyébiránt soha nem kétkedtem — hogy nem fogadott, miután most fizetni kellene; mert alig száradt-meg az érintett utolsó elmeszüleményem — miként O. ur kereszteli azt — és ime már Orosz ur' Századja¹ 60 és 66-dik számaiban ráakadok azon hősre, — kit már rég szerencsém van illy oldalról ismerni — ki jónak sőt tán hasznosnak is találja, rajtam éltem' minden állásában, az istálló' padlatitul kezdve a' magyar — akademia' és az országos terem küszöbeig szünetlenül paczkázni, de tüstint angolnaként kezeimből kicsúszik, midőn már azt vélem: megcsíptem őt, 's 'a csatát egészen más mezőre viszi, mint a' melyen azt gondatlanul megkezdté, 's kiállhatlanoknak tapasztalván viszonzásaim' súlyát, mindig

¹ Már bocsásson meg Orosz úr, hogy nem mondom 'Századunk', de valóban olly hamis században minő Orosz urnak Századja, nem tudnék élni, 's ekkép e' pár sort a' magyar közönség' számára sem írhatnám. Sz. I.

oldalról vagy hátulról támad-meg. És ennek valami betanult orosz manoeuvreinek kell lenni, melyben a fentisztelt hős némi idő óta már valóban nagy proficiens; csak-hogy igen el voltam készülve rá. Ugyanis Orosz úr szinte minden pénz-, vagy mit is mondok, elme-szüleményében személyemet barátságosan felkeresvén szerényen lebecsátkozik az istállókba is, a' versenygyepekre is, a' végett, hogy engem nagy ismeretivel oktasson, jobb utakra vezessen. 'S azelőtt illyesmin nem csudálkoztam, mikor O. ur még ugy gondolkozott, mint mi, 's ugy forgolódott honunk' oeconomiája körül mint mi, és ezért tüdődelmesen el is nyelegettem piluláit. Miként kelle azonban csudálkoznom, hogy még most is, midőn szerencsére kapott 's új tavasz derül repkényes halántékai körül és feléje mosolyg s nevet az egész el-nem-romlott természet, hogy most is, midőn honunkat még programmázza is, lelép magas állásáról rossz szagu istállókba, — ő, ki mindig olly jó szagban szeretett élni! — ez uj bizonyága, mikép à tous les coeurs bien nés la patrie est chère. De én nem veszem a dolgot tréfának, hanem legott megtámadom az uj »status« emberét: 'jöszteki gyepre, 's viaskodjunk azon téren, melyen megtámadtál. 'Mire ő nagy bölcsen hátat fordít 's bizonyossá teszi egyik beküldő urát, hogy nála nem fog szikrázni — mit egyébiránt ugy is tudtam, jöllehet rosszul beburkolt harag és felduzzadt pezderkedés helyett legalább egy kissé több elmebeli szikrát csakugyan vártam volna tőle — és azt állítja, mikép »a' tárgy magában olly csekély érdekű, hogy arra nem szeretné idejét veszteni.« — 's valósággal kár is volna azon drága 's annyi hasznosra fordított időért! — hogy fogalmain »a' sajtószabadságrul nem tisztábbak a yankeek' személyszabadsági elveinél;« — hogy »azon kevés szerencsétlenek sorába tartozik, kik infallibilitásomon kétkedésöket nyilvánítani merészelték«; hogy »ellenmondás nélkül nyújtja oda talpait az érdemlett bastonnadera!« — 's ezt jól teszi — mintha illyesekben már praktikus volna — igen, az érdemlett bastonnadera! — 's végre, hogy »ha illy kegyes kifakadások által drága főm (nem tudom, miért volna drága, hiszen nem fizetett érte soha senki is!) talán

valamelly isméti epebetegségtől megmentethetnék, még meg is csókolja a' sujtó atyai kezét, a' büntetésnek csak azon enyhítését kérvén ki magának, hogy az ily kiömlések' olvasásától kegyesen felmentessék — mit, közbevetőleg legyen mondva nem tehetek, és inkább a' bastonnadeot, ámbár néha-néha igen illenék, engedem el; mert ha nem olvasná meg O. ur kiömléseimet — mind halálig busulnék — nem csinálhatna azokbul valami ragou-t à la sauce piquante P. F.-féle elfásult barátjais szivrokoninak szájízére és nem kaczagtatna meg engem is találásai által, mikkel a' magyar községet táplálja, sokszor olly jó effectussal; — igen olly jó effectussal, min orvosom, ki javulásomat jobbadán O. ur talentumának tulajdonítja — nem csudálkozhaték eléggé. Mirabile dictu! mennyire ment az emberi nem, olly papirost állítani elő — de ezt bizonyosan nem magyar, hanem csak orosz találhatta fel — melly szerencsétlen epekórságban szenvedőknek nemcsak jó effectusokat okoz, hanem melly egyszersmind oly 'fain' és olly lágy is, hogy nem hiszem lenne nála külön minden czélokra — — — Olvassa azért, kérem, kiömléseimet ezentul is.

Hogy azonban O. ur nem maga veszi-fel a' keztyűt, mellyet neki veték, hanem azt inkább másra bízza, azt igen természetesnek tartom. Miért is bajlódnék olly elfogult nagy úr, csekélységemmel! non merita la spesa, — 's illyes mire szemes ember mai világban csak néz, — és miért fáradna saját becses személye — mellynek gyönyörű gömbölyke hasát már akkor is volt alkalmam csudálni 's irigyleni, midőn elfecsérlett nemzetségi portiók, rosszul sült experimentek és sikeretlen ügyeskedések mellett még vajmi kevés volt abba a' hasacskába tenni-való, melly most azonban, midőn mindenbül untig és váltig van, 's mint érintém uj csillag derült-fel fölötté, a' sok munka daczára, tudom, naprul napra földtekéibb — min, nem kétlem, velem együtt a' két testvérhaza, sőt minden becsületes ember, tiszta szívből örül — miért fáradna ellenem illy szerencsés állapotban, illy édes sinecura közt, mondom — ha van reservában olly hőse, mint P. F., ki soha sem, de ha már kell, álomban ül lóra! És illy daliát

ellenem küldeni, mély 's valósággal gonosz combinatio volt. Ennél ijesztőbb bajnokot valóban nem küldhet ellenem, de még maga az orosz czár is. Huj! mint nyargal ellenem — lépésben, mily veres a' képe — és milly ijesztő pontyszeme, mellyet nem nyit-fel, mert alszik, de azért még is lát 's ügyesebben jár, mint ki éber 's szeme nyílt. Ez bizony egyedül ex stemma natus, dicső nemzetségnek dicső ivadéka lehet! Ha mind ilyen a magyar, o! akkor legelső nemzete a' világnak. De mivel kezd dörögni, micsoda észvillámokkal sujtja szegény szerzői személyemet, ugyan miként recenseálja 'Nehány szavamat a lóverseny körül'? Azon naif vallomással, hogy ő azon tárgyban, mellyért láncsákat akar velem törni, "teljességgel nem kompetens. Mivel azonban nagyon szíven fekszik a' haza, azért igen örül, hogy most 'szikrázni' fog, mert a' híres Széchenyi (ez által engem ért a' csíntalan; O der Schmeichler!) két eszes embert vesz elő, Orosz urat t. i. és a' maréchalt; mi által (ugy-e a' szikrák által?) az igazság tisztán kerül napfényre (és nem tisztátlanul, mi már magában is nagy nyereség) a' hazának e' tárgyban is nagy hasznára."¹

"Már szinte több 15 esztendejénél, hogy a' lófuttatások' behozatala iránt első ülés tartaték nálunk" — így szól tovább — 's hogy "ő is jelen vala, mint általában minden közhasznunál s' a' t. — — 's hogy illy körülmények közt hinni kelle (kérdem kinek kelle hinni?) hogy majd ezeren futandnak a' futtatással, 's hogy száz ménes mai napig száz száz telivért állitand ki a' pályára." Mily dús phantasia!

Emlékezem, igen jól emlékezem, hogy azon időkben valami Judás-féle felebarát 's fele-magyar ült ugyan köztünk, de engem soha nem csalt-meg, mint sok mást. De hogy olly éleseszű 's mély belátásu mathematicus és mechanikus vett volna részt tanácskozásainkban — igazi Galilei, 'e' puor si muove! — ki 15 év leforgása után — miután soha legkisebb jó tanácsot nem, de 'a tárgyhoz egy garast sem adott, és az egész szolgálat, mellyet nekünk tett, abban álla, miszerint legalább

¹ A raguzai hercegről (Marmont tn) ki a lófuttatás ellen nyilatkozott, v. ö. a Bevezetésben mondottakat. Z. A.

azt referálta hiven, hogy rossz utakon nem járunk, czimbora-ságot nem kötünk, — ki, mondom, 15 év leforgása és néhány száz aranyka évenkénti díj után "ezeknek futását a' futtatással(?) 's hogy száz ménés mai napig száz száz telivért állítand ki a' pályára" — előre kiszámította és hitte volna, azt soha nem gondoltam. De így van a' világon! A' legnagyobb elmék sokszor észrevétlenül — sans être appréciés — mint viola a sövény mellett, illatoznak köztünk, 's csak a' jövőkor áldja hamvaikat, kívált ha annyi hasznót és nemest vittek végbe, 's annyi szerencsének valának szerzői, mint P. F.!

»S vajjon mit érünk? — így folytatja — "Bécsben évről évre kevesebb lovakat. A' fő vállalkozók közül sokan egészen visszavonultak. Futtatást nézni már nem is bon ton. Nők, testvérek, sőt a' billikom-vivók' szívrokonai betüszierint útnak eresztik a' lovakat 's gazdáikat(?) úgy hogy ha a' nemeslelkű Lichtensteini Alajos herczeg¹ a' futtatást szokott lelkesedésével nem gyámolítaná, már Bécsben a' futás ugy elakadt volna, mint egy fel nem huzott óra" (miért nem mondja inkább, mint 'némi magyar..... adósságai 'fizetése'; hiszen így sokkal közelebbbrül lett volna véve, 's így sokkal hathatósab a példa.)

"Futtatást nézni már nem is bon ton" — így szól. De nem mindig szólt így; és tudom néhány évvel ezelőtt igen nagyon bon tonnak tartotta a' futást, midőn egy régi dámához kapaszkodva ő is felcsúszhatott néha néha szeretett Bécsébe és a futtatásoknál is rendesen megjelent, hol nem lett volna tanácsos Ő kitünőségének egyedül, a kezeskedő dáma kísérete nélkül, megjelenni, mert legott nyakon ragadja őt hitelezőinek serege, ha érte nem áll jót és nem fizet időszakonként a jólelkű dáma. Ennyire jutott kaczagányos elődeink egyik, tüzes vassal kondorított fürtü, se' magyar se' semmi ivadéka!

¹ És valóban szerencse, hogy a' nemes herczeg illyes közhasznú tárgyakra szenteli tehetsége' egy részét, és dicső atyjának minden dicséretesben nyomdokát követvén, abban még előtte is áll, hogy némi banketirozott pseudo-magyar mágnások és elbukott színházi igazgatók által (egy személyben) nem hagyja magát whist, l'hombre és illyféle időtöltésekben kizsebeltetni. Sz. I.

"Ha országunk uagyjai... telivér méneseikkel hasonló jótéteményben részesítenék a' köznépet, gyorsan előhaladna a' lótenyésztés, gyorsabban, mint a' világnak minden versenyei által" — illyest is mond a' magát teljességgel incompetensnek valló mágnás. — Milly furcsa, de azért mégis milly mindennap 's minden tárgyaknál hallott contrast! A' legnagyobb szerénység és a' legnagyobb szemtelenség egymás mellett! "Én ugyan nem értek egy cseppet is a' dologhoz" — ez a' bevezetés; a vége pedig ez: "de azért mégis jobban tudnám következtetni a jó gyümölcsöket, mint ti, kik competensek vagytok."

De felhozott P. F. mágnás bajtársam errül nem tehet, mert hiszen nem olvasta azon könyvemet, mellyet bírál, hanem csak recenseálja; mibül — közbevetőleg legyen mondva — az sül ki, hogy nem könyvem, hanem személyem azon hegyes szálka, melly szemét bökdösi, minthogy — és ez a' rejtély' kulcsa, terveim egy kissé mégis szerencsésebben sikerültek, mint övéi, és így ő is szegényke martalékaúl lőn a' megbántott hiuság és irigység' azon daemoni családjának, melly az emberi kebel legnemesebb érzéseit is elfojtja 's fájdalom! mindig olly nagy szerepet játszott szegény honunknak a Kárpátoktól már most hiába övedzett határai közt.

"Könyvemet, első lapjai elolvasása után legott félretevé, mert nem képes — így szól — annyi néhány szót lovakrúl olvasni." De nem így áll a dolog; hanem azért tévé félre, mert nem tud magyarul, mi természet szerint nem lehet felette kedves érzés magyar mágnásban 's kivált örökösben! ki most végnapjaira honárul is kezd nem csak egy kissé eszmélgetni, sőt azokat elő is veszi, kik már rég állának a hazai gáton, míg ő mindennel csak azzal nem, mi magyar, és legfőkép német színházi örömökkal bajlódott.

És eddig terjed a' tisztelt és mély belátásu mágnás recensiója. De azért 'Néhány szavaim a' löverseny körül' — noha azokat nem olvasá, hanem csak gáncsolgatá a' gróf — még sem hangzottak-el minden haszon nélkül; mert midőn félretevé könyvemet, ím ezen okoskodásra fakadoz: "El nem fojthatok azonban ez alkalommal is néhány bús sóhajtást,

millyek minden alkalommal előtolakodnak annak szemléleténél, mik lehetnék 's mit vihetnék-ki, ha erőnket összeponstosítók." — "Hazánkban kevés az egyetértés, összetartás; osztályunkban teljesen hiányzik; mieink(?) közül sokan legnagyobb ellenségeink, 's ez okbul minden megtámadásoknak majdnem védetlenül ki vagyunk tétetve, 's a' t."

Milly arany betűk, milly igaz leczkzés! Csak az kár, hogy midőn Ő kitünősége, ki más' szemében látja a' szálkát, de magáéban nem a' gerendát, erős ecsettel festi 'mik lehetnék' ha egymás iránt irigyek nem volnánk, egymást sárral nem dobálnók, egymást a' guny' tajtékával be nem mocskolnók — éppen akkor látszik egészen elfelejteni, hogy két sorral felebb 's néhány sorral alább maga játsza azon gyűlöletes szerepet, melyet kárhoztat, személyem ellen annyi irigy fondorkodást koholván, munkálatimat annyi sárral dobálván, terveimet oly csípős gunynyal érintvén, mint csekély tehetsége csak bírja!

"Eldönthetlen bebizonyítására annak, milly keveset művelhet az egyes erő 's igyekezet még a, legdicsegetesb szándék mellett is, csak a már említett lángoló (nem annyira lángol biz ő, mint a' tisztelt gróf hiszi, és semmi esetre nem annyira, mint ő, ki télen is chapeau bas szokott járni, nehogy hajfürtjeiben baj essék) hazánkfiát, híres író, fényes országgyűlési szónokot hozom-fel, ki szinte husz évek óta ritka állhatatossággal igyekszik kedvencz ideáit a' hon' boldogítására létrehozni. És mégis vajjon mennyire hajthatá végre terveit?"

Igy okoskodik a' Gróf. 'S teljes igazsága van. Mert hogy ügyekeztem, sokat fáradoztam és szándékom tiszta — az olly igaz, valamint az is az, hogy *egy tervemet sem vittem egészen végbe, és számnélküli terveim koporsóba szálllandanak velem.* De ugyan miért nem vittem terveim' egyikét is, ugy mint akarám, tökéletesen végbe, 's miért fog rám kerülni a' halandók' köz sorsa is előbb, mintsem csak tizedrészét is megpendíthetném mind annak mit 'oly kimondhatlan gyönyör-érzéssel álmodtam anyaföldünk' jövődő felemelkedése 's köz boldogsága iránt' — azt — négy szem közt — megmondom a Gróf-

nak. Nem azért, mintha nem birta volna velőm terveim józan alapokra állítását, mintha nem bírták volna vállaim a' mindennapi meg nem szünő hangya-munkát, mit büszke öntudattal merek állítani — hanem azért fogom éltemet felette kevés, tán szinte minden haszon nélkül leélni, mert honunk tehetős-beinek nagy száma csak olly magyar, csak olly hazafi, csak olly ember, mint a' Gróf! ki egyetértésre tanít, midőn maga üldöz, — barátságra szólít-fel, maga ellenben álbarát — ki segéd-kéz után esdeklik, maga pedig honfitársát elbuktatni ügyekszik.

Nézzen a' Gróf csak ezen tükörbe! 's ha színes bőre nem tette őt maga maga előtt még egészen ismeretlenné, bizonyosan ráismer saját személyére, 's honunk minden bajainak gyökér-okára. Oh nem létez' ez kormányunkban, mert az atyai 's szelid; 's nem létez' honunk ifjú reményeiben, mert ezeknek egyedüli hibája: az élettavaszi forróbb vér 's anyaföldünk' minden mértéken tuli bálványozása; 's hát hol fekszik? Azon félig-meddig rothadt támaszaiban a' hazának, kiknek se' szivük, se' lelkük, de még csak képük se' magyar.

"A Buda-Pest közötti híd nem áll még fenn" ezt is szemre hányja a' Gróf. Valóban dicső! Mintha ő fáradott volna érette, 's én henyélek vala, 's én rontanám-meg! 'S bizonyosan nem is fog felállani soha, ha a' vállalkozók csak olly velővel bírnának, mint a' Gróf, 's annyi nyereségvágygyal kapcsolnák a' vállalatot össze — mit az országos küldöttség bizonyosan nem fogadna-el — mint a' mennyi furcsa színü hasznokat tudott a Gróf éltén keresztül mindenféle vállalatiban magának kicsikarni: jól lehet elvégre 'Wie gewonnen, so zerronnen.' 'S nem is álland fel soha a' gunyolt híd — arrul bizonyossá teszem a Grófot — ha a' nemzet' képviselői, kikre bízva van e' tárgy' életbe-hozása, csak olly hazafiak volnának mint a' Gróf.

Orosz ur' Századjának 66-dik számát pedig így kezdi meg P. F.: "Egy másik kedvencz ideája gróf Széchenyinek, a' gőzhajózás, s' a' t." Mit Orosz ur ezen felette logikai jegyzéssel kísér:

»Itt tévedésben vagyon a' t. beküldő ur; mert a' gőzhajózás gr. Széchenyinek minden befolyása nélkül hozatván-be honunkba, nem lehetett kedvencz ideája. Az első próbák ugyanis már mintegy 16 évek előtt tétettek, midőn a' gróf még semmi közvetlen részt nem vett a' honi vállalatokban. E' próbák azonban, mellyekkel két külföldi állott elő, nem igen kedvező sikert nyujtván, a tárgy több esztendőig heverőben maradt, míg a mostani gőzhajó-társaság összeállott, de a' gróf legtávolabbi befolyása nélkül, ki a' tervet elején nem is igen kedvelte, noha későbben a' társaságba állván, annak munkás tagja lőn. De a gőzhajózás mai napig szintugy virágoznék hazánkban, ha a' gróf nem állott volna is a' társaságba. A' hiedelem azonban, mintha ő a gőzhajózást nálunk létrehozta volna, igen elterjedt az országban, 's még csak a' mult hónapban ezeket olvasók a' »Hasznos Multságok« 5dik számában:

Világfolyóvá lángezed a Dunát
 Avatni készül; hogy lebeg eddig is
 Hullámain több gőzöny, áldást
 Hozva reád, egyedül te mived.

Sőt sokan a' grófot még a' gőzhajók' feltalálójának is tartják, kivált az alsóbb osztályokban, mint azt magam is többször hallottam; névszerint egykor, mintegy négy év előtt, a' gőzhajó elindulásakor a' pozsonyi hídon állván három alföldi-forma ember mellett, ezek így üdvözlék az elmenő gőzöst: »Éljen a haza! Éljen gróf Széchenyi!« — s az egyik társaihoz fordulván ezeket tevé hozzá: »Ezt csak magyar találhatta fel! — A' szerk.«

Már miért nem volna és lehetne kedvencz ideám a' gőzhajózás, mert nem én vagyok szerzője? — e' következtetés' logicáját csekély eszemmel nem igen látom át; de illy kis inconsequentiát — mert hiszen *nonnunquam et magnus dormitat Homerus* — szívesen megbocsátok Orosz urnak azon nagy szolgálatért, mellyet értem tesz, midőn végre ő is segít a' közönség' szemét felnyitni, hogy nem én vagyok szerzője a' magyar gőzhajózásnak. Én ugyan eleget mondtam mind ezt

nemcsak szóval, hanem több közleményeimben¹ is — mert valóban nem szeretek idegen tollakkal ékeskedni; — de csak nem akarta elhinni a' nagy közönség, miről én nem tehetek. Most azonban, hála az égnek, szétpattant a bitorlott hír és név, 's a' közönség majd átlátja egészen nemcsak azt, hogy »a' gőzhajózás mai napig szintugy virágoznék hazánkban, ha én nem állottam volna is a' társaságba«, hanem hogy »halálom nélkül tán még tovább is terjedend az, mint Linztől Trapezuntig és Smyrnáig; finanszialis része pedig ugyan másképp áll ha azt az igazgatóság Orosz urra bizza. Csak azt sajnálom, hogy Orosz ur — szokása szerint a' három alföldi-forma embert akarja nevetségessé tenni; mert hogy valaki hazánkban a' gőzhajót magyar találmánynak gondolja, azt bizony soha nem hinném, ha olly hiteles szájból nem hallom, mint Orosz ur, kinek szavaiban kételkedni nem szabad. Érdekesb, vagy jobban mondva »felette érdekes« része az említett századi számnak azonban az — és ennek nem örülhetni eléggé — miszerint biztossá teszi az utazó közönséget a' tisztelt P. F., hogy »nem sokára összeálland egy társaság, mellynek tökéletesb alkotásu gőzösei csak mintegy 18—24 hüvelykig merülnek le, 's így sem a' zátonyoktól nem félhetők, sem nem kénytelenek egy órányi távolságra Bécstől kikötni, hanem a' Duna' kisebb ágán is szinte a' város' belsejéig járhatnak. E' gőzösök sebessége kétszeres² leend a' mostani gőzhajók sebességéhez képest, 's így Pestről Pozsonyig nem leend szükséges éjt rajtok tölteni,³

¹ Többek közül, az 1834-diki Társalkodó 67-ik számában ezt mondtam: »1829—30ban építetett az I. Ferencz, 60 ló-erejű gőzhajó! satb. Lásd az egész idézett helyet a 27-dik lapon.

»Néhány szó a löverseny körül« című munkám 185ik lapján pedig ez áll: »— — — ugy mostani népszerűtlenségemet megint leginkább az által nyertem, hogy túlzó barátim igen is magasra érdemimen felül emeltek, torony-csúcsra állítottak, arczképemet felhőkben hajók 's hidak fölé helyezék, — mellyeket másoknak köszönhetni, vagy mellyek még nem is léteznek, vagy mások által építendőek — nagy hazafinak kereszteltek 's tudja Isten, tőlem milly időfolyam elleni óriási csuda-tetteket vártak; s' a' t. s' a' t. Sz. I.

² Igen csudálom, hogy itt O. ur egy kis megjegyzést nem tett »hátsó kapunak«, mellyen annak idejében ki lehetne surranni barátja P. F.-nek; mert az a' kétszeres sebesség tán mégis egy kissé igen merész ígéret 's a' közönség előbb-utóbb megboszulja illy mystificalóját. Sz. I.

³ Leghosszabb nyári napot vevén fel; tehát csak mintegy 18 óráig fognak evezni. Sz. I.

Bécsből pedig Pestre még a' rövid napokban is, úgy lehetend eljutni¹, hogy az utas nem lesz kénytelen három órákor felkelni² 's a' t.«

Már ezek olly ígéreték, mi szerint lehetetlen 1838. augusztus 16át fel nem jegyezni, mint azon napot, mellyen P. F. biztossá teszi az utazó közönséget illy új hazai kéjelem' megnyerése felől; és ez okbul ünnepélyesen fel is szólítom mind a' tisztelt grófot, mind a' magyar közönséget; 's pedig a' grófot arra, hogy ,legyen szavának ura', a' tisztelt közönséget pedig felvigyázásra: valljon teljesítendi-é a' gróf ígérését nem sokára! Én már most is kiáltom, mint éltem' minden pillanatiban ohajtom ,Éljen a' haza!', de akkor, ha teljesíti P. F. szép ígérését, még azt is egekbe rivalom: ,Éljen Orosz ur, P. F. et Co!' — Előre tehát vitézek!

A' 16 év előtti gőzhajó-vállalat, ha nem csalatkozom, ugyan P. F. vezérlése alatt volt, 's nem igen sikerült; de hiszen mit tesz az? 16 év alatt nagy előmenetelt tehet az ember, kivált ha machineriákkal — jóllehet csak színháziakkal is — mindigi gyakorlása volt.

»Milly tömérdek summákat áldozott atyáskodó kormányunk, gr. Széchenyi' indítványa' következtében a' vaskapui szirtek kipusztítására, 's a Duna' medrének rendszeresítésére! — 'S kérdem keletkezett-e a' reménylett 's megígért siker?« Így folytatja P. F. bírálatát ,Néhány szavaimnak a lóverseny körül'. Már mit reménylett a' Gróf, mit nem — azt nem tudom, de annyit mondhatok, hogy én — miután a 14 mérföldnyi Duna, Moldvátul Gladováig kimondhatlan fáradság és veszély közt ki volt mérve és sondirozva — mi egyébiránt nem az én érdemem, mert én csak kéjedelmesen partrul néztem, midőn az illetők dolgoztak; — miután A-tul Z-ig minden tervek tökéletesen elkészültek, és a világnak legelső víz-építészeitül helybenhagyattak — miután számos munkák teljes

¹ Tehát valami 10 sőt 8½ óra alatt; mert kétszer evezendnek olly sebesen mint a' mieink, mellyek rendszerint 17 óra alatt végzik be utjokat Bécsről Pestig. *Sz. I.*

² Mi kivált olyanoknak vajmi kéjelmes leend, kik a' haza javára 9—10 óráig szoktak ágyban maradni. *Sz. I.*

sikerrel el is végződtek — soha semmit nem ígértem, sőt az 1834-iki Társalkodó 88ik számában ezt írtam: »A' kezdet meg van már téve; de ugyan nagy fába vágva a fejsze, úgy hogy ha az egyesült nemzet nem huzza azt ismét ki, 's nem végzi dicsően a megkezdett munkát, félek »tán csak kegyetlenül kecsegtető édes álom volt mindaz, mi honunk jövőndő kifejléséről mutatkozott!«

»A' vaskapui közlekedés« — folytatja tovább P. F. — »ugyanazon akadályoknak van kitétetve ma, mint századok előtt, mert most is kénytelen az utas elhagyni hajóját, kocsira rakni portékáit 's több mérföldnyi kocsizás után más hajóra szállni 's rakodni. Ha ez már szakadatlan vízi közlekedés, mint azt több helyütt hirdettetik, akkor a' földközi tenger is összefügg már a vörössel, mert hiszen ott is csak egy kis szárazföldi ut szakasztja félben a' hajózást. Hogy pedig újabb időkben egy két hajó keresztül evezett a' Duna' veszedelmes pontjain, az inkább Hero-ra 's Leanderre emlékeztet 's hihetőleg lord Byron illy utazásban sokkal nagyobb örömét lelte volna, mint a' szorgalmatos és számítani tudó kalmár. Így tehát a' sok készülétek', költségek', diplomatai alkudozások' feszült várakozások' egész eredménye lett egy nagy semmi; mert egy dunaparti száraz útnak helyreállítása nem az, mi ígértetett, 's illy munka sokkal kisebb költségekkel és szertartással mehetett volna végbe. A' Vaskapu azonban mindeddig zárva előttünk, noha sok hazánkfia az ellenkezőt hiszi.«

Bizony szép! Miután azonban nem én vagyok a' gőzhajózás' szerzője, és az alsó Duna' szabályozása körül sem vagyok egyéb mint eszköz: itt arra bátorodom a' tisztelt Grófot emlékeztetni, hogy valóban furcsa a' Gróf szájában — ki agg kora' daczára soha legkisebb valósággal közhasznat sem vitt végbe, — olly férfiak ellen gördíteni a' Nagy Semmit, kik nyolcz év' leforgása alatt, nem csekély áldozatokkal 's fáradsággal lehetővé tették, hogy utas megfélemlítő kéjelemmel 14 nap alatt Linzből Konstantinápolyig juthasson; — 's igen illik — szerkesztőjével együtt — azok ellen kiáltania kigyót békát, — kik — míg ő kályha mögött összetartás, rokon-

keblüsség 's a' t. felől moralizált — emberségesen 's állhatatosan munkáltak, 's így a' nemzet örök háláját annyira megérdemlék, mint b. Puthon, Benvenuti 's a' t. — és miért e' kiáltozásuk? Mert a' munka — mellyhez pénztár is kell — még be nem végződött! Vagy azt gondolta a' Gróf — minden költség nélkül, 's néhány év alatt be lesz végezve az óriási munka? már ebből is látszik, milly velő lakja fejét. »Egy dunaparti száraz utnak helyre állítása (mintha egyéb semmi nem történt volna) nem az, mi ígértetett — így szól — 's illy munka sokkal kisebb költségekkel 's szertartással mehetett volna végbe.« De itt kérdem a' Grófot, mondja meg világosan, mi ígértetett? Vagy tán azt tartja ígéretnek, mi csekély eszén káprázott keresztül? 'S majd meglássuk miként fogja a' kétszer olly sebesen evező és 18—24 hüvelknyire merülő gőzöseivel állni szavát! Mi pedig azon sort illeti, hogy a' munka »sokkal kisebb költségekkel« mehetett volna végbe: miután én a' tárgynak sem technikai sem finansziális részét nem viszem, azoknak pedig, kik azt vitték és viszik, kis ujok is többet ér, mint az egész Gróf — egyenesen azt viszonzom: Ez rágalom, 's ha becsületes ember a' Gróf, bebizonyítani fogja állítását. —

Mit a' Vaskapuról mond a' Gróf, az őt egy categoriába helyezi Orosz urral, ki néhány évvel ezelőtt úgy látszik azt gondolta, hogy a' vaskapu valósággal valami kapu — és fekete kapunak is nevezte — mellyet csak úgy lehetne felnyitni, mint ügyességgel orzók nyitnak fel ládákat 's kapukat. De a' Vaskapu nem kapu, hanem e' nevezet alatt azon számos vízrohasásokat kell érteni, mellyek az alsó Dunának mintegy 14 mérföldnyi hosszában léteznek. 'S hogy illyeseket néhány év alatt, csekély költséggel 's nemzeti segítség nélkül — mellyért szünetlen esedeztem, de siker nélkül — el lehessen rendezni, azt csak gyermeki vagy elfásult velő képzelheti. Bizonyossá tehetem egyébiránt mind a' tisztelt Grófot 's Orosz urat, mind a' magyar közönséget, hogy valamint mind az, mi eddig történt, kitűzött terv után 's józan logika szerint történt: úgy előbb utóbb, félig meddig, vagy tökéletesen be is fog végeztetni az egész, miként t. i. a' magyar nemzet előbb utóbb, félig meddig,

vagy tökéletesen figyelmét 's bőkezűségét azon csatornájára is fogja fordítani, melly sokszor, 's legközelebbbrül is átka volt, de legnagyobb kincse is lehet! A' terveket, valamint az eddig történeteket illetőleg pedig, bár vizsgálná meg azokat a' nemzeti képviselőség minélelőbb 's minél kíméletlenebbül. 'S innen, tudom, kielégítő válasz kerekednék ki a' Gróf rágalmira. Tegyen azért a' Gróf indítványt eziránt! mire most egyenesen felszólítom.

A' Duna medrének kitisztítására is leereszkedik a' Gróf. De ezt kár volt említnie; mert igen elárulá hig velejét azon hiedelme által, hogy az »angol erőműves hajó« néhány év alatt kitisztítja a' Duna medrét Pozsonyul Pestig, 's még akkor is dolgozik, ha rá költséget nem szánnak 's nem fűtik. A' »Vidra ubi es?«-hez még azt kellett volna tenni a' Grófnak, ha egy gőzös megakad: »Vidra apporte«. Mi haszna volt Vidrának azonban, tudják azok, kik az óbudai telelő kifejlődései folyamatát ismerik 's a' t.

Orosz urnak az említett lapbani második asteriscusára pedig azt válaszolom, hogy ha csak egy kissé nagyobb körben kering, mint Paks', Pest', Kőszeg' és Pozsony' határai közt, minden fejtörés nélkül rég kitalálja, mikép a' Rajna hótartói — az amerikai folyókrul egy szót sem szólva — sokkal nagyobbak, mint a' Dunáéi, minélfogva a' Rajna soha nem is olly siker, mint néha a' szőke Duna, és azért a' hajózás ezen sokkal szövevényesb is.

A' Duna' vizének alászállása iránt a' ,Világ'-bul és az 1834. Társalkodó 88. számából felhordott előbbi nézetimet vagy inkább B. (*Beszédes*) nézetit pedig későbbi nézetimmal vagy inkább V. (*Vásárhelyi*) nézetivel már rég megigazitottam. Mit Orosz ur tudhatott volna, ha közlésimet olvassa. Miután azonban nem olvassa — jöllehet olly hamisan idézget egyet mást belőlök, mintha igen is gondosan olvasná, sőt mintha b. bankaként keresgetne is valamit bennük — minden vád és szemrehányástul feloldom, ismét 's ismét kérvén őt: 'venne magának egy kis időt 's olvasná irkafirkáimat, és kísérné, vagy kísértetné minden léptemet is; mert ha e' kettőt nem cselekszi,

akkor jó lélekismérettel vagy legalább némi plausibilitással nem gyalázhat' — mi rám nézve felette nagy kár volna, mert valamint nagyon nevelte egy időben barátim számát azon hír, hogy a' hóhér elégetendi könyvemet, úgy most ismét a' »Hirnök« és »Orosz ur' századja« állítand sokak előtt egy kis jobb hitelbe, 's azért minél inkább lealacsonyítani ügyekszik személyemet e' pár-lap, annál inkább fogok örülni, minthogy ekkép sok magyar ember — és ezt magyar vérem sejteti velem — ki most tán nem legjobb akaróm, irántam tán engesztelődésre olvadand, 's azt mondja — mint már többektől hallottam, kik fel is szólítanak: 'Illyest ne szenvednék' — ,ez már mégis sok és igen is vastag, 's ennyi sárdobálást még sem érdemlék'; és így szívesen köszönöm O. úr' eddigi szolgálátit és ajánlom magamat a' jövőndőre is, — midőn azt reménylem, sőt hiszem: O. ur sem neheztel rám; hiszen egészen ingyen, — csupa indulatosságbul 's személyességbül csak nem fáradoz velem annyit, — 's így midőn multság mellett egy kis hasznót is hajtok neki, nem volna szép, háládatlansággal viseltetnie irántam; és azért biztosan elvárom a' lóháton alvó hősnök legközelebbi megjelenését, O. ur asteriscusaival körül csillagozva.

(Tán folytatjuk, tán nem.)¹

¹ Folytatása nincs. Z. A.

Nemzeti casino.

Tudjuk, hogy Széchenyi a pesti nemzeti casinót nem közönséges mulató helynek, hanem valóságos »intézetnek« tekinté, melynek kebelében az ország színét javát egyesítendő volt. Félre nem ismerhetjük e törekvés fontosságát oly időben, mikor még közéletünknek és társadalmunknak, a minden harmadik évben Pozsonyban egybegyülő országgyűlésen kívül, góczpontja nem volt, s közszellemet, igazi közéletet, fővárost, szétszórt atómokból teremteni kellett. Azért fektetett nagy súlyt Sz. kiváló férfiak, (p. o. Metternich hg. legalább névleges) belépésére, s szólított fel előkelő körökön kívül kitünőbb polgárokat is csatlakozásra; egyuttal legalkalmasb eszközt látott benne idegen látogatók, utazók satb. ide vonzására. Természetes, hogy egyik legforróbb ohajtása volt ily szellemi központnak az ország szívében állandósítása, s egy saját házában, részvények útján, leendő biztos elhelyezése. E szerencsés kezdeményével megelőzte Bécset, a birodalom ünnepelt székhelyét.

A minden egyes taghoz e czélból intézett körlevélnek hirlapi úton is közzététele, melynek fényes sikere volt, méltó helyet követel tehát e gyűjteményben, s nem fogja figyelmét elkerülni azoknak, a kik nemzeti és társadalmi fejlődésünket tanulmányozzák.

Felszólítás a' pesti nemz. Casino tagjaihoz.

Pest, febr. 15. 1839.

(Társalkodó 1839. 15. sz. febr. 20.)

Több éve már, hogy a' pesti n. casinotársaság, nemcsak biztosb és tartósb megalapítása, hanem kellemei- s hasznos létének tágíthatása végett is, alkalmas háznak sajátjáté-tételét egy akarattal 's egy szóval elhatározá. Eddigelé azonban e' köz kívánatnak nem lón sikere. Résziñt nem találkozott olly ház vagy üres telek, melly mind helyzete- 's terjedelmére, mind fekvésére vagy már meglevő elosztására nézve azon feltételeknek teljesen megfelelt volna, mellyek társasági lak szer-

zésénél szem előtt tartandók. — Részint nem volt, elegendő részvevők hija miatt, annyira kifejtve azon terv, melly szerint az érintett megszerzés végbemehetett volna, vagy jobban mondva nem volt elegendő tehetség készen, a' kedvező pillanatokat sikeresen használhatni — mi okbul a Casino, alkalmas saját ház' szerzésétül több ízben elesett. Sajnosan tapasztalván ezt az e' tárgyban megbízott küldöttség 's látván, miként fogna naprul-napra mindinkább kiszorittatni minden alkalmas helyzetbül, 's e szerint mindig távolabb esni céljátul a' társaság; a' legközelebb tartott casinói közgyűlésben ez aggodalmát előterjeszté; midőn a' választottság teljes hatalommal felruházva lőn »minden módon valósítani az annyszor kimondott 's megállapított köz ohajtást«.

Végzett is a' választottság, tegnapi ülésében, olyast, miután bizodalommal reményli megbízatása' sikerét, mennyiben ez t. i. pénztehetségtől függend; mert vallyon fog e zentül alkalmas eladó-ház vagy házhely találkozni, most, midőn ezek ára, kivált az utolsó árvíz óta, igen felment, sőt azóta jobbadán olly birtokosok' kezeiben léteznek, kik azokon többé túl nem adnak; 's így a' már 1831ben megpendített tárgy' sikerítése lehetséges-e még — az más kérdés; mirül a megbízott küldöttség természetesen nem felelhet. — Mielőtt azonban a' választottság' tegnapi végzésérül tennék említést, szükségesnek tartom, az illetőkkel még elébb közleni azt is, milly terv szerint határzá el saját lak' birtokába jutását a' n. casino-társaság'. 'S ugyanis:

Feltéve hogy 200,000 pengő forint azon summa,¹ melyért alkalmas telket vásárlani 's arra célirányos casinói lak-

¹) Kétszáz ezer pgő forintot, kerek summa gyanánt, egyedül a' terv' könnyebb felvilágosithatása végett vettem-fel; minthogy előleg szigorú pontossággal nem tudhatni, mennyibe kerülend alkalmas ház' vétele 's módosítása, vagy egészen ujnak építése. Kevesebbe 200,000 pgő forintnál azonban alkalmasint nem fog telni, sőt hihetőleg többbe; 's pedig, mert olly helyzet, hová Budát 's Pestet 's minden egyéb érdeket tekintve casinói lak illenék — ha még szerezhető — felette drága, 's naprul napra drágább lesz; 's e' felett, mert nem volna kívánatos, hogy a' társaság mintegy hátrafelé indulván, saját házát szűkebben 's kevesb kényelemmel lakná, mint mostani bérlett szállását, miszerint csak tágas és csinos építvény felelne meg a' célznak. Sz. I.

házat építeni, vagy valamelly már épült jó fekvésű házat venni 's azt a' casinói szükségekhez alkalmazni lehetne; 40,000 pgő forint¹ tőkéjét az építendő vagy módosítandó házba határozta fektetni a' társaság, a' hátralevő 160,000 pengő forint' megszerzését pedig 320 darab, 500 pgő forintos részvények' kibocsátása által kívánja eszközteni, melly summának kamatja a' casino-társaság' jövedelmiből fizettetnék 's ekkép mind hypothekára nézve — melly felette jó mert pesti ház — mind a' kamatokat tekintve biztos helyre volna állítva az így egybegyüfendő pénz, 's lassanként a' casinó jövedelmeiből eltörlesztés által kifizetve, végre sajátul maradna-meg a' casino-társaságnak a' ház.

'S fő vonásokban ez volt azon terv 's most is az, mellyet a n. casino, említett céljának elérése végett kitűzött. A részvények azonban nem keltek, 's nyolcz év' leforgása alatt nagy ügygyel-bajjal sem tudta a' választottság, a' fenn említett casinói 40,000 pgő forintot is ide értve, csak 100,000 pengő forintra is nevelni az e' tárgyú aláírást. A' résztvenni akarók száma pedig annyira van kimerítve már, mikép hihetőleg alig kelend még néhány részvénnyel több el, 's így soha nem éri célját a' társaság, ha a' választottság fenn-érintettem ülésében, a' kitűzött tervet szigorun megtartván, annak alkalmazásában a' leteendő részvényeknek kamatját száztúli 5-ről 6-ra nem emeli. Ezt cselekedvén azonban —, miután 5 száztúlival célzt nem ért, 's egyébiránt hazánkban a' törvényes legfőbb kamat is 6 — nem kételkedhetni, hogy mostani időben, mikor a kamatláb olly alacsony, lehető legbiztosb helyre hatos kamatra ne lehessen

¹ — Jóllehet a' casinói pénztár 1838ki állapotjáról szóló jelentésben csak 36,962 pgő for. tőke van kimutatva, azért mégis bátran vehetni 40,000 pgő forintot a' társaság' tőkéjéül fel; mert gőzhajó-társasági részvényei — 30 darab — csak 500 pengő forintjával vannak kitéve, holott ezek' becse most szintén 600 pgő forintra rúg, 's ekkép már ez által is 3000 pgő forinttal többet számíthatni a' kimutatott tőke-summánál; 's továbbá, mert a' casinó mostani jövedelme után, mellyet tőkének kamatai 's 557 tagjának évi rész-fizetése következtében az idén 29.600 pengő forintnál többre vehetni fel előleg, és a' lassanként behajtandó 18,650 pengő forint résztartozások után csak remélhetni, hogy e' folyó 1839diki évben házvételre nemcsak 40,000, de 45,000 pgő forint, sőt még több casinói tőke is ki fog kerekedni. Sz. I.

sen egy pár száz ezer forintot kapni, midőn e' szép gyümölcsöz-
tetéssel egy közhasznú intézet' megalapítása is eszközöltetik
egyszersmind. 'S hogy e hiedelem nem felszines nézet csak,
onnan is kitetszik, mikép tegnap óta, midőn a száztúli 6 ki-
lőn mondva, hevenyében 42 részvény iratott alá olly tárgyra,
mely a' legutolsó három évben úgy szólván egy lépést sem
mozdult előre. —

Nehogy azonban a n. casinónak egyetlen egy részese is
ki legyen zárva azon jótéteménybül »rendelkezésére álló pén-
zét, tetszése szerint, e' biztos helyre hatos kamattal kiadhatni,
egyszersmind előmozdítván testülete érdekét« — az határoz-
tatott, hogy én alulirt, hazai hirlapjaink által — mellyeknek
legalább egyikét a' n. casinó minden tagjának kezében meg-
fordulni gondoljuk — ezeknek közhirrre tegyem 's tudtokra
adjam, mikép részvételre szólítja fel őket a' társaság; 's hogy
ne sajnálnák jó eleve, 's minden esetre e' f. évi május' 15ő
napjáig, melly legkésőbb határidő, Pestre Kappel Fridrik nagy-
kereskedő urhoz bérmentve intézendő levél által kijelenteni
netaláni szándékjokat, hány 500 pgő forintos házrészvényben
kivánnak részesülni? A' casino társaság mig fenáll, kezeskedik
jövedelme által a' hatos kamat' rendes fizetéseért; ha pedig
meg szünnék — mit eddigi folyvásti gyarapodásánál fogva nem
igen tehetni fel — minden esetre megmaradna a ház-rész-
vényeseknek a' megszerzett ház és a' megszűnt casino társa-
ságnak a' házba fektetett minden tőkéje. Melly megbizátásomat
teljesítve, csak azon egyet jegyzem még ezennel meg, hogy
közhatározásnál fogva az említett módon egyedül n. casinói
tag vehet e' házszerzési vállalatban részt. — Pest, február'
15-én 1839.

Gr. Széchenyi István.

Minimum.

Széchenyi kezdettől fogva nagy súlyt fektetett arra, hogy a vezérszerepre hivatott két municipiumnál, Pest vármegyénél és a fővárosban, állást foglalhasson, (»Figere pedem!«) s reform-eszméinek híveket toborzhasson. (V. ö. erről Fáy András, Budapest. Szemle 1892. 15 k.) A színházi megyei választmányba, mint szakértő hivatott meg, s döntő szavazatot csak akkor nyert, mikor táblabíróvá is kineveztetett, úgy mint a városnál is a »Százasközségi« testületbe beválasztatott. A színházon kívül, mely annyi gondot szerzett, erősen dolgozott a Hid ügyében, s főleg a vámmentesesség nemesi kiváltságának megdöntésén. A megyének az országgyűlési utasítások készítésével foglalkozó külön választmányába csak némi erőltetéssel juthatott be; de nem is késett a megtiszteltetést, buzgó részvétével, igazolni. A bizottság lelkesen csatlakozott hozzá, s indítványait, úgy a kamatok kamatja, mint (a rendszeres munkálatok sorában) egy 3 millió forintos országos alap, valamint a Polytechnicum, s az itt bővebben tárgyalt Minimum iránt, ezt még fokozva is 30 holdról 50-re pártolólág terjesztette a közgyűlés elé, a mi, mellesleg mondva, t. k. különösen Fáy András érdeme volt. A minimum eszménye nem volt nálunk új, a mennyiben az urbéri telek egy negyeden alul törvény szerint felosztható nem volt. Az elvnek a közép és kisbirtokú nemességre is kiterjesztése, melyet Széchenyinek főleg faji és nemzetiségi előszeretete sugalt, éppen azoknak ütközött ellenszenvébe, a kiknek javára czélzott. A közgyűlés elejtette; s az országban is viszhangra alig talált, úgy hogy ezt az eszmét is a Széchenyi bukott eszméi közé kell sorolnunk.

Különben teljes összhangban áll az nemcsak Sz. nek a magyar faj és nemzetiség iránti előszeretetével, hanem egyéb munkáiban is elszórttan nyilvánított közgazdasági s állambölcsészeti, eredeti nézeteivel. P. o. a népesség szaporodására, daczára a munkás kezek elismert hiányának, kevés súlyt fektetett, az egyes honpolgárok anyagi jóléte s erkölcsi emelkedettsége irányában; ugyancsak a kivitelt kevesbé fontosnak nézte, mint a belső consumtiót, mert: nem a nép sokasága okozza egy vidék felvirágzását, hanem minémisége sath. (L. Hitel, Világ, s főleg Stádium). Szoros logikai

összefüggésben van vele a Polytechnicum sürgetése, s minden alkalomnak felhasználása, hogy a röghöz kötött szegény nemes más-nemű foglalkozás után lásson, s ipar és kereskedés terén szerezzen magának jobb existenciát.

A' Minimum' kérdése.

Pest, máj. 20. 1839.

(Társalkodó 1839. 45. sz. június 5.)

Legyen gondod, mindennapi szükségedet kipótolni,
oh halandó! de egyszersmind ne mulasztad el,
halhatatlan lelkednél fogva, a jövőkor' számára
is hintegetni hasznos magvakat!

Most, midőn nem sokára ránk virad országgyűlésünk' napja, úgy hiszem, mindenkinek, ki legkisebb részecskével is bír a' törvényhozásban, legszentebb kötelessége, magába szállni, 's bucsút adván mellékes tekintetnek, szenvedély-sugta túlságoknak, tiszta lélekkel fontolóra venni: mit volna kerülni jó, mit kivinni ohajtható. E' meggyőződéstül vezérelve hoztam én is, mint t. Pest vármegye' részéről az országgyűlési utasítás' készítése végett kinevezett küldöttség' egyik érdemetlen tagja, néhány javaslatot szőnyegre.

»A' fizetetlen kamatnak kamatja is fizettetnék ezentúl,« azaz: »pénz dolgában a' régi rend [?] is megmaradna a' régi rendszeretők' számára, de olly törvény is alkottatnék, melly a fizetetlen kamatok' kamatozását is parancsolná, hanem egyedül azoknak, kik önként 's maguk vetnék magukat az uj törvény' hatása alá.« — Ez volt egyik javaslatom; s hiszem, ha országosan elfogadtatnék 's törvény által fel lenne szentelve, addig is, míg a' hitelnek valódi alapja rakatnék meg, nagyon segítne lelkes de szegény hazánkfiain; mert ha olcsón nem is, csakugyan könnyebben 's nagyobb mennyiségben juthatnának pénzhez, mint a' mai napirend' igazságai közt, hol törvényes: kamatnak kamatját nem fizetni; minélfogva sok' törvényeseket látunk is, kik a' 'nem-fizetési systema' dicső pályáján andalogván, nagy-eszesen meggazdálkodják, ha nem is az igazság' 's becsület', de legalább a' jó hazai törvények aegise alatt a'

kamatnak kamatját, melly hattal száztúl kamatot kamatra halmozva tizenkét év' folytában éppen olly magasra rúg, mint a' tőke maga. Valóban szép találmány! És javaslatom nemcsak a' küldöttség, hanem a' tisztelt megye előtt is kedvezést nyert! Adna Isten színtolly szerencsét ott fenn is, hol annyi megye, annyi város, és még két tábla is áll szemközt, 's mindennek fölött még a' fejedelmi kedvezés is mulhatatlanul szükséges.

Másik javaslatom: egy műegyetemi intézetnek Pesten leendő felállítása volt, melly ha másra nem, legalább arra csakugyan nagy hasznu lenne, mikép hazánkban jó-módú ifjak, a' nélkül hogy kénytelenek lennének külföldön ütni fel sátorukat, valami mások is lehetnének mint jogászok, valami másra is kiképezhetnék magokat mint jogászságra. Ez is el lön fogadva. Így ha jól emlékezem, némi más indítványokat is tettem, különösen a' pesti magyar színház' ügyében, mellynek sorsa iránt, megvallom, igen aggódom, és azért azt ohajtanám, hogy uj tervekbe ne keveredvén, a' már fenállót gyámolitnók 's tartanók fel nemzetileg. És ezek is elfogadtattak.

Indítványaim' egyike azonban csak a' küldöttségnek nyerte meg többségét, melly azt magáévá is tévé, a' közönség előtt ellenben nemcsak hogy — kivéve egyetlen egy lelkes hazafit, kit mindig tisztelve emlitek — szinte senki által nem pártoltatott, de mint hallom — és ez határozott el e' sorok közlésére, 's azért csak most 's nem rögtön a' f. évi april 16ik 's több napjain tartott közgyűlés után, mert csak most esett értésemre — a' kis nemesség közt annyi keserűséget is szült, miképp többen mint hitelesen füleimhez jutott, és nem kétlem, a' szabad szólás legszabadabb szószólói rokonkeblű körükben, ablakon kidobatasomat' hozák indítványba, ha efféléket mernék előhozni. És ezért éljen a' szólásszabadság!

Miután azonban nem szeretném, ha csak egy tagja is a' küldöttségnek e' sorsban velem osztoznék: valamint a' fennemlített közgyűlésben már nyilván előterjesztém, hogy az eszme az enyim, úgy ma is azt nyilatkoztatom, s pedig nyomtatva 's legünnepélyesebben. Lássá 's bírálja a' dolgot az egész hon. Ha nem tetszik is ma, tudom, fog tetszeni holnap, 's később

időkben, midőn már tán késő is lesz, még köz tapsot is nyere- rend; mit teljes bizodalommal állítok. Bár sikerülne még jókor! mert valóban olly szeliden 's még is olly hathatósan hatna nemzetünk' ujjaszületésére, mikép némi egyéb csekély javítások' hozzájárultával, minden ingadozás nélkül szebb rendre menne át a' hon; ugy hogy ha sikerülne, nem bánnám, siromig kitéve lenni a' félreértetés 's rágalom' minden kinjainak; mert ha ez gyarló földi részemet néha egészen lesujtaná is, jobb részem a' hazafiui tiszta szándék' öntudatában vajmi édes bérét lelné.

Indítványom, miként azt a küldöttség magáévá tette, így hangzik:

»Alkotmányos országban egyenesen a' törvényhozás' feladata levén olly módokrul gondoskodni, mellyek által az ország lakosainak jobbléte célirányosan eszközölthetetik, a' küldöttség' aggodalmát nem kerülheté el a' szegényebb sorsú nemességnek jelen állapota. Ugyanis nem tagadhatni, hogy honfitársaink' ezen olly nagy figyelemre méltó része, ingatlan birtokának mind inkább — 's végnélküli elszabdalása által már-már a' városi polgárság, sőt pórság' sorsánál mélyebbre süllyedez, 's teljesen elszegényülvén 's elaljasulván végpusztulásához közelít. Mihezképest a' küldöttség ezen naponként tovább tovább terjeszkedő rosznak elhárítása' tekintetéből olly törvényt javasolna a' közelebbi országgyűlésen hozatni, melly által meg lenne határozva, hogy a' törvény' kihirdetése után kötendő házasságokból születendő nemes gyermekek közt semmi olly ingatlan örökség többé osztály alá ne eshessék, melly ötven holdnál csekélyebb, hanem azon esetben, ha az egész felosztandó birtok csupán ötven vagy kevesebb holdból áll, a' többi testvéreknek becsár szerinti kielégítése mellett a' legöregebb, vagy ha ez a' többi kielégítésére elégtelen lenne, vagy erre hajlandó nem volna, a' testvérek közül annak kezén hagyassék, ki a' becsár' kifizetésére kész, és arra elegendő tehetséggel bír.«

Már mit akartam ezzel elérni? Semmi egyebet mint azt, mit a' felhozott javaslat tart, t. i. a' nemzet' leglelkesebb részét okvetlenül süllyedéstül menteni meg, melly süllyedéshez

fekvő birtoka határtalan eldiribolása miatt napról napra inkább közelit; mi nem vélekedési tárgy, mert számokon alapul, 's éppen olly kevésbé tagadható — ha meggondoljuk, mikép némi tájakon még $\frac{1}{4}$ hold is osztály alá kerül — mint hogy kétszer kettő négy. — Az, hogy »a' dolog maga magátul kiegyenlik, mint sokan állítják, és csak olly kis darabokra fognak osztatni a' nemesi telkek, mellyeken becsületesen élélhetni, az igen apróknak tulajdonosai pedig látván, mikép azokon el nem tengődhetnek, valami más életkeresethez lesznek kénytelenek fordulni, azokon tuladván — hogy ez így magamagátul kiegyenlik, mondom, az élő factum által meg van czáfolva; mert fájdalom — 's istenért ne csaljuk ez életkérdés iránt magunkat — nemcsak hogy tul nem akar adni csekély ingatlanán elszegényült nemes bajtársaink' nagyobb száma, ha az csak egy talpnyi is, mert hiszen, mint mondja, ha nem olly tág is, mint Esterházy herczeg' birodalma, azért mégis éppen olly mély — hanem, mint földesúr (!), semmi más keresetre testestül lelkestül nem adván magát, és ez földolog, nem is képzi ki tehetségeit annyira, hogy esze, tanulmánya és ügyes két tenyere után becsületesen kereshetné élelmét.

Ugyanis ő soha nem bírja elfelejteni szerencsétlen maroknyi földét, szilvafáját, melly az ingatlan birtok' csábja által, — csábja által, mondom, mert annak csak színét viseli, de áldásával nem bir — őt a henyélés' vagy legjobb esetben az immel-ámmali munka' és törekvés' olly körében tartja, melly rendszerint teljes elpusztulással végződik, sőt nem ritkán a' legundokabb vétkekbe bonyolít. — Mennyivel szerencsésbek illyeseknél azok, kiknek semmi efféle csábító, elaltató, minden energiát elnyomó csalfa kincsük nincs, 's kik ekkép az életnek már korányában kénytelenülnek Istentül nyert tulajdonait minden módon kifejteni. 'S ha minmagunkat lágyvelejű gyermekeként végnélküli áztatások' mámoriban ringattatni nem engedjük, ugyan tagadhatjuk é, hogy hazánk' népe közt az elszegényült nemesi-osztály az, melly honunk' valódi hasznát, valódi kifejlését tekintve, már már legalantabb lépcsőn áll, 's nagy része még a' becsületből is kivetkezve, magára 's a'

közjóra nézve semmi egyéb, mint teher, tán nem sokára átok? 'S valljon mi oka ezen elaljasodásnak? Tán eredete, vérének nemtelensége, faja? Oh nem! hanem csupán csak: elaljasodásra vezető rendszere. Megvallom, egykor éltem tavaszában, midőn olly gyönyörteli álmokat álmodám hazai tettekről, rokon egyetértésről, nemzeti nagyságrul, bizony szinte gyűlölni tudtam sorsosim' azon osztályát, melly szivreható tudatlansága 's még is kimondhatlan hiúsága közt minden szenvedélyek' bő forrása, viszont vajmi kevés erények' gyakorlója, 's mellynek olly számosa annyi ügyességgel tudja, mint tán semmi más teremtménye a' nagy Istennek, egyesíteni maga drága személyében a' spanyol grandet, a' franczia gascont, a' rest hottentotot, 's egy szinte semmi által is megbántható és szinte mindenért neheztelő nagyuri dámát! mi által egyébiránt minden tulajdona fenéig ki van meritve már. Oh szívből gyűlölni tudtam ezen osztályt; 's ekkép magamat is, mert hiszen bennem is e' vér foly, én is csak e' fajbul vagyok; 's milly kinokat szenvedék, véremnek valóban igen nagyra nem becsülhetésén, a' néma ég tudja! Évek' haladtával azonban, midőn mind a' multból, mind a' jelenből tapasztalni voltam kénytelen, hogy valódi hazafini 's nem hiúság-sugta tettek felette ritkák, 's még ritkábban ismértetnek meg, legalább mielőtt föld nem földi az áldozót; hogy pusztá rokonszenvből eredő egyetértés emberek közt soha nem létez, hanem igazi kézfogást egyedül köz érdek eszközölhet; ollyas érdek pedig, melly sokat egyesíteni képes, csupán a civilisationnak gyümölcse; hogy nemzeti nagyságot felette kevés nép ér el, mert csak felette kevés érti — mint felette egyes ember is — valódi hasznát alkalmas időben eszközteni; de hogy ha van valami, mi embersorsunkkal tökéletesen megbékíthet, sőt azt édenne is bájолhatja, az bizonyára nem egyéb, mint azon szerencse legalább az én érzésem szerint — „nagy nemzetnek munkás tagja lenni“; midőn mind ezt elismerém 's keblemben érzém, mondom, 's azt is tapasztalám, mikép az állatok királya az oroszlán, ha eredeti szabadságátul megfosztva zár közé szorítatik, hosszú fogság után végre a' legvékonyabb venyigétül is retteg; mikép a' világ' legdicsőbb

férfiai hosszú üldözések, hosszú kinok után nem ritkán gyávák, mint remegő félénkek süllyedtek le sirgödrükbe; mikép az egyik nevelés, példa és rendszer által a' teremtés' urává magasul, a' másik ellenben éppen olly tulajdonokkal nevelés, jó példa és czélszerű rendszer' hija miatt az esztelen barom mögé alacsonyul; mikép egy szerencsés véletlen által, vagy néhány, sőt egy lángelme után indulva, némi isméretlen nép végre nagy nemzetté alakult; több nagy nemzet viszont, a' soha ki nem haló nemzeti dicsérők' 's áltanácslók seregétül elcsábítva maga magát tulbecslé 's a' pangó állapotot megkedvelte, vagy megsemmisítő mérget szítt nemzeti testébe, 's így idő előtt elpusztult: -- mikor mind ezt láttam a' multban 's láttam a' jelenben, akkor becsülni kezdém annyi hibával megrakott szegény nemes sorsomat; mert hogy a' nemesség nagyobb részének olly szívreható szegénysége hiányos vagy semmi nevelése, s' ekkép égbekiáltó tudatlansága 's járatlansága közt, olly törvények alatt, melyek a' rendbontóknak kedveznek inkább mint a' rendszeretőknek, a' köz henyélésnek közepette, nincs a' hazában több baj, több veszély, mint mellynek tanui vagyunk, és eddigelé legalább, az egész kár s z a b a d választásoknál szinte néhány lólopásra 's a' t. vonathatik egybe, az valóban Isten' csudája, vagy — és ez hihetőbb, mert csudák mai világban nincsenek többé napirenden -- annak legbizonyosb jele, milly nemes vérű, jó indulatú és becsületes ember a' magyar nemes. Mert ha ez nem volna, már rég magára ruházza más szegény sorsuak' hibáit, az álnokságot, csuszás mászást, hizelkedést, fortélyoskodást. És kérdem: valljon nem fáj e az emberbarát-nak szíve — ha nem magyar is, mert ennek nemzeti érdekében fekszik, de egyedül az emberiséget tekintve — midőn illy nemes jó vérű fajt, czélszerű rendszer' hija miatt nagy léptekkel végvesztének indulni lát? Valóban nagy megilletődés nélkül ezt szemlélni lehetetlen!

És ez bírt félreértett, mást leplezőnek állított, 's el nem fogadott javaslatomra!

Igaz: nem kevés nehézséget szülne illy törvény' alkalmazása, legyen osztályi, legyen örökösödési tekintetben; szintűgy

kétséget nem szenved, mikép jobb lett volna száz vagy legalább ötven évvel ezelőtt pendíteni meg 's hozni életbe az eszmét. De mind ez nem ok, hogy minél előbb törvénybe ne menjen. Mert bármilly nehézségek fognák is előadni magokat annak végrehajtásában, semmi esetre nem lehetnek azok' következései olly veszélyesek, mint a' végnélküli vagyron-eldiribolás' szüleményeinek okvetlenül lenniök kell, mellyek elkerülhetlenül végpusztulásra vezetik a' magyar nemzet' alkotmányos részét, 's így előbb-utóbb az egész magyar nemzetet is. Mihezképest a' noha tán fájdalmas mű tételtől (operatio) vonakodni, midőn életmentés, egy egész nemzet' életének megmentése forog kérdésben, valóban nem józan cselekvés, sőt bocsáthatlan bűn; valamint az sem egyéb mint hiu ok 's restségi vágy szántszándékkal pangásban maradni akaró ürügy, valamelly hasznos rendszabályt csak azért eszközteni nem akarni ma, mivel azt ezelőtt nem eszközölték! Sivatag pusztaságban maradni minden élő fa nélkül örökleget, mert fákat eleink nem ültettek!

Könnyen át is láthatja ezt minden, ki a' tárgyat egy kissé bővebb fontolóra veszi. De sokan, hiszem, csupán azért nem pártolják azt, mert népszerűtlennek tartják, vagy némelleyek tán azért nem — 's legyen megbocsátva, ha részemről ez hiuságnak viselné színét, — mivel a' javaslat tölem jött.

»Veszélyes azt megpendíteni most — úgy szól sok — most midőn az országban a' majoratus' eszméje olly köz gyűlöletű.« Elleneim pedig: »Azért se vigye Széchenyi ki; ne gondolja, hogy mindennek kénye szerint kelljen menni.« Milly zavar! Mintha fél Magyarország' összevásárolhatása és egy holdnak tíz darabra lehető elbonczolása elleni tilalom közt, nem volna középut! Mivel a' csömörtül sokszor kinzottnak nem tanácsos huszonnégyszáz óra alatt megenni fél ürüt — mint boldog emlékezetű janinai Ali basának volt szokása — azért ne egyék, de csak egy kanál levest se. Milly tulságok! Vagy azért ne sikerüljön, 'mert én hozám javaslatba, 's hogy ne menjen minden kényem szerint'? De ugyan mi rosszat, mi kározt hoztam eddigelé szőnyegre? Vagy mi ment kényem szerint? Rosszat,

úgy hiszem, honfitársaimnak soha nem javaslottam, ha a' keserűt 's ,hogy ismerje meg végre a' magyar nyomorult álláspontját', mit nyújték, rossznak nem akarjuk nevezni. 'S mi a' kényem szerinti haladást illeti, valljon mi ment kényem szerint? Tán törpe intézetink? születni alig tudó kisdéd vállalatink? 's a' t. 's a' t. Valóban semmi. 'S az ég tudja; azon magvaknak, mellyeket hazafiui szent gerjedelemmel hinték honosim' javára, ki fog e csak egyike is kelni egy kissé nagyobb fényre és tartós létre?

A' népszerűség' elvesztésének vagy legalább csorbulásának félelme azonban a' legfőbb ok, melly az ellenemi nemcsak nemleges de igenleges szegülést is következtet. »Ezen eszmének kivitele felette hasznos volna ugyan a' közjóra nézve, tagadhatatlan; de nem tetszik a' nagy többségnek, a' sokaságnak, 's azért nemcsak ne pártoljuk, de még ellene is szegüljünk, mert így tágulni fog népszerűségünk.« Illyféle okoskodás, habár felette lassu hangon is — mert hiszen nem szeretünk mindent a' bennünk lakó kis bíró széke elé vinni — tudom, többnek keblében hallatá magát javaslatom' megértésére. Mi hangosabban csak ennyit tesz: ,Sülyedjen bármint mélyre is a' közérdek 's nemzet, csak emelkedjem én minél magasbra'. 'S így lőn, hogy sokan hazafiui, vagy mit is mondok, népkegyvet vadászó szorgoskodásaikban azt hiteték el a' kis, jobbadán birtoktalan, nemes-séggel, hogy nekem koránsem a' nemesség' elaljasulásának elejét venni szándékom — non quod patet sed quod latet — hanem alattomos törekvésem arra czéloz: a' birtoktalan nemest megfosztani nemesi jogátul! Les extrêmes se touchent, — mondja felette ügyesen a' franczia. És igaza van; mert sok esetben az ostoba és tulfinomságu ember egy sorsra jut. Az ostoba nem fogadja el a' jó tanácsot, mert nem lehet felvilágosítani saját hasznárul; de a tulfinom ember sem, mert ez deákosan a' ,non quod patet'-et mormolván magában, 's azt gondolva: 'ő bizony nem hagyja megcsipetni magát', éppen az ellenkezőt cselekszi. 'S így, mint érintém, kidobási indítványig bősziült fel ellenem az általam szeretett, de ál vagy rövid látásu barátjai által rútul kijátszott megyei nemesség. —

Jogaibul akarom kivetköztetni? De Istenért, ne csalassa 's ne csalja meg önmagát; ugyan mi jogai vannak? Hogy nem verik, nem zárják be? hiszen ezt jó magaviseletű pórral sem teszik, hogy »semmijétül« nem fizet adót, holott tán nagyobb nyereség volna — közbevetőleg legyen mondva — adni egy kicsit »Valamitül«. Vagy, hogy valamint az oktan állatot befogják, megnyergelik, úgy őt is befogják és megnyergelik, hogy választásoknál H-ra vagy B-re adja szavát, kik közül egyet sem ismer, 's többszer igen, mint nem, azt kiáltozza savanyú bor közt, a' szent szabadság' nevében, legharsogóbban, ki neki nem ritkán legrosszabb akarója? De ha ez olly jog is — mellyet nb. csak felette ritkán gyakorol szabadon, hanem rendszerint, jóllehet nem sejti, mint játszi labda, mellyet a' játszó kinyomott citromként használás után félrehajít — ha ez olly jog is, mondom, melly az üres gyomor, szurkos kaliba, hús gatya, üres erszény 's a' t. mostohaságít teljesen kipótolja: valljon ki akarja tulajdonosait e' szép kincseknek még lármázó joguktól is megfosztani? Én? Hiszen akkor nem azt indítványoznám, hogy a' nemesi ingatlan ötven holdon alul ne osztassék fel, de valami mást gondolnék ki, mi egyenesen a birtoktalanokra hatna; mert — 's erre figyelmezzünk — a' külön megyék' mostani összes votumuk summája nagy részben birtoktalan ajkakról zeng, 's ekkép ezeket, t. i. az ajkakát, ha gazdáik maguk le nem mondanak jogukról, vagy ezt erővel, vagy más módon tőlük el nem veszik, a' javasolt törvény után éppen olly kevéssé csukhatni be, mint ma.

Ha ki a' nemességnek az általam indítványba hozott javaslat elleni szegülését, a' közelebbi körülmények' ismérete nélkül, mint például valamelly külföldi hallaná, azt hinné, hogy itt minden szavazó nemes embernek van bizonyos mennyiségű ingatlana, mellynek elvesztével megszűnnék szavazási joga; 's e' szerint tudná is magának megfejteti az ellenszegülés' okát. De ha azt hallja, hogy a' szavazók' igen nagy, néhol tán nagyobb része egy talpnyi ingatlant sem bir, 's azok szegülnek leginkább az ötven holdon aluli el nem osztás ellen, kik egy maroknyi földnek sem tulajdonosai, de e' mellett mindig

szavaznak, ha akarnak, vagy inkább, ha mások akarják — ha ezt hallja, akkor tán kacagni fog, vagy felfohászkodni az egekbe: »Beh szánlak te lelkes nép, mely jó rendszerrel dicső nemzet lehetnél, és e' helyett gyáva eszközül szolgálsz saját megrontásodra!« — 'S én hozzak javaslatba olyast, mi a' nagyobb résznek korlátolná jogát, én, ki szóval, irással, tettel éltem' mai napjáig mindenkor azon voltam, nehogy kevesebben, hanem hogy minél többen részesüljenek alkotmányunk' malasztiban? És én most tegyem ezt, most hazudtoljam meg egész élttem' elveit, most midőn földi pályám' végczéljához már nagy léptekkel közelítek,¹ 's olly annyira független körülményeim közt sem a' hatalom', sem a sokaság' kegye rám nézve nem lehet nagycsábu, mert valóban lelki békém' kéjeit, ezen legnagyobb földi szerencsét egyik rész sem öregbitheti vagy kisebbsítheti, de csak egy mákszemnyivel is; én, ki az önkény rabja soha nem voltam, nem vagyok, 's nem is leszek örökleg, de a' hazai előítéleteké, párttulságoké bizonyára még kevesebbé; én, ki parancsolómnak egyedül meggyőződésemet, egyedül lelkem sugalását ismerem el, 's ekkép hallgatok, szólok, cselekszem, nem mint kívánnák, mint szeretnék, hanem mint magam tartom jónak, magam tartom kötelességszerűnek. 'S valljon az e' az igazi hazafi, az tölti e' szent hazafiui tisztét leg-tökéletesebben be, ki csak a' kormánynak jó utbul térései — sőt néha legjózanabb szándékai ellen — kel-ki, azon rosszak ellen viszont, melyek a' sokaság' éretlenségében 's elfogultságában gyökereznek, soha nem meri felemelni férfiúi szavát? Bizonyára nem! Mert a nemzeti kifejlődés' nagyszerű művében sokkal nagyobb rossz a' megrögzött nép-elfogultság, mint az önkény, 's így ha, kivált alkotmányos rendszerekben, kötelesség imez ellen vívni, még nagyobb, 's pedig az élet minden lépcsőin, a' lét' minden helyzetiben amaz ellen csatázni szünetlen. — Ha soha olly eszme nem penditetik meg, mely nem népszerű, ugyan hol áll ma az emberi nem, kérdem? Bizonyára sötét zavarban; mert hiszen a közvélemény szerint, ha

az magára hagyatik, többek közt még a' nap is mindig a' föld körül forogna. Nem is fog azért a' becsületes ember — a' szó legvalódibb értelmében — sem hatalomnak sem nép kegynek bókolni soha, de nemzete' nagyszerű hasznát saját kisdéd hasznai elibe téve, valamint a' zsibbasztó önkénynyel, úgy annál inkább az emberi lelket örök törpeségben tartó elfogultsággal ereje szerint szembeszállni, hol csak találkozik vele, hol az csak utját állja.

Ha én, három fiunak atyja, csupán ötven hold ingatlan 's szabad rendelkezésemről függő sajáttal bírok, azt nem bunczoló el; mert, majomi szeretettől magamat elcsábítani nem engedvén, igen jól látom át, hogy illy eldarabolás által földi létét egynek sem biztosítom, de mindenikét már bölcsőtől fogva hű reménynyel mérgezem meg. 'S ekkép az egészet egynek hagyom, a' másik kettőt ellenben, atyai szívenhez épen olly közel fekvőt, már kisdéd korától kezdve azzal ismértetem meg, hogy semmibe a' világon ne bizzék mint egyedül veleje' 's tenyere' kiképzésében, 's erre állítsa minden földi reményét, mihez képest idomítom, nevelém is őket. Ezt parancsolja atyai tisztem. De mennyivel erősen sürget illy tette még polgári — kivált magyar nemesi kötelességem; mert ez által, csak ez által menthetem meg teljes elpusztulástól nemzetem' alkotmányos részét, 's ekkép az egész nemzetet, minthogy ez egyedül amaz körül tágulhat 's fejlődhetik férfiaságra! Mit mélyen illik velőnkbe 's szívünkbe vésni. De illy cselekvéstől, melyre atyai 's még inkább polgári kötelesség olly hatalmasan készít, el vagyok, mint nemesember tiltva a' honrendszert által ma, mihelyt nem szerzeményem a' birtok; mert nemcsak ötven de még egy hold ingatlanomat sem hagyhatom egynek, sőt birjak csupán egy arasznyival, még azon is osztoznak, ha megáldott (?) Isten, tízenkét fiam.

Indítványom szerint, mint látható, csak a' jövő 's koránsem a' mostani nemzedékre kívánom terjesztetni az új rendszert; 's pedig, mert igen jól tudom, milly eltörülhetetlenek a' gyermekkor' első benyomásai. — Ha a' javaslat rögtön alkalmazásba megy, számos serdülőt sujt, kik azon kecségtető, jól-

lehet hamisan kecsegtető, kilátással nőttek fel, hogy majd egykor lesz egy kis ingatlanuk; holott az én eszmém szerint csupán azok esnének a' javasolt törvény hatása alá, kik nemcsak nem élnek de még anyjok méhében sincsenek; 's ekkép ezeket az csak úgy érintené, mint a paraszt gazdának második, harmadik 's t. fiát, vagy az emberi nem azon számtalan ingatlanosát, kiktől a' földgömb hemzseg, 's kiket eddigelé általánvéve egy practicus fő sem tett szánakozása' tárgyaivá; mint-hogy emberi jólét korán sincs szükségkép ingatlanhoz kapcsolva.

Felette sajnós, hogy illy rendszer például 1715ben, mikor az álló katonaság kapott lábra honunkban, nem vált törvénynyé, 's hogy azon időkben nem vetettek el apáink illy hasznos magot, mert most már diszlenék a' nemzetet megmentő gyümölcs, azaz honunk' alkotmányos osztálya részint jóbirtoku, részint kiképzett volna; holott az mai napokban általán véve elszegényült már, 's általánvéve semmi mesterségre vagy tudományra testestül lelkestül nem adván magát, nem alkotja a' nemzeti kifejlés azon székpontját, mellyet hivatása szerint alkotnia kellene; sőt kikerülhetetlenül mind mélyebbre 's mélyebbre süllyedvén, végre maga után rántja örök sirgödörbe még a' magyar nemzet' egyéb ágazatit is, ha — mig alkalmas az idő — maga magán nem segít a' magyar!

Hogy azon földdarabnak, mellyet nem kívánnék többé elosztathatni, sem többnek sem kevesebbnek, hanem szorosan ötven hold nagyságúnak kelljen lenni, éppen nem állítom. Eredeti indítványom harmincz holdat tartott; de a' küldöttség emelte ötvenre. 'S én nem ellenzettem; mert — 's erre vigyázzunk — nem annyira a' holdak' mennyiségének meghatározása, mint inkább azon elv' kivitele volt czélom, hogy valamelly mennyiség, habár egyetlen egy hold is, többé eldarabolható ne legyen, vagy más szavakkal: hogy a' végnélküli elapritás képtelensége határt leljen valahol.¹ Reményem koránsém vágott azon önkecsegtetésig, miszerint csak legtávolabbrul is képzel-

¹ Ha az elv elhatározhatnák, alkalmazása hihetőleg úgy menne végbe, hogy a' szűk határu felsőbb megyékben tán husz hold, Bácsban pedig 's hasonló tájakon ötven hold lenne a' minimum. Sz. I.

ném, hogy rögtön törvénynyé válnék indítványom; — de azt teljesen hittem, megvallom, hogy hazánk' középponti megyéje illy indítvány' tételében az elsőséget magáéva teendi, 's hogy az, küszöbön levő országgyűlésünkön diszes minoritásra emelkedve, életbe menend a' legközelebb következőzenden. —

Reményem azonban itt is, mint sok egyébnél, füstbe enyészett. Mire — mondhatom, sebzett érzéssel — csak így szólalok fel: 'Még van idő, illy szelid módon elhárítani magunktól a' megsemmítő veszélyt, de sok nincs'! 'S azért adja az egek' ura, hogy szerencsésb nálamnál, szerencsésb helyzetben, újra penditse meg az eszmét, 's ez legalább tanácskozás' tárgya legyen legközelebbi országgyűlésünkön; mert ha oda jut, és hideg vérrel fontoltatik, lehetetlen meleg pártolókra nem találania. 'S ha valaki kérdi: »Miként jó, hogy illy későn penditem meg a' tárgyat, mellyet oly hasznosnak 's olly életbe vágónak állítok«? arra azt válaszolom: 'Jóllehet sürgetős létét rég átlátom, 's megpendítését számos évig hordom keblemben, azért még sem volt eddig alkalmam siker' reményével szőnyegre hoznom azt. 'S nem csalatkoztam. Mert annyi türelem után sem győzhetett az igazság az elfogultságon, a' magas szempont a' részletes akadályokon, a' nemzeti élet' kérdése a' mellékes tekinteteken, az ok az indulaton. És ezért jött eszmém szőnyegre illy későn, 's fájdalom! még is illy korán'.

Hazafiak! kik magasbra helyezitek a' magyar nemzet egykori kifejlését, mint saját elszigetelt hasznokat, méltaságokat e' sietve eléhordott sorokat elmélkedésekre, 's pótoljátok azok' hiányait — ezt kérem mély alázattal!
